Raftul Denisei

NICOLE KRAUSS

„Un roman strălucit. Sunt plin de admirație."
PHILIP ROTH

PĂDUREA ÎNTUNECATĂ

ROMAN

HUMANITAS fiction

În clipa în care devine obsedată de hotelul Hilton din Tel Aviv și de senzația stranie că se află simultan într-una dintre camerele acestuia și în căminul ei din New York, Nicole, o tânără scriitoare pasionată de opera lui Kafka aflată într-un blocaj de inspirație, care simte că familia i se destramă, își face bagajele în mijlocul nopții, își ia rămas-bun de la soțul și copiii ei și pleacă în căutarea unui nou subiect de roman. Ceea ce va descoperi însă în timpul șederii în Tel Aviv îi va modifica viața radical.

În același timp, fără a se cunoaște și fără a exista o legătură vădită între ei, Epstein, un înstărit avocat și antreprenor, trece printr-o metamorfoză. După ce divorțează de femeia alături de care și-a petrecut 36 de ani din viață și căreia i-a dăruit trei copii, începe să-și doneze toate bunurile materiale, alegând să plece în Israel și stabilindu-se în vechiul oraș-port Jaffa, unde curând i se pierde urma.

Nicole și Epstein, fiecare pe drumul său, au pornit într-o aventură a căutării de sine încărcată de paradoxuri și semnificații. Romanul lui Nicole Krauss reface cele două trasee spre propriile rădăcini, care se întrepătrund subtil.

NICOLE KRAUSS

PĂDUREA ÎNTUNECATĂ

Traducere din engleză și note de
LUANA SCHIDU

HUMANITAS fiction

Redactor: Ioana Petridean
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la: Paper Print – Brăila

NICOLE KRAUSS
FOREST DARK
Copyright © 2017 by Nicole Krauss
Romanian translation rights arranged
with Melanie Jackson Agency, LLC.
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2018, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KRAUSS, NICOLE
Pădurea întunecată / Nicole Krauss;
trad. din engleză și note de Luana Schidu. –
București: Humanitas Fiction, 2018
ISBN 978-606-779-378-9
I. Schidu, Luana (trad.; note)
821.111

Editura HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

Tatălui meu

ולגב"א

Izgonirea din Paradis este în partea ei principală veșnică. Este așadar într-adevăr izgonirea din Paradis definitivă, iar viața în lume este inevitabilă, însă veșnicia procesului (sau exprimată în timp: veșnica repetare a procesului) face cu toate acestea posibil ca noi nu numai să fi putut rămâne veșnic în Paradis, ci chiar să fi rămas acolo veșnic, indiferent dacă știm asta sau nu.[1]

KAFKA

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 2, *Proză scurtă postumă*, traducere și note de Mircea Ivănescu, Editura Univers, București, 1996, p. 416.

I

Ayeka

La momentul dispariției lui, Epstein locuia în Tel Aviv de trei luni. Nimeni nu-i văzuse apartamentul. Fiica sa Lucie venise în vizită cu copiii, dar Epstein îi instalase la Hilton, unde se întâlnea cu ei pentru mic dejunuri somptuoase, la care el nu făcea decât să soarbă dintr-un ceai. Când Lucie voia să vină la el, o refuza, explicându-i că locul era mic și modest, nepotrivit pentru a primi oaspeți. Încă deconcertată de divorțul părinților ei, ea îl privea cu ochii mijiți – nimic nu fusese până atunci mic sau modest la Epstein –, dar, în ciuda suspiciunilor, era nevoită să accepte și asta, alături de toate celelalte schimbări care se petrecuseră cu tatăl ei. În cele din urmă, detectivii trimiși de poliție au fost cei care i-au introdus pe Lucie, Jonah și Maya în apartamentul tatălui lor, care s-a dovedit a fi într-o clădire dărăpănată, de lângă străvechiul port al Jaffei. Zugrăveala se cojea, iar dușul curgea direct peste closet. Un gândac defila maiestuos pe podeaua de piatră. Abia după ce detectivul l-a strivit cu piciorul, i-a trecut prin minte Mayei, cea mai mică și cea mai inteligentă dintre copiii lui Epstein, că s-ar putea să nu-și mai vadă tatăl niciodată. Dacă Epstein chiar trăise aici: singurele lucruri care sugerau că locuise apartamentul erau câteva cărți încrețite de aerul umed care venea printr-o fereastră deschisă și un flacon de pastile de Coumadin, pe care le lua de când i se descoperiseră fibrilații atriale, cu cinci ani mai

devreme. Locul nu putea fi numit mizer, și totuși avea mai multe în comun cu mahalalele Calcuttei, decât cu apartamentele în care stătuse cu copiii lui pe coasta Amalfi sau la Cap d'Antibes. Dar, la fel ca toate celelalte, și camera avea vedere la mare.

În acele ultime luni, Epstein devenise dificil de contactat. Nu mai răspundea imediat, indiferent de ora din zi sau din noapte. Dacă înainte el era întotdeauna cel care avea ultimul cuvânt, asta se întâmpla pentru că niciodată nu lăsa nimic fără răspuns. Dar, încetul cu încetul, mesajele lui deveniseră tot mai rare. Timpul se expanda între ele, pentru că se expanda în el: cele douăzeci și patru de ore pe care odinioară le umplea cu tot ce există sub soare au fost înlocuite de o scală de mii de ani. Familia și prietenii s-au obișnuit cu tăcerile lui neregulate, așa că atunci când nu a mai răspuns în acea primă săptămână din februarie, nimeni nu s-a alarmat imediat. În cele din urmă, Maya a fost cea care s-a trezit într-o noapte simțind un tremur pe linia invizibilă care încă o mai lega de tatăl său și l-a rugat pe vărul ei să vadă ce-i cu el. Moti, care beneficiase de multe mii de dolari din partea lui Epstein, a mângâiat fundul amantei adormite în pat lângă el, apoi și-a aprins o țigară și și-a vârât picioarele goale în pantofi, căci deși era în toiul nopții, se bucura că are un pretext ca să discute cu Epstein despre o nouă investiție. Dar când a ajuns la adresa din Jaffa, pe care o avea mâzgălită în palmă, a sunat-o înapoi pe Maya. Probabil e o greșeală, i-a spus el, tatăl ei nu avea cum să locuiască într-o asemenea coșmelie. Maya i-a telefonat lui Schloss, avocatul lui Epstein, singurul care mai știa ceva, dar acesta i-a confirmat că adresa era corectă. Când Moti a trezit-o, în cele din urmă, pe vecina de la etajul al doilea, apăsând insistent cu degetul lui scurt și gros pe sonerie, ea

a confirmat faptul că Epstein locuise deasupra ei în ultimele câteva luni, dar nu-l mai văzuse de mai multe zile, și nici nu-l mai auzise, căci se obișnuise cu zgomotul pașilor lui pe tavanul ei noaptea. Deși nu avea cum să știe pe când stătea somnoroasă în pragul ușii, vorbind cu vărul chel al vecinului ei de deasupra, în rapida escaladare a evenimentelor, tânăra femeie avea să se obișnuiască foarte curând cu sunetele multor oameni venind și plecând deasupra capului ei, în încercarea de a urmări pașii unui om pe care abia dacă-l cunoștea, dar de care se apropiase în mod atât de bizar.

Poliția se ocupa de acest caz de numai jumătate de zi, când a fost preluat de Shin Bet[1]. Shimon Peres a sunat personal familia pentru a-i spune că va muta munții din loc. Șoferul de taxi care-l luase pe Epstein cu șase zile în urmă a fost găsit și interogat. Speriat de moarte, el a zâmbit tot timpul, arătându-și dintele de aur. Mai târziu, i-a condus pe detectivii de la Shin Bet pe șoseaua care se întinde de-a lungul Mării Moarte și, după o oarecare confuzie cauzată de emoție, a reușit să localizeze punctul în care îl lăsase pe Epstein, o intersecție din apropierea dealurilor golașe, la jumătatea drumului dintre peșterile de la Qumran și Ein Gedi. Echipele de căutare s-au răspândit prin deșert, dar n-au găsit decât servieta cu monogramă, goală, a lui Epstein, a cărei singură menire, după cum avea să spună Maya, a fost să facă și mai reală posibilitatea transsubstanțierii lui.

În timpul acelor zile și nopți, adunați în camerele apartamentului de la Hilton, copiii lui s-au perpelit sfâșiați între speranță și suferință. Mereu suna un telefon – numai Schloss se ocupa de trei deodată – și, de fiecare dată, ei se agățau de ultima informație primită. Jonah, Lucie și Maya aflau lucruri pe care nu le știuseră despre tatăl lor.

---

1. Agenția de Securitate a Israelului.

Dar, în cele din urmă, nu au reușit să înțeleagă ce voise să spună cu toate acestea sau ce se întâmplase cu el. Odată cu trecerea zilelor, apelurile s-au rărit, și cele care veneau nu aduceau nici un miracol. Încetul cu încetul, s-au adaptat la o nouă realitate, în care tatăl lor, atât de ferm și decis în viață, îi lăsa cu un act final profund ambiguu.

A fost adus un rabin, care le-a explicat, într-o engleză cu un accent pronunțat, că legea iudaică cere certitudine absolută înainte ca ritualurile de doliu să poată fi respectate. În cazurile în care nu exista un cadavru, era acceptat un martor al morții. Iar când nu existau nici cadavru, nici martor, era de ajuns un raport consemnând că persoana a fost ucisă de hoți, înecată sau sfârtecată de un animal sălbatic. Dar în acest caz nu exista nici cadavru, nici martor, nici raport. Nici hoți sau animale sălbatice, din câte se știa. Doar o absență inexplicabilă acolo unde se aflase cândva tatăl lor.

Nimeni nu și-ar fi putut închipui asta, și totuși ajunsese să pară un sfârșit potrivit. Moartea era prea măruntă pentru Epstein. Privind retrospectiv, nici măcar nu era o posibilitate reală. În viață, el ocupase tot spațiul. Nu era mare, ci doar greu de cuprins. Era prea mult; dădea constant pe dinafară. Totul se revărsa: pasiunea, furia, entuziasmul, disprețul pentru oameni și dragostea pentru întreaga omenire. Disputa era mediul în care fusese crescut, și avea nevoie de ea ca să știe că este viu. Se despărțea de trei sferturi din cei de care se atașa; cei rămași erau fără de greșeală și iubiți etern de Epstein. Să-l cunoști însemna fie să fii zdrobit de el, fie să fii nebunește hiperbolizat. Cu greu te puteai recunoaște în descrierile lui. Avea un șir lung de protejați. Epstein se insufla în ei și ei deveneau tot mai mari, ca toți cei pe care alegea să-i iubească. În cele din urmă, își luau zborul ca un balon de paradă de la Macy. Dar într-o zi se înțe-

pau în crengile înalte ale moralei lui și se spărgeau. De atunci înainte, numele lor erau odioase. În practica lui inflaționistă, Epstein era profund american; nu și în lipsa de respect față de limite și în tribalismul lui. Era altceva, și acest altceva ducea în mod repetat la neînțelegeri.

Cu toate astea avea un fel unic de a atrage oamenii, de a-i aduce de partea lui, sub umbrela extensibilă a politicilor sale. Era puternic luminat dinăuntru, și lumina asta se revărsa din el în maniera aceea nepăsătoare a cuiva care nu are nevoie să fie cumpătat sau econom. Nu te plictiseai niciodată cu el. Se însufleța, se prăbușea și iar se însufleța, scăpăra, era neiertător, dar nu era niciodată altfel decât complet acaparant. Era infinit curios, și când devenea interesat de ceva sau cineva, investigațiile îi erau exhaustive. Nu se îndoia niciodată că toți ceilalți erau la fel de interesați de aceste subiecte ca el. Dar puțini aveau rezistența lui. În final, întotdeauna comesenii lui erau cei care insistau primii să se retragă, iar Epstein îi urma afară din restaurant, împungând aerul cu degetul, în dorința aprinsă de a-și duce ideea până la capăt.

Stăpânea mereu totul. Acolo unde-i lipseau capacitățile naturale, își depășea limitele prin simpla forță a voinței. De pildă, în tinerețe nu fusese un bun orator; era sâsâit. Nu era nici un atlet înnăscut. Dar cu timpul a ajuns să exceleze în special în aceste domenii. Sâsâitul a fost depășit – numai cineva cu o ureche foarte fină putea detecta o vagă ezitare acolo unde executase operația necesară –, iar numeroasele ore petrecute în sala de sport și șlefuirea unui șiret instinct ucigaș făcuseră din el un campion în luptele corp la corp, la categoria ușoară. Când întâlnea un zid, se izbea de el repetat, cu avânt, până când într-o zi trecea prin el. Această presiune, această forță constantă erau perceptibile în tot ce făcea, și totuși ceea ce ar fi putut părea străduință la oricine

altcineva, la el părea o formă de grație. Încă de mic, aspirațiile lui fuseseră pantagruelice. În cvartalul unde crescuse, pe Long Beach, Long Island, Epstein încasa un abonament lunar de la zece case, pentru care era disponibil douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, într-o limită de zece ore pe lună, pentru a-și oferi serviciile, enumerate într-o listă mereu mai lungă, pe care o trimitea împreună cu factura (tuns gazon, plimbat câini, spălat mașini, chiar și desfundat toalete, căci el nu avea acel stop pe care păreau să-l aibă alții). Urma să aibă mereu bani, pentru că ăsta era destinul lui; cu mult înainte să-i obțină prin căsătorie, știa deja exact ce să facă cu ei. La treisprezece ani, și-a cumpărat din economiile lui o eșarfă albastră de mătase, pe care o purta cu aceeași nonșalanță cu care prietenii lui își purtau pantofii de sport. Câți oameni știu ce să facă cu banii? Soția lui, Lianne, fusese alergică la averea familiei; o făcea să devină scorțoasă și tăcută. Își petrecuse anii de tinerețe încercând să-și șteargă urmele din grădinile formale. Dar Epstein a învățat-o ce să facă cu această avere. A cumpărat un Rubens, un Sargent, o tapiserie Mortlake. A atârnat un mic Matisse în debara. Stătea fără chiloți sub o balerină de Degas. Nu era o chestiune de grosolănie sau de inadecvare. Nu, Epstein era foarte cizelat. Nu era rafinat – nu dorea câtuși de puțin să-și piardă impuritățile –, dar căpătase un lustru puternic. În plăcere nu vedea nimic de care să te rușinezi; plăcerea lui era mare și autentică, așa că se simțea în elementul lui chiar și printre lucrurile cele mai fine. În fiecare vară închiria același castel „dărăpănat“ din Granada, unde puteai să-ți arunci ziarul pe jos și să stai cu picioarele în sus. A ales un loc pe peretele acoperit de stucaturi, unde însemna cu creionul cât creșteau copiii. În anii din urmă, când se pomenea de locul acela, ochii i se umezeau – făcuse atâtea greșeli, stricase totul, dar acolo, unde copiii lui se jucaseră liberi pe sub portocali, făcuse și ceva bun.

În cele din urmă însă, se petrecuse un fel de mutație. Mai târziu, când copiii lui au privit în urmă încercând să înțeleagă ce se întâmplase, au stabilit că punctul de pornire al acestei transformări fusese pierderea interesului față de plăcere. Între Epstein și marele său apetit s-a căscat un hău – el se pierdea la orizontul pe care-l poartă cu el fiecare om. De atunci viața lui s-a desfășurat separat de achiziționarea de lucruri frumoase. Îi lipsea ceea ce era necesar pentru a armoniza totul, sau poate ambiția de a face asta îl obosise. Pentru o vreme, picturile au rămas încă atârnate pe pereți, dar el nu prea mai avea nimic de-a face cu ele. Duceau o viață proprie, visând în ramele lor. Ceva se schimbase în el. Rafala puternică a ființei lui Epstein nu mai răzbătea în afară. Totul a fost acoperit de o imensă, nefirească neclintire, așa cum se întâmplă înainte de evenimentele meteorologice radicale. Apoi direcția vântului s-a schimbat și el a început să bată spre înăuntru.

Acesta a fost momentul în care a început să-și dea lucrurile. A început cu o mică machetă de Henry Moore oferită medicului său, care o admirase în timpul unei vizite la domiciliu. Din patul în care fusese imobilizat de gripă, îi explicase doctorului Silverblatt în ce dulap găsește folia cu bule de aer pentru împachetat. Câteva zile mai târziu, și-a răsucit inelul cu sigiliu de pe degetul mic și l-a pus în palma portarului său surprins, Haaroon, în loc de bacșiș; rotindu-și pumnul nud în lumina de toamnă, a zâmbit în sinea lui. La scurt timp după aceea, și-a dat ceasul Patek Philippe. „Îmi place ceasul tău, unchiule Jules“, spusese nepotul lui, și Epstein desfăcuse cureaua din piele de crocodil și i-l întinsese. „Îmi place și Mercedesul tău“, a zis nepotul, la care Epstein doar a zâmbit și l-a bătut afectuos pe obraz. Dar curând și-a sporit eforturile. Dăruind mai departe, tot mai repede, a început să ofere cu aceeași ferocitate cu care

pe vremuri achiziționa. Tablourile s-au dus unul câte unul la muzee; avea serviciul de transporturi pe apelare automată și știa căruia dintre oamenii de acolo îi plăcea curcanul pe pat de secară și căruia salamul de Bologna, iar când soseau, îi aștepta livrarea de la magazinul alimentar. Când fiul lui, Jonah, străduindu-se să nu pară condus de interesul propriu, a încercat să-l convingă să renunțe la actele de filantropie, Epstein i-a spus că-și făcea loc pentru a gândi. Dacă Jonah i-ar fi atras atenția asupra faptului că fusese un gânditor riguros toată viața, tatăl său ar fi explicat probabil că aceasta era o gândire de cu totul altă natură: o gândire care nu-și cunoștea întotdeauna sensul. O gândire fără speranța realizării. Jonah însă – care era atât de ros de frustrări, încât, într-o seară, într-un tur privat al noilor galerii greco-romane de la Metropolitan, Epstein se oprise în fața unui bust ros de vreme din secolul al II-lea, văzându-l în el pe primul său născut – îi răspunsese doar cu o tăcere ofensată. Așa cum se întâmpla cu orice ar fi făcut tatăl său, Jonah lua diminuarea deliberată a proprietăților ca pe un afront și ca pe un motiv în plus să se simtă nedreptățit.

Altfel, Epstein nu a făcut nici un efort de a se explica în fața cuiva, în afară de Maya, o singură dată. Pentru că sosise la treisprezece ani după Jonah și la zece după Lucie, într-o epocă mai puțin turbulentă din viața lui, Maya își vedea tatăl în altă lumină. Era o relaxare firească între ei. Cu ocazia unei plimbări în Central Park, unde din formațiuni mari de șist atârnau țurțuri, el i-a spus fiicei sale mai mici că începuse să se simtă sufocat de toate lucrurile din jurul lui. Că tânjea irezistibil după ușurătate – era, abia acum își dădea seama, o calitate care-i fusese străină toată viața. S-au oprit la lacul de sus, acoperit cu un strat subțire de gheață verzuie. Când un fulg de zăpadă a aterizat pe genele negre ale Mayei, Epstein l-a îndepărtat blând cu degetul mare, și

Maya l-a văzut pe tatăl ei cu mitene, împingând un cărucior de cumpărături gol pe Upper Broadway.

A finanțat studii pentru copiii prietenilor, a pus să fie livrate frigidere, a plătit o pereche de șolduri noi pentru soția credinciosului paznic de la biroul lui de avocatură. A depus chiar avansul în vederea cumpărării unei case pentru fiica unui vechi prieten; și nu orice casă, ci una în stil Greek Revival, cu copaci bătrâni și un gazon atât de întins, încât proprietara, surprinsă, habar n-avea ce să facă cu el. Avocatul său, Schloss – executorul proprietăților lui și confidentul de-o viață – nu a avut voie să intervină. Schloss mai avusese cândva un client lovit de boala caritații radicale, un miliardar care-și dăruise mai întâi casele, una câte una, apoi și pământul de sub propriile picioare. E un fel de dependență, i-a spus el lui Epstein, iar mai târziu ar putea ajunge să regrete. În definitiv, nu avea nici șaptezeci de ani; putea să mai trăiască treizeci. Dar Epstein nici nu păruse să-l asculte, așa cum nu ascultase nici când avocatul insistase vehement să n-o lase pe Lianne să plece cu toată averea ei, și așa cum nu a ascultat nici câteva luni mai târziu, când Schloss a încercat din nou să-l disuadeze, de data asta în privința retragerii din firma la care era asociat de douăzeci și cinci de ani. Epstein doar îi zâmbise peste masă și abătuse conversația spre subiectul lecturilor lui, care în ultima vreme intraseră pe un făgaș mistic.

Totul începuse cu o carte pe care o primise cadou de la Maya de ziua lui, i-a povestit el lui Schloss. Mereu îi dădea cărți ciudate, dintre care pe unele le citea și pe multe nu, un obicei care pe ea nu părea s-o deranjeze – un spirit liber din fire, ea era opusul fratelui ei, Jonah, și rareori se simțea ofensată de ceva. Epstein deschisese coperta într-o seară, fără nici o intenție de a o citi, dar îl absorbise cu o forță aproape magnetică. Era scrisă de un poet israelian născut în

Polonia, care murise la șaizeci și șase de ani, cu doi ani mai puțin decât vârsta pe care tocmai o împlinise el. Dar cărticica autobiografică, testamentul unui om singur în fața lui Dumnezeu, fusese scrisă când poetul avea doar douăzeci și șapte de ani. Îl copleșise, i-a spus Epstein lui Schloss. La douăzeci și șapte de ani el era orbit de ambiție și apetit – pentru succes, pentru bani, pentru sex, pentru frumusețe, pentru dragoste, pentru măreție, dar și pentru esență, pentru tot ce poate fi văzut, mirosit, pipăit. Ce-ar fi putut fi viața lui, dacă s-ar fi livrat cu aceeași intensitate domeniului spiritual? De ce se închisese complet față de acesta?

În timp ce vorbea, Schloss îl observa – ochii săgetători, părul argintiu care-i cădea peste guler, izbitor, pentru că fusese mereu atât de meticulos în ceea ce privește aspectul. Epstein era faimos pentru o întrebare pe care o punea mereu chelnerului: „Ce ai de spus despre friptură *versus* competitorii ei?“ Acum însă limba de mare rămânea neatinsă, ceea ce nu se potrivea cu apetitul lui obișnuit. Abia când chelnerul a venit să-l întrebe dacă era ceva în neregulă, Epstein și-a coborât privirea și și-a amintit de mâncare, dar nici atunci n-a făcut decât s-o plimbe cu furculița prin farfurie. Schloss avea senzația că ceea ce i se întâmplase prietenului său – divorțul, pensionarea, totul dezmembrându-se, destrămându-se – începuse nu cu o carte, ci mai degrabă cu moartea părinților săi. Dar după aceea, când l-a ajutat să se așeze pe bancheta din spate a sedanului negru care aștepta în fața restaurantului, avocatul s-a oprit o clipă cu mâna pe acoperișul mașinii. Privindu-l pe Epstein, bizar de vag în interiorul întunecat, s-a întrebat fulgurant dacă nu cumva se petrecea ceva mai grav cu clientul lui de-o viață – un fel de tulburare neurologică poate, care ar putea escalada până la extrem, înainte de a fi diagnosticată. La vremea aceea Schloss alungase gândul, dar mai târziu își amintise de el ca de o premoniție.

Și într-adevăr, în cele din urmă, după aproape un an de tocat tot ce adunase o viață întreagă, Epstein ajunsese la stratul cel mai de jos. Aici s-a izbit de amintirea părinților săi, care eșuaseră pe malurile Palestinei după război și-l concepuseră sub un bec ars, pe care nu avuseseră bani să-l înlocuiască. La vârsta de șaizeci și opt de ani, după ce și-a făcut loc să gândească, s-a trezit mistuit de acel întuneric, profund mișcat de el. Părinții lui își aduseseră unicul fiu în America, iar după ce învățaseră engleza își reluaseră meciul de țipete pe care-l începuseră în alte limbi. Mai târziu a apărut sora lui, Joanie, dar ea, o copilă visătoare, necomunicativă, a refuzat să apuce momeala, astfel că bătălia a rămas să se poarte în trei. Părinții lui țipau unul la altul și țipau la el, și el țipa la ei amândoi sau la fiecare în parte. Soția lui, Lianne, nu reușise niciodată să se obișnuiască cu o dragoste atât de violentă, deși la început, cum venea dintr-o familie care-și reprima totul, până și strănuturile, fusese atrasă de ardoarea ei. La începutul relației lor, Epstein îi spusese că din brutalitatea și tandrețea tatălui său învățase că un om nu poate fi rezumat, o lecție care-i călăuzise întreaga viață, și multă vreme Lianne considerase asta – complexitatea lui Epstein, dificultatea de a fi inclus într-o categorie – ceva demn de iubit. Dar în cele din urmă o extenuase, așa cum îi extenuase pe atâția alții, deși niciodată pe părinții lui, care rămăseseră partenerii săi de ceartă neobosiți și care, i se părea uneori lui Epstein, continuaseră cu atâta tenacitate să trăiască numai pentru a-l chinui pe el. Avusese grijă de ei până la sfârșit, care-i găsise într-un apartament de lux pe care îl cumpărase pentru ei în Miami, cu covoare groase, în care li se cufundau picioarele până la glezne. Dar niciodată nu aflase pacea cu ei, și numai după moartea lor – mama lui urmându-i tatăl după nici trei luni – și după ce a dat tot ce avea, Epstein a simțit junghiul ascuțit al regretului. Becul

dezgolit pâlpâia în spatele pleoapelor lui inflamate când încerca să doarmă. Nu putea să doarmă. Își dăduse de pomană și somnul, împreună cu toate celelalte?

A vrut să facă ceva în numele părinților săi. Dar ce? Mama lui, când încă trăia, îi propusese o bancă memorială în parculețul unde obișnuia să șadă în timp ce, la etaj, tatăl lui se despărțea de propria-i minte în prezența Conchitei, infirmiera permanentă. Mereu o cititoare împătimită, mama lui se ducea în parc cu câte o carte. În ultimii ani, se apucase de Shakespeare. Odată, Epstein a auzit-o spunându-i Conchitei că trebuie să citească *Regele Lear*. „Probabil că există și în spaniolă", îi spusese ea infirmierei. În fiecare după-amiază, când soarele nu mai era la zenit, mama lui cobora cu liftul, ținând o ediție tipărită cu caractere mari a pieselor Bardului în geanta imitație Prada pe care și-o cumpărase – în ciuda protestelor lui Epstein, care voia să-i cumpere una autentică – de la un african care le vindea pe plajă. (Ce nevoie avea de una autentică?) Parcul era părăginit, cu leagănele pline de găinați de pescăruși, dar în zonă oricum nu era nimeni mai tânăr de șaizeci și cinci de ani, care să se urce pe ele. Oare mama lui vorbise serios în privința băncii, sau îi făcuse sugestia cu obișnuitul ei sarcasm? Epstein nu-și dădea seama, așa că, pentru a fi sigur, a comandat o bancă din nuc brazilian, rezistent la vremea tropicală, pentru prăpăditul parc Florida, având pe ea o plăcuță de alamă pe care scria: ÎN MEMORIA LUI EDITH „EDIE" EPSTEIN. „NU SUNT DATOR SĂ-ȚI DAU RĂSPUNS PE PLAC" – WILLIAM SHAKESPEARE[1]. I-a lăsat portarului columbian de la blocul părinților săi 200 de dolari ca s-o lustruiască de două ori pe lună, când lustruia și obiectele de alamă din hol. Dar

---

1. William Shakespeare, *Negustătorul din Veneția*, actul IV, scena 1, traducere de Gala Galaction, în Shakespeare, *Opere*, vol. 2, ESPLA, București, 1955.

când portarul i-a trimis prin SMS o fotografie a băncii imaculate, lui Epstein i s-a părut că era mai rău decât dacă n-ar fi făcut nimic. Și-a amintit cum mama lui îi telefona când trecea prea mult timp de când o sunase ultima dată și, cu vocea răgușită după șaizeci de ani de fumat, îl cita pe Dumnezeu, care-l chema pe Adam cel căzut: *Ayeka?* „Unde ești?" Dar Dumnezeu știa unde se afla fizic Adam. În ajunul primei comemorări a morții părinților săi, Epstein a luat două hotărâri: să contracteze un credit de două milioane de dolari, garantând cu apartamentul său de pe Fifth Avenue, și să plece într-o călătorie în Israel. Împrumutul era ceva nou, dar Israelul era un loc în care se întorsese deseori de-a lungul anilor, atras de o încrengătură de loialități. Instalându-se ritualic în apartamentul de lux de la etajul al cincisprezecelea al hotelului Hilton, primea mereu vizite de la un șir lung de prieteni, rude și parteneri de afaceri, discutând de toate, împărțind bani, opinii, sfaturi, încheind vechi dispute și aprinzând unele noi. Dar de data aceasta asistenta lui a fost instruită să nu-i umple programul ca de obicei. În schimb, a fost rugată să-i stabilească întâlniri cu birourile de dezvoltare de la Centrul Medical Hadassah, Institutul Weizmann și Universitatea Ben-Gurion, pentru a analiza posibilitățile unor donații în numele părinților săi. Restul timpului trebuia să-i rămână liber, i-a spus Epstein; poate că va închiria în sfârșit o mașină, ca să facă o excursie în locuri din țară în care nu mai fusese de mulți ani, cum spusese de atâtea ori că va face, dar n-o făcuse, pentru că fusese prea ocupat să rezolve lucruri, să se implice excesiv și așa mai departe. Voia să revadă Lacul Kinneret[1], Negevul, dealurile stâncoase ale Iudeei. Albastrul mineral al Mării Moarte.

---

1. O altă denumire pentru Marea Galileii.

În timp ce el vorbea, asistenta lui, Sharon, a ridicat privirea și a văzut pe fața familiară a șefului ei ceva ce nu recunoștea. Dacă asta a îngrijorat-o un pic, a fost numai fiindcă faptul că știa ce voia Epstein și exact ce și cum îi plăcea era ceea ce o făcea să fie bună în slujba ei, și pentru ea era important să fie bună în slujba ei. Supraviețuind izbucnirilor lui, devenise conștientă de generozitatea care se ascundea în spatele temperamentului vulcanic al șefului său, și de-a lungul anilor el îi câștigase loialitatea prin a lui.

Cu o zi înainte să plece în Israel, Epstein a participat la un mic eveniment cu Mahmud Abbas, găzduit de Centrul pentru Pace în Orientul Mijlociu la Hotelul Plaza. Vreo cincizeci de lideri evrei americani fuseseră invitați să stea de vorbă cu președintele Autorității Palestiniene, care se afla în oraș pentru a se adresa Consiliului de Securitate al ONU și acceptase să le liniștească temerile evreiești la o masă cu trei feluri. Altădată, Epstein ar fi acceptat cu entuziasm invitația. Ar fi dat buzna și s-ar fi amestecat în toate discuțiile. Dar unde-l putea duce asta acum? Ce putea să-i spună nou omul ăsta necioplit din Safed? Era sătul de toate – sătul de aerul fierbinte și de vorbăria goală, a lui însuși, precum și a altora. Și el voia pace. S-a răzgândit abia în ultimul moment, trimițându-i un mesaj-fulger lui Sharon, care a trebuit să se dea de ceasul morții să smulgă înapoi locul lui de la o delegație a Departamentului de Stat sosită mai târziu. Renunțase la multe, dar încă nu-și pierduse curiozitatea. Oricum, înainte de asta avea să fie după colț, la biroul juriștilor băncii, să semneze actele – în ciuda implorărilor lui Schloss – pentru împrumutul girat cu apartamentul.

Și totuși, îndată ce Epstein s-a așezat la masa lungă, umăr lângă umăr cu purtătorii de stindard ai poporului său, care-și puneau unt cu arpagic pe chifle în timp ce pa-

lestinianul cu voce moale vorbea despre sfârșitul conflictului și al pretențiilor, a regretat că se răzgândise. Camera era mică; nu avea cum să iasă. Cândva ar fi făcut-o. La un dineu oficial în onoarea lui Shimon Peres la Casa Albă, cu numai un an în urmă, se ridicase să se ducă la toaletă la jumătatea unui *Tempo di Minuetto* interpretat de Itzhak Perlman – oare câte ore din viață petrecuse în total ascultându-l pe Perlman? O săptămână întreagă? Cei din Serviciul Secret se repeziseră spre el; după ce președintele se așeza, nimeni nu mai avea voie să părăsească încăperea. Dar când e vorba de chemarea naturii, toți oamenii sunt egali. „Este o urgență, domnilor", spusese el, trecând pe lângă bărbații în costume negre. Și se făcuse o excepție, așa cum se făcea întotdeauna pentru Epstein; fusese escortat pe lângă soldații din gardă, până la toaletă. Dar acum nevoia lui de a se afirma se stinsese.

A fost servită salata Caesar, au început discursurile și s-a auzit vocea sonoră a lui Dershowitz: „Dragul meu prieten Abu Mazen[1]". În dreapta lui Epstein, ambasadorul Arabiei Saudite se juca cu microfonul fără fir, neavând nici cea mai vagă idee despre cum funcționează. Vizavi, Madeleine Albright stătea moțăind ca o șopârlă în soare, radiind de inteligență interioară; nici ea nu mai era cu adevărat acolo, trecuse la chestiuni de natură metafizică, sau așa i se părea lui Epstein, care a fost cuprins de dorința de a o lua deoparte și de a discuta despre aceste preocupări mai profunde. A scotocit în buzunarul de la piept în căutarea cărticelei legate în pânză verde uzată pe care i-o dăruise Maya de ziua lui și pe care o purtase cu el peste tot în ultima lună. Dar nu era acolo; probabil o lăsase în palton.

Atunci, în timp ce-și scotea mâna din buzunar, l-a observat pentru prima dată, cu coada ochiului, pe bărbatul

---

1. Pseudonim sub care este cunoscut Mahmud Abbas.

înalt, cu barbă, în costum închis la culoare și cu o tichie mare neagră, care stătea deoparte, insuficient de distins ca să i se ofere un loc la masă. Surâsul ușor îi scotea în evidență ridurile din jurul ochilor, iar brațele îi erau încrucișate la piept ca și cum ar fi îmbrățișat, pentru a ține în frâu, o energie fără astâmpăr. Dar Epstein simțea că nu era vorba despre autocontrol în serviciul modestiei, ci despre altceva.

Liderii evrei americani au continuat să-și rostească întrebările fără întrebări; salatele au fost luate de ospătarii indieni și înlocuite cu somon poșat. În sfârșit i-a venit rândul lui Epstein să vorbească. S-a aplecat înainte și a apăsat pe butonul microfonului. S-a auzit un pocnet sonor de electricitate statică, făcându-l pe ambasadorul Arabiei Saudite să tresară. În liniștea care a urmat, Epstein s-a uitat în jur, la chipurile întoarse spre el, în așteptare. Nu se gândise deloc la ce urma să spună, iar mintea lui, care întotdeauna plana asupra țintei ca o dronă, plutea acum liber. A privit încet în jurul mesei. Brusc, fețele celorlalți, care nu știau cum să reacționeze la tăcerea lui, îl fascinau. Disconfortul lor îl fascina. Fusese oare odinioară imun la disconfortul altora? Nu, imun era un cuvânt prea puternic. Dar nu-i acordase prea multă atenție. Acum îi privea cum se uită în farfurii și se foiesc stânjeniți în scaun, până când moderatoarea a intervenit.

— Dacă Jules – domnul Epstein – nu are nimic de adăugat, vom trece mai departe la...

Dar a fost nevoită să se răsucească în scaun, întreruptă de o voce din spatele ei.

— Dacă nu dorește să folosească timpul alocat, îl preiau eu.

Curios să vadă de unde venea intruziunea, Epstein a întâlnit privirea intensă a bărbatului înalt, cu tichie neagră, croșetată pe cap. Tocmai se pregătea să răspundă, când omul a intervenit din nou.

— Domnule președinte Abbas, vă mulțumim că ați venit astăzi. Vă cer iertare, asemenea colegilor mei, nici eu nu am o întrebare pentru dumneavoastră; am doar ceva de spus.

Un susur de râsete ușurate a străbătut încăperea. Vocea lui se auzea ușor, făcând ca folosirea microfoanelor să pară deranjantă.

— Sunt Rabbi Menachem Klausner. Trăiesc în Israel de douăzeci și cinci de ani. Sunt fondatorul Ghilgul, un program care aduce americani la Safed, să studieze misticismul iudaic. Vă invit pe toți să ne căutați pe internet, sau chiar să vă alăturați nouă la una dintre taberele noastre – am ajuns la cincisprezece pe an, și creștem. Domnule președinte Abbas, ar fi o onoare pentru noi să vă primim, deși cu siguranță cunoașteți înălțimile Safedului mai bine decât cei mai mulți dintre noi.

Rabinul s-a oprit și și-a frecat barba lucioasă.

— Stând aici și ascultându-i pe prietenii mei, mi-am amintit o poveste. De fapt, o lecție învățată la școală de la rabinul nostru. Un adevărat *tzadik*[1], unul dintre cei mai buni profesori pe care i-am avut – dacă n-ar fi fost el, viața mea s-ar fi desfășurat altfel. Obișnuia să ne citească cu glas tare din Tora. În ziua aceea era Facerea, și când ajunge la versetul „În ziua a șaptea Dumnezeu Și-a sfârșit lucrarea pe care o făcuse“[2], se oprește și ridică privirea. Am observat ceva ciudat? vrea să știe. Noi ne scărpinăm în cap. Toată lumea știe că ziua a șaptea e Sabatul, așadar ce-i atât de ciudat? „Aha!“ spune rabinul sărind de pe scaun, cum face mereu când e însuflețit. Dar nu spune că Dumnezeu s-a odihnit în ziua a șaptea! Spune că *Și-a sfârșit lucrarea*. Câte zile i-a

---

1. Literal, în ebraică, „om drept“; titlu dat maeștrilor spirituali în hasidism.

2. Facerea. 2:2, Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

luat să creeze cerul și pământul? ne întreabă el. Șase, zicem noi. Și de ce nu se spune că Dumnezeu a sfârșit *atunci*? Că a sfârșit în *a șasea* și că în a șaptea s-a odihnit?

Epstein a privit în jur, întrebându-se unde voia să ajungă cu toate astea.

— Ei bine, rabinul ne spune că atunci când bătrânii înțelepți s-au adunat să discute această problemă, au ajuns la concluzia că trebuie să fi existat un act al creației și în ziua a șaptea. Dar care? Apele și pământul existau deja. Soarele și Luna. Plantele și copacii, animalele și păsările. Până și Omul. Ce-i mai putea lipsi Universului? s-au întrebat înțelepții. Într-un târziu, un bătrân savant cărunt, care întotdeauna stătea singur în colțul camerei, a deschis gura. „*Menuha*“, a spus el. „Ce?“ au întrebat ceilalți. „Vorbește mai tare, nu te auzim.“ „De Sabat, Dumnezeu a creat *menuha*, a spus bătrânul savant, și atunci lumea a fost completă.“

Madeleine Albright și-a împins scaunul în spate și a ieșit, materialul costumului ei cu pantaloni foșnind ușor. Vorbitorul n-a părut tulburat. Pentru o clipă, Epstein a crezut chiar că o să se așeze pe scaunul ei, așa cum îi luase lui locul la vorbit. Dar omul a rămas în picioare, dominând astfel mai bine încăperea. Cei din apropiere se trăseseră înapoi, să facă loc în jurul lui.

— „Așadar, ce înseamnă *menuha*?“ ne întreabă rabinul. Pe noi, o mână de copii neastâmpărați care se uită pe fereastră, al căror unic interes pe lume este să joace fotbal. Nimeni nu zice nimic. Rabinul așteaptă, și când devine clar că n-o să ne dea răspunsul, un copil din fundul camerei, singurul cu pantofii lustruiți, care întotdeauna se ducea direct acasă, la mama lui, urmașul după multe generații al bătrânului savant cărunt care purta în el înțelepciunea străveche a statului în colțuri, deschide gura. „Odihna“, spune el. „Odihna!“ exclamă rabinul, cu stropi de salivă sărindu-i

din gură, cum se întâmplă când e însufleţit. „Dar nu numai! Căci *menuha* nu înseamnă pur şi simplu o pauză în activitate. O întrerupere a efortului. Nu este doar opusul trudei şi al muncii. Dacă a fost nevoie de un act special de creaţie pentru a o face să existe, negreşit trebuie să fie ceva extraordinar. Nu e negativul a ceva care exista deja, ci un lucru pozitiv unic, fără de care Universul ar fi incomplet. Nu, nu numai odihnă", spune rabinul. „Linişte! Seninătate! Repaus! *Pace*. O stare în care nu există sfadă şi nu există lupte. Nici frică şi neîncredere. *Menuha*. Starea în care omul stă nemişcat." Abu Mazen, dacă-mi daţi voie, a continuat Klausner coborând vocea şi aranjându-şi kippa, care îi alunecase spre ceafă, în clasa aceea cu copii de doisprezece ani, nici măcar unul dintre noi nu a înţeles ce a vrut să spună rabinul. Dar vă întreb: înţelege vreunul dintre noi, cei din camera asta, mai bine? Înţelegem acel act de creaţie care se distinge între celelalte, singurul care nu a pus bazele a ceva etern? În ziua a şaptea Dumnezeu a creat *menuha*. Dar a făcut-o fragilă. Incapabilă să dureze. De ce? De ce, când a făcut tot restul atât de impermeabil la curgerea timpului?

Klausner s-a oprit, măturând cu privirea încăperea. Fruntea lui imensă scânteia de sudoare, deşi altfel nu dădea nici un semn că ar fi făcut vreun efort. Epstein s-a aplecat înainte, aşteptând.

— Aşadar, cade în sarcina Omului s-o recreeze iar şi iar, a spus Klausner în cele din urmă. Să recreeze *menuha*, ca să ştie că nu este un spectator al Universului, ci un participant. Că fără acţiunile lui, Universul pe care Dumnezeu ni l-a menit va rămâne incomplet.

Din fundul încăperii a răsunat o bătaie din palme lenevă, solitară. Când, neînsoţită, a alunecat în tăcere, liderul palestinienilor a început să vorbească, oprindu-se pentru ca translatorul să transmită mesajul său despre cei opt nepoţi

ai lui care fuseseră cu toții în tabăra Semințele Păcii, despre conviețuirea umăr lângă umăr, încurajarea dialogului, crearea de relații. Comentariile lui au fost urmate de câțiva ultimi vorbitori și evenimentul s-a încheiat, toată lumea ridicându-se în picioare și Abbas strângând un șir de mâini întinse, mergând de-a lungul mesei și apoi ieșind din cameră, urmat de convivii lui.

Epstein, și el nerăbdător să plece, s-a îndreptat spre garderobă. Dar, în timp ce stătea la coadă, a simțit că-l bate cineva pe umăr. Când s-a întors, s-a trezit față în față cu rabinul care-și ținuse predica pe un timp furat. Cu un cap și jumătate mai înalt decât Epstein, radia forța vânjoasă, bătută de arșiță a cuiva care trăiește de multă vreme în Levant. De aproape, ochii lui albaștri străluceau de parcă ar fi acumulat lumină solară.

— Menachem Klausner, a repetat el pentru cazul în care Epstein nu ar fi auzit mai devreme. Sper că nu v-am călcat pe bătături.

— Nu, a spus Epstein, punând pe tejghea jetonul de garderobă. Ați vorbit bine. Nici eu n-aș fi putut-o spune mai bine.

Vorbea serios, dar n-avea chef să intre în discuția asta acum. Femeia care le dădea hainele șchiopăta, și Epstein i-a urmărit capul în timp ce se îndepărta pentru a-și îndeplini sarcina.

— Vă mulțumesc, dar nu pot culege laudele. Cea mai mare parte este meritul lui Heschel[1].

— Parcă ați spus că e vorba despre fostul dumneavoastră rabin.

---

1. Abraham Joshua Heschel (1907–1972), rabin evreu american născut în Polonia, unul dintre cei mai importanți teologi și filozofi evrei ai secolului XX.

— Face povestea mai captivantă, a zis Klausner, ridicând din sprâncene.

Deasupra lor, modelul ridurilor adânci de pe frunte se schimba cu fiecare expresie exagerată.

Epstein nu-l citise niciodată pe Heschel, și oricum în încăpere era cald și nu-și dorea decât să fie afară, împrospătat de frig. Dar, când garderobiera s-a întors de la rastelul rotativ, avea haina altcuiva pe braț.

— Asta nu-i a mea, a zis el, împingând haina înapoi pe tejghea.

Femeia l-a privit cu dispreț. Însă când a răspuns privirii ei dure cu una și mai dură, ea a capitulat și a șchiopătat înapoi la cuier. Avea un picior mai scurt decât celălalt, dar trebuia să fii sfânt ca să n-o învinovățești pentru asta.

— De fapt, ne-am mai întâlnit, a spus Menachem Klausner în spatele lui.

— Da? a întrebat Epstein aproape fără să se întoarcă.

— La Ierusalim, la nunta fiicei lui Schulman.

Epstein a dat aprobator din cap, dar nu-și putea aminti întâlnirea.

— Nu uit niciodată un Epstein.

— De ce?

— Nici un Epstein, nici un Abravanel, nici un Dayan, pe nimeni cu un arbore genealogic care poate fi urmărit până la neamul dinastic al lui David.

— Epstein? Dacă nu vă referiți la prințul vreunui *shtetl*[1] uitat de lume, vă înșelați cu privire la Epstein.

— A, sunteți cu siguranță unul dintre noi.

Epstein n-a putut să nu râdă.

— Noi?

---

1. Orășel cu o populație evreiască numeroasă, din Europa Centrală și de Est, înainte de Holocaust.

— Firește, Klausner este un nume mare în genealogia lui David. Dar nu cu aceeași greutate ca Epstein, trebuie să recunosc. Cu excepția cazului în care unul dintre strămoșii dumneavoastră a scornit numele din senin, ceea ce pare improbabil, atunci lanțul dinastic care a dus la dumneavoastră pornește direct de la regele poporului lui Israel.

În Epstein se dădea o luptă între pornirea de a scoate o bancnotă de cincizeci din buzunar, ca să scape de Klausner, și aceea de a-l întreba mai multe. Era ceva convingător la acest rabin, sau avea să fie altă dată.

Garderobiera continua să învârtească leneș rastelul, oprindu-l din când în când, să citească numerele de pe cârlige. A luat un trenci kaki.

— Nu-i ăla, a strigat Epstein înainte de a apuca să încerce să i-l întindă. Ea l-a săgetat cu o privire dezaprobatoare, apoi și-a reluat învârtitul.

Nemaiputând să suporte, Epstein s-a strecurat în spatele tejghelei. Garderobiera a făcut un salt înapoi, într-un gest de surprindere exagerată, ca și cum s-ar fi așteptat s-o lovească în cap. Dar expresia de pe fața ei a fost înlocuită de una mai țâfnoasă, când el a început să caute singur printre haine, fără succes. În clipa în care ea s-a dus șchiopătând să ia jetonul lui Menachem Klausner, predicatorul cu o descendență veche de trei mii de ani a protestat:

— Nu, nu. Nu mă deranjează să aștept. Cum arată haina, Jules?

— E bleumarin, a mormăit Epstein, plesnind mânecile de tweed și de lână care se perindau prin fața lui.

Dar haina, despre care el nu putea să spună că era cam ca aceea aflată pe tejghea, însă mult mai moale și mult mai scumpă, nu era de găsit nicăieri.

— E ridicol, a pufnit el. Probabil a luat-o cineva.

Epstein ar fi jurat că a auzit-o pe garderobieră râzând. Dar când s-a răsucit să se uite, spinarea ei gârbovită, pătră-

țoasă era întoarsă și deja servea persoana care-i urma lui Klausner la coadă. Și-a simțit fața înfierbântându-i-se și gâtul contractându-i-se. Una era să renunțe la milioane din proprie voință, și cu totul altceva să i se ia haina de pe umeri. Nu mai voia decât să iasă de acolo, să meargă singur prin parc, îmbrăcat în haina lui.

S-a auzit o sonerie, a sosit liftul și ușile s-au dat în lături. Fără a mai rosti o vorbă, Epstein a înșfăcat haina care se afla pe tejghea și s-a grăbit spre el. Klausner l-a strigat, dar ușile s-au închis tocmai la timp și liftul l-a purtat în jos, etaj după etaj, numai pe el.

La ieșirea laterală a hotelului, oamenii lui Abu Mazen se înghesuiau în limuzină. Pe ultimul dintre ei, Epstein și-a văzut haina.

— Hei! a strigat el, fluturând în mână veșmântul aspru. HEI! Ați luat haina mea!

Dar omul nu l-a auzit, sau s-a făcut că nu-l aude, și a trântit portiera în urma lui, iar limuzina a luat curba și a plutit pe Fifty-Eighth Street.

Epstein s-a uitat după el, nevenindu-i să creadă. Portarul hotelului îl urmărea neliniștit, îngrijorat, probabil, că va face o scenă. El însă, privind posomorât haina pe care o ținea în mâini, a oftat doar și și-a îndesat mai întâi un braț, apoi altul, pe mâneci, după care și-a tras-o pe umeri. Mânșetele îi atârnau peste încheieturi. Pe când traversa Central Park South, o rafală rece de vânt a pătruns prin stofa subțire, și Epstein a scotocit instinctiv în buzunare, după mănușile lui de piele. Dar n-a găsit decât o cutiuță de tablă cu bomboane mentolate, pe care scria ceva cu litere arabe. Și-a aruncat una în gură și a început s-o sugă; era atât de iute, că i-au dat lacrimile. Așadar, așa fac ei să le crească păr pe piept. A coborât treptele și, intrând în parc, a pornit pe aleea care mărginea lacul plin de trestii.

Cerul era acum de un roz prăfuit, dând în portocaliu spre vest. În curând aveau să se aprindă felinarele. Vântul s-a întețit, iar pe deasupra capului i-a trecut o pungă de plastic albă, schimbându-și încet forma.

Sufletul este o mare în care înotăm. Nu are mal de partea aceasta, și doar în depărtare, de partea cealaltă, este un mal, iar acesta este Dumnezeu.

Era un rând din cărticica verde pe care i-o dăruise Maya de ziua lui, cu aproape două luni în urmă, din care unele fragmente le citise de atâtea ori, că le știa pe dinafară. După ce a trecut pe lângă o bancă, Epstein s-a întors și s-a așezat, băgând mâna în buzunarul interior al sacoului. Amintindu-și că e gol, a sărit în sus alarmat. Cartea! O lăsase în palton! Paltonul lui, care în acel moment se îndrepta spre Orient pe spatele uneia dintre gorilele lui Abbas. S-a scotocit după telefon, ca să-i trimită un mesaj asistentei lui, Sharon. Dar telefonul nu era de găsit nicăieri.

— La naiba! a strigat Epstein.

O mamă care împingea un cărucior dublu pe alee i-a aruncat o privire prudentă și a grăbit pasul.

— Hei! a strigat Epstein! Mă scuzați!

Femeia a privit în urmă, dar a continuat să meargă repede. A alergat după ea.

— Ascultați-mă, a zis el gâfâind și potrivindu-și pasul după al ei, tocmai mi-am dat seama că mi-am pierdut telefonul. Pot să-l împrumut pe al dumneavoastră o clipă?

Femeia s-a uitat la copiii ei – gemeni, după câte părea, înfofoliți în saci de dormit îmblăniți, cu nasurile umede și ochi negri, ageri. Cu falca încleștată, s-a căutat în buzunar și și-a scos telefonul. Epstein i l-a smuls din mână, s-a întors cu spatele la ea și a format propriul lui număr. A sunat

până când a intrat căsuța vocală. Își închisese telefonul mai devreme, la semnarea actelor pentru împrumut, sau omul lui Abbas făcuse asta? Gândul că apelurile adresate lui aveau să ajungă la palestinian l-a umplut de neliniște. A format numărul lui Sharon, dar nici la acesta n-a răspuns nimeni.

— Un scurt mesaj, a explicat Epstein și, cu degetele amorțite, a tastat mesajul: *Contactează Consiliul de Securitate ONU imediat. Schimb de haine la Plaza. Unul dintre băieții lui Abbas a plecat cu a mea: Loro Piana, din cașmir bleumarin.* A apăsat pe „trimite", apoi a mai tastat un rând: *Telefon și alte obiecte de valoare în buzunarul hainei.* Însă chiar când era gata să-l trimită și pe acesta, s-a răzgândit și l-a șters, ca să nu-i dea indicii omului lui Abbas despre ce se afla în posesia sa fără să știe. Dar nu, era ridicol. La ce puteau să-i folosească telefonul unui străin și o carte obscură, scrisă de un poet israelian mort?

Gemenii au început să strănute și să-și tragă nasul, în timp ce mama se muta nerăbdătoare de pe un picior pe altul. Epstein, care nu avea experiență ca receptor al carității, a rescris textul, l-a trimis și a continuat să țină telefonul, așteptând să se însuflețească, aducând răspunsul asistentei. Dar acesta a rămas inert în mâna lui. Unde naiba era? *Evident, ăsta nu-i telefonul meu*, a scris el. *Încerc să dau de tine din nou curând.* S-a întors spre femeie, care i-a smuls telefonul cu un mormăit de exasperare și s-a îndepărtat, fără a se obosi să-și ia rămas-bun.

Trebuia s-o întâlnească pe Maura la Avery Fish Hall în patruzeci și cinci de minute. Se cunoșteau de când erau copii și, după divorțul lui, Maura devenise însoțitoarea lui frecventă la concerte. A pornit-o spre vest, apoi spre nord, scurtând drumul prin iarbă și compunând frenetic texte în minte. Dar când a trecut pe lângă un tufiș, din el a țâșnit un stol de vrăbii maronii, împrăștiindu-se în cerul amurgului.

La brusca lor explozie de libertate, Epstein a simțit un val de consolare. Era doar o carte veche, nu-i așa? Cu siguranță putea găsi un alt exemplar. Avea s-o pună pe Sharon să caute. Sau, și mai bine, de ce n-ar lăsa cartea să dispară la fel de ușor cum apăruse? Nu luase deja ce-i trebuia din ea?

Pierdut în gânduri, a intrat într-un pasaj, pe sub o trecere de pietoni. Pe când tremura în aerul jilav, un om fără adăpost a ieșit din întuneric, tăindu-i calea. Avea părul lung și încâlcit și duhnea a urină și a ceva putrid. Epstein a scos o bancnotă de douăzeci de dolari din portofel și a îndesat-o în palma bătătorită a omului. Apoi și-a amintit de cutia cu bomboane de mentă, a scos-o și i-a oferit-o și pe aceea. Dar a fost o decizie greșită, căci individul a făcut o mișcare bruscă și Epstein a zărit în întuneric licărul unui cuțit.

— Dă-mi portofelul, a mormăit omul.

Epstein era surprins – chiar așa? Putea după-amiaza aceea să-l jefuiască în continuare? Dăduse atât de mult, încât acum duhnea a binefacere și lumea se simțea îndreptățită să ia de la el? Sau, dimpotrivă, încerca să-i spună că încă nu dăduse destul, că nu va fi destul până când nu-i va fi rămas nimic? Și era cu adevărat posibil să mai fi rămas un tâlhar în Central Park?

Surprins, da, dar nu speriat. Avusese de-a face cu o mulțime de nebuni în viața lui. S-ar putea spune chiar că, în calitate de avocat, avea un anumit talent în ceea ce-i privea. A evaluat situația: cuțitul nu era mare. Putea să rănească, dar nu să omoare.

— Bine, a început el calm. Ce-ar fi să-ți dau banii lichizi? Trebuie să fie cel puțin trei sute de dolari, poate mai mult. Îi iei pe toți, și eu păstrez doar cardurile. N-ai ce face cu ele – vor fi anulate în două minute, și oricum probabil c-o să le arunci la gunoi. În felul ăsta, plecăm fericiți amândoi.

În timp ce vorbea, ținea portofelul în fața lui, departe de corp, și a scos încet bancnotele. Omul i le-a smuls din mână. Dar se pare că nu terminase cu el, căci acum lătra altceva. Epstein n-a înțeles.

— Cum?

Individul a trecut rapid lama peste pieptul lui.

— Ce-i aici?

Epstein s-a tras înapoi, ducându-și mâna la inimă.

— Unde? a întrebat el cu glas sugrumat.

— Înăuntru!

— Nimic! a zis el liniștit.

— Arată-mi, a spus vagabondul, sau așa i s-a părut lui Epstein; era aproape imposibil să-i înțelegi vorbirea împotmolită.

I-a licărit prin minte gândul la tatăl lui, a cărui vorbire rămăsese permanent nedeslușită după un atac cerebral, în timp ce omul continua să respire greu, cu arma ridicată.

Încet, Epstein a descheiat paltonul care nu era al lui, apoi sacoul gri din jerseu, care era. A deschis buzunarul căptușit cu mătase în care ținea de obicei cărticica verde și s-a aplecat spre individ, ridicându-se pe vârfuri, ca să-i arate că era gol. Totul era atât de absurd, că ar fi râs dacă n-ar fi avut un cuțit atât de aproape de gât. Poate că totuși avea cum să omoare. Uitându-se în jos, Epstein s-a văzut zăcând într-o baltă de sânge, incapabil să strige după ajutor. În minte a început să i se cristalizeze o întrebare, care plana vag de câteva săptămâni, și pe care o încerca acum, vrând parcă să verifice cât de potrivită era: Se întinsese mâna lui Dumnezeu, arătând spre el? Dar de ce spre el? Când și-a ridicat privirea, cuțitul dispăruse, iar individul se întorsese și se îndepărta grăbit. Epstein a rămas încremenit o clipă, până când omul s-a topit în cercul de lumină de la capătul celălalt și el a rămas singur în pasaj. Abia când a ridicat mâna s-o ducă la gât, și-a dat seama că degetele îi tremurau.

Zece minute mai târziu, după ce a ajuns cu bine în holul blocului Dakota, Epstein împrumuta din nou un telefon.

— Sunt un prieten al familiei Rosenblatt, i-a spus el portarului. Tocmai am fost jefuit. Mi s-a furat și telefonul.

Portarul a ridicat receptorul, ca să sune la apartamentul 14B.

— Nu te deranja, a zis repede Epstein. Dau doar un telefon și plec. S-a întins peste tejghea și a format din nou numărul lui. Și-a ascultat iar vocea, înregistrată cu mult timp în urmă, dar continuând să se audă. A închis și a sunat-o pe Sharon. Ea a răspuns, plină de scuze, pentru că îi ratase apelul de mai devreme. Deja dăduse telefoane la ONU. Abbas ținea un discurs în cincisprezece minute, și deocamdată nu putea să dea de nimeni din grupul lui, dar ea tocmai se urca într-un taxi și va avea grijă să-i prindă înainte de a părăsi clădirea. Epstein i-a zis s-o sune pe Maura și să-i spună să meargă la concert fără el.

— Spune-i că am fost jefuit, a zis el.

— Bine, ai fost jefuit, a repetat Sharon.

— Chiar am fost, a spus el, mai moale decât ar fi vrut, căci s-a închipuit din nou pe jos, cu balta de sânge întunecat întinzându-se încet.

Ridicând privirea, a văzut în ochii portarului că nici el nu-l credea.

— Serios? a întrebat asistenta.

Epstein a întrerupt-o:

— Ajung acasă în jumătate de oră. Sună-mă atunci.

— Ascultă, i-a spus portarului, n-am nici un sfanț. Poți să-mi împrumuți douăzeci de dolari? O să te țin minte de Crăciun. Între timp, familia Rosenblatt ți-i poate înapoia.

Întinzându-i bancnotele, portarul a făcut semn unui taxi care mergea spre sud, pe Central Park West. Nemaiavând nimic să-i lase bacșiș, nici bani, nici inele, Epstein l-a gra-

tulat doar cu o modestă înclinare a capului, apoi a dat adresa blocului său, dincolo de parc și cincisprezece cvartale spre nord. Șoferul a scuturat enervat din cap, a coborât geamul și a scuipat zdravăn. Mereu era la fel: dacă-i deturnai de la traseul lor obișnuit și le cereai să schimbe direcția, se supărau. E aproape un aspect universal al psihologiei șoferilor de taxi din New York, îi explica Epstein oricui se întâmpla să se afle împreună cu el pe bancheta din spate a unui taxi. Odată ce se pun în mișcare, după ce au fost reținuți de ambuteiaje și stopuri, totul în ei tânjește după continuarea drumului. Că pot face bani întorcând și mergând în direcția opusă nu prea contează în momentul în care primesc vestea: o simt ca pe o înfrângere și detestă asta.

Atmosfera din taxi s-a întunecat și mai tare când traficul pe Madison s-a dovedit a fi imposibil, iar străzile spre vest blocate. Epstein a deschis geamul și a strigat către un polițist gras și musculos, ca un jucător de baseball, care stătea lângă un semn ce bara strada.

— Ce se întâmplă?

— Se filmează, a răspuns polițistul plictisit, uitându-se pe cer după mingi.

— Glumești, nu-i așa? E a doua oară luna asta! Cine i-a spus lui Bloomberg că poate să vândă orașul Hollywoodului? Întâmplător, unii dintre noi încă locuiesc aici!

Scăpat din taxiul puturos, Epstein a luat-o pe jos pe Eighty-Fifth Street, bordată de rulote murmurânde, alimentate de un generator gigantic, care răgea. Trecând pe lângă masa de catering, a luat o gogoașă, fără să încetinească, și a mușcat din ea, făcând să țâșnească gemul dinăuntru.

Dar când a cotit pe Fifth Avenue, s-a oprit, pentru că acolo a constatat că ninsese. Copacii, luminați de reflectoare uriașe, erau înveșmântați în alb, iar pe trotuar troiene

mari scânteiau precum mica. Totul era tăcut și amorțit; până și cei doi cai negri înhămați la un dric stăteau nemișcați, cu capetele plecate, cu zăpada învârtejindu-se în jurul lor. Prin geamurile trăsurii, Epstein a văzut umbra lungă a unui sicriu de abanos. A fost invadat de o undă de respect grav – nu era numai veneraţia reflexivă pe care o simți în fața pierderii unei vieți, ci și altceva: o revelație a ceea ce putea lumea, cu insondabilele ei falduri. Dar a fost o trăire fulgurantă. O clipă mai târziu, macaraua cu camera de filmat s-a apropiat pe stradă și vraja s-a rupt.

Când a văzut în sfârșit holul cald luminat al clădirii în care locuia, Epstein a fost lovit de un val de epuizare. Nu-și mai dorea decât să ajungă acasă, unde putea să se cufunde în cada de baie uriașă și să lase ziua aceea să se scurgă de pe el. Dar când a pornit spre intrare, a fost din nou împiedicat, de data asta de o femeie într-un hanorac pufos, care agita o mapă.

— Se filmează! a șuierat ea. Trebuie să așteptați la colț.

— Locuiesc aici, s-a răstit Epstein la rândul lui.

— La fel ca mulți alții, și toți așteaptă. Aveți puțină răbdare.

Dar răbdarea lui Epstein se terminase, și când femeia a întors capul spre dricul care pornise scârțâind în urma cailor, a trecut pe lângă ea și, cu o ultimă izbucnire de energie, a început să alerge spre clădire. Îl vedea pe Haaroon, portarul, trăgând cu ochiul la ce se petrecea afară. Era mereu acolo, cu fața la geam. Când nu era nimic interesant, îi plăcea să cerceteze cerul, pândind șoimul cu coadă roșie care-și făcuse cuib pe o cornișă din apropiere. În ultimul moment, Haaroon l-a zărit pe Epstein rostogolindu-se spre el și a deschis ușa cu o față surprinsă, tocmai la timp ca locatarul apartamentului B să nu se izbească de ea. Epstein a pătruns lin înăuntru, iar portarul a închis ușa la loc, s-a răsucit pe călcâie și s-a lipit cu spatele de ea.

— E un film, Haaroon, nu o revoluție, a spus Epstein gâfâind.

Mereu uluit de obiceiurile bizare ale patriei sale adoptive, portarul a dat afirmativ din cap și și-a îndreptat mantaua verde grea, cu nasturi aurii, care-i servea drept uniformă în lunile friguroase. Deși stătea închis înăuntru, refuza să și-o scoată.

— Știi care-i problema cu orașul ăsta? a zis Epstein.

— Care, domnule? a întrebat Haaroon.

Dar, întâlnind privirea sinceră a portarului, încă plină de uimire după cinci ani de privit viața pe Fifth Avenue, Epstein s-a răzgândit și a lăsat-o baltă. Mâinile bărbatului erau goale, și deodată Epstein și-a dorit să-l întrebe ce făcuse cu inelul cu sigiliu. Dar și de data asta și-a înghițit cuvintele.

Când liftul placat cu lemn s-a deschis spre familiarul covor colorat de Isfahan din holul lui, Epstein a oftat ușurat. Ajuns în apartament, a aprins lumina, a atârnat paltonul străin în debara și și-a pus papucii. Locuia acolo de zece luni, de când el și Lianne divorțaseră, și încă erau nopți când i se făcea dor de corpul soției lui în pat, lângă el. Dormise alături de ea vreme de treizeci și șase de ani, și salteaua îi părea diferită fără greutatea ei, oricât de ușoară, iar fără ritmul respirației ei, întunericul nu avea măsură. Erau momente când se trezea, fiindu-i frig din cauza lipsei de căldură care venea odinioară dintre coapsele ei, din spatele genunchilor ei. Ar fi putut chiar s-o sune, dacă ar fi reușit să uite o clipă că știa deja tot ce ar fi putut să-i spună ea. De fapt, dacă îi era dor de ceva, nu era nimic din ceea ce avusese și la care renunțase.

Apartamentul nu era mare, dar camerele principale aveau vedere spre Central Park și Muzeul Metropolitan spre sud, unde era adăpostit sub sticlă Templul din Dendur. Această apropiere de lumea antică însemna ceva pentru el; deși

copia romană în sine a unui templu egiptean nu-l impresionase niciodată, când îl zărea, noaptea, își simțea uneori plămânii umflându-i-se, de parcă trupul lui și-ar fi amintit ceea ce uitase despre vastitatea timpului. Ceea ce fusese necesar să uite, pentru a crede în măreția și unicitatea lucrurilor care ți se întâmplă, care îți pot marca viața, așa cum o nouă combinațiune de litere poate fi imprimată pe panglica unei mașini de scris. Dar nu mai era tânăr. Era făcut dintr-o materie mai veche decât orice templu, și în ultima vreme ceva se întorcea la el. Revenea în el, așa cum apa revine într-o matcă secată, care s-a format cu mult timp în urmă.

Acum că pereții apartamentului scăpaseră de tablouri și dăduse mobila scumpă, nu trebuia decât să stea în picioare în mijlocul camerei de zi goale și să privească vârfurile copacilor mișcându-se sumbru, ca să simtă că i se face pielea ca de găină. De ce? Pentru simplul fapt că era încă acolo. Că trăise destul ca să ajungă într-un punct în care cercul era pe cale să se închidă, că fusese cât pe ce să fie prea târziu, cât pe ce să rateze, dar tocmai la timp devenise conștient. De ce? De timpul ca o rază de lumină care se plimbă pe podea, de cum la capătul cozii ei lungi lumina cădea pe parchet în casa din Long Beach, în care copilărise. Sau de cerul de deasupra capului său, care era același cer pe sub care pășea de când era mic. Nu, era mai mult decât atât. Rareori ridicase capul deasupra curenților puternici ai vieții lui, prea ocupat să plonjeze prin ei. Dar acum erau momente când vedea tabloul întreg, până la orizont. Și asta-l umplea de bucurie și dor deopotrivă.

Încă aici. Deposedat de mobilier, de bani, de telefon, de paltonul de pe umeri, dar, până la urmă, încă nu eteric, Epstein a simțit că-l roade stomacul. Nu mâncase aproape nimic la Plaza, iar gogoașa îi stârnise pofta de mâncare. Uitându-se în frigider, a descoperit o pulpă de pui lăsată de

bucătarul care-i gătea de trei ori pe săptămână și a mâncat-o stând în picioare, la fereastră. O stră-stră-stră-stră-stră-stră-rudă a lui David. Păstorul care a aruncat o piatră în capul lui Goliat, despre care femeile spuneau „Saul a biruit mii, iar David zeci de mii“[1], dar pe care, ca să nu rămână o brută rece și calculată, ca să i se confere finețe evreiască, inteligență evreiască, profunzime evreiască, îl făcuseră mai târziu autorul celei mai frumoase poezii scrise vreodată. Epstein a zâmbit. Ce mai avea de aflat despre el însuși? Puiul era bun, dar înainte de a ajunge la os a aruncat restul la gunoi. Întinzându-se să deschidă dulapul să-și ia un pahar, s-a răzgândit, și-a băgat capul sub robinet și a băut cu sete.

În camera de zi, Epstein a atins un întrerupător, și luminile, conectate la un variator de tensiune, au prins viață, luminând auriul patinat a două aureole de pe un mic panou ce atârna singuratic pe peretele dinspre est. Deși îl mai văzuse de nenumărate ori, nu putea privi acest efect fără a simți o furnicătură în creștetul capului. Era singura capodoperă pe care o păstrase, un panou de pe un altar pictat cu aproape șase sute de ani în urmă, la Florența. Nu se putuse îndura să se despartă de el. Voia să mai trăiască o vreme împreună.

Epstein s-a apropiat de el: Maria, aplecată și aproape lipsită de trup în faldurile de un roz pal ale rochiei, și îngerul Gabriel, care ar fi putut fi luat el însuși drept o femeie, dacă n-ar fi fost aripile colorate. După scăunelul de lemn așezat sub Maria, deduceai că era îngenuncheată, sau că ar fi fost, dacă ar mai fi rămas ceva fizic din ea sub veșmânt – dacă ceea ce fusese odată Maria nu fusese șters deja, ca să poată fi umplut cu fiul lui Dumnezeu. Forma ei curbată era un ecou exact al arcadelor albe de deasupra capului: deja nu mai era ea însăși. Mâinile cu degete lungi erau împreunate

---

1. I Regi, 29:5.

pe pieptul ei plat, iar pe chip avea expresia gravă a unui copil matur care-și întâmpină destinul greu, înălțător. Puțin mai încolo, îngerul Gabriel privea cu drag în jos, spre ea, cu mâna la inimă, ca și când ar fi simțit și el durerea viitorului ei necesar. Pictura era străbătută de crăpături, dar asta nu făcea decât să sporească senzația de covârșire, de forță intensă, violentă, care mocnea sub suprafața neclintită. Numai discurile aurii plate din jurul capetelor lor erau straniu de statice. De ce insistau să picteze aureolele astfel? De ce, când deja descoperiseră cum să creeze iluzia de adâncime, reveneau mereu, numai în acest caz, la o platitudine obstinată? Și nu doar într-un caz oarecare, ci în însuși simbolul a ceea ce, apropiindu-se de Dumnezeu, este inundat de infinit?

Epstein a dat jos tabloul de pe perete și l-a cărat la subsuoară până în dormitor. Cu o lună în urmă, un nud de Bonnard fusese luat de acolo, și de atunci peretele din fața patului său era gol. Acum avea dorința bruscă să vadă mica *Bună Vestire* atârnată în locul acela: să se trezească dimineața cu ochii la ea și să fie ultimul lucru pe care-l privește în timp ce alunecă în somn. Dar înainte de a apuca să prindă agățătoarea în cârlig, a sunat telefonul, tulburând tăcerea. Epstein s-a dus cu pași mari spre pat, a proptit tabloul de perne și a ridicat receptorul.

— Jules? Sunt Sharon. Îmi pare rău, dar se pare că tipul cu haina ta s-a simțit rău și s-a întors la hotel.

Afară, dincolo de întunericul în expansiune, scânteiau luminile din West Side. Epstein s-a lăsat pe pat, lângă Fecioară. Și-l imagina pe palestinian în paltonul lui, stând în genunchi deasupra unui closet.

— I-am lăsat un mesaj, dar încă n-am dat de el, a continuat Sharon. E bine dacă las pe mâine să mă duc acolo? Tu ai zbor abia la nouă seara, așa că avem timp suficient

dacă mă duc dimineață, la prima oră. Astăzi e ziua surorii mele și dă o petrecere.

— Du-te, a oftat Epstein. Lasă asta, poate să aștepte.

— Ești sigur? Voi continua să încerc la telefon.

Dar Epstein nu era sigur; în sensul ăsta se derulase conștiința lui de sine în aceste ultime luni, dar abia acum, când asistenta lui i-a pus întrebarea, a simțit bătaia de aripă a clarității trecându-i pe deasupra capului. Nu voia să fie sigur. Își pierduse încrederea în asta.

În senin

Ideea că sunt în două locuri în același timp mă urmărește de multă vreme. De când țin minte, aș spune, căci una dintre primele mele amintiri este că priveam la televizor o emisiune pentru copii și deodată am dat cu ochii de mine în publicul din micul studio. Chiar și acum pot evoca senzația covorului maro din camera părinților sub tălpile mele, în timp ce-mi întindeam gâtul să văd televizorul, care părea să se afle foarte sus deasupra mea, și apoi senzația de greață ce-mi năpădea stomacul, pe măsură ce entuziasmul de a mă vedea în acea altă lume făcea loc certitudinii că nu fusesem niciodată acolo. Conștiința de sine este încă nesigură la copiii mici. Sentimentul oceanic persistă o vreme, înainte ca eșafodajul să fie îndepărtat, în fine, de pe pereții pe care trudim să-i construim în jurul nostru, sub imperiul unui instinct interior, chiar dacă atins de tristețea dată de conștiința faptului că ne vom petrece restul vieții căutând o cale de evadare. Totuși nici măcar astăzi nu am nici cea mai mică îndoială cu privire la ceea ce am văzut atunci. Fetița de la televizor avea exact chipul meu, purta adidașii mei roșii și cămașa cu dungi, dar până și acestea pot fi puse pe seama coincidenței. Ceea ce nu poate fi pus pe seama coincidenței este că în ochii ei, în cele câteva secunde în care camera a poposit asupra lor, am recunoscut sentimentul a cum era să fiu eu.

Poate că a fost unul dintre primele lucruri pe care le-a reținut creierul meu, dar, pe măsură ce au trecut anii, nu m-am mai gândit prea mult la asta. Nu am avut nici un motiv; nu m-am mai întâlnit nicăieri pe mine însămi. Și totuși surpriza a ceea ce văzusem trebuie să se fi cuibărit în mine, iar pe măsură ce percepția mea despre lume s-a construit deasupra, probabil că s-a transformat alchimic în credință: nu aceea că exist în dublu exemplar, adică materialul din care sunt făcute coșmarurile, ci aceea că eu, în unicitatea mea, aș putea locui două planuri separate ale existenței. Sau poate ar fi mai corect să privim din unghiul opus și să numim ceea ce a început să cristalizeze în mine atunci o senzație de îndoială – un scepticism față de realitatea impusă mie, așa cum este impusă tuturor copiilor, care dezlocuiește treptat celelalte realități, mai suple, pe care le cunosc. Oricum ar fi, posibilitatea de a te afla deopotrivă *aici* și *acolo* s-a sedimentat alături de toate celelalte credințe ale mele de copil, până când, într-o după-amiază de toamnă, în clipa în care am intrat pe ușa casei pe care o împărțeam cu soțul meu și cu cei doi copii ai noștri, am avut senzația că eram deja acolo.

Pur și simplu: eram deja acolo. Străbătând camerele de la etaj sau dormind în pat; nu conta câtuși de puțin unde eram sau ce făceam, ceea ce conta era certitudinea cu care știam că eram deja în casă. Eram eu însămi, mă simțeam profund normală în propria mea piele, și totuși, în același timp, aveam senzația subită că nu mai eram limitată la corpul meu, la mâinile și picioarele pe care le privisem toată viața, și că aceste extremități, care mereu se mișcau sau stăteau nemișcate în raza mea vizuală și pe care le observasem clipă de clipă vreme de treizeci și nouă de ani nu erau de fapt extremitățile mele, nu erau limita mea cea mai îndepărtată, ci existam dincolo și separat de ele. Și nu într-un

sens abstract. Nu ca suflet sau frecvență. Ci complet întrupată, exact așa cum eram acolo, în pragul bucătăriei, dar, cumva – în altă parte, la etaj – *din nou*.

Dincolo de fereastră, norii păreau să se miște rapid, dar altfel nimic nu arăta ciudat sau nelalocul lui. Dimpotrivă: totul în casă, până și ultima cană, masă, scaun sau vază, părea la locul potrivit. Ba chiar *exact* la locul potrivit, așa cum rareori se întâmplă, pentru că viața are un fel al ei de a se impune obiectelor neînsuflețite, de a le deplasa mereu un pic mai spre dreapta sau spre stânga. Cu timpul, această deplasare se cumulează și devine observabilă – tabloul de pe un perete este deodată strâmb, cărțile s-au retras spre spatele raftului – și astfel ne petrecem o bună parte din timp punând alene, adesea inconștient, aceste obiecte la locul lor. Și noi vrem să ne impunem în fața obiectelor neînsuflețite, asupra cărora vrem să credem că domnim. Dar ceea ce vrem să controlăm de fapt sunt forța de neoprit și impulsul vieții, cu care suntem încleștați într-o luptă de voințe, în care nu putem câștiga niciodată.

În ziua aceea însă, era ca și cum ar fi fost trecut un magnet pe deasupra casei, readucând fiecare lucru în poziția corectă. Totul era atins de nemișcare, în vreme ce doar norii goneau pe alături, de parcă lumea ar fi început să se învârtească mai repede. Și pe când stăteam oprită în pragul bucătăriei, acesta a fost primul meu gând: că timpul își sporise viteza și, cumva, eu, în drumul meu spre casă, rămăsesem în urmă.

Pielea de pe spinare mă furnica, în vreme ce stăteam încremenită, temându-mă să mă mișc. Se petrecuse un soi de greșeală, neurologică sau metafizică, și deși ar fi putut să fie un *déjà vu* benign, ar fi putut și să nu fie. Ceva ieșise din rând și mi se părea că, dacă mă mișc, aș putea distruge posibilitatea de a se corecta în mod natural.

Au trecut câteva clipe, apoi a sunat telefonul de pe perete. Instinctiv, m-am întors să mă uit la el. Asta a spulberat cumva vraja, căci, când mi-am întors din nou privirea, norii nu mai goneau și senzația că eram în același timp aici și acolo – la etaj – pierise. Casa era din nou goală, cu excepția mea, care stăteam acolo, în bucătărie, revenită în limitele familiare ale ființei mele.

Dormeam prost de săptămâni întregi. Munca mea nu dădea roade, și asta mă făcea să mă simt permanent neliniștită. Dar dacă scrisul meu era un fel de corabie care se scufunda, peisajul mai larg – marea în care începusem să simt că orice vas pe care încercam să navighez avea să se scufunde în cele din urmă – era căsnicia mea, în destrămare. Eu și soțul meu ne îndepărtaserăm mult unul de celălalt. Eram atât de devotați copiilor noștri, încât distanța tot mai mare dintre noi a putut fi la început scuzată, apoi mascată de toată dragostea și atenția care erau mereu prezente în casa noastră. Dar, la un moment dat, ajutorul dat de dragostea noastră comună pentru copii a atins un fel de culme, apoi a intrat în declin, până când relația noastră n-a mai putut fi ajutată deloc, fiindcă nu făcea decât să scoată la lumină cât de singur era fiecare dintre noi și, în comparație cu copiii noștri, cât de neiubit. Iubirea pe care o simțiserăm și o exprimaserăm cândva unul față de celălalt fie secase, fie devenise reținută – era prea neclar ca să ne dăm seama –, și totuși, zi după zi, fiecare dintre noi asista și era mișcat de spectaculoasa forță de a iubi a celuilalt, evocată prin copii. Nu stătea în firea soțului meu să vorbească despre sentimente dificile. Pe acestea învățase de mult să le ascundă nu numai față de mine, ci și față de el însuși, și după mulți ani în care încercasem fără succes să-l atrag într-o discuție despre ele, renunțasem încet. Între noi nu era permis nici conflictul, darămite furia; totul trebuia să rămână

nerostit, în timp ce suprafața rămânea pasivă. Astfel, mă trezisem din nou într-o singurătate nemărginită, care, deși nefericită, măcar nu-mi era străină.

„Eu sunt în esență o persoană optimistă", mi-a spus cândva soțul meu, „în vreme ce tu ești o persoană care cumpănește totul". Dar, cu timpul, atât condițiile interne, cât și cele externe se dovediseră prea mult pentru optimismul lui, și se scufunda și el într-o mare separată. Fiecare în felul lui, am ajuns să înțelegem că încetaserăm să credem în căsnicia noastră. Și totuși nu știam ce să facem cu această înțelegere, așa cum nu știi ce să faci, de pildă, cu înțelegerea faptului că viața de apoi nu există.

Așa stăteau lucrurile în viața mea. Iar acum nu mai puteam nici să scriu și, tot mai des, nici să dorm. Ar fi putut fi ușor să expediez senzația pe care o avusesem în după-amiaza aceea în bucătărie ca pe o alunecare a unui creier stresat și confuz. Dar, dimpotrivă, nu-mi aminteam să fi avut vreodată mintea atât de limpede ca în timpul momentelor în care stătusem în bucătărie, convinsă că mai eram și altundeva, în apropiere. Ca și cum mintea mea n-ar fi fost atinsă doar de claritate, ci ar fi stat în perfect echilibru la apogeul ei, și toate gândurile și percepțiile mele ar fi apărut ca gravate în sticlă. Și totuși nu era genul obișnuit de claritate care rezultă din înțelegere. Era ca și cum prim-planul și planul secund s-ar fi schimbat între ele, și ceea ce reușeam să văd era tot ceea ce mintea blochează în mod normal: expansiunea infinită a neînțelegerii care înconjoară minuscula insulă a ceea ce putem cuprinde.

Zece minute mai târziu, a sunat cineva la ușă. Era UPS-ul, și am semnat pentru pachet. Curierul și-a luat înapoi micul aparat electronic și mi-a întins cutia mare. Am văzut mărgelușele de sudoare de pe fruntea lui, nepotrivite cu răcoarea aerului, și am simțit miros de carton umed. Din stradă,

m-a salutat vecinul meu, un actor în vârstă. Un câine și-a ridicat piciorul și s-a ușurat pe roata unei mașini. Dar toate acestea nu au diminuat cu nimic intensitatea și caracterul straniu ale senzației pe care tocmai o avusesem. Ea nu a început să se dizolve, așa cum se întâmplă cu un vis la contactul cu viața în stare de veghe. A rămas incredibil de vie, în timp ce deschideam dulapuri și scoteam din ele ingredientele pentru masa de seară. Senzația era încă atât de puternică, încât am fost nevoită să mă așez, pentru a încerca s-o absorb.

O jumătate de oră mai târziu, când bona a venit acasă cu copiii, încă stăteam în fața blatului de lucru. Băieții dansau în jurul meu, plini de noutăți despre cum își petrecuseră ziua. Apoi s-au desprins de orbită și au pornit-o la fugă prin casă. Soțul meu a sosit la scurt timp după aceea. A intrat în bucătărie, încă îmbrăcat în vesta reflectorizantă pe care o purta pe bicicletă. Pentru o clipă, a strălucit. Am simțit nevoia bruscă de a-i povesti ce se întâmplase, dar când am terminat mi-a zâmbit crispat, reținut, s-a uitat la ingredientele pentru cină încă negătite, a scos dosarul cu meniuri de comandat și m-a întrebat dacă am chef de mâncare indiană. Apoi s-a dus sus să vadă ce fac copiii. Am regretat imediat că i-am spus. Incidentul a deschis o falie între noi. Soțul meu prețuia faptele concrete, în detrimentul lucrurilor nepalpabile, și începuse să le colecționeze și să le clădească în jurul său ca pe o fortăreață. Noaptea stătea treaz și urmărea documentare, iar la întâlnirile de socializare, când cineva își exprima surprinderea că știa ce procent din bancnotele tipărite în SUA sunt de 100 de dolari, sau că Scarlett Johansson este pe jumătate evreică, îi plăcea să spună că se îngrijea să știe de toate.

Zilele au trecut, și senzația nu a revenit. Tocmai scăpasem de-o gripă, care mă ținuse în pat cu frisoane și transpirații, privind cerul pe fereastră cu acea conștiință ușor alterată

pe care mi-o dă întotdeauna boala, și începeam să mă întreb dacă nu cumva avusese de-a face cu asta. Când sunt bolnavă, e ca și cum pereții care mă despart de exterior ar deveni mai permeabili – de fapt chiar devin, câtă vreme ceea ce m-a îmbolnăvit a găsit o breșă, spărgând obișnuitele mecanisme de protecție ale organismului, și ca și cum oglindindu-mi trupul, mintea mea devine mai absorbantă, iar lucrurile pe care de obicei le țin la distanță pentru că sunt prea complicate sau prea intense ca să mă gândesc la ele încep să se strecoare înăuntru. Această stare de deschidere, de sensibilitate extremă în care devin susceptibilă la tot ce se află în jurul meu este sporită de singurătatea dată de zăcutul în pat, în timp ce toți ceilalți își văd de activitățile lor. Așa că era ușor să atribui senzația aceea neobișnuită bolii, deși la vremea respectivă eram deja spre bine.

Apoi, într-o seară, o lună mai târziu, ascultam radioul în timp ce spălam vasele, și a început o emisiune despre multivers – posibilitatea ca universul să conțină de fapt mai multe universuri, poate chiar o mulțime infinită. Ca, în urma undelor gravitaționale care s-au produs în prima fracțiune de secundă după Big Bang – sau o serie de repulsii Big Bang, după cum sugerează acum dovezile –, primul univers să fi suferit o inflație care a cauzat o expansiune exponențială a dimensiunilor spațiului până la de multe ori dimensiunea cosmosului nostru, creând universuri complet diferite, cu proprietăți fizice necunoscute, fără stele, poate, sau fără atomi ori lumină, și acestea, luate la un loc, să comprime integralitatea spațiului, a timpului și a energiei.

Nu am mai mult decât cunoștințele unui diletant în ceea ce privește teoriile curente ale cosmologiei, dar ori de câte ori am dat peste un articol despre teoria coardelor, despre brane sau despre cercetările făcute cu Large Hadron Collider la Geneva, mi-a fost trezit interesul, așa că am ajuns să

știu câte ceva. Fizicianul intervievat avea o voce hipnotizantă, răbdătoare și intimă deopotrivă, plină de inteligență profundă, implicită, și la un moment dat, stârnit în mod inevitabil de gazda emisiunii, a început să se refere la ramificațiile teologice ale teoriilor multiversului, sau cel puțin la modul în care ele confirmă rolul întâmplării în crearea vieții, căci dacă nu există una, ci o mulțime infinită sau aproape infinită de lumi, fiecare cu propriile ei legi fizice, atunci nici o condiție nu mai poate fi considerată rezultatul unor improbabilități matematice extraordinare.

Când emisiunea s-a încheiat, am stins radioul și am auzit murmurul slab, în crescendo al mașinilor apropiindu-se, după schimbarea semaforului aflat câteva cvartale mai încolo, și sunetul limpede, luminos al vocilor de copii din grădinița de la parterul blocului alăturat, apoi vaierul adânc al sirenei unui vapor în port, la vreo cinci kilometri depărtare, ca un deget lăsat pe armoniu. Nu-mi îngăduisem niciodată să cred în Dumnezeu, dar înțelegeam de ce teoriile multiversului puteau intra pe sub pielea unui anumit tip de persoane – fie și numai fiindcă a spune că totul ar putea fi adevărat undeva nu numai că avea un iz de eschivare, dar făcea și orice căutare inutilă, de vreme ce toate concluziile devin în egală măsură valide. Nu vine oare o parte din venerația care ne umple când suntem confruntați cu necunoscutul din înțelegerea ideii că, dacă în cele din urmă ne-ar invada și ar deveni cunoscut, am fi modificați? Găsim în viziunea noastră despre stele o măsură a caracterului nostru incomplet, încă neterminat, adică a potențialului nostru de schimbare, de transformare chiar. Faptul că specia noastră se distinge de altele prin setea și capacitatea noastră de schimbare se află în strânsă legătură cu abilitatea de a ne recunoaște limitele înțelegerii și de a contempla inimaginabilul. Într-un multivers însă, conceptele de cunoscut și necunoscut

devin inutile, căci totul este deopotrivă cunoscut și necunoscut. Dacă există lumi infinite și seturi infinite de legi, atunci nimic nu este esențial și nu mai este nevoie să ne întindem dincolo de limitele realității și comprehensiunii noastre, din moment ce nu numai că ceea ce se află dincolo de ele nu ni se aplică, dar nici nu există speranța de a câștiga altceva decât o înțelegere infinitezimală. În acest sens, teoria multiversului ne încurajează doar să întoarcem spatele cu și mai multă obstinație incognoscibilului, ceea ce suntem mai mult decât bucuroși să facem, după ce ne-am îmbătat cu puterile noastre de a cunoaște – după ce am făcut o *sfințenie* din cunoaștere și ne petrecem toată ziua și toată noaptea în căutarea ei. Așa cum religia a evoluat ca un mod de a contempla și a trăi înaintea incognoscibilului, tot astfel am trecut acum la practica inversă, căreia nu-i suntem mai puțin devotați: practica de a ști totul și a crede despre cunoaștere că este concretă și că la ea se ajunge întotdeauna prin facultățile intelectului. De la Descartes încoace, cunoașterea este învestită cu putere până într-o măsură inimaginabilă. Dar în cele din urmă ea nu a dus la stăpânirea și posedarea naturii pe care le-a imaginat el, ci doar la iluzia stăpânirii și posedării ei. În cele din urmă, ne-am îmbolnăvit de cunoaștere. Îl urăsc sincer pe Descartes și n-am înțeles niciodată de ce trebuie să avem încredere în axioma lui ca într-o temelie de nezdruncinat pentru orice. Cu cât vorbește mai mult despre urmarea unei linii drepte pentru a ieși din pădure, cu atât mi se pare mai atrăgător să mă rătăcesc în pădurea aceea în care cândva am trăit în miracol și pe care am înțeles-o ca pe o premisă a conștienței autentice în ce privește lumea și ființarea. Acum nu mai putem decât să trăim pe terenul arid al rațiunii; cât despre necunoscut, care cândva scânteia la capătul îndepărtat al privirii noastre, canalizându-ne teama, dar și speranța și dorințele, nu-l mai putem privi decât cu aversiune.

După toate acestea, ideea care a început să capete formă în mintea mea după ce am închis radioul a venit ca un soi de ușurare. Și dacă, în loc să existe într-un spațiu universal, mi-am zis, fiecare dintre noi se naște de fapt singur într-un nimic luminos și noi suntem cei care îl taie în bucățele, asamblând scări, grădini și gări în modul nostru particular, până când ne transformăm spațiul într-o lume? Cu alte cuvinte, dacă responsabile pentru crearea multiversului sunt percepția și creativitatea umană? Sau poate...

Dacă viața, care pare să aibă loc de-a lungul a nenumărate coridoare lungi, în camere de așteptare și orașe străine, pe terase, în spitale și grădini, camere închiriate și trenuri aglomerate, se petrece de fapt într-un singur loc, un singur punct din care visăm la acele alte locuri?

Chiar este atât de larg răspândită? Așa cum plantele au nevoie ca noi să fim atrași de florile lor ca să crească și să se înmulțească, nu s-ar putea ca spațiul să depindă și el de noi? Credem că l-am cucerit cu casele, drumurile și orașele noastre, dar dacă noi suntem cei care au fost subordonați fără voie spațiului, pentru ca elegantul său design să se propage infinit prin visurile ființelor finite? Dacă nu noi suntem cei care se mișcă prin spațiu, ci spațiul se mișcă prin noi, țesut pe războiul minților noastre? Și dacă toate acestea sunt adevărate, atunci unde este acest spațiu în care stăm întinși și visăm? Un rezervor în nonspațiu? O dimensiune de care nu suntem conștienți? Sau e undeva în singura lume finită din care s-au născut și se vor naște miliarde de lumi, un loc unic, diferit pentru fiecare dintre noi, la fel de banal ca oricare altul?

În momentul acela, am știut fără echivoc că, dacă îmi visam viața de undeva, acel loc era hotelul Hilton din Tel Aviv.

*

Ca să-ncep cu-nceputul, acolo am fost concepută. În ajunul Războiului de Yom Kippur, la trei ani după ce părinții mei s-au căsătorit, în bătaia vântului, pe terasa de la Hilton; ocupau o cameră la etajul al șaisprezecelea al hotelului, când condițiile unice care erau premisa existenței mele s-au aliniat deodată. Abia întrezărind consecințele, mama și tatăl meu au acționat din instinct potrivit acestora. M-am născut la Spitalul Beth Israel din New York City. După nici un an, înotând împotriva curentului, părinții m-au dus înapoi la Tel Aviv Hilton, și de atunci, aproape în fiecare an, m-am întors în acel hotel cățărat pe un deal dintre strada Hayarkon și Marea Mediterană. (În fiecare an, dacă pornim de la ideea că am plecat vreodată de acolo.) Dar dacă locul are în ochii mei un fel de aură mistică, asta nu e numai fiindcă pentru mine viața a început acolo sau fiindcă am petrecut mai târziu atâtea vacanțe la hotel. Mai este și natura stranie a ceva ce mi s-a întâmplat odată acolo, o experiență care n-a făcut decât să-mi sporească acea conștiință a unei deschideri – a unei mici rupturi în țesătura realității.

S-a petrecut în piscina hotelului, când aveam șapte ani. Petreceam mult timp în piscina aceea, care era amplasată pe o terasă generoasă, cu vedere la mare, alimentată cu apă sărată direct din aceasta. Cu un an înainte, vizita noastră se suprapusese cu cea a lui Itzhak Perlman, și într-o dimineață, după micul dejun, am ieșit și l-am găsit așezat lângă capătul cu apă adâncă, aruncându-le o minge copiilor lui, care săreau în bazin cu rândul, încercând s-o prindă. Vederea marelui violonist în scaunul său cu rotile strălucitor, împreună cu senzația difuză că poliomielita care-l schilodise ar putea avea ceva de-a face cu piscinele, m-a îngrozit. A doua zi am refuzat total să cobor la piscină, iar în ziua

următoare am părăsit Israelul și ne-am întors la New York. Un an mai târziu m-am întors la hotel cu o oarecare crispare, dar Perlman n-a reapărut. Mai mult, în ziua când am ajuns, fratele meu a descoperit că bazinul era plin cu bani – șekeli peste tot, scânteind mut pe fundul piscinei, ca și cum scurgerea ar fi fost conectată la Banca Hapoalim. Orice frici m-ar fi urmărit în legătură cu piscina au fost înlăturate de fluxul constant de lichidități cu care ne puteam pricopsi. Ca în orice operațiune bine condusă, în scurt timp ne-am împărțit sarcinile și ne-am specializat: fratele meu, cu doi ani mai mare, a devenit scufundător, iar eu, cu o capacitate pulmonară mai mică, dar ochi mai buni, am devenit detector. Ghidat de mine, el plonja și bâjbâia pe fundul tulbure. Dacă aveam dreptate, ceea ce se întâmpla în șaizeci și cinci la sută din cazuri, ieșea la suprafață entuziasmat, cu moneda în mână.

Într-o după-amiază, după un șir de îndrumări greșite, am început să mă simt disperată. Ziua trecea, și timpul nostru la piscină se apropia de sfârșit. Fratele meu înainta bosumflat pe lângă peretele din partea cu apă mai puțină. Nu m-am putut abține și, din mijlocul piscinei, am strigat:

— Acolo!

Mințeam – nu văzusem nimic –, dar nu puteam rata șansa de a-mi vedea fratele fericit din nou. El a venit spre mine împroșcând cu apă.

— Chiar acolo! am țipat.

S-a scufundat. Știam că nu e nimic pe fund, iar acum, călcând apa la suprafață, așteptam nefericită ca și fratele meu să descopere asta. Vinovăția zdrobitoare pe care am simțit-o în acele câteva momente îmi revine viu în minte, la peste treizeci de ani distanță. Să-mi mint părinții era una, dar să-mi trădez fratele cu atâta nerușinare era cu totul altceva.

Cât despre ce s-a întâmplat în continuare, nu am nici o explicație. Sau nici una dincolo de posibilitatea ca legile de care ne agățăm pentru a ne asigura că totul este așa cum pare au obturat o viziune mai complexă asupra universului, una care renunță la confortul de a înghesui lumea pentru a se potrivi razei limitate a comprehensiunii noastre. Cum altfel să explic faptul că atunci când fratele meu a ieșit la suprafață și și-a descleștat degetele, în palma lui se afla un cercel cu trei diamante și, sub ele, atârnată de o verigă de aur, o inimă de rubin?

În costumele de baie din care picura apa, am urmat-o pe mama prin coridoarele înghețate ale hotelului, până la magazinul H. Stern din hol. Ea i-a explicat situația bijutierului chel, care ne-a privit suspicios, trăgând pe tejgheaua de sticlă o tavă căptușită cu catifea albastră. Mama a pus cercelul pe ea, iar bijutierul și-a potrivit lupa la ochi. Ne-a studiat comoara. Când a ridicat în sfârșit capul, ochiul lui uriaș, mărit, s-a rotit spre noi.

— E veritabil, a proclamat el. Aurul are 18 carate.

Veritabil. Cuvântul îți rămâne în gât și nu vrea să alunece în jos. Nu-mi trecuse prin cap că cercelul ar fi putut fi fals în sensul în care crezuse mama. Și totuși numai eu știam cât de *neveritabil* era de fapt, cât de improbabilă fusese descoperirea lui de către fratele meu. Cum se materializase ca răspuns la o necesitate. Nici un copil nu crede în mod natural că realitatea este fermă. Pentru el, arcurile ei sunt slabe; este deschisă rugăminților lui speciale. Dar cu timpul este învățat să creadă altceva, iar pe atunci eu aveam șapte ani, destul ca să fi ajuns să accept aproape că realitatea e fixă și profund indiferentă față de dorințele mele. Acum, în ultimul moment, era pus un picior în calea unei uși care stătea să se închidă.

Când ne-am întors la New York, mama a transformat cercelul într-un pandantiv pe care mi l-a pus pe un lănțișor,

ca să-l port la gât. L-am purtat ani de zile, și cu toate că mama n-ar fi avut de unde să știe, pandantivul a servit spre a-mi aminti de o voință necunoscută, de pliurile de acordeon înghesuite sub suprafața a tot ceea ce pare să fie plat. Abia anul trecut, fratele meu și cu mine am aflat că tata fusese cel care aruncase toate acele monede în piscină – tata, care pe atunci ne putea arăta fie dragoste, fie o furie înspăimântătoare, noi nefiind pregătiți vreodată pentru nici una din ele. Credeam că pierdusem lănțișorul, dar a apărut când părinții mei au golit un seif în care depozitaseră câteva dintre bijuteriile mamei. Mi-a fost returnat într-o punguță care mai conținea și una dintre omniprezentele etichete ale tatei, bătută la mașină cu mult timp în urmă, la credincioasa lui Brother P-touch: *Pandantivul lui Nicole, găsit în piscina de la Hilton*. Colierul a provocat unele amintiri nostalgice, acela fiind momentul când tata a menționat în treacăt că el umpluse piscina cu monede. A fost surprins că nu ghiciserăm niciodată. Dar nu, nu avusese nimic de-a face cu cercelul cu inimă de rubin.

*

Când mi-a venit ideea de a-mi visa viața de la Hilton mă aflam, după cum am spus, într-un punct dificil al vieții și carierei mele. În lucrurile în care-mi îngăduisem să cred – caracterul inatacabil al dragostei, forța narațiunii, care-i poate purta pe oameni împreună prin viață fără divergențe, sănătatea esențială a vieții domestice – nu mai credeam. Mă rătăcisem. Astfel, teoria că ești mereu pe teren solid undeva și doar visezi că te-ai rătăcit era cu deosebire atrăgătoare. Mă aflam între două cărți și știam că s-ar putea să treacă ani întregi până când aveam să-mi găsesc calea spre următoarea. Uneori mi se pare că în timpul acestor perioade extenuante și incoerente îmi simt mintea însăși dezintegrându-se. Gândurile îmi devin agitate și neobosite, iar imaginația îmi

zburdă, adunând idei, apoi judecându-le inutile și aruncându-le.

Acum însă a început să se petreacă ceva diferit. Hiltonul s-a instaurat în mintea mea ca un fel de blocaj, și luni la rând nu mi s-a mai înfățișat altceva când mă așezam să scriu. Zi după zi mă prezentam conștiincioasă la biroul meu – adică la Tel Aviv Hilton. La început a fost interesant: poate era ceva în asta? Iar apoi, când se părea că nu este, a devenit epuizant. În cele din urmă, a fost doar înnebunitor. Hotelul nu voia să dispară, dar nici nu puteam stoarce nimic din el.

Și nu orice hotel: un dreptunghi masiv din beton, pe stâlpi, care domină coasta Tel Avivului, construit în stil brutalist. Laturile lungi ale dreptunghiului sunt bordate de terase pe paisprezece coloane și douăzeci și trei de șiruri. Pe latura de sud, caroiajul este neîntrerupt, dar pe cea de nord este spart pe două treimi de o coloană uriașă de beton, care pare să fi fost adăugată într-o decizie de ultim moment, pentru a asigura până și aprecierea celor mai extremiști adepți ai brutalismului. Partea de sus a acestei coloane de beton se ridică peste acoperiș și are imprimată sigla Hiltonului pe latura dinspre sud. Deasupra ei se întinde o antenă mare, în vârful căreia noaptea strălucește o lumină roșie, ca să nu se izbească de ea aeronavele ușoare care se îndreaptă spre aeroportul Sde Dov. Cu cât privești mai mult această monstruozitate așezată în consolă deasupra malului, cu atât mai mult ai impresia că are un scop mai înalt, pe care poți doar să-l ghicești, geologic sau mistic – ceva legat nu de noi, ci de entități mult mai importante. Văzut dinspre sud, hotelul se distinge pe cerul albastru, iar în grila lui neobosită pare să fie codat un mesaj aproape la fel de misterios ca acela pe care încă nu l-am descifrat la Stonehenge.

În acest monolit am fost prizonieră mental vreme de jumătate de an. Ceea ce a început ca o idee de moment, de a

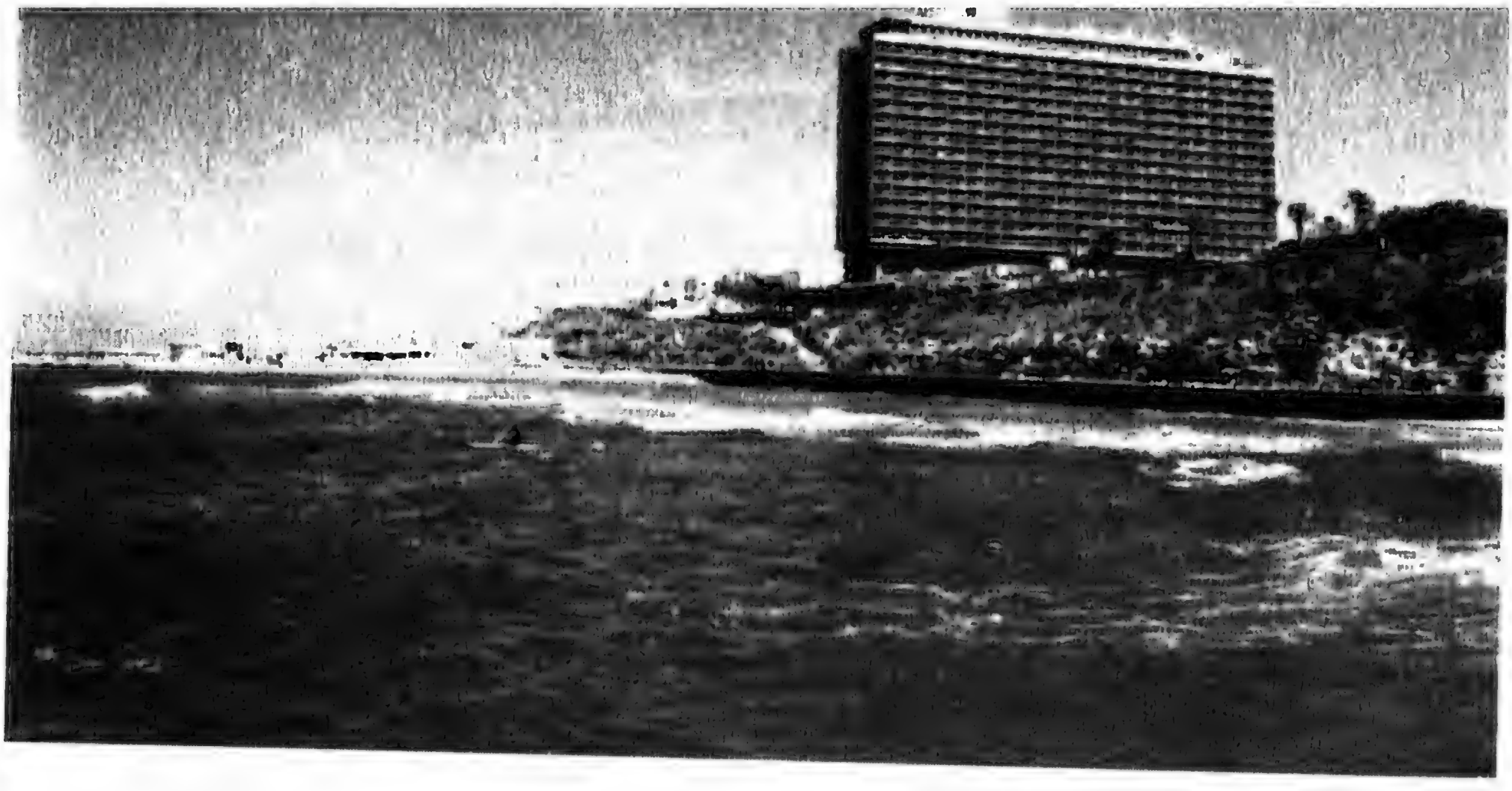

visa întreaga viață dintr-un punct fix, devenea acum senzația neliniștitoare că sunt imobilizată în acel punct, închisă în el, fără a avea acces la vise despre alte locuri. Zi după zi, lună după lună, acul imaginației mele a scrijelit un șanț mai adânc. Nu-mi puteam explica această preocupare nici mie însemi, darămite oricui altcuiva. Încet, hotelul a intrat în ireal. Cu cât rămâneam mai obsedată de el, blocată într-o încercare vană de a stoarce ceva din el, cu atât se îndepărta mai mult de realitate și cu atât părea mai mult să fie o metaforă căreia nu-i puteam găsi cheia. Cu atât mai mult părea să fie însăși mintea mea. Disperată să aflu ușurare, îmi imaginam o inundație în care Hilton să se desprindă de mal.

Apoi, într-o dimineață de la începutul lui martie, a sunat din Israel vărul tatălui meu, Effie. Pensionat din postul de la Externe, Effie păstra încă obiceiul de a citi trei sau patru ziare pe zi. Când dădea de vreo mențiune referitoare la mine, mă suna. Acum am discutat despre colita soției lui, Naama, despre rezultatele recentelor alegeri și dacă să-și facă sau nu o operație artroscopică la genunchi. Când conversația a ajuns la mine și Effie m-a întrebat cum merge cu lucrul, m-am trezit povestindu-i despre lupta mea cu Hiltonul și despre cum devenisem obsedată de el. Nu vorbesc des despre munca mea atunci când se află în plină desfășurare, dar de-a lungul a patru decenii, din 1965, de când s-a deschis hotelul și bunicii mei au început să se cazeze acolo, Effie stătuse cu familia mea în hol, la piscină sau în restaurantul Regele Solomon de mai multe ori decât își putea aminti cineva și mi se părea că el era singurul care ar putea înțelege bizara dominație pe care o căpătase Hiltonul asupra mea. Chiar în momentul acela a fost însă distras de un apel de la fiica lui pe telefonul mobil, iar după ce i-a răspuns scurt și a revenit la mine, discuția a trecut la cariera ei de dansatoare de cabaret, aflată la început.

Conversația noastră se apropia de sfârșit. Effie m-a rugat să le transmit complimente părinților mei. Eram pe punctul de a închide, când, ca din întâmplare, ca și cum și-ar fi amintit o veste despre cineva din familie, pe care era să uite s-o pomenească, a spus:

— Ai auzit că a murit un om acolo? A căzut de la balcon săptămâna trecută.

— Unde?

— Vorbeai de Hilton, nu?

Am presupus că a fost o sinucidere, deși în zilele care au urmat, fără a ști absolut nimic despre omul care murise, nici măcar numele lui, am ajuns să mă întreb dacă nu cumva fusese un accident. Pe laturile lungi ale clădirii dreptunghiulare care dau spre nord și spre sud, ferestrele și terasele sunt puse în diagonală, formând un model în zigzag, pentru a permite o vedere mai bună asupra Mării Mediterane către vest. Asta face posibilă cuprinderea cu privirea a unei părți din mare, dar, când te uiți afară, fie spre nord-vest, spre portul Tel Aviv, fie spre sud, spre Jaffa, te năpădește o senzație de iritare din pricină că nu poți să vezi destul – că ești împiedicat să vezi cum trebuie. Puțini au fost probabil oaspeții care nu i-au înjurat pe arhitecții hotelului. De câte ori, frustrată, n-am deschis ușa glisantă a camerei mele, ieșind pe terasă ca să văd mai bine? Dar și acolo insatisfacția persistă, fiindcă e tot imposibil să vezi marea și orizontul drept în față, așa cum tânjește s-o facă fiecare atom din trupul tău. Nu-ți mai rămâne decât să te apleci peste balustrada terasei, cu gâtul întins. Astfel, dornic de o vedere mai bună asupra valurilor care au adus cedrii libanului și l-au purtat pe Iona spre Tarsis, puteai cu ușurință să te întinzi prea mult – destul de mult încât să cazi.

Effie mi-a promis că va încerca să găsească articolul din ziar, dar se îndoia că va reuși: Naama ducea întotdeauna

gunoiul duminica, iar el citise știrea cu cel puțin o săptămână înainte. Eu n-am găsit nici o mențiune despre asta nici în *Haaretz*, nici pe Ynet, nici la vreo altă agenție de știri israeliene online în engleză. În după-amiaza aceea i-am scris prietenului meu Matti Friedman, un corespondent de presă din Ierusalim via Toronto, și l-am rugat să caute în presa israeliană știrea despre o moarte la Hilton. Din cauza diferenței de fus orar, am primit răspunsul lui abia a doua zi dimineața. Nu reușise să găsească nimic, îmi scria el. Eram sigură că fusese la Hilton?

*

Dacă eram deja înclinată să nu mă bazez prea mult pe spusele lui Effie, aveam motivele mele. În toată copilăria mea, el fusese consulul Israelului într-o serie de țări, din ce în ce mai mici: mai întâi în Costa Rica, apoi Swaziland, și în cele din urmă în Liechtenstein, după care nu mai putuse decât să se pensioneze. Era cu doisprezece ani mai în vârstă decât tata, și rațiile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial îi împiedicaseră creșterea, lăsându-l cu o înălțime de doar un metru cincizeci. Când eram mică, ajunsesem să cred nu numai că statura lui era relevantă pentru numirile de care avea parte, dar că de fapt totul în aceste mici state era micșorat, astfel încât să corespundă vărului tatei: mașinile, ușile și scaunele, fructele minuscule și papucii de casă comandați în mărimi de copil de la fabricile din țările mai mari. Cu alte cuvinte, mi se părea că Effie trăiește într-o lume vag ireală, impresie care, ca atâtea altele formate în copilărie, nu m-a părăsit niciodată pe de-a-ntregul. Ba chiar a fost confirmată când Effie m-a sunat din nou, câteva zile mai târziu. Pentru că se trezise în zori toată viața, noaptea, ca toate celelalte, era prea mare pentru el – nu ezita să dea telefoane devreme, dar în ziua aceea, la șapte dimineața, se întâmpla să fiu deja la masa de scris.

În receptor s-a auzit un huruit și nu reușeam să înțeleg ce se spunea la capătul celălalt al firului.

— Ce-a fost asta? l-am întrerupt. N-am auzit prima parte.

— Avioane de vânătoare. Stai o secundă.

S-a auzit zgomotul înăbușit al unei mâini puse pe receptor. Apoi Effie a revenit.

— Probabil sunt exerciții de antrenament. Acum mă auzi?

Articolul nu apăruse, mi-a spus Effie, dar apăruse altceva, ceva ce credea că va fi mult mai interesant pentru mine. Cu o zi înainte primise un telefon.

— În senin, a adăugat el.

Îi plăceau în mod special expresiile în limba engleză, dar rareori le nimerea corect.

— Era Eliezer Friedman. Am lucrat împreună pentru Abba Eban. Eu am plecat, dar Eliezer a rămas până când Eban a devenit ministru de Externe. A intrat în serviciile de informații. Mai târziu s-a întors la facultate și a devenit profesor de literatură la Universitatea din Tel Aviv. Dar știi cum e cu lucrurile astea – n-a renunțat niciodată la legăturile cu Mossadul.

În timp ce Effie vorbea, m-am uitat pe fereastră. Fusese furtună în dimineața aceea, dar ploaia încetase și cerul se limpezise, emanând o lumină blândă. Lucram la etaj, într-o cameră care dădea spre acoperișurile caselor din jur. Pe când Effie își continua discursul, povestindu-mi despre cum prietenul lui voia să ia legătura cu mine, ferestruica din acoperișul de vizavi s-a deschis brusc și vecinul meu a ieșit pe suprafața udă, argintie a acoperișului său imaculat. Purta un costum de culoare întunecată, de parcă s-ar fi îmbrăcat pentru o slujbă pe Wall Street. Fără a da vreo clipă senzația de precauție, acest bărbat înalt și slab din câmpiile din nordul regiunii Olanda s-a apropiat de marginea acoperișului,

în pantofii lui negri lustruiți. Cu meticulozitatea unui chirurg, și-a pus o pereche de mănuși de cauciuc albastre. Apoi s-a întors cu spatele la mine, a scotocit în buzunar ca pentru a răspunde la un telefon care suna și a scos o pungă de plastic. Stând chiar pe marginea acoperișului neted, s-a uitat în jos. Pentru o clipă, a părut că are intenția să sară. Dacă nu, cu siguranță avea să alunece în pantofii aceia fini din piele. Dar, în cele din urmă, tot ce s-a întâmplat a fost că a înge-nuncheat și a început să culeagă frunzele ude din jgheab. Această operațiune, care părea încărcată de un sens obscur, a durat trei sau patru minute. După ce a terminat, a înnodat punga, s-a retras rapid prin ferestruica deschisă, s-a aplecat pe spate și a închis-o în urma lui.

— Așadar, ce crezi? zicea Effie.

— Despre ce?

— Vorbești cu el?

— Cu cine? Cu prietenul tău din Mossad?

— Ți-am spus, vrea să discute ceva cu tine.

— Cu mine? am întrebat râzând. Nu vorbești serios.

— N-aș putea vorbi mai serios de-atât, a spus el grav.

— Ce dorește?

— Nu vrea să-mi spună. Vrea să vorbească doar cu tine.

Mi-a trecut prin cap că Effie începea să se ramolească – avea deja șaptezeci și nouă de ani; mintea nu durează o veșnicie. Dar nu, probabil că doar exagera, după bunul lui obicei. La momentul potrivit, aveam să aflu că de fapt nu prietenul său era un fost agent al Mossadului, ci un prieten al prietenului său. Sau că prietenul său nu făcea altceva decât să împartă corespondența în birourile Mossadului, sau dădea spectacole la petrecerile lor de sărbători.

— Foarte bine, dă-i numărul meu.

— Vrea să știe dacă ai de gând să vii în Israel curând.

Dar nu aveam astfel de planuri, i-am spus eu lui Effie, iar în timp ce rosteam cuvintele mi-am dat seama că nu

aveam planuri în general și că de ceva vreme nu mai reușisem să-mi fac vreunul. Când am deschis calendarul pe ecranul computerului, era aproape gol, cu excepția activităților copiilor. Pentru a plănui ceva, trebuie să te poți imagina într-un viitor care e o extensie a prezentului, și mi se părea că eu încetasem să-mi imaginez asta, n-aș putea spune dacă dintr-o inabilitate sau din lipsă de dorință. Dar firește că Effie nu avea de unde să știe toate acestea. El știa doar că încă mergeam des în Israel – fratele meu locuia acum la Tel Aviv cu familia lui, iar sora mea avea și ea un apartament acolo, unde își petrecea o parte din an. Pe lângă ei, aveam mulți prieteni apropiați în Tel Aviv, iar copiii mei petrecuseră deja destul timp acolo pentru ca și ei să fi încorporat locul în peisajul copilăriei lor.

— S-ar putea să vin curând, am zis, fără a acorda prea multă importanță acestor vorbe.

Effie mi-a spus că o să discute cu Friedman și o să mă sune din nou, dar n-am acordat nici vorbelor lui prea multă importanță.

S-a lăsat un moment de tăcere, și afară s-a luminat brusc, de parcă lumina ar fi fost limpezită. Apoi Effie mi-a amintit să-i spun tatei să-l sune.

*

O lună mai târziu, mi-am luat rămas-bun de la soțul și copii mei și am zburat de la New York la Tel Aviv. Ideea de a mă duce îmi venise în toiul nopții, într-una dintre acele lungi călătorii în afara timpului, în care mă aflam extrem de trează, cu toate că eram din ce în ce mai obosită. Sau, mai degrabă, trăsesem o valiză din debaraua de la parter la trei dimineața și o umplusem cu un set de haine, fără să fi vorbit cu soțul meu despre ideea de a pleca și fără a fi sunat la liniile aeriene, să-mi rezerv bilet. Apoi am adormit în sfârșit și am uitat cu totul de valiză, așa că atunci când m-am trezit,

prezența ei umflată, plină de speranță lângă ușă a fost o surpriză nu numai pentru soțul meu, ci și pentru mine. Astfel, se pare că am păcălit imposibilitatea planificării. Deja plecam, se vede treaba, sărind cu totul etapa planificării, care ar fi necesitat o convingere și o putere de proiecție momentan inaccesibile mie.

Când băieții au vrut să știe motivul călătoriei mele, le-am spus că aveam nevoie să fac documentare pentru cartea mea. Despre ce e? a întrebat cel mic. Scria întruna povestiri, chiar și trei pe zi, și n-ar fi fost deranjat de o asemenea întrebare despre scrisul lui. Multă vreme scrisese cuvintele așa cum credea el că se scriu, fără spații între ele, ceea ce, asemeni șirului neîntrerupt de litere din Tora, deschidea opera lui unor interpretări infinite. Începuse să ne întrebe cum se scriau cuvintele abia când devenise interesat de folosirea mașinii de scris electrice pe care o primise de ziua lui, ca și cum mașina ar fi fost cea care-i ceruse asta – mașina, cu aerul ei de profesionalism și cu reproșul tastei uriașe pentru spațiu, care cerea ca ceea ce se scria cu ajutorul ei să fie înțeles. Dar fiul meu a rămas ambivalent în această chestiune. Când scria de mână, revenea la vechile lui obiceiuri.

I-am spus că subiectul cărții e legat de Hiltonul din Tel Aviv și l-am întrebat dacă-și amintea hotelul, unde stătuse uneori cu părinții mei. A scuturat din cap. Spre deosebire de fiul meu mai mare, a cărui memorie era ca o capcană de oțel, cel mic părea să nu-și amintească mare lucru din experiențele lui. Preferam să consider asta nu un defect nativ, ci mai degrabă rezultatul faptului că era prea absorbit de inventarea altor lumi, pentru a acorda multă atenție la ceea ce se întâmpla în singura lume asupra căreia nu prea avea un cuvânt de spus. Fiul meu mai mare a vrut să știe de ce era nevoie să mă duc pentru documentare la un hotel în care fusesem de atâtea ori, iar cel mic a vrut să afle sensul cuvân-

tului „documentare“. Amândoi copiii mei sunt artiști din fire. La urma urmei, populația de artiști a lumii a explodat, aproape că nu mai există nimeni care să nu fie artist acum; îndreptându-ne atenția spre interiorul nostru, ne-am întors și toate speranțele spre interior, crezând că se poate găsi ori crea sens acolo. Desprinzându-ne de tot ce este incognoscibil și ne-ar putea umple de o teamă respectuoasă, nu mai putem găsi motive de uimire decât în forțele noastre creatoare. Școala privată a copiilor mei, progresistă, extrem de creativă, își propunea să învețe fiecare copil înscris acolo să creadă că este și nu poate fi decât artist. Într-o zi, vorbind despre tatăl meu în drum spre școală, fiul meu mai mic s-a oprit brusc și a ridicat spre mine o privire mirată.

— Nu e *uluitor*? a întrebat el. *Gândește-te* numai. Bunicul e doctor. *Doctor*!

După ce ei s-au culcat, am sunat la Hilton, să văd dacă era vreo cameră disponibilă. Dacă aveam să scriu un roman despre Hilton, sau luând Hiltonul ca model, sau chiar răzând Hiltonul de pe fața pământului, atunci, îmi ziceam, locul în care să încep în sfârșit să scriu nu putea fi decât Hiltonul.

Pentru zborul El Al se vânduseră mai multe bilete decât locuri, ca de obicei, ceea ce a făcut ca atmosfera să fie încordată și ostilă încă de la decolare; amestecul de ortodocși și laici în spații atât de aglomerate nu făcea decât să agraveze lucrurile, la fel ca tensiunea crescândă a situației. În ultimele săptămâni, împușcarea unui tânăr palestinian de către FAI[1] fusese urmată de uciderи brutale atât ale unor tineri israelieni, cât și palestinieni, mărind lungul lanț de răzbunări sălbatice. Au fost demolate case în Cisiordania, au fost trase rachete din Gaza, câteva dintre ele ajungând chiar pe

1. Forțele Armate Israeliene.

cerul Tel Avivului, unde au fost detonate de misilele de interceptie israeliene. N-am auzit pe nimeni în jurul meu vorbind despre asta; era un scenariu mult prea familiar. Dar, la mai puțin de o oră de la decolare, nervozitatea a erupt într-o ceartă între o femeie cu batic bej și o studentă care-și înclinase spătarul scaunului. „Dă-te jos din poala mea!“ a țipat femeia ortodoxă, lovind cu amândoi pumnii în scaunul fetei. Un pasager american de vreo patruzeci de ani a pus o mână pe brațul femeii, în încercarea de a o calma, dar acest nou afront – o femeie a dreptei-credințe nu poate fi atinsă de nici un alt bărbat în afară de soțul ei – aproape i-a provocat o criză de apoplexie. În cele din urmă, doar stewardul-șef, antrenat să gestioneze fricțiunile sociale, așa cum este antrenat să gestioneze situația în caz de depresurizare sau deturnare a avionului, a reușit s-o calmeze pe femeie, găsind pe cineva dispus să facă schimb de locuri cu ea. În vreme ce se petreceau toate acestea, un cuplu în vârstă, care ședea în dreptul meu de cealaltă parte a coridorului, s-a certat întruna, așa cum o făcuse probabil în ultima jumătate de secol („De unde naiba să știu eu? Lasă-mă-n pace. Nu vorbi cu mine“, se răstea bărbatul, dar nevasta, imună la insultele lui, continua să-i vorbească). Unii dintre noi sunt prea sensibili, alții prea insensibili: echilibrul pare imposibil de atins, și lipsa lui destramă până la urmă orice relație. În fața cuplului căsătorit, o femeie rotea o perucă pe pumn, pieptănând calm șuvițele arămii în timp ce privea transfigurată micul ecran de pe spătarul scaunului din fața ei, unde Russel Crowe se fâțâia de colo, colo în fusta lui metalică de gladiator. Când a terminat cu părul, femeia a luat un mulaj de cap din polistiren de la picioarele ei, a pus *sheitel*[1]-ul pe el și, cu o neglijență care făcea inutilă toată

1. Perucă purtată de femeile măritate, practicante ale iudaismului ortodox.

pieptănarea, a aruncat totul în compartimentul pentru bagaje, lângă trollerul umflat al nevestei locvace, care fusese înghesuit în locul lui strâmt numai datorită forței a trei adolescenți din Birthright[1].

Douăsprezece ore mai târziu, Meir, șoferul de taxi care îmi ia familia de la aeroportul Ben-Gurion de treizeci de ani, m-a întâmpinat la ieșirea din sala unde se recuperează bagajele. După ce în studenție am petrecut o vară locuind la o familie din Barcelona, Meir căpătase obiceiul să mi se adreseze în spaniolă, căci vorbise ladino[2] cu părinții lui în copilărie, și spaniola lui era mai fluentă și decât engleza lui, și decât ebraica mea. De-a lungul anilor, eu uitasem puțina spaniolă pe care o știusem cândva, așa că dacă odinioară îl înțelegeam cât de cât, acum nu-l mai înțelegeam aproape deloc. Îndată ce a ieșit din curbă, a început să vorbească însuflețit și pe larg despre rachete și Cupola de Fier[3], iar eu m-am prefăcut că înțeleg ce spune, pentru că era mult prea târziu ca să-i explic că nu pricepeam nimic.

La Tel Aviv era iarnă, și astfel orașul nu făcea nici o impresie, fiind legat de soare și de mare, un oraș mediteranean treaz la orice oră, care devine mai frenetic pe măsură ce ziua înaintează. Pe străzi fluturau frunze murdare și pagini de ziare vechi, pe care uneori oamenii le înșfăcau din zbor și le puneau deasupra capului, să se apere de ploaie. În toate apartamentele era frig, pentru că aveau podele de piatră, și

---

1. Taglit-Birthright Israel, organizație educațională nonprofit care sponsorizează călătorii culturale de zece zile în Israel, pentru tinerii adulți de origine evreiască.

2. Grai castilian vechi, vorbit de peste un mileniu de evreii din Peninsula Iberică.

3. Sistem de apărare antiaeriană israelian, menit să intercepteze și să distrugă rachetele cu rază scurtă de acțiune și bombele de artilerie trase de la distanțe de până la 70 de kilometri.

în timpul lunilor călduroase, care dădeau impresia că sunt interminabile, părea absurd să-ți închipui că s-ar putea face vreodată frig din nou, așa că nimeni nu se obosea să-și instaleze centrală termică. Am deschis geamul taxiului lui Meir, iar în aerul maritim amestecat cu ploaie aproape că am simțit mirosul metalic al încălzitoarelor electrice, spiralele lor portocalii strălucitoare arzând în apartamentele oamenilor ca niște inimi artificiale, amenințând întruna să explodeze sau, măcar, să scurtcircuiteze orașul.

În timp ce străbăteam străzile, am revăzut peisajul familiar tipic israelian – maxilare, postúri, clădiri, copaci – de parcă ciudatele condiții de rezistență în acest colțișor al Levantului ar fi produs un tipar uniform; tiparul dur, hotărât a tot ce trăiește și crește în opoziție.

De fapt, de ce venisem la Tel Aviv? Într-o poveste, cineva are nevoie întotdeauna de un temei pentru lucrurile pe care le face. Chiar și când pare să nu existe nici o motivație, mai târziu, arhitectura subtilă a intrigii și a rezonanței îți dezvăluie că a existat una. Narațiunea nu poate susține lipsa de formă, așa cum lumina nu poate susține întunericul – ea este opusul lipsei de formă, așadar n-o poate comunica cu adevărat niciodată. Haosul este singurul adevăr pe care narațiunea trebuie să-l trădeze întotdeauna, căci în crearea structurilor sale delicate, care revelează numeroase adevăruri despre viață, partea de adevăr care are de-a face cu incoerența și dezordinea trebuie să fie ascunsă. Mi se părea tot mai mult că în lucrurile pe care le scriam, cantitatea de artificiu era mai mare decât cantitatea de adevăr, că prețul aplicării unei forme la ceva ce este esențial lipsit de formă este înrudit cu prețul înfrângerii spiritului unui animal cu care altfel ar fi prea periculos să trăiești. Se poate observa adevărul animalului mai de aproape, fără riscul violenței, dar este un adevăr al cărui spirit a fost alterat. Cu cât scriam mai mult, cu atât mi se păreau mai suspecte bu-

nul-simț și frumusețea studiată realizate prin mecanismele narațiunii. Nu voiam să renunț la ele – nu voiam să trăiesc fără consolarea lor. Voiam să le folosesc într-o formă care să poată conține lipsa de formă, ca să o poți ține aproape, să te poți lupta cu ea. Ar fi trebuit să mi se pară imposibil, dar mie mi se părea doar greu de prins, așa că nu puteam renunța la aspirație. Hiltonul păruse a se promite ca o astfel de formă – casa spiritului care conjură lumea –, dar în cele din urmă n-am reușit să-i găsesc vreun sens.

Pierdută în aceste gânduri, în pălăvrăgeala spaniolă a lui Meir, care trecea pe deasupra mea în silabe ascendente și descendente, n-am observat când am intrat pe aleea de la Hilton. Abia când am oprit sub copertina de beton care străjuiește intrarea în hol și mi-au căzut ochii pe uriașa ușă rotativă prinsă într-un cilindru de oțel, cu cuvintele HILTON TEL AVIV deasupra ei, m-a izbit ciudățenia sosirii mele acolo. Locuisem mental în hotel de atâtea luni, încât acum, manifestarea lui reală, fizică, mă ardea; și totuși, în același timp, locul era – și nu putea fi decât – profund familiar. Freud numea această confluență a senzațiilor *Unheimliche*[1], un cuvânt care transmite esența groazei care-ți dă fiori mult mai bine decât englezescul *uncanny*. Citisem eseul lui pe această temă la facultate, dar mi-l aminteam doar vag, iar când am ajuns în camera mea eram prea obosită ca să fac orice altceva decât să trag un pui de somn. În plus, acum că eram în sfârșit aici, la hotel, totul – coridoarele mochetate, mobila sterilă și cardurile din plastic care serveau drept chei – m-a izbit ca fiind atât de banal, încât n-am putut decât să mă simt ridicolă, gândindu-mă la absurditatea obsesiei mele din ultimele câteva luni.

Cu toate acestea, a doua zi dimineața, după ce am telefonat acasă și am vorbit cu copiii mei, am căutat eseul lui

---

1. Straniu (în limba germană, în original).

Freud, care mi se părea brusc o lectură fundamentală pentru romanul meu despre Hilton, fără de care nu era cu putință să pornesc. Întinsă de-a curmezișul pe patul de hotel, am început să citesc despre etimologia cuvântului german, care derivă din *Heim*, „cămin", astfel încât *heimlich* înseamnă „familiar, natal sau aparținând propriului cămin". Freud și-a scris eseul ca replică la lucrarea lui Ernst Jentsch, care descrisese *Unheimliche* ca fiind opusul lui *heimlich*: rezultatul întâlnirii cu ceva nou și nefamiliar, care-ți provoacă o senzație de nesiguranță, de a nu ști „unde te afli". Dar, în vreme ce *heimlich* poate însemna „familiar" și „ca acasă", sensul lui secundar, atrage atenția Freud, cuprinde atât ideea de „tăinuit", cât și pe aceea de „ascuns vederii", precum și „a descoperi sau a dezvălui ceea ce este secret", și chiar „retras din conștient" (dicționarul Grimm), astfel încât, înaintând prin nuanțele sensurilor sale, *heimlich* ajunge în final să coincidă cu opusul său, *unheimlich*, pe care scriitorul german Schelling l-a definit drept „denumirea pentru tot ce ar trebui să fi rămas [...] ascuns și secret, dar a devenit vizibil".

Dintre circumstanțele susceptibile să provoace o senzație stranie, prima pe care o menționează Freud este ideea de dublu. Deodată, mi-am amintit ce se întâmplase cu jumătate de an înainte, când sosisem acasă și fusesem sigură că eram deja acolo, experiență ce pornise lanțul gândurilor care mă aduseseră aici, la Hilton. Alte exemple date de Freud sunt revenirea involuntară la aceeași situație și repetarea a ceva întâmplător, care creează o senzație de predestinat sau inevitabil. Ceea ce au în comun toate acestea este faptul că în centru se află recurența și, ajungând la esența studiului său, Freud propune în cele din urmă *Unheimliche* ca un tip special de anxietate, ce provine din ceva reprimat, care se repetă. În analele etimologiei, unde *heimlich* și

unheimlich se dovedesc a fi unul și-același lucru, aflăm secretul acestui tip cu totul special de anxietate, ne spune Freud, care pornește până la urmă nu din întâlnirea cu ceva nou și străin, ci mai degrabă cu ceva familiar și vechi, de care mintea s-a înstrăinat prin procesul reprimării. *Ceva ce ar fi trebuit să fie ascuns, dar a ieșit la lumină.*

Am închis laptopul și am ieșit pe balcon. M-a lovit însă un val brusc de greață când m-am uitat la aleea de piatră aflată douăsprezece etaje mai jos și mi-am amintit de omul care probabil își rupsese coloana sau își zdrobise țeasta acolo. Cu o zi înainte, pe când plecam la o plimbare de seară prin ploaia măruntă, îl zărisem pe directorul general al hotelului în hol și pornisem spre el, ca să-l întreb de incident. Dar s-a oprit să strângă mâna unui oaspete și am văzut că radia o siguranță perfectă, care venea, mi se părea mie, din faptul că știa ce se petrece în mintea oaspeților săi mai bine decât ei înșiși, că le înțelegea dorințele și chiar slăbiciunile, prefăcându-se totodată a *nu* știi, căci secretul slujbei lui constă probabil în a-l face pe oaspete să creadă că *el* deține controlul, *el* este cel care cere și primește, *el* este cel la ordinele căruia se agită toată lumea. Privindu-l pe director în acțiune, radiind de inteligență ascunsă, cu insigna de aur de la rever care simboliza nu știu ce ordin pentru excelență sclipind în lumină, mi-am pierdut orice speranță de a scoate ceva de la el. Dacă unul dintre oaspeți căzuse ori se aruncase pe fereastră, fără îndoială directorul va fi făcut tot ce-i stătea în puteri pentru a tăinui această știre, ca să nu-i neliniștească pe ceilalți oaspeți, în același fel în care acum făcea tot ce-i stătea în puteri pentru a le permite să ignore faptul că oricând ar putea fi aruncată o rachetă din Gaza; în definitiv, în câteva secunde ar fi transformată din reală în ireală deasupra capetelor noastre, fără altă urmă decât un bang sonic.

Acum, că soarele răsărise din nou, lumea era iarăși conturată de inteligența lui. Nu exista nici un semn că ceva ar fi fost tulburat. Lumina scânteia pe suprafața verde-albastră a apei. De câte ori contemplasem priveliștea asta? De mult mai multe ori decât îmi puteam aminti, cu siguranță. Dacă Freud are dreptate în privința proveniență straniului din ceva reprimat care e scos la lumină, ce putea fi mai *unheimlich* decât să te întorci într-un loc pe care îți dai seama că s-ar putea să nu-l fi părăsit niciodată?

Heim – acasă. Da, locul în care te-ai aflat mereu, oricât de ascuns ar fi fost acest fapt conștiinței tale, nu poate fi numit decât astfel, nu-i așa? Și totuși, în alt sens, nu devine casa acasă numai dacă pleci din ea, de vreme ce numai cu ajutorul distanței, numai revenind o putem recunoaște drept locul care ne adăpostește adevărata ființă?

Sau poate apelam la limbajul greșit pentru a da răspunsul. În ebraică, cuvântul este *olam*[1], și acum îmi aminteam că tata îmi spusese cândva că el provine din rădăcina *alam*, care înseamnă „a ascunde" sau „a tăinui". În analiza lui despre cum *heimlich* și *unheimlich* se dizolvă unul în altul și pun în lumină o anxietate (ceva ce ar fi trebuit să rămână ascuns, dar a ieșit la lumină), Freud atinge aproape înțelepciunea strămoșilor săi evrei. Dar, în cele din urmă, blocat în limba germană și anxietățile minții moderne, i-a lipsit radicalismul lor. Pentru vechii evrei, lumea a fost mereu ascunsă și revelată deopotrivă.

*

Două zile mai târziu, când m-am întâlnit în sfârșit cu Eliezer Friedman, am întârziat mai bine de jumătate de oră. Stabiliserăm să ne întâlnim pentru micul dejun la Fortuna del Mare, la câteva minute de mers pe jos de Hilton. Dar adormind abia la trei dimineața, n-am auzit alarma pe care

---

1. Lume (în limba ebraică, în original).

o pusesem să sune și m-am trezit abia când Friedman mi-a telefonat în cameră. Era prima dată când vorbeam – toate aranjamentele fuseseră făcute prin Effie – și totuși accentul lui, israelian, dar influențat de germana din copilărie, îmi era profund familiar de la bunica mea și prietenele ei, femeile la care mă lua în vizită când eram mică; ușile apartamentelor lor se deschideau spre Tel Aviv, dar coridoarele lor duceau întotdeauna spre cotloane din Nürnberg sau Berlin.

Am bolborosit o scuză, mi-am aruncat niște haine pe mine și am dat fuga pe plajă, pe ieșirea din spate a hotelului. Mai fusesem la acel restaurant, un mic local italienesc, cu câteva mese cu vedere la catargele vaselor cu pânze din port. La masa din colțul cel mai îndepărtat ședea un omuleț cu o cunună de păr alb și fin; toată culoarea fusese absorbită de sprâncenele negre, stufoase. Două brazde adânci, pornind chiar de deasupra nărilor, se întindeau de-o parte și de alta a buzelor, ale căror colțuri erau mult curbate în jos. În ansamblu, efectul era de o gravitate care părea ireversibilă până ajungeai la bărbie, ce se ițea în sus într-o sfidare mândră. Era îmbrăcat într-o vestă kaki veche, cu buzunare umflate, deși, judecând după bastonul agățat cu grijă de marginea mesei, lângă piciorul lui drept, orice fel de muncă de teren devenise de mult imposibilă. Am grăbit pasul spre masă si i-am mai turnat câteva scuze.

— Stai jos, a zis Friedman. N-o să mă ridic, dacă nu te superi, a adăugat.

Am strâns mâna cu degete groase pe care mi-a întins-o și m-am așezat în fața lui, încă gâfâind. În timp ce mă jucam cu nasturii gecii din denim, l-am simțit studiindu-mă cu o privire stăruitoare.

— Ești mai tânără decât credeam.

M-am abținut să spun că el era mai mult sau mai puțin atât de bătrân cât îmi imaginasem și că eu nu mai eram atât de tânără cum păream.

Friedman a chemat chelnerița și a insistat să comand ceva de mâncare, deși nu-mi era foame. Am presupus că deja comandase pentru el și alesese ceva ce nu voia să mănânce singur. Dar când ea s-a întors, a adus doar o farfurie de mâncare pentru mine și o ceașcă de ceai pentru el. În ciuda staturii lui scunde – nu era de mirare că el și Effie se apropiaseră –, avea ceva autoritar. Și totuși, când a ridicat lingurița să scoată pliculețul de ceai, mi s-a părut că-i văd mâna tremurând. Dar ochilor lui cenușii, măriți de lentilele fumurii, părea să nu le scape nimic.

N-a pierdut timpul făcând conversație banală, și a început imediat să-mi pună întrebări. Nu mă așteptasem să fiu interogată. Dar nu numai prezența lui autoritară mă dispunea la dezvăluiri; era ceva și în atenția cu care îmi asculta răspunsurile. Era o zi cu vânt, și bărcile cu pânze se legănau ușor, ciocnindu-se în port în timp ce valuri tivite de spumă loveau țărmul. M-am trezit vorbind liber despre numeroasele mele amintiri legate de Israel, despre poveștile pe care mi le spusese tata legat de copilăria lui în Tel Aviv, despre relația mea cu orașul, în care adesea mă simțeam mai acasă decât oriunde altundeva. Când m-a întrebat ce voiam să spun, am încercat să-i explic că aici mă simțeam în largul meu cu oamenii, cum nu mă simțeam niciodată în America, fiindcă se putea vorbi despre orice, puține lucruri erau ascunse ori reținute, oamenii erau însetați să primească orice avea celălalt de oferit, oricât de tulbure sau de intens, și această deschidere și promptitudine mă făceau să mă simt mai vie și mai puțin singură; mă făceau să simt, cred, că viața autentică era încă posibilă. Multe lucruri care erau posibile în America erau imposibile în Israel, dar în Israel era de asemenea imposibil să nu simți nimic, să nu provoci nimic, să mergi pe stradă fără să exiști. Dragostea mea pentru Tel Aviv mergea însă mai departe de-atât, i-am spus. Dărăpă-

narea nerușinată a clădirilor, îndulcită de bougainvillea de un ciclam strălucitor, care creștea peste rugină și crăpături, afirmând supremația frumuseții accidentale asupra celei care păstrează aparențele. Felul în care orașul părea să refuze comprimarea; cum peste tot, mereu, dădeai brusc peste petice de suprareal, în care rațiunea era detonată precum o valiză fără stăpân la Ben-Gurion.

La toate acestea, Friedman a dat din cap și mi-a spus că nu era surprins, că întotdeauna simțise o afinitate cu acest loc în cărțile mele. Abia atunci a început în sfârșit să conducă discuția spre scrisul meu și spre motivul pentru care îmi ceruse să ne întâlnim.

— Ți-am citit romanele. Toți le-am citit, a spus el, arătând spre celelalte mese din restaurant. Continui povestea evreilor. Pentru asta, suntem foarte mândri de dumneata.

Era neclar cine erau acei „toți" în chestiune, din moment ce restaurantul era gol, cu excepția unei cățele bătrâne, cu o blană cârlionțată prăfuită, care zăcea la soare, culcată pe-o parte. Cu toate acestea, complimentele atingeau o coardă sensibilă în mine, așa cum ating o coardă sensibilă în orice evreu, de milenii. Pe de o parte, eram flatată. *Voiam* să plac. De când eram mică, am înțeles necesitatea de a fi cuminte și de a face tot ce-mi stă în puteri pentru ca părinții mei să fie mândri de mine. Nu știu să fi cercetat vreodată cu adevărat ce se ascundea dincolo de necesitate, altceva decât că acoperea o gaură prin care altfel se putea revărsa întunericul, un întuneric care amenința mereu să-i soarbă pe părinții mei. Dar, deși aduceam acasă mormane de distincții și îmi umpleam părinții de mândrie, detestam această povară și eforturile pe care le cerea și știam prea bine cum mă îngrădea. Primul copil evreu a fost legat și cât pe ce să fie sacrificat pentru ceva mai important decât el, și de când Avraam a coborât de pe Muntele Moria – un tată

cumplit, dar un bun evreu –, plutește în aer întrebarea despre cum să continuăm să rămânem legați. Dacă s-a găsit vreo breșă în violența lui Avraam, aceasta a fost: fie ca frânghiile să rămână invizibile, să nu fie nici o dovadă a faptului că există, dar, cu cât copilul crește, cu atât ele devin mai dureroase, până când într-o zi privește în jos și vede că cea care le strânge e propria lui mână. Cu alte cuvinte, învățați copiii evrei să se lege singuri. Și pentru ce? Nu de dragul frumuseții, precum chinezii, și nici măcar pentru Dumnezeu sau pentru visul unui miracol. Legăm și suntem legați pentru că legarea ne leagă de cei care au fost legați înaintea noastră, și de cei legați înaintea lor, și cei dinaintea lor, într-un lanț de frânghii și noduri care merge trei mii de ani în urmă, adică de când visăm să ne eliberăm, să ieșim din lumea asta și să pășim în alta, unde să nu fim ciuntiți și deformați pentru a ne potrivi cu trecutul, ci lăsați să creștem sălbatic, spre viitor.

Dar acum era mai mult decât atât. Nevoia de a-ți face părinții mândri de tine este destul de deformantă; presiunea de a-ți face întreg poporul să fie mândru de tine este cu totul altceva. Scrisul începuse foarte diferit pentru mine. La vârsta de paisprezece sau cincisprezece ani, am găsit în el un mod de a mă organiza – nu doar de a explora și descoperi, ci de a mă dezvolta conștient. Dar deși era o ocupație serioasă, era și ludică și plină de plăcere. Și totuși, pe măsură ce timpul a trecut și, încetul cu încetul, ceea ce fusese doar un proces obscur, individual a devenit o profesie, relația mea cu ea s-a schimbat. Nu mai era de ajuns să răspundă unei nevoi interioare; trebuia să fie multe alte lucruri, să se ridice la nivelul altor așteptări. Și pe măsură ce se ridica, ceea ce începuse ca un act de libertate a devenit o nouă formă de legare.

Voiam să scriu ceea ce voiam să scriu, oricât de tare i-ar fi ofensat, plictisit, provocat sau dezamăgit pe oameni, și

îmi displăcea partea din mine care dorea să placă. Încercasem să scap de ea și, într-o anumită măsură, reușisem: romanul meu precedent plictisise, provocase și dezamăgise un număr impresionant de cititori. Dar pentru că, asemenea altora dinaintea lui, era încă incontestabil evreiesc, plin de personaje evreiești și de ecourile a două mii de ani de istorie evreiască, evitasem să râcâi mândria compatrioților mei. Mai degrabă o sporisem, așa cum o parte din mine sperase în secret să facă. În Suedia sau în Japonia, oamenii nu se înnebuneau după ceea ce scriam, dar în Israel eram oprită pe stradă. În ultima mea călătorie, o femeie în vârstă, cu pălărie de soare legată cu o curelușă sub bărbia durdulie, m-a încolțit la supermarket. Strângându-mi încheietura mâinii cu degetele ei cărnoase, m-a înghesuit în raionul de lactate ca să-mi spună că, pentru ea, să-mi citească romanele a fost la fel de plăcut ca a scuipa pe mormântul lui Hitler (nu c-ar conta că n-are unul) și că va citi fiecare pagină pe care o voi scrie până când va ajunge ea însăși în pământ. Țintuită de raftul cu iaurt kosher, am zâmbit politicos și i-am mulțumit, și abia după ce mi-a ridicat încheietura în aer ca pe a unui campion la categoria grea și mi-a strigat numele spre fata lipsită de interes de la casă a plecat în sfârșit, nu înainte însă de a-și flutura cifrele de un verde spălăcit tatuate pe braț, ca insigna unui polițist sub acoperire.

Cu câteva luni înainte de asta, fratele meu s-a căsătorit la Hotelul King David din Ierusalim. Toasturile au durat mult, și când s-au încheiat în sfârșit, m-am dus să mă așez la coadă la toaletă. Străbătusem jumătate din hol, când o femeie cu batic a împins un cărucior în calea mea. Am încercat s-o ocolesc, dar n-a vrut să mă lase să trec și, privindu-mă în ochi, mi-a rostit numele. După ce că eram extrem de obosită și confuză, mai era un pic și făceam pe mine. Dar nu aveam să scap atât de ușor. Cu un gest scurt al mâinii, a

dat deoparte acoperișul căruciorului, dezvăluind un prunc mititel și roșu la față. Cu o voce răgușită, a șoptit numele unei fete din cărțile mele. Copila și-a răsucit căpșorul, iar când ochii ei cenușii miopi au trecut peste mine, văzând și nevăzând totodată, mâinile ei au țâșnit în față ca ale unei maimuțe care încearcă și nu reușește să apuce creanga, și a scos un țipăt asurzitor. M-am uitat la fața umflată a mamei și am văzut că-i dădeau lacrimile. „Datorită dumneavoastră", a șoptit ea.

Dar cel mai rău a fost cu un an înainte, când am venit să particip la Festivalul Internațional al Scriitorilor din Ierusalim și am fost dusă într-un tur special la Yad Vashem[1], iar după aceea am fost despărțită de ceilalți scriitori (neevrei) de la festival și condusă la birourile muzeului. Acolo, sub oblăduirea unui tablou înfățișându-l pe Wallenberg[2], destul de întunecat ca să pară salvat dintr-o casă în flăcări, mi-au fost înmânate niște documente fotocopiate legate de străbunicii mei asasinați și o pungă de la magazinul de suveniruri al muzeului.

— Haideți, deschideți-o, m-a încurajat directoarea, îndesându-mi punga în mâini.

— A, o s-o deschid mai târziu, am sugerat.

— Deschideți-o *acum*, mi-a poruncit ea surâzând cu dinții încleștați. Trei sau patru angajați ai muzeului stăteau în jurul meu, privindu-mă cu înfrigurare. Am deschis punga și am tras cu ochiul înăuntru, apoi am închis-o la loc, dar directoarea mi-a smuls-o din mână, a scotocit prin ea și a scos o agendă goală, care comemora șaizeci și cinci de ani

---

1. Memorialul Victimelor Holocaustului.

2. Raoul Wallenberg (1912 – data morții necunoscută, posibil 1947), arhitect, om de afaceri și diplomat suedez, care a salvat zeci de mii de evrei în Ungaria, în timpul Holocaustului, în ultimii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial.

de la eliberarea Auschwitzului. Putea fi mesajul mai clar de-atât, dacă pe forzaturile ei ar fi fost tipărite mormane de pantofi de copii morți? Când m-am întors la New York, am aruncat agenda la gunoi, dar o oră mai târziu, copleșită de vină, am luat-o de acolo. Așezându-mă la birou, am încercat cu disperare să scriu ceva pe prima pagină, ca să-și piardă puterea, dar după ce m-am străduit din greu vreun sfert de oră, n-am reușit decât să mâzgălesc o listă de lucruri de făcut – *1) sunat instalator, 2) progr. ginec., 3) pastă de dinți fără fluor.* Apoi am închis coperta și am îngropat agenda în fundul unui sertar.

— Asadar? Scrii un nou roman? m-a întrebat Friedman.

Am simțit un firicel de sudoare coborându-mi pe piept, în ciuda aerului rece.

— Încerc, am spus, deși nu încercam, de fapt evitasem să încerc în aceste ultime trei zile, căci îndată ce m-am cazat la hotel am înțeles că a începe un roman despre Hilton în timp ce mă aflam la Hilton avea să fie chiar mai imposibil decât a începe un roman despre Hilton acasă, în Brooklyn.

— Și care e subiectul?

— N-am ajuns atât de departe, am zis, mutându-mi privirea spre hotelul care se desena amenințător pe colină, deasupra plajei.

— De ce? Care-i problema?

Văzând că nu răspund, Friedman și-a împăturit cu grijă șervetul de pe genunchi într-un dreptunghi impecabil și l-a pus pe masă.

— Probabil te întrebi de ce am vrut să ne întâlnim.

— Încep, da.

— Hai să ne plimbăm.

M-am uitat la bastonul din mâna lui.

— Nu te lăsa păcălită de el.

A desprins bastonul de masă și s-a ridicat agil în picioare. Bătrâna cățea care zăcea vlăguită la pământ și-a ițit capul și,

dându-și seama că Friedman chiar avea de gând să plece, s-a ridicat în fund, și-a întins labele din față, să-și sprijine greutatea de pământ, și și-a ridicat cu greutate bazinul. Apoi și-a scuturat inerția cu un gest spasmodic, făcând mii de particule de praf să explodeze în lumină.

Am trecut pe lângă un mic magazin cu plăci de surf decolorate în vitrină și am luat-o pe promenada care se întinde de-a lungul malului. Cățeaua ne-a urmat discretă, adulmecând ici-colo o piatră sau un stâlp.

— Ce fel de câine e?

— Ciobănesc, a răspuns Friedman.

Însă animalul nu semăna câtuși de puțin cu un ciobănesc, fie el german sau de orice alt fel. Semăna mai degrabă cu o oaie, dar una luată de pe pășune și ținută foarte multă vreme într-o magazie, unde blana lânoasă și incoloră începuse să i se dezintegreze.

O motocicletă a trecut în trombă, și bărbatul de pe ea i-a strigat ceva lui Friedman, care i-a răspuns și el strigând. Nu mi-am dat seama dacă asistasem la o mică sfadă sau la un salut între cunoscuți.

— Nu mai este nevoie să-ți spun că e o țară dificilă, a spus el conducându-mă spre strada Hayarkon. Problemele noastre nu au sfârșit, și în fiecare zi apar altele. Se înmulțesc. Le gestionăm prost sau deloc. Încetul cu încetul, ne îngroapă.

Friedman s-a oprit și a întors capul spre mare, probabil uitându-se după vreo rachetă. Fuseseră interceptate mai multe cu o zi înainte, precedate de vaierul asurzitor al sirenelor. Prima dată când s-a întâmplat, mi-am părăsit masa de la cafenea și m-am dus în adăpostul de la subsol. Cei șapte sau opt oameni adunați în încăperea de beton aveau aerul unor persoane care stau la coadă la băcănie, doar că atunci când s-a auzit explozia a răsunat un cor de exclamații înăbușite, ca și cum cineva de la coadă ar fi încercat să

cumpere ceva extraordinar. A doua oară când a sunat sirena, eram cu prietena mea, Hana, care doar s-a întrerupt din ce spunea și a ridicat fața spre cer. Aproape toți cei din jurul nostru au rămas de asemenea pe loc, fie pentru că aveau încredere în cupola impenetrabilă de deasupra, fie pentru că recunoașterea pericolului cerea și recunoașterea multor altor lucruri care le-ar fi făcut viața mai puțin posibilă.

Am scrutat și eu cerul după un semn, dar nu era nici unul, nimic altceva decât spuma albă a mării biciuite de vânt. Când Friedman s-a întors, lentilele ochelarilor lui se întunecaseră în lumina soarelui și nu-i mai puteam vedea ochii.

— Douăzeci și cinci de ani am predat literatură la universitate. Dar nimeni nu mai are timp pentru literatură, a zis el. Oricum, în Israel scriitorii au fost întotdeauna *luftmenschen* – nepractici și de prisos, cel puțin conform idealurilor fondatoare, care, oricât de mult ne-am fi abătut de la ele, reverberează încă. În *shtetl* era cunoscută valoarea lui Bashevis Singer. Oricât de grele ar fi fost vremurile, oamenii aveau grijă să aibă hârtie și cerneală. Aici însă a fost diagnosticat ca parte a maladiei. I-au confiscat tocul și l-au trimis să culeagă ridichi de pe câmp. Și dacă reușea cumva să scrie câteva pagini în timpul liber și să le publice, aveau grijă să fie pedepsit, luându-i-se cele mai mari taxe posibil, o practică existentă și astăzi. Ideea de a sprijini producția de literatură prin programe și subvenții, cum se face în Europa și America, ar fi de neconceput aici.

— Aproape fiecare tânăr artist israelian pe care-l cunosc caută o cale de a pleca, am spus. Dar scriitorii nu au cum să scape de limba în care s-au născut. Este o situație imposibilă. De altfel, Israelul pare specializat în astfel de situații.

— Din fericire, nu avem monopolul, a spus Friedman, conducându-mă pe treptele unui părculeț de lângă Hilton. În orice caz, nu toți suntem de acord, a adăugat el.

— Nici unul dintre voi nu este de acord. Dar nu știu la ce dezacord vă referiți acum.

Friedman m-a privit tăios, și mi s-a părut că zăresc o scânteie de scepticism pe fața lui, deși era greu de spus, neputând să-i văd ochii. Intenționasem să fac o glumă, dar probabil nu reușisem decât să-i par o amatoare. Înainte de a mă putea apăra, m-a năpădit dorința de a fi pe plac sau poate doar de a nu dezamăgi, și am căutat ceva de spus care să-l convingă că instinctele lui în privința mea fuseseră corecte; că avusese dreptate să mă aleagă și să investească speranță în mine.

— Vorbeam despre scris, a spus Friedman, înainte de a apuca să mă reabilitez. Unii dintre noi nu i-au uitat niciodată valoarea. Că motivul pentru care astăzi continuăm să trăim pe acest contestat petic de pământ este povestea pe care am început s-o scriem despre noi în acest loc acum aproape trei milenii. În secolul al IX-lea înainte de Cristos, Israelul nu era nimic – o națiune înapoiată, în comparație cu imperiile vecine ale Egiptului și Mesopotamiei. Și așa am fi rămas, uitați de filisteni și de Popoarele Mării, dacă n-am fi început să scriem. Cele mai vechi scrieri în ebraică pe care le-am găsit datează din secolul al X-lea înainte de Cristos, din vremea regelui David. Simple inscripții pe clădiri, în cea mai mare parte. Pentru a ține socoteala, nimic mai mult. Dar în câteva sute de ani s-a petrecut ceva extraordinar. Din secolul al VIII-lea, există deodată dovezi de scriere în întregul Regat Nordic al Israelului – texte avansate, complexe. Evreii începuseră să compună poveștile care aveau să fie adunate în Tora. Ne place să ne credem inventatorii monoteismului, care s-a răspândit ca o pară de foc și a influențat mii de ani de istorie. Dar n-am inventat noi ideea unui singur Dumnezeu; n-am făcut decât să scriem o poveste despre lupta noastră de a-i rămâne credincioși Lui

și, făcând asta, ne-am inventat pe noi înșine. Ne-am dăruit un trecut și ne-am înscris în viitor.

Pe când traversam o trecere de pietoni, vântul s-a întețit, făcând nisipul să zboare prin aer. Știam că trebuia să fiu impresionată de discursul lui, dar nu scăpam de senzația că-l mai ținuse de o sută de ori în sala de curs de la universitate. Și începeam să mă satur de atâta bătut câmpii. Încă nu aveam habar cine era de fapt Friedman sau ce voia de la mine, dacă voia totuși ceva.

Podul ne-a dus în zona jilavă, umbroasă de sub o copertină de beton, parte a complexului de clădiri din jurul Pieței Atarim, al cărei brutalism amenințător făcea ca până și Hiltonul să pară atrăgător. Ceea ce fusese cândva o arcadă cu magazine semiacoperită era de mult abandonată, lăsând construcția să se erodeze și mai tare, spre dezastrul cu care arhitectul ei doar cochetase cândva; întregul loc era bântuit de o senzație de postapocalipsă. Duhoarea de urină era covârșitoare, iar blocurile de beton pătate se înălțau în jurul nostru ca o închisoare mai rea decât a imaginat vreodată un Piranesi. Întrebarea pe care nu reușisem s-o pun de când mă așezasem pe scaun la restaurant s-a ivit din nou, și am știut că dacă n-o rosteam atunci, înainte să ieșim în lumina soarelui, aveam să-mi pierd curajul.

— Effie mi-a spus că ați lucrat pentru Mossad.

— Zău? a zis Friedman.

Bocănitul bastonului său avea ecou în spațiul cavernos, alături de țăcănitul ghearelor cățelei în urma noastră. Dar tonul vocii lui Friedman nu trăda nimic, și am simțit un val de căldură invadându-mi ceafa, în parte de stânjeneală, în parte de enervare.

— Aveam impresia...

Dar ce puteam spune? Că fusesem făcută să cred, că îmi îngăduisem să cred că fusesem selectată pentru ceva special

de către el, Eliezer Friedman, un profesor de literatură pensionar, care n-avea ce face cu timpul? Într-o clipă avea să mă întrebe dacă nu voiam să merg să vorbesc la clubul de carte al soției lui.

— Hiltonul este în direcția cealaltă. Ar trebui să mă întorc.

— Te duc într-un loc care cred că o să ți se pară interesant.

— Unde?

— O să vezi.

Am mers de-a lungul aleii pietonale triple care se întinde pe mijlocul străzii Ben-Gurion. Trecătorilor probabil că nu le păream nimic mai mult decât un bunic și o nepoată care ieșiseră împreună la o plimbare. Ca pentru a-și juca bine rolul, Friedman s-a oferit să-mi cumpere un suc proaspăt.

— Au de toate, a zis el, arătând spre taraba plină de jur împrejur cu plase grele de fructe răscoapte. Guave, mango, fructul pasiunii. Deși eu îți recomand o combinație de ananas, pepene și mentă.

— Mulțumesc, dar chiar nu e nevoie.

Friedman a dat din umeri.

— Cum vrei.

M-a întrebat dacă mai cunoșteam și alte locuri din țară, în afară de Tel Aviv și Ierusalim. Fusesem la nord de Marea Galileii, petrecusem timp în deșert? Peisajul îl uluise când venise pentru prima dată aici, în copilărie. Căutându-se într-un buzunar, a scos un ciob și mi l-a întins. Ca să pătrund în decorul povestirilor biblice, ca să aflu ce se întipărise în imaginația lui coroborat de piatră, de măslin, de cer. Fragmentul de teracotă din mâinile mele avea trei mii de ani vechime, mi-a spus el. Îl culesese nu demult din Khirbet Qeiyafa, deasupra Văii Ela[1], locul unde David l-a ucis pe Goliat; acolo pământul era plin de astfel de cioburi. Unii

1. Cunoscută în Biblie ca Valea Stejarului.

arheologi susțineau că era orașul biblic Shaaraim, că acolo s-ar putea găsi ruinele palatului regelui David. Un loc liniștit, cu flori sălbatice crescând printre pietre și apă de ploaie în bazine antice, reflectând norii tăcuți care trec pe deasupra. Dezbaterea asupra acestei chestiuni o să continue, a spus Friedman. Dar zidurile prăbușite și vasele sparte, lumina și vântul prin frunze erau de ajuns. Restul nu avea să fie niciodată mai mult decât tehnic. Niciodată nu fusese găsită de arheologi vreo dovadă fizică a unui regat. Dar dacă palatul lui David era visul scriitorului cărților lui Samuel[1], așa cum a lui fusese și viziunea strălucită asupra puterii politice, ce importanță avea el în marea schemă a lucrurilor? David, care ar fi putut fi numai conducătorul tribal al unui clan de munteni, și-a condus poporul către o mare cultură, care de atunci a modelat aproape trei mii de ani de istorie. Înaintea lui, literatura ebraică n-a existat. Dar datorită lui David, zicea Friedman, la două sute de ani după moartea lui, scriitorii Genezei și ai Cărților lui Samuel au stabilit limitele sublime ale literaturii aproape de la începutul ei. Sunt acolo, în povestea pe care au scris-o despre el: un om ce pornește ca păstor, devine războinic și conducător nemilos și moare în cele din urmă poet.

— Scriitorii lucrează singuri, a spus Friedman. Ei își urmează instinctele, și nimeni nu poate interveni. Dar când sunt călăuziți firesc spre anumite teme – când instinctele lor și țelurile noastre converg într-un interes comun –, li se pot oferi oportunități.

— La ce țeluri anume vă referiți? Să punem experiența evreiască într-o anumită lumină? Să o prezentăm favorabil, ca să influențăm modul în care suntem văzuți? Îmi sună mai degrabă a PR decât a literatură.

---

1. În Biblia ortodoxă, Prima și a Doua Carte a Regilor corespund Primei și celei de-a Doua Cărți a lui Samuel.

— Privești lucrurile dintr-un unghi prea îngust. Noi vorbim despre ceva mult mai larg decât percepția. Este ideea de autoinventare. Eveniment, timp, experiență: acestea sunt lucruri care ni se întâmplă. Putem privi istoria omenirii ca pe un progres de la pasivitatea extremă – viața de zi cu zi ca un răspuns imediat la secetă, frig, foame, necesități fiziologice, fără simțul trecutului sau al viitorului –, spre un tot mai mare exercițiu de voință și control asupra vieților și destinului nostru. În această paradigmă, dezvoltarea scrisului a reprezentat un salt uriaș. Când evreii au început să compună textele centrale pe care avea să se întemeieze identitatea lor, ei puneau în practică acea voință, definindu-se în mod conștient – *inventându-se* – așa cum n-o mai făcuse nimeni până atunci.

— Sigur, dacă punem astfel problema, pare de-a dreptul radicală. Dar am putea spune, de asemenea, că primii scriitori evrei se aflau la frontiera evoluției naturale. Omenirea începuse să gândească și să scrie pe un plan mai elevat, dându-le oamenilor o mai mare sofisticare și subtilitate în felul în care se defineau. A sugera un nivel de conștiință de sine care ar permite autoinventarea, cum spuneți dumneavoastră, ar însemna să ghicești într-o mare măsură intențiile acelor primi scriitori.

— Nu e nevoie să ghicești. Dovezile apar peste tot în texte, care nu sunt numai opera unui individ sau doi, ci a unei serii de autori și redactori, conștienți în cel mai înalt grad de fiecare opțiune pe care o făceau. Primele două capitole ale Facerii, luate laolaltă, sunt exact despre asta – o meditație asupra creației ca set de opțiuni și o reflecție asupra consecințelor. Primul lucru care ni se oferă în prima carte evreiască sunt două relatări *contradictorii* despre crearea lumii de către Dumnezeu. De ce? Probabil pentru că, repetând gesturile lui Dumnezeu, redactorii au ajuns să înțeleagă

ceva despre prețul creației – ceva pe care au vrut să ni-l comunice și pe care, dacă ar fi să-l pricepem, ar friza blasfemia, și prin urmare nu se poate face aluzie la el decât indirect: La câte lumi s-a gândit Dumnezeu înainte de a alege să creeze această lume? La câte scări care nu conțineau nici lumină, nici întuneric, ci cu totul altceva? Când Dumnezeu a creat lumina, El a creat și absența luminii. Asta ni se spune clar. Dar numai în tăcerea inconfortabilă dintre aceste două începuturi incompatibile este posibil să sesizezi că în momentul acela El a mai creat și un al treilea lucru. În lipsa unui cuvânt mai bun, hai să-l numim regret.

— Sau o teorie timpurie a multiversului.

Dar el nu părea să mă fi auzit. Stăteam la colț, așteptând să se schimbe culoarea semaforului. Deasupra noastră, cerul Mediteranei era stupefiant de albastru, fără absolut nici un nor. Friedman a pășit în fața unui taxi care staționa și a început să traverseze strada.

— Dacă citești cu destulă atenție, este imposibil să negi că oricine ar fi compus și redactat acele prime texte a înțeles care era miza, a spus el. A înțeles că a începe înseamnă să treci din infinitate într-o cameră cu pereți. Că a alege un Avraam, un Moise, un David înseamnă de asemenea să-i respingi pe toți ceilalți care ar fi putut exista.

Am cotit pe o stradă liniștită, bordată cu aceleași blocuri de apartamente din beton care se află pretutindeni în Tel Aviv, cu urâțenia îmblânzită de vegetația luxuriantă care crește în jurul lor și de bougainvillea mov-deschis care se cațără pe pereții lor. La jumătatea străzii, Friedman s-a oprit.

Conform indicatorului, ne aflam pe strada Spinoza. Am presupus că acesta era motivul pentru care Friedman mă adusese aici, căci filozoful evreu fusese cel care afirmase pentru prima dată că Pentateuhul n-a fost dat de Dumnezeu și scris de Moise, ci a fost mai degrabă produsul unui

om. Dar ce să fi vrut să demonstreze Friedman? În centrul afirmațiilor făcute de șlefuitorul de lentile olandez, cel puțin în ceea ce privea iudaismul, se afla ideea că Dumnezeul lui Israel era El Însuși o invenție umană, așa încât evreii nu mai trebuiau să fie legați de Legea atribuită Lui. Dacă a existat vreodată un om care a luptat împotriva noțiunii de legământ al evreilor, acesta a fost Baruch Spinoza.

Friedman n-a spus însă nimic despre numele străzii. În schimb, a arătat spre un bloc cenușiu de patru etaje a cărui fațadă, inserată cu șiruri de blocuri de beton goale pe dinăuntru, în formă de clepsidră, era singurul lucru care-l distingea de celelalte clădiri din stucatură de pe stradă.

— Știu din cărțile dumitale că te interesează Kafka.

A trebuit să mă abțin să nu râd. Devenea tot mai greu să țin pasul cu Friedman. Toată dimineața fusesem cu câțiva pași în urma lui, dar acum chiar că-l pierdusem.

— Apare, cred, în toate cărțile dumitale. Odată chiar ai scris un necrolog pentru el, dacă-mi amintesc bine. Așa că povestea despre destinul pe care l-au avut hârtiile lui după ce a murit îți este, fără îndoială, familiară?

— Vă referiți la biletul adresat lui Max Brod, în care-i cere să ardă toate manuscrisele pe care le-a lăsat în urmă și pe care Brod...

— În 1939, m-a întrerupt nerăbdător Friedman, cu cinci minute înainte ca nemții să treacă granița cehă, Brod a prins ultimul tren care pleca din Praga, ducând cu el o valiză plină cu hârtiile lui Kafka, salvându-și viața și scăpând de la o distrugere aproape sigură întreaga operă nepublicată a celui mai mare scriitor al secolului XX. Brod a venit la Tel Aviv și a trăit tot restul vieții aici, unde a mai publicat din scrierile lui Kafka. Dar când el a murit, în 1968, o parte din materialul din valiză nu fusese tipărit încă.

M-am întrebat de câte ori recitase Friedman și istoria asta. Până și cățeaua părea s-o mai fi auzit, căci după ce se

oprise cu picioarele crăcănate, să vadă încotro merg lucrurile, a făcut câteva cercuri jalnice în iarbă, s-a culcat cu un geamăt și și-a așezat capul astfel încât să-l poată supraveghea pe Friedman cu un ochi leneș, din cap până-n picioare.

— Da, știu toate astea. Am citit toate cancanurile despre Kafka.

— Știi și că tot ce a rămas în valiza aceea putrezește în cele mai oribile condiții, la mai puțin de trei metri de locul în care te afli acum?

— Ce vreți să spuneți?

Cu vârful bastonului, Friedman a arătat spre fereastra apartamentului de la parter. Era protejată de o colivie din bare curbate de fier, după care se cuibăriseră grămadă trei sau patru pisici jigărite. Alte două pisici leneveau pe treptele blocului, iar în aer plutea duhoarea urinei de felină.

— Romane neterminate, povestiri, scrisori, desene, însemnări – Dumnezeu știe ce, sub supravegherea neglijentă, dar patologic obsesivă a fiicei mai mari a amantei lui Brod, Ester Hoffe, în mâinile căreia au ajuns, prin diverse și discutabile canale de succesiune. Fiica, Eva Hoffe, pretinde că a depozitat o parte din hârtii în casete de valori din Tel Aviv și Zürich, ca să le protejeze de eventuale furturi. Dar adevărul este că ea e prea fanatic posesivă și paranoică pentru a lăsa vreuna să-i scape de sub ochi. În spatele acelor gratii, în apartamentul Evei, alături de alte douăzeci sau treizeci de pisici, sunt sute de pagini scrise de Franz Kafka, pe care nu le-a văzut aproape nimeni niciodată.

— Dar cu siguranță manuscrisele lui Kafka nu pot fi ascunse de lume invocând pretenția că sunt proprietate privată!

— După moartea lui Ester Hoffe, Biblioteca Națională a Israelului a deschis un proces prin care-i contestă testamentul, afirmând că Brod dorise ca hârtiile să-i fie donate

ei și că ele aparțin statului. Procesul se judecă de ani de zile. Ori de câte ori se dă o sentință, Eva face apel.

— De unde știți că cele mai multe sunt aici, și nu încuiate într-o cutie de valori, la bancă, așa cum pretinde Eva?

— Am văzut hârtiile.

— Parcă ați spus...

— Ți-am spus doar începutul.

I-a sunat telefonul, și el a părut luat pe nepregătite pentru prima dată în ziua aceea. S-a căutat în buzunarele vestei, în timp ce telefonul continua să sune cu o sonerie puternică, alarmantă, de modă veche. Cum nu și-l găsea, mi-a întins bastonul și a început să ridice clapetă după clapetă, până când în sfârșit, exact când a încetat să sune, l-a găsit în buzunarul interior. S-a uitat la ecran.

— Nu mi-am dat seama că e atât de târziu, a spus întorcându-se din nou spre mine.

În liniștea care a urmat, a părut că mă studiază, și m-am întrebat dacă ceva de pe fața mea îi inspirase încredere. A chemat cățeaua, și animalul s-a trezit și și-a început îndelungatul proces de ridicare.

— Printre hârtiile care se află în acest apartament este și o piesă pe care Kafka a scris-o către sfârșitul vieții. Era aproape gata, dar a abandonat-o chiar înainte de final. În momentul în care am citit-o, mi-am dat seama că trebuie ecranizată. A durat mult, dar în sfârșit se întâmplă. Filmările sunt programate să înceapă peste șase luni.

— O transformați într-un *film*?

— Kafka iubea filmele. Știai?

— Asta nu înseamnă că ar fi aprobat!

— Kafka nu aproba nimic. Nimic nu i-ar fi putut fi mai străin decât aprobarea. Viața de apoi a operei sale l-ar fi îngrețoșat. Și totuși, nimeni dintre cei care l-au citit vreodată nu crede că dorințele lui ar fi trebuit îndeplinite.

— De ce ar fi irelevante dorințele lui Kafka, am întrebat, în timp ce glorificați intențiile scriitorilor și redactorilor Bibliei, care erau – cum ați spus? – „conștienți în cel mai înalt grad“ de opțiunile pe care le făceau?

— Unde-i gloria? Nici măcar nu știm cine au fost, și majoritatea intențiilor lor s-au pierdut sau au fost acoperite de nevoile tuturor celor care au venit după ei. Sunt nenumăratele revizuiri, există o Facere scrisă de o singură persoană, care a avut tot geniul și nici un strop de intenție morală. A cărei invenție supremă a fost un personaj numit Yud-Hey-Vav-Hey[1] și a cărui carte s-ar fi putut numi *Edu-*
cația lui Dumnezeu, dacă n-ar fi fost absorbită de un alt destin. În cele din urmă, nu e căderea scriitorului să decidă cum va fi folosită opera lui.

— Și fiica patologic obsesivă și paranoică a lui Hoffe a fost de acord cu asta? Dar Biblioteca Națională a Israelului? În toiul unui proces, dumneavoastră obțineți drepturile pentru un material extrem de disputat, o piesă de Kafka, după care se va face un film?

Friedman a privit casa peste umărul meu. Era clar că nu avea să destrame vreun mister în după-amiaza aceea; era prea ocupat să le țeasă.

— Trebuie făcute niște schimbări în scenariu, firește. Și mai rămâne problema finalului.

Acum chiar am izbucnit în râs.

— Îmi pare rău, am spus, dar e un pic prea mult.

— Nu te grăbi, a zis Friedman.

— Să ce?

— Să hotărăști.

— Ce să hotărăsc?

---

1. Tetragrama, alcătuită din cele patru litere ale alfabetului ebraic – Yud-Hey-Vav-Hey – a cărui pronunție este necunoscută, e considerată a fi numele lui Dumnezeu în Biblia ebraică.

— Dacă propunerea mea te interesează.

— Nu știu ce-mi propuneți!

Dar înainte de a apuca să mai întreb ceva, m-a bătut părintește pe spate.

— O să te caut curând. Între timp, nu ezita să mă contactezi oricând.

Desfăcând fermoarul unui buzunar umflat al vestei, și-a scos portofelul și a extras din el o carte de vizită. ELIEZER FRIEDMAN, scria. PROFESOR EMERIT, CATEDRA DE LITERATURĂ, UNIVERSITATEA DIN TEL AVIV.

Cu coada ochiului, am văzut perdelele apartamentului de la parter mișcându-se ușor, ca bătute de vânt. Numai că fereastra era închisă. Poate că nici nu mi-aș fi dat seama, dacă pisicile care stăteau pe gratii nu s-ar fi încordat brusc alarmate, simțind persoana care se mișca înăuntru. Pe stăpâna lor.

*

M-am întors încet la Hilton, străduindu-mă să înțeleg tot ce-mi spusese Friedman. Soarele scosese pe toată lumea afară din nou, iar plaja era plină de oameni în costume de baie, deși era prea frig pentru înot. Uitându-mă la ei, mi-a revenit în minte ceva dintr-o scrisoare a lui Kafka, scrisă într-o tabără de vacanță la Marea Baltică, în ultimul an al vieții lui. Alături se afla o tabără de vară pentru copii evrei din Germania, și el îi putea privi zi și noapte de la fereastra sa jucându-se pe sub copaci și pe plajă. Aerul era plin de cântecele lor. *Nu sunt fericit când sunt printre ei,* scria el, *dar sunt în pragul fericirii.*

Toți erau afară: jucătorii de *matkot* împătimiți, rușii doar-vag-evrei, cuplurile lenețe cu copii mici, fetele care, luate prin surprindere de soare, se gândeau că sutienele puteau trece drept costume de baie. Așa cum locuitorii Tel Avivului refuză să creadă în nevoia de încălzire centrală, tot

astfel par să insiste să umble dezbrăcați, în tricouri și șlapi, mereu nepregătiți pentru ploaie sau surprinși de frig, și la primul semn de soare dau fuga să-și reia pozițiile obișnuite. Astfel, întregul oraș pare să fi acceptat în mod colectiv să nege existența iernii. Să nege, cu alte cuvinte, un aspect al realității lor, deoarece intră în dezacord cu ceea ce cred despre identitatea lor – un popor al soarelui, al aerului sărat și umed. Un popor care, în momentul acela de plajă, de uitare la malul mării, are tot atâta legătură cu proiectilele cât are un om cu zborul unei păsări. Dar nu-i oare la fel pentru noi toți? Nu există lucruri pe care le simțim în esența naturii noastre, dar care nu sunt susținute de dovezile din jurul nostru, și astfel, pentru a ne proteja delicatul simț al integrității, alegem, fie și inconștient, să vedem lumea altfel decât este în realitate? Și uneori asta duce la transcendență, iar alteori la nerezonabil.

Cum altfel să mă explic, atunci? Cum să explic de ce i-am făcut pe plac lui Friedman, refuzând să iau în seamă toate semnalele de avertizare evidente? Auzim adeseori oamenii spunând că e ușor să înțelegi greșit. Eu nu sunt de acord însă. Oamenilor nu le place să recunoască, dar de fapt ceea ce trece drept înțelegere pare să ne vină la îndemână. Cât e ziua de lungă, suntem preocupați să înțelegem tot felul de lucruri – pe noi înșine, pe alții, cauzele cancerului, simfoniile lui Mahler, catastrofele antice. Eu însă mergeam în altă direcție acum. Înotam împotriva curentului puternic al înțelegerii, în sens contrar. Mai târziu aveau să fie de înțeles alte greșeli, mai mari – atât de multe, încât să nu se poată vedea în asta decât deliberare: o încăpățânare ca o pardoseală de granit pe fundul unui lac, și cu cât mai limpede și mai transparent devenea totul, cu atât se zărea mai bine refuzul meu. Nu voiam să văd lucrurile așa cum erau. Mă săturasem de asta.

Orice viață e ciudată

Cum s-a întâmplat, de pildă, că într-o după-amiază, la câteva zile după ce a murit mama lui, Epstein s-a ridicat să-și ia ceva de băut din bucătărie și, ridicându-se, capul i s-a umplut brusc de lumină. I s-a umplut așa cum se umple o sticlă, de jos până la marginea de sus. Ideea că era o lumină străveche i-a venit mai târziu, pe când încerca să-și aducă aminte cum fusese – senzația de creștere a nivelului în capul lui și calitatea fragilă a luminii, venită de departe, veche și care, în lunga ei ființare, părea să conțină o tentă de răbdare. De inepuizabil. Durase doar câteva secunde, apoi lumina se scursese. Într-un alt context ar fi expediat-o ca pe o senzație aberantă și nu l-ar fi izbit atât de tare, așa cum faptul că-ți auzi strigat numele din timp în timp atunci când n-are cine să te strige nu te izbește din cale-afară. Acum că locuia singur însă, și că părinții lui erau morți, și îi era zi după zi tot mai greu să ignore scurgerea înceată a interesului față de lucruri care altădată îl captivau, devenise conștient de un fel de așteptare. De senzația sporită de conștiență a cuiva care așteaptă ceva.

În acele prime dimineți la Hilton, Epstein se trezise cu ochii pe Mediterana și stătuse fascinat pe terasă, privind valurile. În linia lungă, pufoasă a dârei lăsate de un avion cu reacție ce se dizolva pe cerul albastru, el vedea linia vieții

lui. Demult, la petrecerea de bat mitzvah a Mayei, aduseseră o ghicitoare în palmă. Nu contase prezența nekosher a ocultului: asta își dorise ea. („Ce-ți place ție cel mai mult, Mayashka?“ o întrebase el odată, când era mică. „Magia și misterul“, răspunsese ea pe loc.) Ca să-i facă pe plac, Epstein apelase la ghicitoarea fragilă, cu turban, care arăta de parcă n-ar mai fi mâncat de câteva săptămâni. „Dați-i femeii niște tort!“ strigase el, și trei ospătari, țintind un bacșiș, țâșniseră aducând trei felii de tort cu glazură albă bogată, care avea în el promisiunea unei nunți. Dar cele trei felii rămăseseră lângă cotul ascuțit al ghicitoarei, care era destul de deșteaptă încât să știe că dacă ar mânca și-ar subția aura și ar vicia iluzia de clarviziune. A mângâiat palma lui Epstein cu palma ei uscată și răcoroasă, ca și cum ar fi șters praful, apoi a început să urmărească liniile cu o unghie stacojie. Plictisit, Epstein scana ringul de dans, unde bara de limbo fusese coborâtă până în punctul în care numai un adolescent slăbănog, un acrobat prepuber mai putea să se aplece pe spate și să alunece triumfător pe sub ea. Apoi a simțit mâna ghicitoarei strângând-o pe a lui, și când a întors capul, a văzut privirea alarmată de pe fața ei. Era teatru pur, știa. Dar el avea gustul dramei și era curios s-o vadă etalându-și talentele. „Ce-ai văzut?“ a întrebat-o el în joacă. Ghicitoarea l-a privit cu ochii ei conturați cu dermatograful. Apoi i-a îndoit rapid palma și a împins-o. „Veniți să mă vedeți altă dată“, îl rugase ea într-o șoaptă răgușită. I-a strecurat cartea ei de vizită cu o adresă din Bayside în cealaltă mână, dar Epstein doar a râs și s-a dus să țipe la caterer, care nu observase că frigăruile de pui vietnamez se terminau. În săptămâna următoare, când a găsit cartea de vizită în buzunar, a aruncat-o la gunoi. Șase luni mai târziu, Lianne i-a spus că ghicitoarea murise de cancer, dar nici atunci Epstein nu a regretat că nu se dusese s-o vadă, simțind numai un freamăt de curiozitate.

Acum dâra avionului se evapora încet, lărgindu-se spre ceva nedefinit. Nu, nu credea în prezicerile ghicitoarelor, nici chiar în ale celor atinse de apropierea morții. Adevărul este că nu prea credea în nimic din ce nu putea vedea, ba mai mult decât atât, avea ceva împotriva acestei credințe. Nu numai din cauza marelui ei potențial de eroare. Una era să te înșeli – chiar și să te înșeli toată viața! –, dar ceea ce Epstein nu putea suporta, ceea ce-l umplea de un dezgust profund era ideea de a se profita de el. Credința, cu varianta ei pasivă, încrederea cere să te lași în mâinile altcuiva, și astfel te face susceptibil la cel mai rău tip de șarlatanie. Epstein o vedea pretutindeni. Nu numai în marile lovituri ale religiei – în curgerea constantă de articole despre copii molestați de preoți și rabini sau adolescenți care se aruncă în aer pentru promisiunea a șaptezeci de fecioare, ori fac decapitări în numele lui Allah. Mai erau și nenumăratele varietăți de mici credințe care ofereau ocazia de a arunca praf în ochi, pentru a ascunde ceea ce ar fi limpede pentru un ochi curat. Fiecare reclamă devora înclinația umană spre credință, o înclinație precum cea a turnului din Pisa, care s-a dovedit imposibil de corectat, în ciuda faptului că toate promisiunile eșuau repetat în a fi îndeplinite. Oameni buni, jefuiți de bani și de dreptul la pace, uneori chiar și de demnitate și libertate, din cauza unui viciu structural! Cel puțin așa i se părea lui Epstein, care evita să creadă în ceva ce nu putea atinge, simți sau măsura cu propriile lui instrumente.

Pășea pe teren solid sau nu pășea deloc. Nu se aventura pe gheața subțire a credinței. Dar în ultima vreme se trezea că picioarele se mișcă singure sub el, împotriva instinctelor sale. Asta era atât de ciudat. Senzația mișcării împotriva voinței sale. Împotriva judecății sale! A extremei lui deliberări! Împotriva a tot ce susținuse în șaizeci și opt de ani de

acumulare de cunoștințe; ba chiar înțelepciune, am putea spune. Și nu putea preciza spre ce anume se îndreaptă.

În depărtare, un vas străbătea apa înspumată în drum spre Cipru sau Tripoli. Epstein a simțit un soi de expansiune în piept. Ce-ar fi să fac o baie, și-a zis, și ideea i s-a părut atât de bună, atât de minunată, că a intrat imediat în cameră și a sunat la recepție, să vadă dacă de la magazinul hotelului se puteau cumpăra costume de baie. Da, îi puteau pregăti unul. Ce măsură purta?

Mai era o oră și jumătate până când avea să vină mașina să-l ducă într-un tur al Institutului Weizmann, care-i pusese să acorde o subvenție pentru cercetare, în numele părinților lui. Chiar cu o lună în urmă, profesorii Segal și Elinav descoperiseră că îndulcitorii artificiali puteau de fapt să crească nivelul glicemiei în sânge, în loc să-l scadă, informație care avea să ajute milioane de diabetici, nemaivorbind de cei pur și simplu supraponderali! La ce ar fi folosit fondul pentru cercetare Edith și Sol Epstein? Ce ar trebui studiat în onoarea vieții lor? Ce anume, din ce aveți voi, ar putea fi vreodată destul de important? ar fi vrut să întrebe.

Străbătând holul mochetat în halatul și papucii oferiți de hotel, încerca să-și aducă aminte când înotase ultima dată în mare. Când Maya era încă mică? Și-a amintit după-amiaza aceea, în Spania, când se duseseră cu toții să se plimbe cu barca. A sărit direct de pe punte – niciodată nu se cufunda încet în ceva – și a înotat până la scară, ca s-o ia pe fiica lui mai mică, al cărei căpșor cu bucle negre se ițea din vesta de salvare umflată. A treia oară înțelesese mai bine cum e cu dragostea de părinte, felul în care fracțiuni de timp și de experiență aproape nemăsurabile se acumulează, creând o apropiere, o dulceață. Maya a scos un țipăt îndată ce picioarele i-au atins apa. Dar în loc s-o depună în brațele întinse ale Liannei, Epstein i-a vorbit blând fetiței. „E ca o

cadă de baie uriașă“, i-a spus, „cada tuturor formelor de viață“, apoi îi povestise ce știa despre maree și delfini, despre micuții pești-clovn într-o lume de coral, până când încetul cu încetul ea s-a calmat și și-a slăbit strânsoarea – a slăbit-o din încredere, astfel încât la alt nivel strânsoarea ei a devenit mai puternică. Mai târziu, Maya nu și-a mai îndepărtat tatăl, așa cum făcuseră fratele și sora ei. Tresărind, Epstein și-a amintit cum a încercat odată, timp de douăzeci de minute, să-l convingă cu binișorul pe Jonah să intre în mare, până când s-a înfuriat: din cauza lașității insuportabile a băiatului, a lipsei lui de forță și voință. Din cauza faptului că nu era făcut din aceeași stofă ca el.

Epstein stătea pe mal, în noul lui costum de baie galben. Îi era larg în jurul taliei și fusese nevoit să-și lege strâns șnurul, ca să nu-i alunece. Firele de păr argintii de pe piept îi scânteiau în lumina soarelui. La vremea aceea a anului, nu erau salvamari. Epstein s-a îndreptat cu pași hotărâți spre apă.

În spatele lui se afla orașul în care se născuse. Oricât de departe de el îl purtase viața, de aici venea, acest soare și această briză erau condițiile lui native. Părinții lui veniseră de nicăieri. Lumea din care veneau ei încetase să existe, prin urmare nu era o lume în care te puteai întoarce. El însă venea de undeva: la mai puțin de zece minute de mers pe jos era intersecția dintre străzile Zamenhof și Shlomo ha-Melekh, unde a sosit pe lume atât de grăbit, încât mama lui nici n-a avut timp să ajungă la spital. O femeie a coborât din balconul ei, l-a tras afară și l-a înfășurat într-un ștergar de vase. Ea nu avea copii, dar crescuse la o fermă din România, unde văzuse vaci și cățele născând. După aceea, mama lui se ducea s-o viziteze o dată pe săptămână, fumând și bând cafea în bucătărioara ei, în timp ce femeia, doamna Cernovici, îl legăna pe Epstein pe genunchi. Avea un efect

magic asupra lui. În poala ei, irascibilul Epstein se calma pe loc. Când s-au mutat în America, mama lui a pierdut legătura cu ea. Dar în 1967, când Epstein a revenit la Tel Aviv pentru prima dată după război, s-a dus direct la colțul unde apăruse pe lume, a traversat strada și a sunat la ușă. Doamna Cernovici s-a uitat peste balustrada balconului, de unde privise lumea în toți acei ani. În clipa în care a intrat în bucătărioara ei și s-a așezat la masa ei, a avut senzația stranie pe care își imagina că alți oameni ar numi-o pace. „Ar fi trebuit să cumperi masa aceea", fusese faimoasa replică a Mayei când aflase această poveste.

Răceala l-a surprins, dar a continuat să înainteze neabătut până când apa i-a ajuns la brâu. Dintr-o perspectivă imposibilă, își vedea picioarele, verzui și îmbrobonate cu bule de aer, pe panta abruptă care ducea spre fundul mării. Până la urmă, ce se află acolo, Mayashka? Prăzile grecilor și ale filistenilor, împreună cu grecii și filistenii.

Vântul se întețise, și valurile se spărgeau înainte de țărm. Nu mai era sezon de înotat, și singurii oameni de acolo erau un mic grup de ruși. O femeie din grup, cu sânii atârnându-i, șoldurile late și o cruce lungă de argint legănându-i-se într-o mână, a așezat pe un scaun un bebeluș gras, din care picura apa: *Tocmai am găsit-o în mare!* Epstein știa destul de bine să evite valurile, căci crescuse pe malul Atlanticului. Ținându-și respirația, s-a scufundat și a început să înoate prin volburi. Apa părea să zumzăie de viață, de ceva aproape electric, sau poate doar el, Epstein, își conducea energiile peste o nouă întindere. Lipsit de greutate, a făcut o tumbă.

Când capul i-a ieșit din nou la suprafață, un val înalt venea spre el. S-a scufundat din nou și s-a lăsat purtat de apă. A înotat mai departe, cu gesturile lungi, puternice din tinerețe. În mare se gândește altfel decât pe uscat. Voia să treacă dincolo de valurile care se spărgeau, acolo unde putea

gândi așa cum o poți face doar legănat de mare. Ești mereu în legătură cu lumea, dar nu-i simți fizic atingerea, nu ești responsabil pentru efectul ei. Nu-ți poți găsi confortul în atingerea lumii, care apare doar ca un vid neutru. Dar marea o simți. Și astfel înconjurat, atât de ferm ținut, atât de blând legănat – atât de diferit organizat –, gândurile îți vin într-o altă formă. Eliberate în abstract. Atinse de fluiditate. Și astfel, plutind pe spate în marea cadă a tuturor formelor de viață, abstractul Epstein nu a observat imensul zid mișcător, până n-a ajuns deasupra lui.

Unul dintre ruși, o namilă de om, l-a târât, bombănind, la mal. Nu stătuse mult sub val, dar înghițise multă apă, care a ieșit spasmodic din el. A tras cu disperare aer în piept, cu fața în nisip. Cu părul lipit pe o parte a capului, cu costumul de baie atârnându-i pe șolduri, Epstein gâfâia șocat.

În seara aceea, în timp ce-și lua cina într-un restaurant de pe Rotschild ales de vărul lui, i-a sunat telefonul. Cel vechi nu fusese recuperat. Grupul palestinienilor plecase de la hotelul din New York în zori; când a ajuns asistenta lui, zburau deja peste Nova Scotia. La altitudini arctice, un străin se cuibărise adânc în paltonul de cașmir al lui Epstein, probabil uitându-se la fotografiile din telefonul lui. Dar nu era nimic de făcut pentru moment, astfel că telefonul pierdut fusese înlocuit cu unul nou. Încă nu se obișnuise cu soneria, și când și-a dat seama în sfârșit că telefonul lui suna și l-a pescuit din buzunar, apelantul era neidentificat, pentru că nu-și transferase încă agenda. A continuat să sune, în timp ce Epstein amâna, neștiind ce să facă. Să răspundă? El, care răspundea întotdeauna, care o dată răspunsese în mijlocul oratoriului *Messiah* de Händel, dirijat de Levine! Femeia oarbă, cu tunsoare strâmbă, care nu rata

nici un concert și asculta muzica în extaz fusese cât pe ce să-și asmută ciobănescul german asupra lui. În pauză se pusese cu gura pe el. Epstein îi spusese să se ducă naibii – unei oarbe, să se ducă naibii! Dar de ce n-ar fi tratată la fel ca toată lumea? – și când, data următoare, văzuse câinele mâncând niște ciocolată găsită pe culoarul dintre scaune, nu făcuse nimic să-l oprească, deși mai târziu în noaptea aceea se trezise scăldat în transpirație rece, imaginându-și-o pe femeie într-un cabinet veterinar de urgență, cu ochii dați peste cap, albi-albăstrui, așteptând să i se facă spălături stomacale animalului. Da, răspundea întotdeauna, fie și numai pentru a spune că nu putea vorbi atunci și că roagă să fie sunat mai târziu. Întreaga lui viață fusese marcată de marea lui disponibilitate de a răspunde, chiar și înainte de a ști ce i se cerea. Într-un târziu, a împuns ecranul pentru a prelua apelul.

— Jules! Menachem Klausner la telefon.

— Rabbi, a zis Epstein, ce surpriză!

Moti a ridicat din sprâncene de partea cealaltă a mesei, dar a continuat să-și îndese în gură paste *cacio e pepe*.

— Cum m-ai găsit?

Fuseseră în același avion spre Israel. Trecând prin controlul de securitate al aeroportului JFK, Epstein și-a auzit numele strigat. Uitându-se în jur, n-a văzut pe nimeni, așa că și-a terminat de încheiat șireturile de la pantofii Oxford, și-a apucat trollerul și s-a grăbit spre salonul Business, pentru a da câteva ultime telefoane. După două ore de zbor, când deja moțăia în scaunul înclinat la maximum, a fost trezit de o bătaie insistentă pe umăr. Nu, nu voia alune prăjite. Când și-a ridicat masca de pe ochi însă, a fost întâmpinat nu de fața fardată a stewardesei, ci de un individ cu barbă, aplecat deasupra lui, destul de aproape încât să-i vadă porii măriți de pe nas. Epstein s-a uitat adormit, cu ochii mijiți, la Klausner

și a vrut să-și tragă masca la loc. Dar rabinul l-a strâns ferm de braț, cu ochii lui albaștri însuflețiți.

— Mi s-a părut mie că dumneata ești! E *bashert*[1] – să vii în Israel și să ne nimerim în același avion. Îmi dai voie? a întrebat el, și înainte ca Epstein să apuce să-i răspundă, rabinul lungan a trecut peste picioarele lui și s-a prăbușit pe scaunul gol de la fereastră.

— Ce faci de sabat? l-a întrebat Klausner acum, de la celălalt capăt al firului.

— De sabat? a repetat Epstein.

În Israel, ziua de odihnă, care începea vineri după-amiaza și se întindea până sâmbătă seara, reprezentase întotdeauna o pacoste pentru el, căci totul era închis și orașul intra în izolare, în căutarea unei păci străvechi, pierdute. Până și celor mai laici locuitori ai Tel Avivului le plăcea să vorbească despre atmosfera specială care se înstăpânea peste oraș vinerea după-amiaza, când străzile se goleau și lumea plutea spre o anume liniște, ieșea din fluviul timpului, ca să poată fi așezată la loc în el deliberat, ritualic. Dar în ce-l privea pe Epstein, un hiat în productivitate impus de stat nu era decât o constrângere.

— Ce-ar fi să vii cu mine la Safed? i-a propus Klausner. Te iau și te aduc eu. Serviciu la scară, nimic nu poate fi mai ușor. Trebuie să vin oricum la Tel Aviv pentru o întâlnire vineri dimineața. Unde stai?

— La Hilton. Dar n-am agenda în față.

— Aștept.

— Sunt la un restaurant. Poți să mă suni mâine-dimineață?

— Hai să spunem că vii, și dacă e vreo problemă, mă suni. Dacă nu am vești de la dumneata, o să fiu în hol vineri

---

1. Destin (în idiș, în original).

la unu. Sunt doar două ore de mers cu mașina, dar așa o să avem destul timp să ajungem înainte de începerea sabatului.

Însă Epstein asculta numai pe jumătate, simțind de fapt nevoia de a-i spune rabinului că fusese cât pe ce să se înece în ziua aceea. Că fusese salvat în ultima clipă. Încă își simțea stomacul sensibil; nu putea să mănânce. Încercase să-i povestească lui Moti despre asta, fie și numai pentru a-și justifica lipsa poftei de mâncare, dar vărul lui, deși ridicase alarmat vocea și dăduse din mâini, se întorsese în scurt timp la consultarea listei de vinuri.

A doua zi a fost ocupat cu telefoane către Schloss, care opera noi schimbări în testamentul lui, acum că avea mai puține de lăsat moștenire, și cu o nouă întâlnire pe tema obiectului filantropiei lui, de data asta cu Filarmonica din Israel. Zubin Mehta personal s-a întâlnit cu el. Maestrul, purtând o haină italienească și o eșarfă de mătase, s-a plimbat cu el prin sala de concerte Bronfman. Poate că era un contributor mai modest, dar cele două milioane de dolari ale lui puteau finanța postul Edith și Solomon Epstein pentru prim-violonist. Părinților săi le plăcuse muzica. Tatăl lui cântase la vioară până la vârsta de treisprezece ani, când se terminaseră banii de lecții. Acasă, puneau discuri seara, i-a povestit Epstein dirijorului, și el asculta din pat, prin ușa deschisă. La șase ani, mama sa îl dusese să-l asculte pe... dar deodată, spre stânjeneala lui, nu și-a putut aminti numele marelui pianist care pășise pe scenă și se apropiase de pian așa cum se apropie un antreprenor de pompe funebre de un sicriu.

Asistenta lui Mehta a ignorat lapsusul și a notat tot restul pe un blocnotes. După aceea au băut cafea în strălucitoarea lumină albă a Pieței Habima. Încă străduindu-se să-și aducă aminte numele, Epstein și-a amintit în loc de

asta ceva ce i se întâmplase pe la vremea când fusese dus să-l vadă pe pianist. Stătea în pat cu ochii închiși, după un pui de somn, într-o după-amiază foarte călduroasă, când a avut viziunea unui păianjen. Îi vedea clar clepsidra de pe burtă și picioarele maro, cu striații întunecate la încheieturi. Și apoi, foarte încet, a deschis ochii, iar păianjenul era chiar acolo, pe peretele din fața lui, exact așa cum îl văzuse în minte. Abia când mama lui a intrat în cameră și a început să țipe a aflat că era o văduvă maro. Lui Epstein i-ar fi plăcut ca asistenta să noteze și asta, căci i se părea extrem de semnificativ.

Dar maestrul vorbea, atenția sărindu-i întruna de la telefonul care suna, la florile violet care creșteau în ghirlande pe zid sau la mocirla politicii israeliene (nu că ar fi fost el vreun profet, i-a destăinuit Mehta, dar lucrurile nu arătau deloc bine). Apoi a trecut la un concert care urma curând la Bombay, unde avea să dirijeze Wagner, ceea ce la Tel Aviv nu putea. Avea cinci copii cu patru femei, din câte auzise Epstein; maestrul nu simțea deloc nevoia să termine o poveste înainte de a începe alta.

Când s-au ridicat să-și strângă mâinile, Epstein i-a atins haina. Avusese și el una exact la fel, i-a spus lui Mehta, care doar a zâmbit vag, deja cu mintea în altă parte. Mai târziu, Epstein a descoperit că în orchestră nu se afla nici măcar un muzician palestinian, și știind ce aveau să-i audă urechile de la fiicele lui dacă făcea o donație acolo, și-a îndreptat atenția spre Muzeul Israelului.

În tot acest vârtej, uitase de invitația lui Klausner și și-a adus aminte de ea abia vineri la prânz, când a încercat să facă o rezervare pentru cină, iar recepționerul i-a atras atenția că restaurantul pe care-l dorea avea să fie închis. O oră mai târziu, la 13 fix, a fost sunat în cameră de la recepție, pentru a fi anunțat că rabinul îl așteaptă jos. Epstein a stat să cugete. Încă mai putea anula. Chiar voia să-și petreacă urmă-

toarele două ore închis într-o mașină cu Klausner, și apoi la dispoziția lui toată seara? În avion, când el pomenise pentru prima dată ideea unei vizite, Klausner insistase să stea la casa de oaspeți de la Ghilgul. Nu era de patru stele, îi spusese el, dar urmau să-i dea camera cea mai bună. Epstein nu avea însă intenția de a rămâne peste noapte. Putea chema un șofer să-l ia în momentul în care începea să se sature de ospitalitatea rabinului. Mai fusese la Safed cu treizeci de ani în urmă, dar nu-și mai amintea decât niște tarabe pe marginea drumului, unde se vindeau bijuterii de argint, și nenumăratele trepte de piatră pline de licheni. Un loc frumos, spusese Klausner despre orașul din munții Galileii Superioare, care îi atrăgea pe mistici de cinci sute de ani. Un loc cu aer curat și o lumină incomparabilă. Poate că Epstein ar fi chiar interesat să studieze cu ei la Ghilgul? „Și ce m-ai pune să studiez?“ întrebase el, ridicând o sprânceană. La care Klausner citase o povestire hasidică despre un student care se duce să-și viziteze profesorul, un mare rabin, și când la întoarcere este întrebat ce a învățat, răspunde că a învățat cum își leagă șireturile marele rabin. Arătând spre mocasinii negri ai lui Klausner, cu călcâiele tocite, Epstein citase cuvintele tatălui său: „Și *așa* îți câștigi dumneata existența?“

Se mândrise mereu cu abilitatea lui de a citi oamenii, de a vedea ce este dincolo de suprafață. Dar pe Klausner încă nu-l putea aproxima. Îi transporta cu sutele pe cei aflați în căutare de la aeroporturile JFK sau LAX pe muntele lui vrăjit; nu-l deranja cu nimic să-l ia pe Epstein de la Tel Aviv. Și totuși era ceva în privirea rabinului – nu atenția, căci lumea îi acordase mereu atenție lui Epstein, ci mai degrabă adâncimea ei, sugestia de spațiu dinăuntru – care părea să conțină promisiunea înțelegerii. Evenimentele din ziua precedentă – paltonul pierdut, jaful, dricul cu sicriu de abanos strălucind lung și întunecat în drum, de care în seara aceea

Epstein își amintise cu un fior, urcându-se în automobilul negru care-l aștepta – îi lăsaseră un gust amar. Poate că era doar o receptare exagerată născută din emoție, dar s-a trezit dorindu-și să i se destăinuiască lui Klausner. Pe scurt, i-a povestit despre ultimul an, începând cu moartea părinților săi și încheierea unei căsnicii lungi și în general stabile, cu care-și șocase familia și prietenii, și continuând cu pensionarea de la firma de avocatură, iar în cele din urmă îi povestise despre dorința lui irezistibilă de ușurare, care crescuse sub toate acestea și care-l făcuse să doneze atât de mult.

Rabinul și-a trecut degetele lungi și subțiri prin barbă, iar într-un târziu a rostit un cuvânt pe care Epstein nu l-a înțeles. *Tzimtzum*, a repetat Klausner, și i-a explicat termenul care se afla în centrul filozofiei Cabalei. Cum creează infinitul – Ein Sof, ființa fără de sfârșit, cum e numit Dumnezeu – ceva finit *înăuntrul* a ceva ce e deja infinit? Și mai mult, cum putem explica paradoxul prezenței și absenței simultane a lui Dumnezeu în lume? Un mistic din secolul al XVI-lea, Isaac Luria, a articulat răspunsul la Safed, cu cinci sute de ani în urmă: când i-a apărut dorința de a crea lumea, Dumnezeu mai întâi S-a retras pe Sine, și în vidul rămas, a creat lumea. *Tzimtzum* era cuvântul cu care Luria a numit această contracție divină, care a fost precursorul necesar al creației, i-a explicat Klausner. Acest eveniment primordial era privit ca fiind continuu, repetat constant nu numai în Tora, ci și în viețile noastre.

— De exemplu?

— De exemplu, a spus Klausner, răsucindu-se în scaunul lui, căruia-i lipsea spațiul pentru picioare al unui amvon, Dumnezeu a creat-o pe Eva din coasta lui Adam. De ce? Fiindcă mai întâi trebuia creat un spațiu gol în Adam, pentru a face loc experienței unui altuia. Știai că Chava – Eva, în ebraică – înseamnă „experiență“?

Era o întrebare retorică, și Epstein, obișnuit la rândul lui să facă uz de astfel de întrebări, nu s-a obosit să răspundă.

— Pentru a crea omul, Dumnezeu a trebuit să Se retragă pe Sine, și am putea spune că trăsătura definitorie a umanității este această lipsă. Este o lipsă care ne bântuie, căci, fiind creația lui Dumnezeu, conținem amintirea infinitului, care ne umple de dor. Dar aceeași lipsă este cea care ne permite liberul-arbitru. Actul de a încălca porunca lui Dumnezeu de a nu mânca din Pomul Cunoașterii poate fi interpretat ca o respingere a supunerii în favoarea liberei alegeri și a căutării autonome a cunoașterii. Dar firește că Dumnezeu este de fapt Cel Care sugerează ideea mâncării din Pomul Cunoașterii. Dumnezeu este Cel Care seamănă ideea în mintea Evei. Așadar, putem înțelege asta și ca pe modul lui Dumnezeu de a-i determina pe Adam și Eva să înfrunte spațiul gol din ei înșiși – spațiul din care Dumnezeu pare să lipsească. Astfel, Eva, a cărei creare a necesitat un gol fizic în Adam, este cea care-l conduce pe acesta la descoperirea golului metafizic din el însuși, pe care-l va jeli etern, chiar dacă-l invadează cu libertatea și voința lui.

E și în povestea lui Moise, a continuat Klausner. Celui ales să vorbească poporului său trebuie mai întâi să i se ia darul vorbirii. Își pune un cărbune în gură în copilărie și își arde limba, astfel că nu poate vorbi, iar această absență a vorbirii a creat posibilitatea ca ființa lui să fie umplută cu vorbele lui Dumnezeu.

— De aceea rabinii ne spun că o inimă rănită este mai plină decât una mulțumită: pentru că o inimă rănită are un gol, iar golul are potențialul de a fi umplut cu infinitul.

— Ce vrei să spui? a întrebat Epstein râzând sec. Că eu m-am expus?

Avionul a început să tremure, intrând într-o zonă de turbulențe, și atenția lui Klausner a fost distrasă de căutarea

frenetică a centurii de siguranță. Îi mărturisise deja frica sa de zbor lui Epstein, care-l privise înghițind două pilule, urmate de un pahar de suc de ananas pe care-l căpătase cu abilitate de la stewardesă, chiar și după ce ea îi spusese să se întoarcă pe locul lui de la clasa economică. Acum stătea cu fața în mâini și pândea din nou cerul întunecat, ca și cum cauza instabilității putea fi detectată acolo.

Pericolul a trecut, stewardesa a venit să-l gonească pe Klausner cu o cârpă albă pentru măsuță: se servea cina, și chiar trebuia să se întoarcă la locul lui. Nemaiavând timp, Klausner a trecut rapid direct la subiect. Oricât ar fi vrut să se dedice exclusiv Ghilgulului, i-a spus el lui Epstein, în ultima vreme petrecea o bună parte din timp în comitetul de organizare a unei reuniuni a descendenților regelui David, care urma să aibă loc luna următoare la Ierusalim. Nu se mai făcuse niciodată. Erau așteptați o mie de participanți! Avusese de gând să deschidă subiectul la Plaza, i-a spus el, dar Epstein plecase înainte să apuce. Ar vrea să participe? Ar fi o onoare dacă ar accepta. Și ar fi cumva dispus să se alăture consiliului? N-ar trebui decât să-și dea numele și să facă o donație.

Aha, și-a zis Epstein, deci asta era. Dar dacă gândurile îi erau lipsite de entuziasm, inima nu-i era, căci la pomenirea Ierusalimului – a Ierusalimului, care nu părea niciodată epuizat de vechimea lui, de toată durerea adunată și munții de paradox, de adăpostirea greșelii umane, ci mai degrabă părea să-și tragă măreția din ele – și-a amintit priveliștea vechilor lui coline și a simțit cum îi crește inima.

I-a spus lui Klausner că se va mai gândi, deși de fapt nu avea de gând să se gândească. A simțit nevoia bruscă de a-i arăta rabinului poze cu copiii lui, pentru cazul în care i-ar fi lăsat o impresie greșită cu povestea despre renunțare și donații. Vibranții lui copii și nepoți, care erau dovada ata-

șamentului său față de lume. Trebuia să cercetezi ca să găsești asemănarea. Jonah, mai negricios decât surorile lui, era de ajuns să stea câteva ore la soare ca să devină tuciuriu. Să devină un negustor marocan de covoare, obișnuia să spună Epstein. Dar mama lor spunea mereu că are părul unui zeu grec. Și Maya avea părul închis la culoare, dar melanina se terminase până în momentul conceperii ei, iar pielea îi era palidă și se ardea ușor. Lucie nu părea nici marocană, nici grecoaică, nici măcar evreică – avea un aspect nordic, atins de grația zăpezii și limpezit de frig. Și totuși chipurile lor aveau un aer comun.

Dar în clipa în care și-a scos telefonul ca să-i arate rabinului, și-a amintit că era gol: toate miile de fotografii plecaseră cu palestinianul. Epstein s-a gândit din nou la omul îmbrăcat în paltonul său, care acum probabil că ajunsese acasă, la Ramallah sau Nablus, și îl atârnase în debara, spre surprinderea soției lui.

Neavând ce să-i arate, Epstein l-a întrebat pe Klausner cum ajunsese să fie invitat la întâlnirea cu Abbas de la Plaza, la care rabinul a răspuns că era prieten vechi cu Joseph Telushkin. Dar Epstein nu cunoștea nici un Telushkin.

— Nu e un descendent, a zis Klausner, dar cu o scânteiere în ochi, ca și cum ar fi știut prea bine ce imagine transmite – evreul care aspiră la clișeu, care, în lupta lui pioasă împotriva extincției e dispus să devină copia unei copii a unei copii. Epstein îi văzuse toată viața pe cei ale căror costume negre nu făceau decât să scoată în evidență faptul că, după atâtea copieri, cerneala pălise și se întinsese. Dar nu era cazul lui.

Acum rabinul îl aștepta în holul de la Hilton. Prin geamul camerei lui, Epstein vedea colina Jaffei, în burta căreia mii de ani zăceau prăbușiți, visând, reveniți în pântec. L-a

năpădit o senzație de slăbiciune și, nefiind obișnuit, stânjenit de implicațiile ei, s-a forțat să rămână în picioare. Și-a pus șekelii de pe noptieră în buzunar și a luat câteva bancnote mari din seiful din debara, îndesându-le în portofel. Fie că se plimbase pe gazonul verde al Institutului Weizmann și făcuse turul casei, cu privirea severă a primului președinte israelian urmărindu-l din portretele în ulei, fie că se dusese la Universitatea Ben-Gurion, în drum spre care văzuse uriașe păsări necrofile hrănindu-se în deșert, sau chiar stând la masă în fața vărului său, Moti, subtextul tuturor conversațiilor pe care le avusese în ultimele zile fusese bani. Epstein se săturase. Avea să facă un mic dar operațiunii cabalistice a lui Klausner și gata. Voia să discute cu rabinul despre alte lucruri.

Dând colțul pe după lifturile din hol, l-a văzut pe Klausner din spate. Purta același costum ponosit; Epstein a recunoscut o ață care încă-i atârna de tivul sacoului și pe care rabinul nu se obosise s-o taie, iar pe spinare a observat o pată care părea o urmă de picior prăfuită. La gât avea un fular bleumarin de lână. Klausner s-a însuflețit zărindu-l pe Epstein, apucându-l de umeri și strângându-l călduros. Îi lipsea stânjeneala fizică a ortodoxului, care adeseori pare să vrea să se îndepărteze cât mai mult posibil de propriul trup și să se contracte într-un punct din interiorul craniului. Se întreba dacă nu cumva Klausner nu era născut în această religie, ci o adoptase mai târziu. Dacă sub costumul prost croit era un trup care jucase cândva baschet, se luptase corp la corp, se tăvălise gol în iarbă cu o fată, un trup care reușise să fie dominat în aproape constanta sa căutare a libertății și plăcerii. Imaginându-și acest personaj comun, Epstein a simțit căldura prieteniei scăpărând în pieptul lui.

L-a urmat pe rabin prin ușa rotativă, traversând aleea, până la mașina rablagită care stătea oblic în curbă, părând

mai degrabă abandonată decât parcată cu bună știință. Klausner a deschis ușa pasagerului și a început să scotocească înăuntru, scoțând sticle de plastic goale și niște cartoane legate cu sfoară, pe care le-a aruncat în portbagaj. Observându-l din spate, Epstein l-a întrebat dacă nu cumva conduce și un centru de reciclare.

— Într-un fel, da, a răspuns rabinul rânjind, și s-a strecurat în spatele volanului. Chiar și cu scaunul dat mult în spate, genunchii tot îi stăteau îndoiți într-un unghi nefiresc.

Epstein s-a instalat pe locul de lângă șofer. Pe bord, niște sârme deconectate se zbârleau furios pe locul din care fusese smuls radioul. Motorul a prins viață cu o smucitură, iar rabinul a ocolit scurt un Mercedes parcat, coborând aleea abruptă a hotelului.

— Mă scuzi. Bentleyul e la reparat, a zis Klausner, răsucind maneta ca să semnalizeze schimbarea direcției și trăgând cu ochiul la Epstein, să vadă ce efect a avut gluma lui. Dar Epstein, care avusese cândva un Bentley, doar a zâmbit blând.

Două ore mai târziu, după ce au părăsit drumul de coastă și au pornit să urce, a început să cadă o ploaie măruntă. Mașina nu avea ștergătoare de parbriz – cel care o privase de radio găsise pesemne o oarecare valoare și în acestea. Klausner însă, despre care Epstein înțelesese între timp că era neobosit, a scos expert pe fereastră o cârpă murdară și a șters geamul fără ca măcar să încetinească. Mișcarea s-a repetat la fiecare câteva minute, fără vreo pauză în exegeza sa cu privire la viață și la învățăturile lui Luria. Avea să-l ducă pe Epstein la casa din Safed în care trăise Luria, a promis el, la curtea în care se adunau cândva elevii acestuia pentru a-și urma profesorul pe câmp, dansând și cântând psalmi de întâmpinare a prințesei Sabat.

Uitându-se pe fereastră, Epstein a zâmbit în sinea lui. O să-i cânte în strună. N-o să intervină. Se afla într-un loc în care cu numai o săptămână în urmă n-ar fi putut prezice că va fi – într-o mașină cu un rabin mistic, în drum spre Safed. Gândul că ajunsese aici fără a fi dat nici un fel de instrucțiuni îl mulțumea. Își petrecuse întreaga viață acționând cu scopul determinării unui rezultat sau altul. Dar sosise și pentru el ajunul celei de-a șasea zile, nu-i așa? Pământul străvechi se revărsa peste tot. Orice viață e ciudată, și-a zis el. Când a coborât geamul, aerul mirosea a pini. Își simțea mintea ușoară. Soarele era deja la apus. Fuseseră întârziați de trafic pe autostradă, și prințesa Sabat le sufla în ceafă. Dar Epstein, privind dealurile adormite, a fost izbit de senzația că avea tot timpul din lume.

Au intrat în Safed și au străbătut străzile înguste, unde magazinele aveau deja obloanele trase. De două ori au fost nevoiți să se oprească și să dea înapoi pentru a lăsa să treacă autobuzele turistice, cu ferestrele lor înalte, pline de chipurile obosite, dar satisfăcute ale celor care tocmai sorbiseră din autenticitatea lumii. Când treceai de centrul orașului, turiștii și artiștii se răreau, după care au mai întâlnit pe drum numai hasizi, care se lipeau de casele de piatră, strângându-și sacoșele de plastic pe lângă trup, ca mașina să se poată strecura pe lângă ei. Ce-o fi cu evreii religioși și sacoșele lor de plastic? s-a întrebat Epstein. De ce nu investeau oamenii ăștia, care rătăceau de mii de ani, în niște genți mai zdravene? Nu credeau nici măcar în serviete și veneau la tribunal cu documente juridice în pungi de la brutăria kosher – îi văzuse de sute de ori. Acum scuturau din mâini enervați spre Klausner, nu pentru că fusese cât pe ce să le rupă nasurile în trecere, ci pentru că se afla la volan atât de aproape de sosirea sabatului. Dar, cu patru minute înainte de a bate clopotul de închidere, rabinul a cotit scurt

pe o alee de la marginea orașului și a oprit în fața unei clădiri ale cărei pietre pătate aveau culoarea dinților – e drept, poate ai cuiva prea bătrân ca să-i mai folosească.

Klausner a sărit din mașină, cântând cu o voce plină, de tenor. Epstein stătea în aerul proaspăt și răcoros și privea în josul văii, unde Isus și-a săvârșit miracolele. Un cocoș a cântat în depărtare, iar ca răspuns, parcă, s-a auzit lătratul îndepărtat al unui câine. Dacă n-ar fi fost antena de satelit plantată pe acoeprișul de teracotă, ar fi putut crede că rabinul îl făcuse să călătorească într-un timp în care lumea nu era încă o consecință.

— Bun venit la Ghilgul, a strigat Klausner, deja străbătând cu pas grăbit aleea. Intră, suntem așteptați.

Epstein a rămas unde se afla, bucurându-se de priveliște.

Dar telefonul i-a sunat din nou, atât de tare, încât ar fi putut fi auzit tocmai din Nazaret. Era asistenta lui, care îl suna din New York. Vești bune, a spus ea: s-ar putea să fi prins un fir în privința paltonului.

Mă pregătesc să plec în Canaan

Mi-am petrecut restul serii, după întâlnirea cu Friedman, captivă în punctul dintre somn și veghe. Ori de câte ori închideam ochii și alunecam într-un somn superficial, tulburat, mintea mi se umplea cu șirurile și coloanele formate de ferestrele hotelului aprinzându-se și zbârnâind ca un aparat de jocuri mecanice sau un abac uriaș. Nu puteam distinge ce însemnau aceste calcule neliniștite și repetitive. Doar că aveau semnificație pentru mine și pentru direcția pe care urma s-o ia viața mea. Evenimentele zilei se întindeau și se deformau în mintea mea, iar la un moment dat am fost convinsă că însuși Kafka stătea în fotoliul de lângă fereastră, pe jumătate întors spre terasă. Eram sigură de prezența lui, așa cum în clipa următoare am fost sigură de absurditatea a ceea ce crezusem cu o clipă în urmă. Era chipul pe care-l studiasem de atâtea ori în fotografia făcută în ultimul an al vieții sale: patruzeci de ani, ochi arzători fie din cauza bolii, fie de entuziasmul evadării, pomeți proeminenți pe fața trasă, urechi ascuțite, ridicate și parcă depărtate de cap de o forță exterioară. Răsucite de o tensiune care nu mai era pur umană, nu erau oare urechile acelea dovada perpetuă a unei transformări incomprehensibile deja în curs?

Ușa era crăpată, și prin ea intra legănatul ușor, încet al mării. Din când în când Kafka ridica delicat un picior și își freca glezna subțire, spână de perdelele lungi. Îngrijorarea

lui, grea și rău-prevestitoare, umplea încăperea, și undeva în subconștientul meu fantezia suicidală pe care Kafka o repetase adesea în jurnalul său, aceea de a se arunca pe fereastră și de a se zdrobi de pavajul de dedesubt se îngemănase probabil cu omul care-și găsise moartea sărind de la fereastra hotelului.

Dar Kafka, Kafka al meu, nu a făcut nici o mișcare spre ușa terasei, așa că m-am convins că delibera dacă să se însoare sau nu cu una sau alta dintre femeile care s-au succedat în viața lui. Citindu-i scrisorile și jurnalele, ai senzația că acesta a fost principalul subiect asupra căruia s-a aplecat, precedat numai de scrisul său. Vag, mă gândeam să-i spun că a pierdut mult prea multă energie cu toate astea. Că isteria lui era inutilă, că avea dreptate să creadă că nu era făcut pentru căsătorie și că ceea ce el considera eșec și slăbiciune putea fi văzut și ca semn de sănătate. O sănătate, aș fi putut adăuga, pe care începeam să bănuiesc că e posibil s-o am și eu, în măsura în care sănătatea este acea parte a ființei care recunoaște ce te îmbolnăvește.

Peste un an, și eu aveam să împlinesc patruzeci de ani, și mi-a venit în minte că dacă începutul meu a fost conceperea la Hilton, rezultă că și sfârșitul îmi va fi tot acolo. Că asta era menită să urmărească cercetarea mea. În ceața semiconștienței, nu m-am speriat. Părea nu un simplu gând logic, ci unul atins de o logică profundă, și în momentul de dinaintea celui în care am adormit în sfârșit, acest gând m-a umplut de o speranță ciudată.

Dimineața, soarele își trimitea razele prin ferestre și am fost trezită de o bătaie bruscă în ușă. M-am dat jos din pat împleticindu-mă. Era femeia care făcea curat, venită să reinstaleze ordinea tocmai din Eritreea sau Sudan. Căruciorul ei era plin până la refuz de prosoape imaculate și mici pachețele

cu săpunuri în formă de scoică. S-a uitat peste umărul meu în cameră, la cearceafurile răsucite și pernele împrăștiate, evaluând câtă treabă avea. Probabil că văzuse de toate. O femeie care se luptase cu somnul toată noaptea n-o impresiona. Dar și-a dat seama că mă trezise, așa că a dat să se retragă. Mi-a trecut prin cap că dacă era să știe cineva ceva despre omul care sărise ori căzuse, ea trebuia să fie aceea.

Am chemat-o înapoi; aveam să plec curând, i-am explicat, așa că putea foarte bine să înceapă imediat. Să înceapă să șteargă urmele prezenței mele, astfel ca următoarea persoană care sosea să se poată bucura de iluzia că acea cameră îi era destinată doar ei și să nu fie nevoită să se gândească la cohortele de oameni care dormiseră deja în patul acela.

Am urmat-o în baie, unde a început să facă ordine în jurul chiuvetei. Simțindu-mi prezența, mi-a prins privirea în oglindă.

— Mai doriți prosoape?

— Am destule, mulțumesc. Dar voiam să te întreb altceva.

S-a îndreptat, ștergându-și mâinile de șorț.

— Știi ceva de un oaspete care a căzut de la balcon acum câteva luni?

O tentă de confuzie, sau poate de suspiciune, i-a întunecat fata.

Am încercat din nou:

— Un om care a căzut de acolo – am arătat spre fereastre, spre cer, spre mare. Un om care a murit?

Cum nici asta n-a stârnit nici o reacție, mi-am trecut rapid degetul de-a latul gâtului, ca bruta poloneză din *Shoah*[1] care îi arăta lui Claude Lanzmann cum, dinspre șinele de

---

1. Film documentar francuzesc despre Holocaust, în regia lui Claude Lanzmann, bazat pe interviuri cu supraviețuitori, martori și foști ofițeri SS, lansat în 1985.

tren, le făcea semn evreilor că sunt duși la moarte. De ce am făcut asta, nu știu.

— Nu engleză.

S-a aplecat să culeagă de jos un prosop folosit, strecurându-se pe lângă mine. A luat prosoape curate din cărucior, le-a pus pe patul nefăcut și mi-a zis că va reveni mai târziu.

Ușa s-a închis cu un pocnet în urma ei.

Din nou singură, m-a năpădit o senzație deprimantă. De luni de zile mă agățam de ideea că hotelul ăsta urât păstra o anumită promisiune pentru mine. Neputând să-mi dau seama despre ce putea fi vorba, permisesem acestei senzații să mă stăpânească, și în loc să renunț și să-mi văd mai departe de treburile mele, îmi făcusem bagajele și venisem direct spre el, chiar *mă cazasem în el*, și acum iată-mă făcând presiuni asupra bietei femei să confirme că cineva s-ar fi putut arunca în moarte pentru ca eu să descopăr că poate e totuși o poveste aici.

Mi-am făcut valiza, nerăbdătoare să plec din hotel și să pornesc spre apartamentul surorii mele de pe strada Brenner, unde stau de obicei când vin la Tel Aviv. Ea își petrecea doar o parte a anului acolo, și pentru moment se afla în California. Petrecusem zile întregi scriind în apartamentul ei gol în trecut, așa că nu era imposibil să cred că, nemaifiind la hotel, dar nici foarte departe de el, aș putea în sfârșit să mă așez și să-mi încep romanul despre Hilton, sau modelat cumva pe structura acestuia, pe care aveam în minte să-l scriu de jumătate de an, dar din care nu scrisesem nici măcar un singur capitol.

La știrile TV se anunța că nu se mai lansaseră rachete. Fusese o noapte atât de lipsită de evenimente, încât între filmările din Gaza și un discurs al ministrului apărării, care era foarte greu de deosebit de ministrul culturii, a fost timp pentru știrea că în apele de la nord de Tel Aviv fusese văzută

o balenă – o balenă cenușie, specie care nu mai fusese semnalată în Marea Mediterană de vreo două sute cincizeci de ani, fiind vânată până la extincție în emisfera noastră. Acum însă un membru solitar al rasei sale apăruse aici și înotase de la Herzliya la Jaffa, înainte de a dispărea din nou în adâncuri. Era intervievat un om de la Centrul de Cercetare și Asistență a Mamiferelor Marine, care a explicat că balena era foarte slabă, aproape cu siguranță rătăcită. Se credea că se încurcase, ajungând la Pasajul de Nord-Vest, și, găsind gheața topită, fără reperele familiare, virase accidental spre sud, în loc de nord, ajungând în apele Israelului. Așezată pe patul de hotel, am urmărit imaginea video tremurată a trombei de apă aruncate de spinarea ei și apoi, după o pauză lungă, coada uriașă, crestată, ridicându-se.

Am ieșit pe balcon să mai cuprind o dată priveliștea. Sau să scrutez valurile în căutarea balenei. Sau doar să estimez din nou cât de aproape era de fapt Gaza. Într-o ambarcațiune micuță, cu motor, n-ar fi durat mult să străbați cei șaptezeci de kilometri până la locul unde palestinienii priveau același orizont, cu aceeași aproximare a spațiului infinit, incapabili să plece undeva.

În hol, la recepție, era coadă. Se caza un grup mare – mătuși, unchi și veri veniți cu toții din America pentru a sărbători trecerea spre maturitate a unuia dintre ai lor, care acum stătea cocoțat pe o valiză Louis Vuitton burdușită, ocupat să-și verse în gură ultimele bomboane dintr-o cutie de Nerds. Mi-am așteptat rândul, privind cum paznicul de la ușă sapă într-o geantă albă imensă, care conținea în adâncurile ei moi, din piele un buzunar necunoscut al universului. Voiam să caut și eu. Femeia bronzată, cu unghii vopsite, care aștepta răbdătoare să-i fie returnată geanta, credea că e percheziționată pentru un pistol sau o bombă, dar dedicația

meticuloasă a paznicului sugera că de fapt căuta ceva mult mai important.

Directorul general a ieșit din biroul din spate. Când m-a văzut, chipul i s-a luminat într-o expresie de recunoaștere și și-a croit drum spre mine. Ținându-mi mâna în a lui, m-a întrebat de bunicul meu, pe care-l cunoștea de douăzeci de ani. Bunicul a murit, i-am spus; murise cu un an în urmă. Directorului nu-i venea să creadă și părea gata să afirme că inventasem asta, așa cum inventasem toate celelalte lucruri care pretindeam că se întâmplă în cărțile mele. Dar s-a abținut și, după ce și-a exprimat regretul, m-a întrebat dacă mi-a plăcut coșul cu fructe pe care mi-l trimisese în cameră. I-am spus că da, deoarece nu avea nici un rost să-i comunic că nu primisem nici un coș cu fructe, având în vedere agitația care s-ar fi iscat. I-am explicat că voiam să plec. Din nou surprindere și îngrijorare – parcă abia sosisem? Am fost adusă în față, înaintea grupului sosit pentru bar mitzvah, și directorul s-a strecurat în spatele tejghelei, să se ocupe el însuși de mine, rezolvând totul rapid și elegant. După ce am plătit, m-a condus la ușă și i-a cerut portarului să-mi cheme un taxi. Părea grăbit să mă vadă plecată. Probabil pentru că avea atâtea alte lucruri de care trebuia să se ocupe, dar mi-a trecut prin cap și că ar putea ști că auzisem despre omul care căzuse de la balcon. Effie, sau chiar Matti, prietenul meu ziarist, ar fi putut suna la hotel în numele meu, și poate că i se transmisese directorului că puseseră întrebări. Sau poate menajera alarmată își alertase superiorul cu o oră în urmă. În timp ce mă gândeam la toate acestea, valiza îmi era așezată în portbagajul taxiului care aștepta și, înainte de a apuca să formulez întrebarea potrivită, directorul general mă îmbarcase deja pe bancheta din spate și, cu un aer de strălucit profesionalism, a zâmbit, a trântit portiera și a bătut cu încheieturile degetelor în caroseria mașinii, semn că poate să plece.

Eram pe drum de numai cinci minute când șoferul a virat, aproape de curbă, și a oprit brusc. Un autobuz a claxonat, și prin oglinda retrovizoare l-am văzut venind spre noi scrâșnind din frâne și oprindu-se la câțiva centimetri de bara de protecție. Șoferul de taxi a coborât, l-a înjurat pe șoferul de autobuz și a dispărut sub capota ridicată a mașinii sale. M-am dus la el să-l întreb ce se întâmplă, dar m-a ignorat, rămânând adâncit între măruntaiele supraîncălzite ale motorului. Pietonii de pe stradă s-au adunat să privească. America e un loc în care nimeni nu are timp, dar în Orientul Mijlociu e timp, așa că lumea e mai privită acolo, și în timp ce e privită se formează opinii despre cele văzute, și firește că opiniile sunt diferite, astfel că o abundență de timp, într-o anumită ecuație, duce la ceartă. Acum oamenii se certau dacă șoferul de taxi ar fi trebuit sau nu să oprească în locul acela, blocând stația de autobuz. Un bărbat îmbrăcat cu un maiou pătat de sudoare s-a alăturat șoferului sub capotă și au început și ei să se certe în legătură cu ce se întâmpla acolo. Pentru soțul meu, lumea este întotdeauna cum pare a fi, iar pentru mine lumea nu este niciodată cum pare a fi, dar în Israel nimeni nu poate fi de acord vreodată în privința a cum pare lumea, și în ciuda violenței nesfârșitelor discuții în contradictoriu, această acceptare fundamentală a discordiei a fost întotdeauna o ușurare pentru mine.

Mi-am repetat întrebarea, și în sfârșit șoferul și-a ridicat fața transpirată, m-a cercetat, deducând tot ce-și dorea să știe despre mine, s-a dus în spate, a deschis portbagajul, mi-a aruncat valiza în stradă și s-a întors la meștereala lui. Am târât valiza după mine pe trotuar, iar mica mulțime s-a despărțit ușor, lăsându-mă să trec. Instalându-mă la câțiva metri mai încolo pe stradă, am scrutat traficul în căutarea unui alt taxi. Dar era oră de vârf și toate erau pline. În cele din urmă am văzut un *sherut* – un maxi-taxi cu traseu pre-

stabilit, care oprea pe drum, când oamenii strigau spre șofer – și i-am făcut semn cu mâna. Dar exact când începea să încetinească, lângă mine a oprit un automobil și geamul acestuia a fost coborât.

La volan era Friedman, îmbrăcat în aceeași vestă de safari.

— *Nu?* a întrebat el, folosind vechea formulă idiș de a lua pulsul celuilalt. Ce s-a întâmplat?

S-a întins peste locul pasagerului și a deschis portiera, apoi a dat mai încet volumul simfoniei de la radio.

Am urcat? O fi narațiunea incapabilă să susțină lipsa de formă, dar nici viața nu are mari șanse, având în vedere că e procesată de minte, a cărei funcție este să creeze coerență cu orice preț. Să creeze, cu alte cuvinte, o poveste credibilă.

— O să-mi spuneți că asta e o coincidență? am întrebat în timp ce Friedman se înscria din nou în trafic. Taxiul meu s-a stricat și pur și simplu se întâmpla să treceți pe aici?

Dar adevărul este că eram ușurată să-l văd.

— Am fost la Hilton să-ți las astea.

Fără să-și ia ochii de la drum, a întins mâna sub scaunul meu, a scos o pungă mare de hârtie maro și mi-a pus-o în poală.

— Mi-au spus că tocmai plecaseși și mi-am amintit că mi-ai zis că ai de gând să te muți în apartamentul surorii dumitale, de pe strada Brenner. Mă îndreptam într-acolo, când te-am văzut pe marginea drumului.

Nu-mi aminteam să-i fi pomenit de apartamentul surorii mele, dar e drept că memoria îmi era încețoșată de lipsa de somn. În după-amiaza anterioară uitasem de o întâlnire la cafea cu traducătoarea mea în ebraică, iar după ce vizitasem un vechi prieten, pe coregraful Ohad Naharin, îmi uitasem geanta la el acasă. Și totuși eram deja pregătită să cred că Friedman știa tot ce era de știut despre mine; că-mi citise

dosarul. Poate chiar voiam să cred, pentru că asta mă elibera de responsabilitate.

Am desfăcut punga de hârtie, și din ea s-a ridicat un miros de mucegai. Pe fund era înghesuit un teanc de cărți de Kafka, cu cotoarele crăpate de atâta răsfoit.

— Ca să te ajute să iei o decizie, a zis Friedman, fără să dezvolte.

Am închis punga, mototolind-o. Ne-am oprit la un semafor, și un cuplu tânăr a traversat prin fața mașinii, ținându-se pe după talie. Băiatul era frumos, cum numai cineva crescut în lumina soarelui poate fi. M-am întors spre Friedman, care meșterea ceva la oglinda retrovizoare. Părea prea bătrân ca să conducă. Mâna dreaptă îi tremura – nu era nici o îndoială în privința asta. Nu cumva și el, asemenea vărului tatei, Effie, intrase în anii amurgului, unde realitatea, tot mai inutilă, începe să se destrame la margini?

Culoarea semaforului s-a schimbat, și el a virat pe Allenby. În câteva minute am ajuns pe străduța liniștită a surorii mele. Am arătat spre numărul 16, care avea în față o parcare deasupra căreia se întindea blocul și un fel de grădină care reușea să fie în același timp sălbatică și golașă. Am coborât amândoi, Friedman cu ajutorul bastonului său, care se odihnise pe bancheta din spate, plină de păr de câine. Picioarele lui bătătorite, cu unghiile crăpate, erau încălțate acum în sandale de piele. Mi-am scos valiza din portbagaj pentru a doua oară.

— Mereu ai bagaje atât de mari?

Am protestat, spunând că aveam cele mai mici bagaje din familie; că părinții și frații mei nu plecau nici măcar pentru o noapte fără trei valize fiecare.

— Și asta-i face fericiți?

— Fericirea n-are nimic de-a face cu asta. Pentru ei, e o chestiune de a fi pregătiți.

— Pregătiți pentru nefericire. Pentru fericire nu e nevoie să te pregătești.

S-a întors și s-a uitat la ferestrele de la etajul întâi ale apartamentului surorii mele, închise cu obloane de metal. Din grădinița de peste drum plutea spre noi vocea lui Lady Gaga.

— Poți să scrii acolo?

Am rămas tăcută o clipă, prefăcându-mă că-mi cumpănesc răspunsul; prefăcându-mă, cu alte cuvinte, că exista posibilitatea să scriu acolo, deși știam foarte bine că nu exista.

— Dacă vreți să vă spun adevărul, am recunoscut eu, munca mea nu merge prea bine. Am ajuns într-un impas.

— Un motiv în plus să încerci altceva o vreme.

— Ce? Să găsesc un sfârșit pentru ceva ce Kafka n-a putut termina, sau a preferat să abandoneze, ca în aproape tot ce a scris? Opere care și-au găsit calea în lume, în ciuda faptului că nu au un sfârșit, și cu un efect deloc diminuat? Chiar dacă aș putea depăși intimidarea, senzația de impietate ar fi insuportabilă. Propriile mele scrieri îmi provoacă deja destulă neliniște.

Printre frunzele mari ale unui copac tropical, soarele scăpăra pe chipul lui Friedman, și un surâs vag s-a ivit în colțurile buzelor lui uscate, surâsul interior pe care-l au înțelepții în fața prostiei altor oameni.

— Crezi că ceea ce scrii îți aparține dumitale? a întrebat el blând.

— Cui altcuiva?

— Evreilor.

Am izbucnit în râs. Dar Friedman se întorsese deja cu spatele și începuse să se caute prin buzunarele umflate, unul câte unul. Mâinile lui, cu dosul palmelor pergamentos, pătat de soare, pipăiau și apăsau, desfăceau închizătorile cu arici. Era un efort care putea continua așa toată ziua: era la fel de burdușit ca un sinucigaș cu bombă.

În timp ce râdeam, mi-a revenit în minte rândul acela faimos din jurnalul lui Kafka: *Ce am eu în comun cu evreii? Abia dacă am ceva în comun cu mine însumi.* Era citat adesea în neobosita dezbatere despre cât de evreiască este de fapt opera lui Kafka. Și-apoi mai e ceea ce a notat într-o scrisoare adresată Milenei, cum că ar vrea să-i îndese pe toți evreii (inclusiv pe el) într-un sertar până când se sufocă, deschizând și închizând sertarul din când în când, pentru a verifica evoluția situației.

Friedman n-a răspuns și a continuat să se caute în buzunare, pe care acum mi le imaginam pline de petice de hârtie, teme de dat altor scriitori, pentru a ține în mișcare marea mașinărie a literaturii evreiești. Dar nu a găsit nimic și fie a uitat ce căuta, fie și-a pierdut interesul. Literatura evreiască va trebui să aștepte, așa cum așteaptă tot ce-i evreiesc, o perfecțiune pe care de fapt, în adâncul sufletului nostru, n-o dorim atinsă.

— Oricum, chiar dumneavoastră ați spus, i-am reamintit – nimeni nu mai este interesat de cărți. Într-o zi evreii s-au trezit și și-au dat seama că au nevoie de încă un scriitor evreu așa cum au nevoie de o gaură în cap. Acum ne aparținem iar nouă înșine.

O privire dezaprobatoare a adâncit și mai mult brazdele deja adânci de pe fruntea lui.

— Scrii bine. Dar această falsă naivitate e o problemă. Dă impresia de imaturitate. Nu ieși bine în interviuri.

M-a invadat un val de oboseală. Am apucat mânerul valizei.

— Spuneți-mi, domnule Friedman, ce vreți de la mine?

A luat punga cu Kafka de pe zidul jos pe care o pusese și mi-a întins-o. Avea o mică ruptură pe fund și părea gata să se facă bucăți cu totul. Am luat-o instinctiv, ca să împiedic cărțile să se împrăștie pe trotuar.

— Sunt flatată că v-ați gândit la mine, serios. Dar nu sunt eu scriitorul care vă trebuie. Mi-e destul de greu și cu propriile mele cărți. Viața mea e deja complicată. Nu mă interesează să contribui la istoria evreilor.

Am tras valiza spre aleea din fața blocului surorii mele. Dar Friedman nu terminase.

— Istorie? Cine a pomenit de istorie? Evreii n-au învățat niciodată din istorie. Într-o zi o să privim în urmă și o să vedem istoria evreilor ca pe o licărire, o aberație, și ceea ce va conta atunci va fi ceea ce a contat întotdeauna: memoria evreiască. Și acolo, pe tărâmul memoriei, care va fi mereu ireconciliabilă cu istoria, literatura evreiască menține încă vie speranța noastră de a avea o influență.

Deschizând portiera mașinii, a aruncat înăuntru bastonul de metal, s-a urcat la volan și a pornit motorul.

— Vin să te iau mâine-dimineață la zece, a strigat el prin fereastra coborâtă. Îți place Marea Moartă? Fă-ți bagajul pentru o noapte. După apusul soarelui se face frig în deșert.

Apoi a ridicat palma desfăcută și a pornit, cu cauciucurile scrâșnind peste niște cioburi de sticlă.

În dormitorul familiar al surorii mele, am adormit în sfârșit. Când m-am trezit din nou, îmi era un dor de casă aproape fizic, așa cum fizice au fost simptomele acestui dor pentru soldații mercenari din secolul al XVII-lea, care s-au îmbolnăvit pentru că erau atât de departe de casă, primii oameni diagnosticați cu boala nostalgiei. Deși niciodată atât de acut, dorul de ceva de care eram desprinsă, care nu era nici un moment, nici un loc, ci ceva fără formă și fără nume, mă însoțise de când eram mică. Acum însă vreau să spun că desprinderea pe care o simțeam era, într-un anume sens, înlăuntrul meu: eram aici și totuși nu eram aici, ci mai degrabă *acolo*.

Pe când aveam douăzeci și ceva de ani, îmi petreceam timpul gândindu-mă și scriind despre durere. Am încercat, în felul meu, să tratez acest subiect în primul roman pe care l-am scris, dar în cele din urmă singurul remediu adevărat pe care l-am găsit pentru ea a fost tot unul fizic: prima intimitate cu trupurile bărbaților care m-au iubit, iar mai târziu, cu copiii mei. Trupurile lor m-au ancorat întotdeauna. Când îi îmbrățișam și le simțeam greutatea sprijinită de mine, știam că eram aici și nu acolo, ceea ce mi se reamintea în fiecare dimineață când se urcau în patul meu. Iar a ști că sunt aici era, într-un anumit sens, același lucru cu a vrea să fiu aici, pentru că trupurile lor creau o reacție atât de puternică în al meu, un atașament care nu avea nevoie să se pună la îndoială, fiindcă ce putea avea mai mult sens, ce putea fi mai firesc? Noaptea, soțul meu se întorcea cu spatele la mine și adormea pe partea lui de pat, și eu mă întorceam cu spatele la el și adormeam pe partea mea, și negăsind o cale de a ajunge unul la celălalt, confundând lipsa dorinței de a ajunge cu frica de a ajunge și neputința de a ajunge, adormeam fiecare tânjind după un alt loc, care nu era aici. Și abia dimineața, când unul dintre copii se strecura în patul nostru, cald încă de somn, eram readuși în locul în care eram și ni se reamintea de puternicul nostru atașament față de el.

În patul surorii mele, cu fața în jos, încercam să combat anxietatea care mă năpădea. O cunoșteam nu numai din numeroasele călătorii de lucru pe care le făcusem departe de casă, ci și din momentele când îmi lăsam copiii la școală, în diminețile în care le era greu să-și ia rămas-bun, când trebuia să le smulg mâinile de pe mine și să le șterg lacrimile de pe obraji, apoi să mă întorc cu spatele și să ies pe ușă, cum ne rugau întotdeauna profesorii să facem. Cu cât se prelungea momentul despărțirii, cu atât devenea mai greu pentru copil, spuneau ei, și ceea ce se cerea în astfel de momente, dacă voiai să faci totul să fie mai ușor, era să te de-

tașezi cu o bătaie scurtă pe umăr și să pleci repede. În jurul nostru erau mereu copii care păreau să nu aibă nici o problemă cu această procedură zilnică. Ei nu resimțeau despărțirea de părinte ca pe o ruptură sau o acuză de nefericire. Dar nici unuia dintre copiii mei nu-i era ușor. Când fiul meu mai mare avea trei ani și a început să meargă la grădiniță câteva ore dimineața, era atât de constant tulburat de despărțire, încât la sfârșitul lui octombrie psihologul instituției ne-a chemat pe mine și pe soțul meu la o întâlnire cu educatorii lui și directorul grădiniței. În spatele psihologului, foi de hârtie colorată lipite de ușă fluturau în aerul mișcat de radiator. Când plânge, ne-a informat ea, nu e plânsul normal al unui copil. Dar cum e? am întrebat. Nouă – și aici și-a privit grav colegii, ca pentru a le cere să-și confirme sprijinul – ni se pare existențial.

Am ripostat. Am ripostat pentru fericirea și starea de bine a copilului meu și împotriva unei disperări care depășea circumstanțele. Ar trebui să-l vedeți acasă, i-am spus. Un copil clocotind de veselie! Plin de umor, plin de viață! Pentru a-mi demonstra spusele, am apelat la un izvor nesecat de anecdote. Dar mai târziu, după ce întâlnirea s-a încheiat, vorbele psihologului au continuat să mă bântuie.

Dificultatea despărțirii a scăzut cu timpul. Fiului meu a început să-i placă școala, și au fost lungi perioade în care nu avea absolut nici o problemă în a-și lua rămas-bun. Dar teama de despărțire nu l-a părăsit niciodată complet, și chiar și acum se mai întâmpla ca din când în când să-l apuce panica la intrarea în școală. În timp ce mă ruga să nu-l oblig să se ducă, puteam să rămân calmă și să-l liniștesc. Dar după o jumătate de oră de pertractări – epuizat, accepta într-un târziu că nu avea de ales și intra pe ușă ștergându-și ochii, iar eu plecam în direcția opusă fără să mă uit înapoi –, mă cuprindea tristețea. Îmi lua ore întregi până să mă pot concentra asupra lucrului, iar când se apropia timpul să mă duc

să-l iau, plecam mult mai devreme decât era nevoie și mă grăbeam tot drumul. Deși mi-ar fi ușor să spun că îmi era milă de fiul meu, mi se pare că dacă m-aș fi examinat mai atent în toți acei ani, aș fi fost nevoită să admit probabilitatea ca mai întâi să fi fost anxietatea mea, iar cea a fiilor mei – a celui mare și apoi a celui mic – să fi fost doar ecoul ei, deoarece undeva în adâncul lor înțelegeau că numai în prezența lor, legată de ei, mă puteam simți cu adevărat aici și că din cauza lor rămâneam.

Am sunat acasă pe Skype. A răspuns soțul meu, apoi s-au ițit și chipurile băieților. Nu murise nimic de când plecasem, mi-au spus ei; nici una dintre furnicile rămase în ferma de furnici, nici viermii de făină, nici porcușorii de Guineea, nici câinele nostru, care era bătrân și orb, dar ei păreau să fi crescut sau să se fi schimbat cumva în scurta mea absență. Și n-ar fi trebuit? În fiecare zi, înlocuiau atomii cu care se născuseră cu cei pe care-i absorbeau din jurul lor. Copilăria este un proces de recompunere înceată din materiale împrumutate de la lume. Într-o clipă obișnuită, care trece neobservată, un copil pierde ultimul atom dat de mama sa. Se schimbă complet, și apoi el nu mai e decât lumea. Adică singur în el însuși.

Fiul meu mai mic mi-a spus de povestea pe care o scrisese cu o zi înainte, despre un vulcan cu un pătrat înfipt în stomac. Avea o problemă, mi-a explicat el (vulcanul, nu pătratul, fiindcă pătratul, cel puțin, era mort). Niște soldați au venit la el și i-au spus să se ducă la Furtuna Zorilor. Nu auzisem niciodată de Furtuna Zorilor? Ei bine, în centrul Furtunii Zorilor se află un punct minuscul care este Furtuna Destinului și acesta, m-a informat fiul meu, este cel mai fierbinte loc din lume.

În spatele lui, vedeam imaginea familiară a dulapurilor de bucătărie albastre, fereastra, vechiul aragaz, și mi-am amin-

tit senzația serilor după ce băieții adormeau sau a dimineților în care mă întorceam după ce-i lăsam la școală, când încercam să detectez, din nou, prezența celeilalte vieți.

Am pornit să le povestesc despre balena cenușie care se rătăcise și ajunsese în apele Tel Avivului, dar, după numai o frază, au început să scoată mici sunete supărate și mi-am dat seama că era o greșeală. Ho-ho! am exclamat, neștiind încă bine cum aveam să-i salvez de această mică criză, această baltă de tristețe în care să nu se înece, Doamne ferește, pentru că nu li se oferise niciodată ocazia de a învăța să înoate. Eu și soțul meu reușiserăm să facem o acțiune de succes din fericirea lor, ne străduiserăm atât să le fortificăm viețile împotriva tristeții, încât învățaseră să se teamă de ea așa cum bunicii lor se temeau de naziști sau de foamete. În ciuda coșmarurilor normale pentru un evreu pe care le aveam de câteva ori pe an, în care încercam să-mi ascund copiii sub scândurile podelei sau îi duceam în brațe într-un marș al morții, mult mai frecvent mă trezeam contemplând gândul la cât de mult și-ar îmbunătăți dezvoltarea personală în câteva săptămâni de alergat printr-o pădure poloneză ca să-și salveze viața.

Dar nu era oare posibil, le-am atras eu atenția acum, ca oamenii de știință să fi înțeles totul greșit? Ca în loc să se fi rătăcit, balena să fi venit aici de bunăvoie, izolându-se cu mare efort și riscându-și viața pentru a se agăța de ceea ce era cel mai original în ea? Ca balena să se fi aflat într-o mare aventură?

Salvați din nou, fiii mei au început să se foiască. Într-un târziu, soțul meu a reapărut pe ecran. De două ori, chipul lui pixelat a înghețat în expresii care nu aveau o traducere viabilă. Dar chiar și întreg, era ceva neobișnuit în legătură cu înfățișarea sa. În ultimele luni, și el începuse să-mi pară diferit. Când te uiți la ceva destul de multă vreme, există un punct în care familiarul devine străin. Poate că era doar

rezultatul oboselii mele, al creierului care-și economisea munca blocând fluxul asociațiilor și al perspectivelor memorate pe care le folosește în fiecare secundă pentru a umple spațiile goale și a înțelege ceea ce-i transmit ochii. Sau poate că erau semnele timpurii ale Alzheimerului în care eram sigură că aveam să sfârșesc, așa cum a sfârșit bunica mea. În orice caz, mă trezeam tot mai mult privindu-mi soțul la fel de cercetător cum priveam pasagerii din tren, ba chiar mai mult, și cu mai multă surprindere, căci timp de un deceniu chipul lui fusese pentru mine personificarea familiarului, până când într-o zi a ieșit de pe acel tărâm și a intrat în *Unheimliche*.

Urmărea stirile si voia să afle cum era la Tel Aviv si în ce direcție mergeau lucrurile. Acum era liniște, i-am spus. Probabil că nu avea să fie nici un atac aerian israelian – deși în timp ce rosteam cuvintele, nu le credeam cu adevărat. Nu voiam să vin acasă? m-a întrebat el. Nu-mi era frică? Pentru mine, nu, i-am spus și i-am repetat ce auzisem de la alții: că era mai probabil să fii lovit de o mașină decât de o rachetă.

Apoi m-a întrebat cum îmi mergeau treburile și ce făcusem de când plecasem. Această întrebare simplă, pusă atât de rar, m-a izbit acum ca fiind vastă. Nu puteam răspunde la ea, așa cum nu putusem să-i spun ce făceam și cum îmi mergeau treburile în cei zece ani de când eram căsătoriți. În tot acest timp am schimbat cuvinte, dar la un moment dat cuvintele par să fie despuiate de puterea și de sensul lor, iar acum, ca un vas fără pânze, nu mai păreau să ne ducă nicăieri: cuvintele schimbate nu ne apropiau nici unul de celălalt, nici de vreo înțelegere. Cuvintele pe care voiam să le folosim nu ne era permis să le folosim – erau împiedicate de rigiditatea care provine din frică –, iar cuvintele pe care le puteam folosi erau, pentru mine, irelevante. Cu toate acestea, am încercat: i-am povestit despre vremea care se îmbunătățea, despre baia pe care o făcusem în piscina de la Hilton și că-i văzusem pe Ohad, pe Hana și pe prietenul

nostru Matti. I-am povestit despre atmosfera din adăpost și de bubuiturile sonore care zguduiau din când în când zidurile. Dar nu i-am povestit despre Eliezer Friedman.

*

Un colț al apartamentului surorii mele se deschidea spre frunzișul întunecat, ca de piele, al unui copac, sub care aerul era menținut umbros și umed, plin de păianjeni, și în această mică încăpere exterioară ea așezase un fotoliu de piele cândva scump, care locuise un sfert de secol în apartamentul bunicilor noștri. Iarna, când ploua, oblonul de fier se putea închide, dar altfel fotoliul, pe care bunicii mei îl îngrijiseră cu religiozitate, așezându-se rareori în el și protejându-l cu un cearceaf de soarele Orientului Mijlociu, era expus condițiilor meteorologice. Acest act rebel sau doar liber al surorii mele mă înfiora. Mă așezam deseori în fotoliu, pentru a-mi calma nevoia stringentă de a-l acoperi.

Deschizând prima pagină din *Parabole și paradoxuri* de Kafka, am început să citesc:

> „Mulți se plâng de faptul că vorbele înțelepților nu sunt întotdeauna decât niște parabole, dar care nu pot fi aplicate în viața de toate zilele, și noi nu avem decât această viață. Când înțeleptul spune: «Du-te dincolo», atunci el nu vrea să spună cu asta că trebuie să pleci în cealaltă parte, ceea ce la urma urmei încă s-ar mai putea face, dacă rezultatul drumului ar merita osteneală, ci el înțelege un Dincolo oarecare, legendar, pe care noi nu-l știm, dar pe care el nu-l poate preciza mai amănunțit și așa ceva nouă nu ne poate fi de nici un ajutor.“[1]

---

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 2, *Proză scurtă postumă*, traducere și note de Mircea Ivănescu, Editura Univers, București, 1996, p. 132.

Am simțit un mic val de frustrare. Când mă gândeam la Kafka departe de cărțile lui, aproape întotdeauna uitam de această senzație. Mă gândesc la scene emblematice din viața lui, despre care am citit de atâtea ori, încât mi le amintesc ca pe niște scene dintr-un film: exercițiile fizice în fața ferestrei deschise, scrisul înfierbântat în miez de noapte, la masa lui de lucru, zilele de suferință petrecute pe cearceafurile albe, dezinfectate ale câte unui sanatoriu. Frustrarea era însă mai mult decât un subiect pentru Kafka, era o întreagă dimensiune a existenței, și în momentul în care începi să-l citești, o regăsești. Nu există niciodată vreo rezolvare pentru scenariile mai întâi tot mai grave, apoi tot mai enervante care apar în opera lui; există numai marea, nesfârșita lor ocupație, îndurarea aproape tantrică a frustrării care nu realizează nimic altceva decât că pregătește sufletul pentru absurd. Până și înțelepții sunt storși de ea: ne spun să mergem undeva, dar noi nu avem cum să ne mișcăm spre acest loc, și în plus ei nu știu despre el mai mult decât noi – nu avem nici o dovadă că există măcar. Ca să nu mai punem la socoteală faptul că înțelepții sunt finiți, și totuși ne îndrumă spre infinit. În calculul lui Kafka, care nu poate fi tocmai infirmat, ei sunt inutili. Ne atrag atenția asupra fabulosului de dincolo, dar nu ne pot duce acolo.

Am răsfoit mai departe și am recitit ceea ce a fost întotdeauna pentru mine unul dintre cele mai percutante pasaje pe care le-a scris Kafka, un fragment din *Procesul*, pe care a hotărât să-l extragă și să-l publice separat. Un om vine la paznicul care stă la poarta Legii și cere să intre. Este refuzat, dar nu direct – paznicul îi spune că ar putea fi lăsat să intre mai târziu. Omul nu poate înainta, dar nici nu se poate întoarce, așa că se așază pe scăunașul oferit de paznic, ca să aștepte în fața porții deschise a Legii. Nu i se permite să intre; de fapt, poarta pare să rămână deschisă numai pentru

a-l ațâța cu ideea intrării. Petrece o viață întreagă așteptând, o viață întreagă în pragul Legii, și ori de câte ori încearcă să primească permisiunea de a intra, este refuzat. Omul îmbătrânește, ochii i se încețoșează, auzul îi slăbește; într-un târziu, viața lui se apropie de sfârșit, și „toate i se îmbulzesc în creier ca să-l silească să pună o întrebare". Își adună ultimele puteri pentru a o șopti la urechea paznicului: dacă toată lumea caută să cunoască Legea, cum de în toți acești ani nimeni în afară de mine n-a mai cerut să intre? La care paznicul, strigând ca să se facă auzit de muribund, spune: „Nimeni, în afară de tine, n-avea dreptul să intre aici, căci poarta asta era făcută numai pentru tine; acum plec, și o încui."[1]

În grădinița de peste drum, Lady Gaga fusese oprită, iar copiii au început să cânte. Melodia era cunoscută, la fel și cuvintele, deși nu le înțelegeam pe toate. Am crescut cu limba ebraică în urechi – printre altele, era limba în care se certau părinții mei –, dar niciodată îndeajuns ca să învăț cu adevărat s-o vorbesc. Și totuși sună intim pentru mine, ca o limbă maternă pe care am uitat-o, iar de-a lungul anilor m-am apucat s-o studiez de mai multe ori. Și Kafka a studiat ebraica în ultimii săi ani, pregătindu-se pentru mutarea în Palestina pe care o visa. Dar firește că în cele din urmă n-a reușit niciodată să facă *aliyah*[2] – în ebraică, expresia înseamnă literal „să te duci până la" – și probabil că o parte din el știa că nu avea să „se ducă până la", așa cum nu poți „trece dincolo", ci poți doar să rămâi să aștepți în fața ușii deschise. După ce a văzut un film despre pionierii evrei din Palestina, Kafka a scris în jurnalul lui, referitor la Moise:

---

1. Franz Kafka, *Procesul*, traducere de Gellu Naum, ELU, București, 1965.

2. Imigrație masivă a evreilor din diaspora pe Pământul lui Israel (Palestina, apoi Israel, de la înființarea statului, în 1948), promovată intens după apariția sionismului, la sfârșitul secolului al XIX-lea.

„Esența drumului prin pustiu. [...] Toată viața a jinduit la Țara Canaanului; e de necrezut că e sortit să vadă Pământul Făgăduinței abia în pragul morții. [...] Nu pentru că i-ar fi fost viața prea scurtă n-a ajuns Moise în Canaan, ci pentru că viața lui a fost o viață omenească."[1]

Nimeni nu a stat mai temeinic în prag decât Kafka. În pragul fericirii, al lui „dincolo", al Canaanului, al ușii deschise numai pentru noi. În pragul evadării, al transformării. Al unei imense și finale înțelegeri. Nimeni nu a făut artă din asta în asemenea măsură. Și totuși, dacă el nu este niciodată sinistru sau nihilist este fiindcă până și pentru a ajunge la prag e nevoie de susceptibilitate și dorință vie. *Există* o poartă. Există o cale de a ajunge sau de a trece dincolo. Doar că aproape sigur nu vom reuși s-o aflăm, sau s-o recunoaștem, sau să trecem prin ea în viața asta.

În seara aceea m-am dus la un curs de dans ținut într-o școală galbenă, veche, ale cărei ferestre erau vopsite în albastrul cerului. Ador să dansez, dar când am înțeles în sfârșit că ar fi trebuit să încerc să mă fac dansatoare, și nu scriitoare, era prea târziu. Mi se pare tot mai mult că în dans stă adevărata mea fericire și că, atunci când scriu, ceea ce încerc de fapt să fac e să dansez, și pentru că este imposibil, pentru că dansul este liber de limbaj, nu sunt niciodată satisfăcută de scris. A scrie înseamnă, într-un anumit sens, a căuta să înțelegi, și prin urmare este întotdeauna ceva ce se petrece post factum, este întotdeauna un proces de a scotoci prin trecut, iar rezultatul, dacă ai noroc, sunt niște semne permanente pe o pagină. Dar a dansa înseamnă a te

---

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 3, *Jurnal 1910–1923*, traducere și note de Mircea Ivănescu, Editura Univers, București, 1998, p. 357.

deschide (pentru plăcere, pentru o explozie, pentru nemișcare); asta se petrece numai în prezent – în clipa imediat următoare, dansul a dispărut deja. Dansul dispare permanent, spune adesea Ohad. Legăturile abstracte pe care le formează în public, ale emoției cu forma, și entuziasmul dat de lumea sentimentelor și a imaginației – toate acestea derivă din dispariția lui. Habar nu avem cum dansau oamenii pe vremea când a fost scrisă Facerea; cum era, de pildă, când David dansa înaintea lui Dumnezeu cel atotputernic. Și chiar dacă am ști, singurul mod în care el ar putea reveni la viață ar fi în trupul unui dansator care trăiește acum, aici, ca să-l materializeze pentru noi, înainte de a dispărea din nou. Scrisul însă, al cărui scop este să realizeze un sens atemporal, trebuie să se mintă în legătură cu timpul; în esență, trebuie să creadă într-o formă de imutabilitate, și de aceea considerăm că cele mai mari opere literare sunt acelea care au trecut testul a sute, poate chiar mii de ani. Și această minciună pe care ne-o spunem când scriem mă face să mă simt din ce în ce mai nelalocul meu.

Așa că-mi place să dansez, dar nicăieri nu-mi place mai mult să dansez decât în această clasă din școala galbenă, în aceste încăperi vechi, pe ale căror ferestre mari se văd florile roșii ale copacilor care-mi dau o plăcere nesfârșită, dar al căror nume nu m-am obosit să-l aflu, și unde la etaj Ohad repetă cu colegii lui, într-o cameră cu vedere la mare. Profesoara ne-a spus că trebuie să încercăm să simțim mici leșinuri înlăuntrul nostru când ne mișcăm, leșinuri care să fie invizibile din afară, dar care să aibă loc în noi tot timpul. Iar apoi, după câteva minute, ne-a spus ea, ar trebui să simțim un leșin continuu, ușor dar perpetuu, ca și cum înlăuntrul nostru ar ninge.

După ce cursul a luat sfârșit, m-am plimbat pe plajă. M-am așezat pe nisip și m-am gândit că ceea ce se afla în

spatele meu fusese cândva un deșert. Într-o zi, un om încăpățânat a venit și a trasat niște linii pe nisip, și șaizeci și șase de familii încăpățânate au stat pe o dună și au schițat cu cochilii de scoici șaizeci și șase de parcele, și apoi s-au apucat să ridice case încăpățânate și să planteze copaci încăpățânați, și din acest act originar de încăpățânare a crescut un întreg oraș încăpățânat, mai repede și mai întins decât și-ar fi putut închipui cineva, și acum în Tel Aviv locuiesc patru sute de mii de oameni cu aceeași idee încăpățânată. Briza mării este la fel de încăpățânată. Erodează fațadele clădirilor, ruginește și corodează, nimic nu poate rămâne nou aici, dar pe oameni nu-i deranjează, pentru că le oferă ocazia să refuze încăpățânat să repare ceva. Iar când vine vreun ignorant din Europa sau America și își folosește banii lui străini ca să facă albul alb din nou și să umple porii, nimeni nu spune nimic, pentru că toți știu că e doar o chestiune de timp, iar când destul de curând locul arată decrepit sunt iar bucuroși, respiră mai ușor când trec, nu din *schadenfreude*[1], nu pentru că nu-i doresc tot binele acestui om care vine doar o dată pe an, ci pentru că ceea ce-și doresc cu adevărat oamenii, chiar mai mult decât dragoste sau fericire, este coerența. În ei, în primul rând, și apoi în viața din care sunt o mică parte.

Mareea a adus deșeuri de plastic măcinate de mare până când au fost transformate în confetti. Bucățelele colorate acopereau nisipul și se rostogoleau pe suprafața valurilor. O fi narațiunea incapabilă să susțină lipsa de formă, dar nici viața nu are mari șanse – așa am scris? Ar fi trebuit să scriu „viața omenească". Pentru că natura creează formă, dar o și distruge, și echilibrul dintre cele două este cel care așterne

1. Bucurie provocată de răul altcuiva, plăcere răutăcioasă (în limba germană, în original).

o asemenea pace asupra naturii. Dacă însă forța minții umane este capacitatea ei de a crea formă din lipsa de formă și de a da sens lumii prin structurile limbajului, slăbiciunea ei constă în reticența sau refuzul de a o demola. Suntem atașați de formă și ne temem de lipsa ei: suntem învățați să ne temem de ea încă de când venim pe lume.

Uneori, când le citeam seara copiilor mei, îmi venea în minte gândul pervers că reformulând pentru ei aceleași basme, povestiri biblice și mituri pe care oamenii le spun de sute sau mii de ani, nu le făceam un dar, ci îi privam de ceva – îi jefuiam de posibilitățile infinite de a înțelege lumea, inscripționând atât de devreme și atât de adânc în mintea lor canalele străvechi ale evenimentului și ale consecinței. Seară după seară, îi instruiam în convenție. Oricât de frumos și de înduioșător ar fi, e mereu la fel. Iată care sunt diferitele forme pe care le poate lua viața, le spuneam. Și totuși îmi aminteam de o vreme când mintea fiului meu mai mare nu producea forme cunoscute și nu urma tipare familiare, când întrebările lui insistente, ciudate despre lume ne-o revelau din nou. Vedeam în perspectiva lui o formă de geniu și totuși continuam să-l educăm în formele convenționale, deși ne îngrădeau. Din dragoste. Ca să-și afle calea în lumea în care nu are de ales și trebuie să trăiască. Și încetul cu încetul gândurile lui ne-au surprins tot mai puțin, iar întrebările lui au ajuns să se refere în cea mai mare parte la sensul cuvintelor din cărțile pe care acum le citea singur. În serile când le reciteam copiilor mei cu voce tare povestea lui Noe, a lui Iona sau a lui Odiseu, mi se părea că acele povești frumoase care-i linișteau și le făceau ochii să strălucească erau și ele o formă de legare.

M-am întors acasă pe una dintre străduțele care porneau de la malul mării, iar când am ajuns pe strada Brenner era deja târziu și mă dureau picioarele, dar tot n-am putut să dorm.

Simțiți-vă gata să plesniți, spusese profesoara de dans. *Dar nu plesniți încă.*

Pe la două sau trei dimineața, au pornit sirenele și m-am dus jos și am stat cu o femeie în vârstă și cu fiica ei în adăpostul de beton. Vaierul s-a oprit, și ne-am plecat capetele în tăcere. Când s-a auzit explozia tunătoare, femeia a ridicat privirea și mi-a zâmbit, un zâmbet atât de nelalocul lui, încât nu putea veni decât din senilitate. Pe când mă întorceam la culcare, am scos câteva haine din valiză și le-am îndesat într-o pungă de plastic pe care am găsit-o sub chiuvetă. În numele lipsei de pregătire, aș putea spune. Sau pentru că era ora la care părea că fac bagaje pentru călătorii pe care nu intenționam să le fac. Sau pentru că avea să mă scutească de a fi nevoită să mă trezesc și să înfrunt încercarea de a-mi începe romanul pe care știam deja că aproape sigur nu aveam să-l încep vreodată, deși mai exista încă o firavă șansă. Deschizând computerul, m-am uitat la știri, dar încă nu se pomenise nimic. I-am scris un e-mail soțului meu. S-ar putea să am nevoie de timp, i-am spus. S-ar putea să fie necesar să stau mai mult decât am crezut. În afară de asta, nu i-am dat nici o explicație pentru ceea ce avea să devină tăcerea mea.

Este și nu este

Epstein a intrat în casă. A intrat cu un cântec în minte. A intrat așa cum intră un om în propria solitudine, fără speranța de a o umple. Un om precum Klausner trebuie să aibă discipolii săi, așa că n-a fost surprins să găsească trei sau patru dintre aceștia aferându-se pe acolo și pregătind atât sosirea sabatului, cât și pe aceea a lui Klausner. Erau îmbrăcați în blugi și tricouri, și dacă n-ar fi fost tichiile, ar fi putut trece drept rezidenții neglijenți ai oricărui cămin studențesc din America. Toți în afară de unul, un tânăr negru ai cărui perciuni în smocuri șerpuiau încet spre restul bărbuței rare, dar care deja îmbrăcase uniforma pioasă compusă din jachetă neagră și cămașă albă. Din colț, gârbovit asupra unei chitare, l-a măsurat pe Epstein fără a-și întrerupe mișcarea grațioasă a degetelor pe coarde. Pe ce filieră ajunsese aici? s-a întrebat Epstein, încercând să distingă melodia. Și-a imaginat-o pe mama băiatului, căruntă la tâmple, lângă fereastra apartamentului ei din Bronx, cu un pom de Crăciun împodobit în grabă. Mai târziu, în jurul unei mese puse pentru zece persoane, au făcut cunoștință, și sensibilul chitarist i-a fost prezentat ca fiind Peretz Haim. Epstein nu s-a putut abține:

— Dar numele dumitale adevărat care e? a întrebat el.

Tânărul, care avea maniere fine, a răspuns solemn că Peretz Haim era numele lui adevărat, la fel de adevărat ca Jules Epstein.

Klausner, după ce a trimis un ultim e-mail posibil înainte de sabat de la un computer depășit aflat la recepție și a verificat ca toate luminile să rămână aprinse, l-a grăbit pe Epstein să iasă din nou, conducându-l pe străduțele înguste până la vechea sinagogă la care voia să-l ducă – să absoarbă atmosfera, a zis el, frecându-și două degete într-un gest care pentru Epstein însemna mai degrabă bani decât aer bogat. Să absoarbă spiritualitate. Când au cotit într-un pasaj cu trepte de piatră, s-a văzut un cimitir mare, jos în vale. Era plin de chiparoși ale căror forme zvelte păreau modelate de alte condiții decât soarele, vântul și ploaia.

Dedesubt, marii înțelepți ai secolelor trecute zăceau sub lespezi vopsite în albastru. Epstein văzuse vopseaua peste tot în oraș, pe pietrele de pavaj și pe uși, în mortarul dintre pietrele aspre ale caselor. Era o tradiție pentru a le feri de ochiul răului, i-a explicat Klausner.

— Un pic păgână, a ridicat el din umeri, dar ce-i rău în asta?

Au ajuns la o poartă arcuită în zid și, traversând o curte pavată cu pietre late, au intrat într-o încăpere văruită în alb, cu tavan înalt, ticsită de bărbați în haine negre, cu cârlionții perciunilor atârnându-le. Nu părea să fie vreo ordine în mișcarea neobosită din cameră, în incantațiile și legănările unora, cu bărbile scânteind de tensiunea comunicării cu Atotputernicul, în timp ce alții chibițau pe margine și serveau suc de portocale și prăjituri de pe o masă. Klausner i-a întins o tichie albă de satin de pe o altă masă. Epstein i-a examinat interiorul. Cine știe pe câte capete fusese? Tocmai se pregătea s-o îndese în buzunar, dar omul din spatele mesei, responsabilul cu tichiile, îl privea cu ochii mijiți feroce, așa că Epstein i-a făcut cu ochiul și și-a așezat-o pe cap.

Acum, de parcă ar fi fost telecomandat, întregul grup s-a reunit în cântec. Epstein, care simțea nevoia stringentă

de a se alătura – nu atât ca să cânte, cât ca să răcnească vreo câteva cuvinte dezarticulate, de tip Tourette –, a deschis gura, dar a închis-o la loc, împins la o parte de oamenii care continuau să intre din spate. Când cântecul s-a topit într-o incantație intermitentă, Klausner a fost atras într-o conversație de un bărbat și mai înalt decât el, cu o barbă la fel de aspră și de roșie ca a lui Esau.

Rămas singur, Epstein s-a lăsat tras de mulțime în direcția opusă, pe lângă rafturile cu cărți aurite și coșuri cu flori de mătase. Prins într-un vârtej de haine negre, a văzut un scaun uriaș din lemn închis la culoare, cu gheare de vultur la picioare, atașat de un fel de leagăn – o, Doamne, oare acolo se făceau circumciziile? Ce barbarie! Apoi a observat o deschidere în perete și, ca să se îndepărteze de scaun, a pășit într-o încăpere mică, asemănătoare unei grote, în care pâlpâiau câteva lumânări. Când ochii i s-au obișnuit cu întunericul, a văzut că nu era singur: un bărbat cu ochii apoși stătea cocoțat pe un taburet jos. Aerul jilav era îngreunat de mirosul înțepător al corpului său. O plăcuță de alamă de pe perete, pe care Epstein s-a chinuit s-o descifreze în lumina palidă a lumânărilor, anunța că acesta era locul în care faimosul Luria a venit să se roage cu cinci sute de ani în urmă.

Omul chircit îi pipăia piciorul, oferindu-i ceva. L-a invadat un val de claustrofobie. Aerul respirabil părea că se termină. Un psalm, voia să spună un psalm? Asta-i cerea omul? Să ceară binecuvântarea înțeleptului? În poala bătrânului era un pachet cu fursecuri, iar când Epstein a refuzat cartea de psalmi, omul a fluturat orbește pachetul, împingându-l spre el. Nu, nu, nu voia nici un fursec, și cum omul continua să-l tragă de cracul pantalonului, Epstein s-a aplecat, a smuls de pe el gheara artritică și a ieșit în fugă.

Jumătate de oră mai târziu, când s-au întors la Ghilgul, pe fruntea lui Klausner se formau iar broboane de sudoare. Pentru a doua oară într-o săptămână, Epstein s-a trezit așezat

la o masă de evrei, sub autoritatea rabinului. Dar, spre deosebire de publicul liderilor evrei americani adunați neorganizat, prețios, să-și repete vechea poziție, studenții din jurul acestei mese simple de lemn păreau inteligenți și vii, deschiși la miracole. Privind avid în jur, Epstein aștepta să înceapă spectacolul. În aceste elevații, sub propriu-i acoperiș mistic, Klausner era și mai în elementul lui decât la Plaza. Iar în seara asta Epstein era oaspetele său de onoare, așa că predica rabinului a fost concepută special pentru el – în cazul în care *concepută* era cuvântul potrivit, căci frazele păreau să se rostogolească spontan din gura lui. Legănându-se pe tălpi, el a început grandios:

— În seara aceasta avem printe noi un om care descinde din regele David!

Toate capetele s-au întors spre el. Epstein, care descindea din Edie și Sol, nu s-a obosit să-l corecteze, așa cum nu te obosești să corectezi un magician pe care l-ai văzut scoțând din mânecă o altă carte de joc.

De la regele Israelului, Klausner a sărit la Mesia, despre care se spunea că va veni dintre descendenții lui David. Și de la Mesia, a sărit la sfârșitul lumii. Iar de la sfârșitul timpului, a sărit la începutul timpului, la retragerea lui Dumnezeu pentru a face loc lumii finite, căci timpul nu poate exista decât în absența eternității. Și de la retragerea lumii divine a lui Dumnezeu, rabinul, cu ochii albaștri scânteind în lumina lumânărilor, a sărit la spațiul gol, a cărui pată de întuneric conținea potențialul lumii. Iar de la spațiul gol care conținea potențialul lumii, a sărit la crearea lumii, cu zilele și măsurile ei.

Și astfel, rabinul înalt și suplu născut în Cleveland și transplantat în lumea străveche a Bibliei, a sărit ca Jackie Joyner[1],

---

1. Jackie Joyner-Kersee (n. 1962), sportivă americană care se numără printre cei mai mari atleți ai tuturor timpurilor, ea concurând în probele de heptatlon și săritura în lungime.

de la infinit la finit. Epstein l-a urmat liber. Gândurile îi erau difuze în seara aceea, nu se putea concentra. Cuvintele se rostogoleau prin el, sub notele unei arii de Vivaldi al cărei ritm constant i se cuibărise în cap încă de când se trezise dimineața, la Hilton.

— Dar finitul își amintește infinitul, a spus Klausner, ridicând un deget lung. El conține încă voința infinității!

Voința infinității, a repetat Epstein în sinea lui, cântărind vorbele în minte așa cum ai cântări un ciocan, ca să vezi dacă e destul de greu încât să bată cuiul. Dar, lovindu-se de el, cuvintele s-au despărțit, ridicând doar praful.

— Așa că totul în lumea asta tânjește să se întoarcă acolo. Să se *repare* redevenind infinit. Acest proces de reparare, acest cel mai frumos dintre procese pe care-l numim *tikkun*, este sistemul de operare al lumii noastre. *Tikkun olam*, transformarea lumii, care nu poate avea loc fără *tikkun ha'nefesh*, transformarea noastră internă. În momentul în care intrăm în gândirea iudaică, în cercetarea iudaică, intrăm în acest proces. Căci ce altceva este o întrebare decât un spațiu golit? Un spațiu care caută să fie umplut din nou cu porția lui de infinit?

Epstein și-a privit vecina mărunțică, palidă, a cărei sprânceană cu piercing era crispată în concentrare. Era tânără – mai tânără chiar decât Maya – și solemnă ca o icoană. Avea aerul că supraviețuise unui dezastru. O să știe ea ce are de făcut cu porția ei de infinit, când o s-o capete în sfârșit? Studiindu-i tatuajele de pe încheieturile degetelor, Epstein nu era sigur. S-a uitat mohorât la ceas: mai era o oră și jumătate până când trebuia să vină taxiul să-l ia. S-a gândit s-o sune pe Maya, sau să vadă ce face Schloss, sau s-o contacteze pe directoarea Muzeului Israelului în grădina parfumată a casei ei din Ierusalim, scuzându-se că o deranjează de la cina de vineri seara, și s-o anunțe că hotărâse să-i dea ei cei două milioane de dolari, pentru a comanda o sculptură

monumentală în onoarea părinților lui. Ceva patinat, imuabil, copleșitor, numit simplu *Edie și Sol.*

Mai întâi tatăl lui și apoi, brusc, mama. Tatăl lui era pe moarte de ani de zile, era pe moarte de când ținea minte Epstein, dar mama lui era programată să trăiască veșnic, căci cum altfel ar fi putut avea ultimul cuvânt? Epstein își înmormântase tatăl, aranjase totul – rudele, oricât de îndepărtate, au dorit o copie după necrologul lui, atât de emoționant fusese. Dar nu avusese ce să le dea, vorbise spontan. Jonah și verii lui au purtat pe umeri sicriul de pin. „Stați pe scânduri!“ strigase groparul. „Pe *scânduri*!“ Așezase peste mormânt, pe lungime, două scânduri subțiri de lemn pe care trebuiau să stea pentru a coborî sicriul cu frânghii. Dar ei se clătinau sub greutatea lui, alunecând în pământul reavăn cu pantofii lor de ceremonie, și nu vedeau unde-și puneau picioarele. În seara aceea, după ce toată lumea plecase de la *shiva*[1], Epstein a plâns singur, amintindu-și cum tatăl lui își privea picioarele goale, pline de vânătăi în patul de spital și întreba: „Cum am ajuns așa vătămat?“

Dar încă reușea să manevreze mașinăria grea a suferinței și să-și cârmească mintea departe de locurile care puteau cauza cele mai mari distrugeri. Aranjase ca rudele religioase să vină cu avionul din Cleveland și California, aranjase ca cineva să spună *kaddish*[2]-ul zilnic, plătise deja pietrarul pentru lespede cu un an înainte, dar în toate aceste aranjamente uitase s-o ia în calcul pe mama lui, care întotdeauna își făcea singură aranjamentele, care nu voia ajutorul lui, care nu voise niciodată ajutorul nimănui, simțindu-se ofen-

---

1. Perioadă de doliu la evrei, care durează șapte zile după înmormântare și în care rudele apropiate se adună laolaltă într-o casă, își amintesc de cel decedat și primesc vizitatori.

2. Imn de slavă adresat lui Dumnezeu mai cu seamă în ceremoniile funerare iudaice.

sată și dacă doar i se oferea, și care într-o dimineață, la nici trei luni după ce murise tatăl lui, singură în lift la Sunny Isles, făcuse un atac de cord și murise. Se stinsese în ambulanță, fără nimeni alături, în afară de infirmier.

Atunci Epstein a trebuit să reia totul. A făcut toate gesturile ca prin ceață. Oamenii îi vorbeau, dar el aproape că nu-i auzea și se îndepărta în mijlocul discursurile de condoleanțe; totul era scuzabil, era în stare de șoc. Trei săptămâni mai târziu, s-a întors singur la Miami. Sora lui, Joanie, nu a vrut să se implice în nici un fel în ceea ce urma să se întâmple cu lucrurile părinților lor. Ca în toate celelalte, a lăsat asta în seama fratelui ei cel realizat. În timp ce le sorta, Epstein știa că se află în căutarea a ceva, a vreunei dovezi a ceea ce știuse întotdeauna, dar nu i se spusese niciodată, pentru că a rosti un singur cuvânt despre trecutul tatălui său fusese împotriva legilor lumii lor. Chiar și acum, în timp ce scotocea cu mâini tremurătoare prin sertarele tatălui, nu-și putea vorbi despre soția și copilul mic pe care acesta îi pierduse în război. Nu putea spune de unde știa. Originile acestei informații – nu, nu era informație, ci senzație intimă – îi erau inaccesibile. Dar de când își putea aminti, avusese această senzație. Ea marcase totul. Fără a o atinge, conștiința lui crescuse totuși în jurul acestui vacuum lăsat de primul fiu al tatălui său.

În cele din urmă, nu găsise nimic în afară de o cutie de pantofi cu fotografii vechi de-ale mamei lui, pe care nu le văzuse niciodată, însărcinată cu el, cu părul fluturat de vânt, fața bronzată de soarele Orientului Mijlociu și trăsături adânci și puternice. Deja operând conform sistemului ei personal. Nu era dezorganizată, dar făcea lucrurile în felul ei. Ordinea ei interioară era ascunsă altora, și asta dădea impresia că era impenetrabilă. Chiar și după o viață petrecută alături de ea, cufundat până la genunchi în cutiile din

șifonierul ei sau sortându-i hârtiile, Epstein nu putea sparge codul. Nici Conchita nu-i era de vreun folos. Și-a făcut singur o cafea instant, în timp ce ea dădea cu mopul în dormitor și suna la Lima de pe telefonul fix. În dulapul din bucătărie, în spatele unor cutii de ceai nedesfăcute, Epstein a observat o cutie de tablă de la Ladurée, un cadou de la el, adus din una dintre călătoriile la Paris. Deschizând-o, a descoperit ceva ca niște mărgele striate gri, dar, când le-a vărsat în palmă, a văzut cu surprindere că erau dinți de lapte. Propriii lui dinți, pe care mama lui, despre care nu știa să fi posedat măcar un grăunte de sentimentalism, îi păstrase vreme de șaizeci de ani. A fost profund mișcat, i-au dat lacrimile; și-a dorit să-i arate cuiva, și era gata s-o cheme pe Conchita în cameră. Dar chiar atunci i-a sunat telefonul, și i-a băgat distrat în buzunar, și și-a amintit de ei prea târziu, după ce trimisese pantalonii la curățătorie. Tresărind, s-a gândit acum la dințișorii alunecând pe țevile de scurgere.

Rabinul și-a încheiat predica și *challah*-ul a fost binecuvântat. Klausner a rupt bucăți din pâinile împletite, le-a trecut prin sare, a băgat una în gură și a aruncat restul pe masă. Era o formă de primitivism pe care se știa că Epstein o apreciază: primitivismul pasiunii care refuză să se banalizeze prin maniere. Ce foloase adusese vreodată eticheta cuiva? Așa începea micul discurs pe care i-l ținea lui Lianne în lungile călătorii de întoarcere de la părinții ei, în timp ce ierburile dense ale Connecticutului se desfășurau dincolo de ferestre. Se făcuse o cotitură greșită în evoluția umană, rezultat al scurgerii lente de necesitate din viață. Odată asigurată supraviețuirea, s-a deschis timpul pentru frivolitate și împopoțonare stupidă, iar asta a dus la contorsionări absurde ale proprietății. Atâta energie inutilă cheltuită pentru a respecta standardele manierelor sociale, care în cele din

urmă nu conduc la nimic altceva decât la deformare și interpretare greșită. Inspirația discursului său erau familia lui Lianne și formalismul lor pedant, dar odată ce se pornea, nu se mai putea opri până nu ajungeau în garajul lor din Manhattan: omenirea ar fi putut merge pe o altă cale, dacă și-ar fi lăsat sinele interior expus!

Lianne, incapabilă să deturneze curentul evoluției, scotea în tăcere din geantă un număr din *The New Yorker* și începea să-l răsfoiască. Așa era mereu. Epstein nu putea ajunge niciodată la ea. Poate că dorința fusese ceea ce-l ținuse acolo atâta vreme: încercase mereu să se izbească de acel zid, să pătrundă în curtea ei interioară secretă. După un timp, și-a pierdut energia pentru dispută. Lumea lui îl istovea. Acelea au fost lunile în urma cărora a anunțat-o pe Lianne că nu mai putea rămâne căsătorit cu ea. În timp ce luau cina la Four Seasons, la aniversarea de șaisprezece ani a nepoatei ei, un chelner în veston alb îi ridicase șervetul căzut pe jos și i-l pusese la loc în poală; Epstein simțise nevoia să sară în picioare și să strige ceva. Dar ce? Își imagina comesenii întorcându-se spre el într-o tăcere uluită, chipurile chelnerilor crispându-se, draperiile în falduri încremenind în sfârșit, așa că în loc de asta s-a scuzat și, în drum spre toaleta bărbaților, l-a instruit pe *maître* să-i ducă nepoatei lui desertul de zahăr ars, cu un artificiu în loc de lumânare.

Acum, gândindu-se la chipul lui Lianne, cu riduri fine, ușor surprins, cum era în fiecare dimineață când deschidea ochii, Epstein a simțit o împunsătură de durere. Mereu îl iritase această expresie mirată a ei. El se trezea gata de dispută, după ce-și repeta argumentația toată noaptea în somn, dar ea dormea, și uita și se trezea perplexă. De ce nu semăna mai mult cu el? Își amintea cum, în seara în care o anunțase că nu mai putea continua căsnicia, Lianne îi spusese că nu era în apele lui. Că încă nu-și revenise după

moartea părinților săi și că nu era momentul să facă ceva în pripă. Dar, după cum îi zvâcnea ochiul, înțelesese că ea știa ceva ce nici măcar el nu sesizase complet. Că ea nu era câtuși de puțin mirată, ba dimpotrivă, și că trăsese și ea propriile concluzii. Ceva trebuise să se rupă, și el a simțit atunci oasele fragile pocnind unul câte unul sub degetele lui. Nu bănuise că va fi așa. Își imaginase asta ca pe un efort uriaș, aproape imposibil, dar nu l-a costat aproape nimic. Atât de ușor, de delicat lucru era o căsnicie. Dacă ar fi știut, ar fi fost mai atent în toți acești ani? Sau ar fi rupt-o cu mult înainte?

Mâncăruri aburinde au fost aduse din bucătăria de la Ghilgul. Într-o tigaie arsă, stătea un pui întreg, jumulit și galben, bolborosind în propria-i grăsime. Epstein s-a întrebat în treacăt dacă Klausner o să-i smulgă pulpele și o să le arunce și pe ele pe masă. Dar una dintre fete, o lesbiană, după toate aparențele, s-a ocupat de el cu un cuțit de tranșat. O farfurie plină ochi cu carne și cartofi a fost dată din mână în mână, până la Epstein. Nu mâncase aproape nimic de când fusese salvat de la înec. Nu-i suporta stomacul. De ce? Pentru că înghițise un pic de apă de mare? Mama lui îl certa de dincolo de mormânt. Ce era cu el? Fumul unei țigări eterne se învârtejea în jurul ei. El avea un stomac de oțel! A luat o înghițitură din vinul acru și a mușcat din puiul gras. Făcându-și curaj, și l-a îndesat pe gât. Era doar o chestiune de stăpânire mentală a trupului. Cu mult timp în urmă, când Jonah și Lucie erau încă mici, primise un diagnostic de melanom malign. Într-o toamnă, o aluniță mică de pe pieptul lui începuse să-și schimbe culoarea odată cu frunzele. Dar când doctorul i-a extirpat-o și a trimis-o la laborator, a sosit vestea că ceea ce crescuse acolo, desfășurându-și nuanțele, era chiar moartea lui. Șansa de supravie-

țuire era de zece la sută, l-a anunțat sumbru doctorul. Între timp, nu era nimic de făcut. Plecând de la cabinet și mergând pe jos prin Central Park West în lumina revigorantă a soarelui, tremurând, Epstein a luat o hotărâre: avea să trăiască. N-a spus nimănui de diagnostic, nici măcar lui Lianne. Și nu s-a mai dus niciodată la doctor. Anii au trecut, au trecut, și mica cicatrice albă de pe pieptul lui a pălit și a devenit imperceptibilă. Moartea lui a devenit imperceptibilă. Odată, trecând pe la adresa uitată, a zărit cu coada ochiului numele medicului pe plăcuța de alamă și l-a trecut un fior. Și-a înfășurat mai bine fularul în jurul gâtului și a râs, scuturând fiorul. Triumful spiritului asupra materiei! Da, se vindecase de defectul de vorbire, se vindecase de slăbiciune, de eșecuri, de oboseli, de tot felul de neputințe și, de parcă n-ar fi fost de ajuns, reușise să se vindece și de cancer. Un stomac de oțel și o voință de fier. Dacă era un zid, el trecea prin el. Cu siguranță putea să-și înghită cina, în ciuda greței pe care o simțea mestecând-o.

Și așa s-a întâmplat că abia mult mai târziu – căci masa a durat multă vreme, și-apoi a mai fost momentul muzical condus de Klausner, care a marcat finalul bătând sonor, ritmic cu palma lui uriașă în masă și făcând să zdrăngăne farfuriile și tacâmurile –, un Epstein plin, nemaiputând îndura fierberea din măruntaiele lui, s-a ridicat și, bâjbâind prin coridorul întunecos în căutarea băii, a dat peste ea.

Ușa fusese lăsată întredeschisă, și prin ea străbătea o lumină caldă. Apropiindu-se, a auzit curgerea blândă a apei. Nu s-a gândit să nu se uite. Nu-i stătea în fire să nu se uite, întotdeauna fusese prea curios, luase lumea drept ceva care-i fusese dat ca să-l vadă în întregime. Dar când a tras cu ochiul prin deschizătură, ceea ce a văzut a făcut să-l invadeze un val de emoție. S-a apucat de stomac și și-a ținut respirația, însă

tânăra femeie care ședea în baie cu bărbia pe genunchi îi simțise probabil prezența, pentru că încet, aproape ca din întâmplare, fără a-și înălța capul, a întors fața. Părul ei negru, tăiat deasupra cefei, îi cădea pe ureche, și ochii i s-au oprit calm asupra lui. Privirea ei era atât de directă și surprinzătoare, că a simțit-o ca pe o sfâșiere. De-a lungul unor cusături care așteptau să se destrame, însă nu conta câtuși de puțin. Șocat, a făcut un pas înapoi, dar s-a dezechilibrat. Căzând în întuneric, și-a aruncat mâinile înainte. Palmele i-au lovit peretele, și la acest zgomot ea a sărit în picioare, împroșcând apă în jur.

Abia atunci și-a dat el seama că de fapt nu-l văzuse. N-ar fi avut cum, în întuneric. Dar pentru o clipă el o văzuse pe toată, cu apa șiroindu-i în pârâiașe pe trup. Apoi ușa s-a închis trântindu-se.

Și-a simțit măruntaiele crispându-i-se și a alergat înapoi pe coridor. Ajungând la ușa de la intrare, a deschis-o larg și s-a repezit afară. Temperatura scăzuse, și pe cerul uluitor stelele deveniseră mai conturate, mai strălucitoare. A pornit-o prin ierburile țepoase, sălbatice și înalte până la genunchi. Se ridica un miros jilav, stârnit de buruienile zdrobite sub tălpi. Aplecându-se, a început să vomite. A ieșit din el, a ieșit, iar când a crezut că se terminase, a ieșit din nou. Icnind, purificat de efortul imens, vedea împrăștiindu-se în aer norul propriei sale respirații.

S-a șters la gură și s-a îndreptat, cu picioarele încă slăbite. Chiar va trebui să cheme un medic a doua zi. Ceva nu era în regulă. S-a uitat spre casa luminată de lună. Ce căuta aici? Nu era el în seara aceea. Ba chiar părea că nu era el de ceva vreme. Își luase o pauză de la a fi el. Asta era? O pauză de la a fi Epstein? Și nu era posibil ca, făcând o pauză în logica lui de-o viață, în faimoasa lui rațiune, să fi avut o vedenie?

Nu se putea hotărî să se întoarcă înăuntru. Croindu-și drum printre urzici, mergea fără să știe încotro. Pe lângă casă, unde fuseseră lăsate în grămezi dezordonate blocuri de piatră, țigle și o sapă înfiptă în pământul pietros. Nimic nu era vreodată terminat aici: lumea se construia iar și iar pe același teren, cu aceleași materiale ciobite. Epstein s-a împiedicat, și i-a intrat pământ în pantof. Sprijinindu-se de casă, și-a scos mocasinul italienesc și l-a scuturat. Nu era încă pregătit să fie înmormântat. Zidul reținea căldura soarelui. Tremurând, Epstein a încercat s-o absoarbă, până când l-a străpuns un gând: dacă femeia nu fusese o vedenie, ci amanta în carne și oase a lui Klausner? Era oare posibil ca acesta să-i tot dea cu tărâmurile spirituale și revelarea luminii divine, agitându-și bagheta mistică, și în tot acest timp să fie la fel de supus legilor acestei lumi ca oricine altcineva? Sau poate era *soția* lui? Pomenise rabinul de vreo soție? Era posibil ca ea, o lume în sine, să stea să-l asculte pe Klausner într-o fustă lungă și informă, cu ciorapi groși și capul acoperit de un coif de păr lipsit de viață?

Ajungând în spatele casei, Epstein a văzut lumină la o fereastră. Ce mai urma? Poate că era mai bine să se întoarcă la Tel Aviv, la hotelul lui, unde putea dormi în patul lui regal, singura formă de regalitate pe care și-o dorea, și să se trezească în ziua următoare cu gândirea dinainte. Taxiul era deja în drum spre el. Avea să plece așa cum venise: înapoi pe străzile Safedului, acum cufundate în întuneric, prin tunelul acum întunecat, prin valea întunecată, de-a lungul mării întunecate și scânteietoare, totul invers decât fusese, căci asta înseamnă să trăiești într-o lume finită, nu-i așa? O lume a contrariilor? A lui a face și a desface, a lui aici și nu aici, a lui este și nu este. Toată viața lui transformase ceea ce nu era în ceea ce era, nu-i așa? Forțase să existe în triumf ceea ce nu exista și nu putea să existe. De câte ori, stând pe

vârful muntelui vieții sale, simțise asta? În încăperile strălucitoare ale casei sale, în timp ce chelneri servind cocteiluri pluteau printre oaspeții adunați să-i serbeze ziua de naștere. Privindu-și frumoasele fiice, ale căror mișcări erau toate marcate de încredere și inteligență. Trezindu-se sub bârnele din secolul al XVI-lea ale unei camere cu vedere spre Alpii cu vârfurile ninse. Ascultându-și nepotul cântând la micul violoncel pe care i-l cumpărase el, lustrul de pe lemnul maroniu bogat oglindind lustrul unei vieți bune. Al unei vieți pline. O viață smulsă neobosit inexistenței și livrată existenței. Erau momente când ușile liftului se deschideau spre căminul în care el și Lianne își crescuseră copiii precum cortina de pe o scenă, și lumea de acolo era atât de perfect forjată, că nu-i venea să creadă. Nu-i venea să creadă ce realizaseră încrederea lui în sine, uriașa lui dorință și efortul neîncetat.

Era epuizat. Își dorea totuși să pună mâna pe telefon și să găsească pe cineva la care să țipe. Dar ce să țipe? Ce mai avea nevoie să fie corectat atât de târziu?

Era pe cale să ajungă la fereastră, când a auzit un foșnet în buruieni. Lumina îl orbise. Și totuși simțea că ceea ce se mișca în întuneric era mai degrabă om decât animal.

— Cine-i acolo? a strigat.

Dar n-a primit alt răspuns decât zgomotul câinelui din depărtare, care, neprimind ce-și dorise, încă lătra. Epstein însă simțea o prezență aproape și, încă nepregătit să se livreze total inexplicabilului, a strigat din nou:

— Cine-i acolo?

— Eu sunt.

Răspunsul pe un ton grav venea chiar din spatele lui.

Epstein s-a întors.

— Cine?

— Peretz Haim.

— Peretz... a oftat Epstein, simțind cum i se înmoaie genunchii. Era să-mi provoci un infarct. Ce faci aici?

— Voiam să vă întreb același lucru.

— N-o face pe deșteptul. Am ieșit să mă ușurez. Discursul rabinului a fost intens. Aveam nevoie de aer curat.

— Și aerul curat e aici, în spate?

Epstein, nu tocmai el însuși, încă nu era non-el însuși, așa că a prins instinctiv din zbor provocarea.

— Cum te strigă mama ta, Peretz?

— Nu mă strigă.

— Dar odinioară trebuie să te fi strigat cumva.

— Mă striga Eddie.

— Eddie. Ca Eddie, mă pot imagina mergând prin lume. Am avut un unchi Eddie. Eu, în locul tău, aș fi rămas la Eddie.

Dar și Peretz Haim era iute, încurajat, probabil, de vinul de la cină.

— Ați fi rămas blocat, vreți să spuneți?

Epstein și-a amintit cum bunicul lui, pe care nu-l cunoscuse, își schimbase, pare-se, numele de patru ori, pentru ca ochiul răului să nu-l găsească. Dar lumea era mai mare pe atunci. Era mai ușor să nu fii găsit.

— Și cum ai ajuns aici, Peretz Haim?

Dar momentul i-a oferit tânărului ocazia să scape, fiindcă exact atunci lumina de la fereastra din spatele lor s-a stins și au fost înghițiți de întuneric.

— E ora culcării, a șoptit Peretz Haim.

Epstein a fost invadat de un val de oboseală. Îi venea să se întindă chiar acolo, pe pământ, la piciorul ferestrei ei și să închidă ochii. Dimineața totul avea să arate altfel.

— Vă așteaptă rabinul, a zis în cele din urmă Peretz Haim. El m-a trimis să vă caut.

Epstein a simțit dezaprobarea din cuvintele lui. Și totuși nu erau amândoi în aceeași tabără? Nu veniseră amândoi

târziu, neașteptați, dar din proprie voință? Acum, în mod absurd, se vedea pe el însuși cu o bărbuță rară, îmbrăcând jacheta neagră, devenind o copie a unei copii, ca să se poată freca de ceea ce era străvechi, original.

Simțea mirosul de transpirație al puștiului. A întins o mână și a așezat-o pe umărul lat al acestuia.

— Spune-mi, Peretz, trebuie să știu – ea cine e?

Dar tânărul a scos un hohot de râs, s-a întors brusc și s-a pierdut în întuneric. Loialitatea lui era în altă parte. Era clar că nu dădea doi bani pe Epstein.

Taxiul care venise după el tocmai de la Tel Aviv a fost trimis înapoi – taxa de șapte sute de șekeli i-a fost înmânată șoferului prin fereastra deschisă, cu o sută în plus. Șoferul, încercând să se hotărască dacă ar trebui să se enerveze, în cele din urmă a ridicat doar din umeri – ce-i păsa lui? –, a numărat banii și a întors taxiul. Epstein a așteptat până când zgomotul motorului s-a stins și noaptea s-a umplut din nou de distanțele ei tăcute, incomensurabile. Era o greșeală, știa asta. Ar fi trebuit să plece cu mașina, să evadeze cât mai putea în dimensiunile familiare ale lumii sale. Mâine ar fi putut bea suc de portocale pe terasă, la soare. Ar fi trebuit să plece, dar n-a putut.

Revenit înăuntru, a urmat zgomotul vocilor până în bucătărie. Fata care mânuise cuțitul de tranșat făcea acum cafea cu apă fierbinte dintr-o urnă, trăncănind mândră pentru oricine voia s-o asculte despre cum Maimonide s-ar răsuci în mormânt dacă l-ar auzi pe rabin. Din felul în care vorbea, ai fi zis că-l cunoscuse personal pe doctorul din secolul al XI-lea. Potrivit lui Maimonide, spunea ea, existența lui Dumnezeu este absolută. El nu are atribute, n-a existat niciodată un element nou în El. A continuat așa până când sobrul Peretz Haim, al cărui nume, i se spusese lui Epstein,

însemna „explodare în viață“, a luat cuvântul spre a spune că totuși Maimonide insista asupra miracolelor. Era un medieval, zicea Peretz, accepta atât rațiunea, cât și revelația. Dar fata n-a renunțat, și dacă ar fi fost ca Peretz Haim să se comporte conform numelui său, ar fi putut exploda. Dar blândul chitarist, care încă nu explodase, dar ar putea exploda într-o zi, a renunțat la dispută și în cele din urmă conversația a trecut la brânzăreasa pe care câțiva dintre ei urmau s-o viziteze a doua zi, al cărei soț religios cultiva marijuana în spatele casei.

Epstein l-a găsit pe rabin în biroul său, i-a refuzat invitația de a i se alătura la un pahar de coniac și a cerut să fie condus în camera lui. Rabinul era încântat. A doua zi avea să-i facă lui Epstein un tur, să-i arate cum restaurase zidurile și arcadele, cum refăcuse locul după un secol întreg în care fusese neglijat! Avea să-i arate clasa, mica bibliotecă și colecția ei de cărți donate de familia Solokov – îi cunoștea pe Solokovi, de pe East Seventy-Ninth Street? Fiul lor, care nu era câtuși de puțin interesat de iudaism, de fapt nu era interesat de absolut nimic, intrase într-o stare de detașare și plecase să studieze filozofia, apoi medicina naturistă, iar acum, după ce străbătuse India cu rucsacul în spate, împletise firele iluminării sale și deschisese Neshama Yoga în Williamsburg, la al cărei magazin vindea și tincturi. Din adâncurile recunoștinței lor, Solokovii donaseră trei mii de cărți. Epstein n-a spus nimic. Și banii pentru rafturi, a adăugat Klausner.

Uitându-se prin cameră, Epstein a observat că era simplu amenajată, așa cum se și așteptase: un pat, o fereastră, un scaun și un șifonier mic, care nu conținea altceva decât parfumul altor secole. O lampă arunca umbre calde pe perete. În colț se afla o chiuvetă triunghiulară, iar lângă ea, un prosop aspru, țeapăn atârna de un cârlig pe perete; cine ar fi putut spune câți pelerini se șterseseră deja pe el?

Plutind în urma lui, Klausner trecuse la subiectul Reuniunii Descendenților din David. În schimbul unui mic onorariu, ar putea să-l aducă pe Robert Alter ca vorbitor principal. Nu era prima lui alegere, dar Alter avea succes la publicul larg și deja era programat să se afle în oraș în săptămâna aceea.

Dar care ar fi fost prima alegere a rabinului? a întrebat Epstein, care cândva putea face conversație și-n somn.

David însuși, a zis Klausner, întorcându-se brusc, și în scânteierea acum familiară a ochilor săi, lui Epstein i s-a părut că zărește altceva, ceva pe care l-ar fi putut lua drept un licăr de nebunie, dacă n-ar fi fost atât de conștient de propria confuzie și oboseală.

— Așadar, crezi că mă trag direct din el? a întrebat Epstein încet.

— Știu asta.

Într-un târziu, nemaiputând să se țină pe picioare, pelerinul Epstein și-a pus sacoul în cui și s-a aruncat pe pat, balansându-și tălpile. Pentru o absurdă clipă, s-a gândit că rabinul s-ar putea apleca să-l învelească. Dar Klausner, care în sfârșit spusese ce avea de spus, i-a urat noapte bună, promițându-i că-l va trezi devreme. Chiar înainte de a închide ușa după el, Epstein l-a strigat.

— Menachem?

Klausner a băgat din nou capul pe ușă, cu fața îmbujorată de entuziasm.

— Da?

— Ce ai fost înainte de asta?

— Când? Înainte de Ghilgul?

— Ceva îmi spune că n-ai fost mereu religios.

— Nici acum nu sunt religios, a zis Klausner rânjind. Dar, aducându-și aminte cine este, chipul i-a redevenit serios. Da, e o poveste aici.

— Cu tot respectul, aș prefera să aud despre asta decât despre arcadele restaurate.

— Îți spun tot ce vrei să știi.

— Și încă ceva, a zis Epstein, amintindu-și. De ce ai numit locul Ghilgul? Ți se cam oprește în gât, dacă mă-ntrebi pe mine.

— Livnot U'Lehibanot – a construi și a fi construit – era deja luat de instituția de alături, împreună cu o finanțare din partea Federației Evreiești din Palm Beach.

— Și ce fac ei acolo?

— *Hitbodedut*. Meditație hasidică. La sfârșitul fiecărui ciclu de retragere, îi trimit pe studenți singuri în pădure. Să contemple. Să cânte și să strige. Să experimenteze elevația. Din când în când se întâmplă ca cineva să se rătăcească, și trebuie chemată unitatea de salvare de urgență.

Dar Ghilgul era o denumire mai bună decât părea, i-a spus Klausner, și i-a explicat că deși cuvântul însemna „ciclu" sau „roată", în cabală se referea la transmigrarea sufletului. Către tărâmuri spirituale superioare, dacă ești pregătit. Uneori, firește, spre unele mai solicitante.

Stingând veioza de pe noptieră, sufletul lui Jules Epstein s-a mișcat sub cearceafurile apretate, iar el a fost trimis înapoi în întunericul impenetrabil la care se holbase în nenumăratele nopți în care nu putuse dormi, când în capul lui continuau disputele, marele eșafodaj al dovezilor că avea dreptate. Și i se părea oare întunericul necruțător altfel acum, în armistițiul care se declarase în el în aceste ultime luni?

Cuvântul i-a venit fără să-l caute, plin de înțeles. Căci numai în arena acestui armistițiu – în tăcerea ei stranie, în suspendarea unui vechi ordin – devenise total conștient de ceea ce acum trebuia să considere un război. Un război imens, ale cărui numeroase bătălii nu le mai putea numi sau evoca,

dar pe care le câștigase în mare măsură cu un preț pe care nu voia să-l analizeze. Atacase și se apărase. Dormise cu arma sub pernă și se trezise în conflict. Ziua lui nu începea în mod oficial, spusese cândva Lucie despre el, decât când combătea ceva sau pe cineva. Dar el simțise asta ca pe o formă de sănătate. De vitalitate. De creativitate chiar, oricât de distructive ar fi fost consecințele. Toate nebuniile! Înfierbântat, cu coarnele înainte, într-o permanentă stare de conflict – asta întotdeauna îi dădea energie, niciodată nu-l obosea. „Lasă-mă-n pace!“ răcnise uneori în certurile cu părinții săi sau cu Lianne, dar de fapt pacea nu-l atrăgea, căci în cele din urmă ea însemna să fie lăsat singur cu el însuși. Tatăl lui avea obiceiul să-l bată cu cureaua. Să-l biciuiască repetat pentru cele mai mici greșeli, să-l înghesuie într-un colț și să ia cureaua neagră din cui, șfichiuindu-i pielea dezgolită. Și totuși, ceea ce-i stârnea mânia era imaginea tatălui său zăcând inert în pat, cu draperiile trase la zece dimineața. Teama pe care o simțea în copilărie, mergând în vârful degetelor pe lângă ușa de la dormitorul tatălui său, s-a transformat mai târziu în furie: de ce nu-și aduna forțele și nu se trezea? De ce nu se ridica în picioare și nu dădea buzna afară? Epstein nu putea suporta să trăiască în atmosfera asta, așa că a început să-și petreacă tot timpul în afara casei, unde zumzăiau harnice energii luminoase. Când tatăl lui nu era doborât de depresie, era imposibil în alt fel – încăpățânat și cu idei fixe, ușor de scos din fire. Între Sol și Edie, care mergeau perpendicular pe toate și paralel cu nimic, care nu puteau sta deoparte și aveau ceva de spus despre toate, Epstein a crescut într-un amestec al extremelor. Fie zăceai în letargie, fie ieșeai cu armele încărcate. La soare și aer curat, el se arunca în luptă. Dădea prima lovitură. Descoperea că poate fi nemilos. *Saul a biruit mii, iar David zeci de mii!* A crescut atât de mult, atât de acaparat

de puterea lui, încât într-o seară a venit acasă, și când tatăl, stând în bucătărie în halatul lui pătat, l-a admonestat pe fiu, fiul s-a întors, și-a luat avânt și l-a lovit pe tată în față, cu pumnul încleștat. L-a lovit și apoi a plâns ca un copil, în timp ce ținea o bucată de gheață pe ochiul care se umfla grotesc al tatălui.

Epstein și-a atins din reflex propriul ochi, s-a dat jos din pat și s-a dus desculț la fereastră. Ce știa el despre relațiile elegante?

Ar fi putut încă să se întoarcă la Tel Aviv dacă ar fi vrut. Ar fi putut să cheme înapoi taxiul, să străbată coridorul întunecos și tăcut până la mașina care-l aștepta, tastând un mesaj către Klausner, cu scuza unei întâlniri de care uitase. Ar fi putut să încheie detaliile unei donații în memoria părinților lui la Institutul Weizman sau la Muzeul Israelului, să încheie nota de plată la hotel, să încheie cu Moti, care ar fi venit în hol cu pete de transpirație la subsuoară, ca să-l conducă și să-și primească obișnuitul plic cu bani, ar fi putut să-și ia bagajele și să se ducă la aeroport, să părăsească orașul în care se născuse și în care se întorsese de nenumărate ori pentru a recâștiga ceva ce nu putuse defini niciodată, să zboare cu 900 de kilometri pe oră în direcția opusă inimii lui Iuda Halevi și să vadă Coasta de Est întruchipându-se din întuneric și neant. Și după ce pilotul, înfruntând vânturile, va fi adus pieziș avionul la sol în aplauzele răzlețe ale celor care descopereau că, în mod surprinzător, trăiesc încă, ar fi putut să treacă prin vamă, să gonească într-un taxi pe Grand Central, goală la ora patru și jumătate dimineața, să zărească orizontul Manhattanului și să simtă valul de emoție care vine odată cu întoarcerea de departe, într-un loc unde sosirea părea aproape ultimă. S-ar fi putut duce acasă, dacă ar fi vrut. Dar n-o făcuse. Și acum vor trebui să se întâmple alte lucruri.

Simțea că se eliberase de balast. Tot ce-l ținea legat de schema lui dispăruse acum. Și-a sprijinit fruntea de geam și a privit afară, la întinderea imensă a cerului, tivită în partea de jos de linia zimțată a unor mase primordiale. S-a simțit trezit, nu numai de privelişte, ci și de propria-i receptivitate. Ceva fusese dislocat și, în cavitatea creată, nervii se comportau haotic, simțindu-se lipsiți de țel. S-a cercetat cu grijă și a descoperit, așa cum descoperi în legătură cu orice absență, că golul era mult mai mare decât ceea ce-l umpluse cândva.

Kaddish pentru Kafka

Dimineața totul era din nou calm, cerul nemișcat și senin. Nu dormisem deloc și, ca întotdeauna în nopțile cu insomnie, avusesem senzația că țărmul rațiunii, cu dealurile și pietrele lui de hotar, se îndepărta tot mai mult de mine, și mă cuprinsese teama că într-un fel eu eram cea care voia să se îndepărteze, alegând ca metodă insomnia. Stăteam și beam cafea amară pe terasa surorii mele. Lumina îmi irita ochii, dar de acolo puteam să mă uit după Friedman, care, speram, în starea de istovire în care eram, să nu se arate. Șezând în fotoliul bunicii, mă gândeam la cum mă ducea ea la Marea Moartă când eram mică. Împacheta ceva de mâncare și luam autobuzul de la Gara Centrală până în deșert, iar după câteva ore pluteam amândouă cu burta în sus, în rămășițele sărate, de un albastru electric ale unei mări defuncte, cu străvechii munți ai Moabului în spatele nostru. Pluteam într-o concentrare de istorie creată prin evaporarea înceată a timpului, cu bunica purtând casca ei de baie decorată cu flori de cauciuc. Mi l-am imaginat și pe Friedman plutind acolo, cu ochelarii lui întunecați, controlând transmiterea literaturii naționale, în timp ce părul alb i se vălurea de o parte și de alta precum o formă de viață subacvatică.

La zece fix s-a ivit zdrăngănind în Mazda lui albă, cu o altă simfonie revărsându-se prin ferestre. M-am ridicat din vechiul fotoliu și am vârât *Parabole și paradoxuri* în punga

de plastic în care-mi țineam schimbul de haine. Nesigură, am pus mâna pe costumul de baie și l-am îndesat și pe el înăuntru. Am aruncat o privire computerului lăsat deschis pe masă după e-mailul trimis acasă în miez de noapte, apoi am închis ușa în urma mea, încuind și sus, și jos, așa cum mă instruise sora mea să fac ori de câte ori plecam din apartament, indiferent pentru cât timp. Scara era rece și întunecoasă, și trecerea bruscă de la lumina puternică m-a amețit, ca și cum acoperișul gândurilor mele ar fi fost ridicat brusc, lăsând să pătrundă o rafală rece de spațiu. Dincolo de epuizare trebuie să mai fie ceva, așa cum dincolo de foame se spune că te simți extrem de limpede și de ușor. Dar întotdeauna preferasem să citesc despre stări alterate decât să le risc personal. Mintea mea e și-așa prea permeabilă; în rarele ocazii în care luasem droguri, acestea cufundaseră totul pentru scurt timp în euforie, apoi mă azvârliseră în panică. M-am așezat pe trepte și mi-am îndesat capul între genunchi.

Un vânt cald intra pe geamul deschis al mașinii în mers. Friedman îmi adusese niște rughelach[1] cu ciocolată de la brutărie și, simțindu-mă mai bine, le-am mâncat, unul după altul, în timp ce cățeaua lui își odihnea capul pe umărul meu, respirându-mi în ureche. Când luasem cina cu Matti, cu câteva seri în urmă, și-i povestisem despre celălalt Friedman pe care-l cunoscusem, care putea sau nu să fi fost în Mossad, Matti izbucnise în râs și spusese că dacă toți oamenii din Israel care sugerau că lucrează pentru Mossad chiar ar lucra, atunci acesta ar fi cel mai mare angajator din țară. Să ne gândim la toate secretele interne banale a căror acoperire o girează Mossadul fără să știe, a zis el. Adevărul este că la momentul acela nu credeam că voi fi solicitată să scriu sfârșitul „piesei“ lui Kafka. Ideea mi se părea acum

1. Un fel de croasanți.

atât de ridicolă, încât nu era necesar s-o iau în considerare în mod serios. Cățeaua și prăjiturile, punga mototolită cu cărți care se dezintegrau, pisicile, Mossadul și Friedman, care poate căuta doar un mod de a se distra la pensie – toate mi se păreau aproape amuzante. Și renunțasem, deocamdată, la fostul meu scop. Acela de a scrie un roman, adică, deși de fapt niciodată nu visezi să scrii un roman, ci ceva mult mai cuprinzător, pentru care folosești cuvântul *roman* ca să maschezi pretențiile de grandoare sau o speranță lipsită de claritate. Nu mai puteam să scriu un roman, așa cum nu mai puteam să fac planuri, pentru că problemele din cariera și din viața mea se reduceau la același lucru: nu mai aveam încredere în nici una dintre formele posibile pe care le puteam da lucrurilor. Sau îmi pierdusem încrederea în instinctul meu de a da vreo formă lucrurilor.

Venisem fără nici o intenție, îmi spuneam în timp ce Friedman schimba vitezele. Ca să scap de sirene o vreme și pentru că-mi plăcea deșertul Iudeii, la fel ca orice alt loc: mirosul și lumina lui, milioanele lui de ani, din care câteva mii fuseseră înscrise în mine prin surse cunoscute și necunoscute, înscrise la un nivel atât de adânc, încât nu putea fi distins de memorie. Dacă nu întrebam exact unde mergem sau de ce era pentru că nu voiam să știu. Ceea ce voiam era să-mi las capul pe spate și să închid ochii, să mă abandonez în mâinile altcuiva o vreme, ca să mă pot odihni și să nu gândesc.

Să mă odihnesc, dar și, m-aș fi aventurat să afirm dacă n-aș fi fost moartă de oboseală, să fiu împinsă spre un loc în care nu aveam intenția să merg. Era mult de când permisesem ultima dată să se întâmple așa ceva. Acum mi se părea că-mi făcusem planuri singură de când mă știam. Ce-i drept, excelam atât în planificare, cât și în execuție: pas cu pas, planurile mele dădeau roade cu o asemenea exactitate, încât

dacă m-aș fi uitat mai bine aș fi văzut că ceea ce-mi călăuzea rigoarea era un soi de frică. Când eram tânără, credeam că aveam să-mi trăiesc viața la fel de liber ca scriitorii și artiștii pe care îi alesesem drept modele. Dar în cele din urmă n-am fost destul de curajoasă ca să rezist curentului care mă trăgea spre convenție. Nu ajunsesem destul de departe în educația profundă, amară, inteligentă a sinelui ca să știu ce pot și ce nu pot suporta – să-mi cunosc disponibilitatea pentru constrângere, pentru dezordine, pentru pasiune, pentru instabilitate, pentru plăcere și suferință –, înainte de a mă hotărî asupra unei narațiuni pentru propria-mi viață și de a mă angaja s-o trăiesc. Scrisul despre alții poate ascunde, un timp, faptul că planurile pe care le-ai făcut pentru tine însuți te-au izolat de necunoscut, în loc să te apropie de el. În adâncul sufletului meu, știusem întotdeauna asta. Dar dacă noaptea trupul meu tresărea în timp ce mă străduiam să dorm, așa cum s-a întâmplat în noaptea în care am acceptat să mă căsătoresc cu viitorul meu soț lângă un lac negru strălucitor, încercam să-l ignor, așa cum încerci să ignori inexplicabilul șurub rămas după ce ai asamblat patul în care trebuie să te culci. Și nu doar pentru că nu aveam curajul să recunosc lucrurile pe care le simțeam în legătură cu mine sau cu omul de care acceptasem să-mi leg viața. Îl ignoram și pentru că tânjeam după frumusețea și soliditatea formei, cea către care întreaga natură (și câteva mii de ani de evrei) își îndreaptă cea mai mare laudă: mama, tatăl și copilul. Și astfel nu am luat în seamă calculul care mi-ar fi cerut să prevăd ce avea să se întâmple cu noi toți odată asamblată forma, odată aliniați atomii în noi. În schimb, temându-mă de emoția violentă pe care mi-o provocase în copilărie familia mea, mă înhămam alături de un bărbat care părea să aibă plăcerea supranaturală a constanței, indiferent ce s-ar fi întâmplat înăuntru sau afară. Și apoi mă înhămam la rutina

și programul unei vieți extrem de organizate, disciplinate și sănătoase, ca și când totul ar fi depins de asta, ca și cum bunăstarea și fericirea copiilor mei ar fi necesitat această înhămare nu numai a tuturor orelor și zilelor mele, ci și a gândurilor mele, a întregului meu spirit. În timp ce viața cealaltă, informă și fără nume devenea tot mai palidă, tot mai puțin accesibilă, până când am reușit să închid complet poarta spre ea.

Am mers pe strada King George, trecând pe lângă intrarea într-un parc în care-mi dusesem deseori copiii să se joace și să se cațere pe o construcție de sfori din vârful căreia pretindeau că se vede marea. Trebuia să facem o oprire scurtă înainte de a ne vedea de drum, mi-a spus Friedman. M-am gândit că poate a uitat ceva acasă și am început să mă întreb cum o fi viața lui. Îmi imaginam apartamentul lui plin de cărți vechi și-mi imaginam o soție cu pieptul mare, practică, cu părul scurt, cărunt, atât de obișnuit la un anumit tip de femeie israeliană trecută de șaizeci de ani. Păr kibbutznik, cum îl numește o prietenă de-a mea, deși mie îmi amintește întotdeauna de lagărele de concentrare, sau mi-ar aminti, dacă severitatea n-ar fi atât de adesea însoțită de cercei uriași și de un nepot. O Iudita sau Rut din Haifa. Tatăl, medic din Germania, mama, o pianistă care dădea lecții particulare, amândoi supraviețuitori, din al căror întuneric această Iudita sau Rut a trebuit să se elibereze, deși în cele din urmă a ajuns psiholog și și-a petrecut anii maturității încercând să înțeleagă traumele altor oameni. Genul de femeie în a cărei bucătărie oamenilor le place să vină și să stea când ea nu e ocupată la serviciu, care de patruzeci de ani se plimbă în fiecare dimineață cu aceleași două prietene. Deja o iubeam pe această Iudita sau Rut; deja eram gata să mă așez la masa ei din bucătărie, acoperită

cu o mușama înflorată, și să-i spun totul. Dar nu către apartamentul lui Friedman ne-am îndreptat, ci spre strada numită după șlefuitorul de lentile olandez.

Friedman a parcat mașina în fața blocului la care mă adusese cu două zile în urmă, unde Kafka și pisicile trăiau împreună în păcat, așteptând un verdict al tribunalului. Am crezut că o să-mi țină o nouă prelegere, dar de data asta a coborât și mi-a spus să aștept. Avea să lipsească doar câteva minute, mi-a promis el și, înainte de a apuca să protestez, a trântit ușa și a pornit să traverseze strada, ajutându-se de baston.

Cățeaua a scâncit, privind în urma lui până când a dispărut în clădire, apoi a început să urle, parcă la o cumplită nedreptate. Se plimba de colo, colo pe bancheta de piele crăpată, găurită de o lungă istorie de astfel de așteptări agitate. Am încercat s-o liniștesc, dar neștiind cum o chema sau ce cuvinte înțelegea, n-am avut cum. Când a părut pe cale să se sufoce cu propria-i respirație precipitată, am trecut peste schimbătorul de viteze și m-am dus în spate, lângă ea. A păsit peste mine de câteva ori, apoi s-a resemnat, cu labele din față întinse în poala mea. Am tras-o ușurel de pielea de pe ceafă, așa cum făceam cu câinele cu care trăiam de aproape tot atât de multă vreme ca și cu soțul meu.

Au trecut zece, apoi cincisprezece minute. M-am gândit la o poveste pe care mi-a spus-o un prieten cu mulți ani în urmă, despre o călătorie pe care o făcuse la Praga când era tânăr. Într-o noapte s-a îmbătat criță, fiind convins că trebuia să iasă afară și să sărute Altneuschul, sinagoga aflată chiar peste drum de unde locuia el. A doua zi dimineață s-a trezit nevătămat, încă îmbrățișând clădirea, vegheat, după cum își închipuia, de rămășițele golemului care se spune că-i înmormântat în pod. În dimineața aceea a hotărât să se ducă la Cimitirul Evreiesc Straschnitz, să-l viziteze pe Kafka.

Scriitorul era înmormântat alături de tatăl lui, mi-a spus prietenul meu, ceea ce era mai mult sau mai puțin cea mai cruntă insultă imaginabilă. Prietenul meu a hotărât să rostească un *kaddish* pentru Kafka. Când a terminat, s-a întors să plece și a văzut că-n spatele lui era exact aceeași piatră de mormânt. A rămas buimăcit. Câteva minute mai târziu, s-au apropiat niște puști și i-au explicat că tocmai terminaseră o copie a pietrei de mormânt a lui Kafka pentru un film și o lăsaseră acolo cât plecaseră să ia prânzul. Rostisem rugăciunea în fața copiei, mi-a spus prietenul meu. I-a ajutat apoi s-o încarce în mașină. Hârtia cu care luaseră mulajul pietrei originale zăcea pe jos, și le-a cerut voie s-o ia el.

Mă întrebam ce putea face Friedman înăuntru. Răsuflarea fierbinte a cățelei s-a liniștit și a devenit ritmică. Îmi imaginam camerele aglomerate din spatele gratiilor de la fereastră, cu aerul umed din cauza plantelor de interior care-și lăsau să cadă frunzele galbene pe manuscrisele kafkiene decolorate de vreme, împrăștiate peste tot, ale căror pagini miroseau probabil a feromoni de pisică. Frustrată că eram împiedicată să văd toate astea cu ochii mei, într-un târziu am dat jos cățeaua din poală și am coborât din mașină. Pisicile lipseau astăzi – adunate înăuntru, pesemne, ca să se rostogolească pe cerneală praghezăă –, dar mirosul lor rămăsese suspendat în aer, și castronașele murdare puse pe jos sugerau că aveau să se întoarcă destul de curând. Am găsit numele Evei Hoffe pe soneria de sus, dar, trăgând cu ochiul în vestibulul care se vedea prin ușă și închipuindu-mi ochiul mărit al fetei bătrâne cu părul lățos cercetându-mă prin vizor, am dat înapoi și m-am ghemuit sub frunzele late de smochin, dându-mi la o parte de pe față o pânză de păianjen lipicioasă.

În noaptea de după prima mea întâlnire cu Friedman, citisem pe internet despre procesul privind arhivele Kafka.

Tot ce-mi povestise apărea confirmat acolo: cazul, care era încă pe rol, se reducea la întrebarea dacă manuscrisele lui Kafka – într-un sens, Kafka însuși – erau o proprietate națională sau privată. Până acum nu se dăduse un verdict, dar între timp tribunalul aprobase solicitarea Bibliotecii Naționale ca hârtiile aflate în posesia Evei Hoffe să fie inventariate. Eva, care adeseori spusese că arhiva era o prelungire a propriilor ei membre, asemuia asta cu un viol. După ce două apeluri au fost respinse, cheile de la cutiile de valori din Tel Aviv au fost în sfârșit smulse din mâinile ei, dar nu s-au potrivit în broaște. În ziua în care cutiile trebuiau să fie în sfârșit deschise de avocați, Eva a fost văzută fugărindu-i prin bancă și răcnind că hârtiile îi aparțineau ei. Însă oricât de nebună ar fi părut uneori, oricât de bizare ar fi fost poveștile despre comportamentul ei, oricât de complicat o fi fost pentru statul Israel să accepte că un scriitor evreu care însemna atât de mult pentru atât de mulți putea fi proprietatea altcuiva decât a lui, poziția ei nu era lipsită de temei legal. Rezultatele inventarului n-au fost făcute publice, dar *Haaretz*[1] confirmase faptul că ea deținea o cantitate mare de material kafkian original. Și era al tuturor și al nimănui, sau al statului Israel, sau doar al ei.

Apropiindu-mă de șirul de ferestre de la parter, am văzut că în spatele grilajului de bare albe, grele care le proteja se mai afla un strat de plasă din sârmă, în genul celei folosite la cuștile pentru animale mici. Înăuntru era prea întuneric ca să distingi ceva. Pe părțile laterale ale clădirii, condițiile erau și mai severe: bovindourile menite să permită un fel de seră deschisă erau întemnițate grotesc în spatele barelor ruginite și ale cuștii murdare, peticită sau întărită la colțuri cu atenția energică născută din paranoia. Sau nu era atât reflexia unei

1. Cel mai longeviv ziar israelian, fondat în 1918. Este publicat atât în ediție ebraică, cât și în ediție engleză.

minți bolnave care pierduse contactul cu realitatea, m-am întrebat, cât a realității absurde a ceea ce, împotriva oricăror evidențe, se afla înăuntru: ceva atât de rar și de valoros, încât există oameni care nu vor precupeți nimic pentru a pune mâna pe el? Se spunea că apartamentul fusese spart cu câțiva ani înainte, deși relatările despre incident din ziarele israeliene sugerau probabilitatea unei participări dinăuntru.

Am auzit o mișcare. Relaxându-mi privirea, astfel încât grilajul metalic s-a dizolvat în fundal, am văzut pisica neagră slăbănoagă, care se aplatizase între bare și plasă și se plimba cu pași leneși prin spațiul strâmt dintre ele. Dacă aș fi crezut în astfel de lucruri – și probabil credeam în astfel de lucruri – aș fi putut lua asta drept un semn rău. O clipă mai târziu am auzit cum ceva greu, ca un trup, e târât pe trepte, și când am dat colțul spre fața blocului, și-a făcut apariția Friedman, trăgând după el o valiză neagră. Cusăturile se slăbiseră la muchii, iar mânerul era înfășurat în bandă izolantă. Era o valiză care amintea mai degrabă de un vânzător ambulant de cupe pentru *kiddush*[1] decât de un lucrător al Mossadului, sau chiar un fost lucrător al Mossadului, din debaraua catedrei de literatură ebraică. Nu că asta m-ar fi împiedicat să cred, cu o împunsătură în inimă, că înăuntru se afla ceva din scrierile pierdute ale lui Kafka.

Orice-ar fi fost, Friedman nu mi-a povestit. Nu încă, a zis el, uitându-se în oglinda retrovizoare în timp ce ne îndepărtam. Mai întâi trebuia să-mi spună câteva lucruri. Puteam să ne oprim în Ierusalim, în drum spre deșert, și să luăm prânzul la un mic și liniștit restaurant vegetarian în Casa Confederației, în cartierul Yemin Moshe, care dădea spre zidurile Orașului Vechi. Acolo puteam să vorbim fără să fim deranjați.

---

1. Binecuvântare a vinului sau a sucului de struguri, unul dintre ritualurile de sabat.

Dacă lucrurile nu erau deja ciudate, din momentul în care valiza s-a aflat în posesia noastră, ele au devenit mult mai bizare. Acum mi se pare că înainte de valiză operam într-o lume cu legi cunoscute, dar circumstanțe neobișnuite, însă după aceea legile cunoscute au început să tremure și să se îndoaie un pic. Mai mult decât atât, mi se pare că înaintam de mult spre îndoitura aceea fără s-o știu, adică înaintam spre valiză, o valiză de care într-un anume sens eram conștientă de când aveam șapte ani și îmi fusese dată într-o poveste. Dar trebuise să aștept toți acești ani pentru ca ea să se deschidă în sfârșit în viața mea.

Povestea mi-a fost spusă de femeia care avea grijă de mine și de fratele meu când eram mici. A trăit în casa noastră aproape un deceniu, începând de când avea douăzeci și doi de ani, dar cuvântul *bonă* nu i s-a putut aplica niciodată, nici măcar *babysitter*: era prea sălbatică pentru asta, prea liberă și neconvențională. Era, de asemenea, mistică, și

deși fusese crescută în religia catolică, credințele ei aveau multe surse și nu urmau nici un fel de învățăminte. Camera ei din casa noastră era plină de cristale și de tablouri cu zeițe, vrăjitori și personaje Disney făcute de ea cu aerograful, iar la gât purta un mic portret al lui Isus cu o coroană de spini, ale cărui mici picături de sânge ne provocau fascinație și greață deopotrivă. Dar n-am văzut nici o dovadă de pioșenie sau supunere la Anna; numeroasele povești pe care ni le spunea despre copilăria ei erau întotdeauna legate de acțiuni subversive, nu numai împotriva autorităților din viața ei, ci împotriva a tot ce trăia marcat de regulile normalității, negând magia pe care o vedea ea pe muchiile a tot și a toate. Această poveste anume era despre o slujbă pentru care fusese angajată când avea nouăsprezece ani, cu câțiva ani înainte să vină să stea la noi. Un cuvânt mai potrivit ar fi operațiune, căci tot ce avea de făcut era să ia o valiză neagră în mijlocul nopții dintr-un loc și să meargă cu mașina trei ore, pentru a o livra în altul. Nu-mi pot aminti ce cuvinte a folosit Anna pentru a descrie natura a ceea ce se afla în valiză, dar am înțeles că era ceva ilicit și că se punea în pericol făcând acel drum. Povestea pe care ne-a spus-o nouă era mai mult despre călătoria încordată pe un drum șerpuitor și întunecos, în timpul căreia o mașină, copie perfectă a celei pe care o conducea ea, a început s-o urmărească. Am implorat-o să ne spună ce se afla în valiză, dar a refuzat. Fratele meu bănuia că era plină cu bani, iar eu bănuiam că ar fi conținut un colier fermecat. Dar Anna, care în anumite privințe ne cunoștea mai bine decât părinții noștri, a spus că va trebui să aștepte cu răspunsul până la *bar mitzvah*-ul fratelui meu, care avea să fie peste patru ani.

Anii au trecut, iar din când în când fratele meu și cu mine pomeneam de valiză, ca să vedem dacă Anna ne va dezvălui în sfârșit conținutul ei secret. Ea însă ne amintea

doar că trebuia să așteptăm până la momentul asupra căruia căzuserăm de acord. Și a venit în sfârșit *bar mitzvah*-ul fratelui meu – a venit și a trecut, și noi n-am întrebat. Probabil am uitat, sau eram destul de mari ca să bănuim răspunsul fără a fi nevoie să ni se spună, și am vrut să evităm disconfortul întrebării. Dar ca rezultat, misterul a devenit permanent, și ceea ce ne-a dat Anna, în forma unei povești despre o valiză, a supraviețuit celorlalte lucruri nenumărate pe care le-am primit în anii aceia și pe care mai târziu le-am pierdut sau le-am uitat.

*

Cu Kafka în portbagaj, Friedman a condus spre șosea. Drumul ne-a purtat pe lângă palmieri și chiparoși, pe lângă câmpuri deasupra cărora stoluri întunecate de grauri își schimbau brusc direcția la unison, apoi virau abrupt din nou. Pe lângă orașul Modi'in, după care peisajul devenea mai bătrân, iar de sub iarbă se zărea țeasta albă a lumii. Am trecut peste dealuri înțesate de zidurile sparte ale teraselor de mult lăsate să se prăbușească, dar ale căror șiruri de măslini străvechi continuau să crească, pe lângă sate arăbești și un păstor ce cobora agil dealul mânându-și oile. Un gard metalic a apărut de fiecare parte a drumului, cu cercuri de sârmă ghimpată în partea de sus, și am trecut printr-un punct de control unde stăteau soldați cu coifuri de protecție și uniforme negre, îngroșate de veste antiglonț. După câțiva kilometri, gardul a fost înlocuit de ziduri înalte de beton, care se întindeau până în marginea Ierusalimului, unde făceau loc pădurilor de pini. Intrând în oraș, am mers pe lângă Parcul Sacher și pe străzile din Rehavia, pe lângă renovata moară a lui Montefiore și renovatul hotel King David, cândva bombardat, cândva *no-man's-land*, cândva, nu foarte demult, gazdă a nunții fratelui meu.

Friedman a tras mașina într-o mică parcare aproape de un parc, și-a eliberat cățeaua de pe bancheta din spate și

m-a condus în josul unui deal mare, plin de ciori. Clădirea din piatră a Casei Confederației era singura construcție din zonă, înconjurată de o grădină de măslini și palmieri, parfumată cu lavandă. Restaurantul era gol, și chelnerul solitar ne-a indicat o masă la fereastra care dădea, peste valea îngustă, spre zidurile construite de Soliman Magnificul. Căței aua s-a culcat cu un geamăt pe picioarele încălțate în sandale ale lui Friedman. În timp ce chelnerul era plecat să-i aducă un bol cu apă, Friedman și-a făcut de lucru scotocind printre fotocopiile boțite îndesate într-o mapă de piele pe care o adusese cu el din mașină. Abia după ce ne-a fost luată comanda și chelnerul, care părea să fie totodată și bucătar, a dispărut în bucătărie, Friedman s-a aplecat în sfârșit spre mine și, cu o ultimă privire inutilă prin restaurantul gol, a coborât vocea și a început.

În următoarele două ore, l-am ascultat depănându-și povestea extraordinară. Era atât de elucubrantă, încât la început am fost convinsă că Effie fabulistul mă dăduse pe mâna unuia asemenea lui, și acesta potențial mitoman. Am hotărât că o să aștept până termina – era o poveste prea senzațională ca să n-o aud până la capăt –, dar când masa se va fi sfârșit, o să mă scuz și o să mă duc să-l sun pe Effie. El mă vârâse în asta, acum el să mă scoată. Măcar să mă ducă înapoi la Tel Aviv cu mașina.

Și totuși, pe măsură ce Friedman vorbea, eram tot mai nesigură de ceea ce trebuia să cred. Știam cât de improbabil era ceea ce-mi spunea. Și că, dacă printr-o minune lucrurile chiar se întâmplaseră, nu ar fi avut cum să fie ținute secrete în tot acest timp: trecuseră aproape nouăzeci de ani de la moartea lui Kafka într-un sanatoriu din suburbiile Vienei. Dar în fața elocinței convingătoare a lui Friedman, a aerului său autoritar și a cunoștințelor aparent exhaustive pe

care le avea despre Kafka, m-am trezit începând să iau în considerare posibilitatea îndepărtată, cu totul improbabilă, ca tot ce-mi spunea să fie adevărat. Și presupun că, la fel ca în cazul tuturor lucrurilor incredibile pentru care avem deschidere, voiam să cred că ar putea să fie: că într-adevăr Kafka ar fi trecut în sfârșit pragul, s-ar fi strecurat printr-o crăpătură în ușa care se închidea și ar fi dispărut în viitor. Că, la treizeci și cinci de ani după înmormântarea lui la Praga și transportarea în secret în Palestina, ar fi putut muri liniștit în somn, într-o noapte de octombrie din 1956, știut numai, dacă era să fie totuși știut – ca grădinarul Anshel Peleg. Că în Tel Aviv, nu departe de apartamentul surorii mele, putea să fie o casă, și în spatele casei o grădină, și în grădina aceea, acum sălbatică și năpădită de buruieni, un portocal plantat de Kafka însuși. Ultima dată când fusese el acolo, mi-a spus Friedman, o cioară căzuse direct din cer și aterizase moartă la picioarele lui așa, pur și simplu, fără nici o explicație.

II

Ghilgul

Numele lui evreiesc, Anshel, era tot ce păstrase din vechea sa viață. Este un diminutiv idiș pentru Asher, interschimbabil cu Amshel, care derivă și din *Amsel*, cuvântul german pentru mierlă. Ar fi putut să renunțe cu ușurință la el în favoarea unui nume mai frecvent ales de către cei care imigrau în Palestina, cum ar fi fost Haim, Moshe sau Yaakov, dacă nu ar fi păstrat ecoul numelui de familie la care fusese nevoit să renunțe și care într-o zi avea să devină mai faimos decât și-ar fi putut închipui vreodată. *Kavka*, în cehă, înseamnă stăncuță, un cuvânt atât de comun, încât Hermann Kafka a ales această specie de cioară ca siglă pentru afacerea sa cu galanterii și confecții. Faptul că fiul lui, Franz, era atras de metamorfozarea între om și animal și că uneori scriitorul se identifica mai mult cu animalul este evident în opere care aveau să fie citite cândva în lumea întreagă. Faptul că, purtându-și coiful lucios de păr negru, tras pe frunte ca o caschetă severă, cu ochii pătrunzători, depărtați și nasul ca un cioc, scriitorul nu semăna cu nici un animal mai mult decât cu stăncuța este, probabil, afirma Friedmann, unul dintre acele accidente ale sorții pe care, în numeroasele sale povestiri, Kafka era maestru în a le revela ca proiecții ale unei tulburi dorințe interioare. Iar faptul că numele de familie pe care și-l luase, Peleg, era comun pentru aceia care sosiseră cu cel ce-al treilea val de *aliyah* sugerează că a

fost ales în vederea anonimatului, probabil de către o altă autoritate, care n-a văzut nici un motiv să obiecteze la numele Anshel sau n-a sesizat mierla pe care Kafka o strecura fraudulos în țară înfășurată în el.

A fost cât pe ce să nu supraviețuiască drumului. Când vasul a ancorat la Haifa, docherii, care îl îndrăgiseră pe bărbatul palid, blând, imposibil de slab, au trebuit să-l poarte pe brațe, întins pe spate, pentru ca primul lucru pe care-l vedea pe Tărâmul Făgăduinței să fie cerul de un albastru strălucitor, absolut lipsit de nori, care se arcuia deasupra lui. Un copil care-și aștepta o rudă îndepărtată pe chei a început să plângă, crezând că este descărcat un cadavru. Așa că prima propoziție în ebraică pe care Kafka a auzit-o rostită în Palestina a fost „Cum a murit, tată?“ Și bărbatul imposibil de slab, cu fața întoarsă spre cer, care întotdeauna își fusese postum lui însuși, a surâs pentru prima dată într-o săptămână.

Își regiza moartea de ani de zile, nu-i așa? *Departe de aici, tot mai departe!* Îți amintești replica asta? m-a întrebat Friedman, cu ochelarii aruncându-i umbre noroioase pe ochi. Este ceea ce strigă călărețul din una dintre parabolele lui când este întrebat unde se duce, dar ar putea fi la fel de bine epitaful gravat pe piatra de mormânt a lui Kafka, din cimitirul evreiesc din Praga. Toată viața lui a visat să evadeze, și totuși n-a reușit nici măcar să se mute din apartamentul părinților săi. Să fii prizonier într-un mediu uluitor, ostil condițiilor tale interioare, în care ești sortit să fii obtuz neînțeles și prost tratat, pentru că nu ești în stare să vezi ieșirea – din asta, nu e nevoie să-ți aduc aminte, mi-a amintit Friedman, a făcut Kafka cea mai mare literatură. Nimeni – nici Joseph K., nici Gregor Samsa, nici artistul foamei, nici șoarecele care fuge spre capcana lui în timp ce lumea se îngustează, fără a-și da seama că tot ce are de făcut e să schimbe

direcția – nici unul dintre ei nu reușește să scape din condițiile lui existențiale absurde; tot ce pot să facă este să moară din cauza lor. E o coincidență că Franz Kafka era de părere că cele mai bune pasaje ale lui sunt puneri în scenă ale propriei sale morți? Odată i-a spus lui Brod că secretul lor stă în faptul că în timp ce surogatele lui ficționale suferă și simt moartea ca fiind dură și nedreaptă, el savurează ideea de a muri. Nu pentru că voia să-și pună capăt vieții, a zis Friedman, coborând vocea și aplecându-se spre mine peste masă, ci pentru că simțea că nu trăise cu adevărat niciodată. Lumina era difuză în părul alb și moale al lui Friedman, iar pentru o clipă a părut o aureolă. A continuat: când Kafka și-a imaginat propria înmormântare într-o scrisoare către Brod, el a descris-o ca pe un trup care fusese întotdeauna un cadavru încredințat în sfârșit mormântului.

A durat, dar tuberculoza care l-ar fi ucis la Praga a început să dea înapoi în Palestina. Și deși am putea fi tentați să atribuim asta grijii excelenților săi medici sau frecventelor sejururi în deșert, unde aerul uscat a făcut minuni pentru plămânii săi, a face astfel, a spus Friedman, ar însemna să atribuim realității forțe care de fapt îi aparțineau lui Kafka însuși. Mereu susținuse că boala lui de plămâni, asemenea insomniei și migrenelor sale, nu era nimic altceva decât o revărsare a bolii sale spirituale. O afecțiune născută din faptul că se simțea captiv și sufocat, fără aerul de care avea nevoie ca să respire sau refugiul pentru a scrie. La prima hemoragie, când sângele nu se mai oprea, simțise un fior de emoție. Nu se simțise niciodată mai bine, a scris el mai târziu, și în noaptea aceea a dormit bine pentru prima dată în ani de zile. Pentru el, această boală cumplită sosise ca îndeplinire a unei dorințe profunde. Și deși era aproape sigur că avea să-l ucidă, a zis Friedman, până atunci era o grațiere: de căsătorie, de muncă, de Praga și de familia sa. Imediat,

fără nici o întârziere, a rupt logodna cu Felice. Și îndată după ce a făcut asta, a cerut retragerea imediată din slujba lui de la Compania de Asigurări pentru Accidente. I s-a acordat numai un concediu temporar, dar cele opt luni care au urmat au fost, după cum a spus adesea Kafka, cele mai fericite din viața lui. Le-a petrecut la ferma din Zürau a surorii lui, într-o stare vecină cu euforia, lucrând în grădină și pe câmp, hrănind animalele și scriind. Simțise întotdeauna că tulburările nervoase ale generației sale veneau din faptul că erau dezrădăcinați din pământul natal al părinților și al bunicilor, înstrăinați de ei înșiși în granițele claustrofobe ale societății urbane. Dar numai în timpul convalescenței la Zürau, mi-a spus Friedman, a avut Kafka ocazia să experimenteze la prima mână efectele reparatorii ale ființei în contact cu solul. A devenit pasionat de școlile agricole sioniste care se deschideau în întreaga Europă și a încercat să-i convingă pe Ottla și pe câțiva prieteni să participe și ei. În același an a început să studieze ebraica, și în Zürau a trecut cu hărnicie prin șaizeci și cinci de lecții din manual, avansând suficient cât să-i poată scrie lui Brod în ebraică. Întrețesute, mi-a spus Friedman, dorul de relația pierdută cu pământul și cel de o limbă străveche s-au topit în ceva mai concret, și aceasta este epoca în care Kafka a început să-și cultive serios fantezia de a emigra în Palestina.

Poate că n-a fost niciodată un sionist atât de înflăcărat sau de implicat ca prietenii lui apropiați, a zis Friedman. Max Brod, Felix Weltsch și Hugo Bergmann, cel mai vechi prieten al său din anii de școală, au participat cu toții activ în cadrul mișcării, mai întâi aderând la grupul studențesc Bar Kochba din Praga, apoi publicând eseuri, susținând conferințe și angajându-se să emigreze. Dar cel mai faimos rând despre sionism al lui Kafka – „Îl admir și îmi face greață“ – spune mai mult despre structura sa decât orice altceva: un

om care nu se poate conforma nici unei ideologii. Citea avid ziarele și revistele sioniste și își publica povestirile acolo. A participat la conferința sionistă din Viena și chiar a promis să promoveze acțiunile Hapoalim, Banca Muncitorilor. După ce a ascultat, la Praga, conferințe ale unor gânditori ca Buber sau Berdyczewski, Kafka a intrat în contact cu poveștile populare hasidice, povestirile din Midrash și misticismul cabalistic, care au avut o influență atât de profundă asupra scrierilor sale. Și cu cât era mai fascinat și mai mistuit de aceste texte, a spus Friedman, cu atât devenea mai atras de acel pământ natal pierdut, îndepărtat, în care își aveau originea și la care făceau trimitere.

Și totuși, a zis Friedman, ridicând un deget gros, pentru a înțelege cu adevărat de ce Kafka a trebuit să moară ca să vină aici, de ce a fost dispus să sacrifice totul pentru asta, trebuie să înțelegi un element vital. Și acesta este: nu *realitatea* potențială a Israelului a fost cea care i-a inspirat fantaziile. Ci *irealitatea* lui.

Aici Friedman a făcut o pauză, odihnindu-și ochii cenușii, apoși asupra mea. Din nou am avut impresia că deliberează, că juriul încă nu ajunsese la un verdict în ceea ce mă privea mea, deși părea prea târziu pentru asta acum, că ne aflam unul în fața celuilalt, cu valiza lui Kafka în portbagaj și secretul lui împrăștiat pe masă.

Friedman m-a întrebat dacă-mi aminteam prima scrisoare pe care i-a trimis-o Kafka lui Felice. Dar îi scrisese vreo opt sute de scrisori lui Felice. Nu, am spus, nu-mi aduc aminte care a fost prima. Ei bine, se întâlniseră cu câteva săptămâni în urmă, a continuat Friedman, și, ca să reia legătura, Kafka i-a amintit că-i promisese că-l va însoți în Palestina. Într-un fel, întreaga lor relație a început în această notă de fantezie și am putea spune, a zis Friedman, că a continuat în felul ăsta vreme de cinci ani, căci o parte din

Kafka trebuie să fi știut tot timpul că nu voia sau nu putea să se căsătorească cu ea. Odată pornită relația lor epistolară, când Felice și-a cerut scuze că nu răspundea destul de repede, Kafka i-a spus că nu era ea de vină, că problema venea din faptul că nu știa unde sau măcar cui îi scrie, căci el însuși nu putea fi găsit. El, care nu a trăit niciodată cu adevărat, care nu simțea că există decât în irealitatea literaturii, nu avea o adresă în lumea asta. Înțelegi? m-a întrebat Friedman. Într-un anumit sens, Palestina era singurul loc la fel de ireal ca literatura, pentru că odinioară a fost inventată de literatură și pentru că *încă mai era de inventat*. Astfel, dacă era să aibă un cămin spiritual, un loc în care să poată trăi, acesta era singurul.

Poate că fantezia unei relații cu Felice a început cu fantezia unei vieți în Palestina, a continuat Friedman, dar numai la fantezia unei vieți în Palestina Kafka nu a renunțat niciodată. Cu anii, ea doar și-a schimbat forma. Se imagina muncind manual într-un kibbutz, supraviețuind cu pâine, apă și curmale. A scris chiar un manifest pentru un astfel de loc, „Muncitorii fără posesiuni", pledând pentru o zi de muncă de maximum șase ore, proprietăți limitate la câteva cărți și haine și absența completă a avocaților și a tribunalelor, căci relațiile personale urmau să fie bazate exclusiv pe încredere. Mai târziu, după ce Hugo Bergmann a emigrat și a ajuns directorul Bibliotecii Naționale Evreiești din Ierusalim, Kafka își imagina un mic pupitru de legătorie într-un colț pentru el, unde să fie lăsat în pace printre cărți vechi și miros de lipici.

Dar ultima fantezie a lui Kafka, cea pe care a ținut-o trează în anul dinaintea morții sale în Europa, i se părea lui Friedman cea mai frumoasă, după cum a recunoscut el însuși, poate pentru că era cea mai kafkiană. În acel ultim an, el a cunoscut și s-a îndrăgostit de fiica unui rabin hasidic,

pe nume Dora Diamant, care împărtășea visul lui de a emigra în Palestina. Aveau să-și deschidă un restaurant în Tel Aviv, au hotărât ei, unde Dora urma să gătească, iar Kafka să servească la mese. Vorbea despre acest vis din ce în ce mai des, mai ales tinerei sale profesoare de ebraică, Puah Ben-Tovim, care ani mai târziu a atras atenția asupra faptului că Dora nu știa să gătească și Kafka ar fi fost un chelner groaznic, dar și că în acei ani Tel Avivul era plin de restaurante conduse de astfel de cupluri și că în acest sens fantezia suprarealistă a lui Kafka era mai realistă decât am putea fi înclinați să credem la prima vedere. Nu poți să-ți imaginezi? m-a întrebat Friedman cu un zâmbet amuzat. Mesele de lemn și posterul spălăcit cu Castelul din Praga atârnând ironic pe perete, o *kuchen*[1] sub un clopot de sticlă pe tejghea? Și chelnerul cu uitătură de păianjen veninos, cu jiletcă neagră scurtă, care plesnește o muscă zâmbind vag pieziș?

Vorbind în șoaptă ca să nu fie auzit de urmașul lui Kafka, ce ștergea pahare lângă esspressor, Friedman mi-a spus că, în urmă cu vreo treizeci de ani, unul dintre biografii scriitorului a dat de Puah Ben-Tovim în Ierusalim și a publicat un interviu cu ea în *The New York Times*. La vremea aceea ea era dr. Puah Menczel și avea aproape optzeci de ani, iar dacă citeai articolul printre rânduri vedeai în acțiune „mașina de ceață a lui Kafka", cum o numea Friedman, o mașină alimentată de Brod, dar care ar fi fost imposibilă fără Bergmann și Puah, care fuseseră amândoi vitali în planul de a-l duce pe Kafka în Plaestina în secret. Puah fusese angajată la biblioteca lui Bergmann când avea optsprezece ani, și povestea spune că atunci când și-a dat seama cât de supracalificată era pentru această slujbă, el a trimis-o să studieze matematica la Praga, și chiar i-a aranjat să locuiască la părinții lui. Acest ultim amănunt te face să devii atent, a zis

---

1. Prăjitură (în limba germană, în original).

Friedman. Sau te-ar face, dacă ai avea îndoieli cu privire la biografa oficială, care ne spune că Bergmann a trimis-o pe Puah la Praga nu ca emisar al lui, nu ca să înceapă să lucreze la un plan clandestin care deja prindea contur, ci pur și simplu din bunătatea inimii sale, și abia după aceea i-a venit ideea s-o trimită să-l cunoască pe Kafka, căruia a început să-i dea lecții particulare de ebraică de două ori pe săptămână.

La sosirea lui Puah, în 1921, Kafka era deja foarte bolnav. În interviul pe care i l-a acordat biografului inocent, care a găsit-o șaizeci de ani mai târziu, ea a descris durerosele accese de tuse care le întrerupeau lecțiile și ochii negri, imenși ai lui Kafka implorând-o să continue cu încă un cuvânt, și încă unul. În cele din urmă, Kafka progresase destul cât să poată citi împreună o parte dintr-un roman al lui Brenner. Dar în articolul din *The Times* biograful lui Kafka mai notează că după ce Puah Ben-Tovim a renunțat la studiile de matematică și s-a mutat în Germania, iar Kafka a urmat-o acolo, instalându-se în casa de lângă tabăra de copii evrei la care lucra ea, aceasta a ieșit brusc din peisaj și nu l-a mai văzut niciodată. În mormanele de amintiri apărute mai târziu, ca urmare a faimei postume a lui Kafka, nu există un singur cuvânt de la Puah Ben-Tovim, notează biograful. Iar când în sfârsit dă de ea la Ierusalim si ea îl invită cu amabilitate în apartamentul ei tapetat cu cărți, își explică simplu desprinderea: Kafka se zbătea ca un om care se înecă, gata să se agațe de oricine ajungea destul de aproape de el. Ea avea viața ei și nu poseda voința sau puterea de a fi infirmiera unui om foarte bolnav, cu douăzeci de ani mai în vârstă decât ea, nici dacă ar fi știut ce știa acum despre el. Cu alte cuvinte, atitudinea ei a fost fără cusur, a spus Friedman. A reușit să se eschiveze, potolind pentru totdeauna curiozitatea biografului. Iar acum Puah Ben-Tovim e moartă, și n-o mai putem întreba nimic.

Cu toate acestea, dacă n-ar fi fost ea – și mai ales dacă n-ar fi fost Hugo Bergmann – sfârșitul ar fi venit exact așa cum și-l imaginase Kafka. Așa cum și l-a imaginat Kafka, a adăugat Friedman, și așa cum l-a relatat mai târziu Brod: cadavrul emaciat coborât în pământ, îndelung repetata scenă a morții jucată final și irevocabil, scriitorul care a scris una dintre cele mai tulburătoare și de neuitat povești despre metamorfoză, dispărut din lumea aceasta fără a se fi transformat vreodată el însuși. Faptul că nu a venit astfel se datorează numai micii cabale conduse de Bergmann. Alături de Puah și de Max Brod, aceasta îl mai includea pe Salman Schocken, fără de care atât transportul spre Palestina, cât și deceniile următoare în care Kafka a trăit aici ar fi fost financiar imposibile. Sunt sigur că știi numele lui Schocken, de la editura care a publicat ulterior toată opera lui Kafka în Germania, și mai târziu în America. Când l-a abordat Bergmann, în vara anului 1923, era încă doar proprietarul bogat al unui lanț de magazine germane. Alături de Buber însă, Schocken era fondatorul revistei sioniste lunare *Der Jude*, care publicase două dintre povestirile lui Kafka. Era deja cunoscut și ca patron al literaturii evreiești – era singurul care-l sprijinea pe Agnon de mai bine de un deceniu. Așa că Bergmann i-a scris, mi-a spus Friedman, și în toamna lui 1922 Brod s-a dus la Berlin să se întâlnească față în față cu Schocken, pentru a discuta situația lui Kafka.

Mai târziu, Brod a fost cel care a cules laurii pentru faptul că-l salvase pe Kafka. Dacă își amintește cineva de Hugo Bergmann, și-l amintește ca pe primul rector al Universității Ebraice și ca pe profesorul de filozofie care a scris despre transcendență. Spre deosebire de Brod, Bergmann nu a căutat nici o recunoaștere pentru rolul său în salvarea lui Kafka. Dimpotrivă, a spus Friedman, a fost dispus să devină țap ispășitor, ticălosul egoist opus eroului mărinimos

care era Brod. Conform poveștii scrise de Brod, încurajările puternice ale lui Bergmann l-au făcut pe Kafka să-și definitiveze planurile de a emigra în Palestina în octombrie 1923, să călătorească acolo împreună cu soția lui Bergmann și să locuiască la familia lor din Ierusalim până când avea să se întremeze și să se pună pe picioare. Dar când momentul s-a apropiat, Bergmann, chipurile, s-a răzgândit. Temându-se că Franz Kafka avea să-i molipsească de tuberculoză pe copiii lui și că pentru soția sa ar fi fost prea mult să aibă pe cap un om bolnav, și-a retras invitația. Că nimeni nu a pus la îndoială vreodată probabilitatea unei schimbări de atitudine atât de bruște și de crude la cineva care fusese unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Kafka timp de peste douăzeci de ani, a sugerat Friedman, se explică poate prin faptul că la vremea aceea Holocaustul obișnuise lumea cu povești despre nenumărații oameni care au refuzat adăpostul până și celor foarte apropiați, de teamă să nu se pună în primejdie. Dar adevărul este că fără Hugo Bergmann, Kafka n-ar fi ajuns niciodată în Palestina, și-ar fi acceptat condamnarea pe viață și n-ar fi scăpat niciodată de tirania tatălui său, n-ar fi ieșit niciodată din Europa, unde, dacă ar fi supraviețuit tuberculozei, ar fi fost mai târziu omorât de naziști, împreună cu cele trei surori ale sale. În 1974 Bergmann a primit Premiul Israelului pentru „servicii speciale aduse societății și statului Israel“, mi-a spus Friedman. Dar numai un mic grup de oameni a cunoscut întreaga dimensiune a acelor servicii.

În 1924 numai Max Brod mai rămăsese în Praga. Și astfel, el a fost singurul care putea să moștenească fără dificultate manuscrisele lui Kafka după moartea acestuia și să-și asume rolul de a le controla soarta, începând, se spune, prin a nesocoti ultima dorință a lui Kafka, de a le arde pe toate. Și pentru că Brod era scriitor, și pentru că era necesar să

îndepărteze pe oricine altcineva de poveste, a devenit și paznicul legendei lui Kafka. Iar deoarece legenda nu exista încă, și deoarece Kafka era încă aproape complet necunoscut, Brod a devenit singurul ei autor. Mai târziu, el avea să relateze cum imediat după moartea prietenului său era prea îndurerat pentru a începe să lucreze la o biografie. În plus, a fost copleșit de activitatea laborioasă de a sorta toate hârtiile lui Kafka, creând o bibliografie și pregătind manuscrisele pentru publicare. Astfel, Brod a scris în schimb ceea ce a numit *eine lebendige Dichtung* – „o creație literară vie" – un *roman à clef* în care oferea portretul original al sfântului bolnăvicios, suferind, pe care s-a întemeiat orice descriere de mai târziu a lui Kafka.

Zauberreich der Liebe, a spus Friedman, dacă nu ghicești după titlu – *Regatul fermecat al iubirii* – este o mizerie care ar fi fost aruncată la groapa de gunoi a literaturii a doua zi după publicare, dacă n-ar fi fost personajul Richard Garta. Când începe romanul, scriitorul Garta a murit deja la Praga. Așa că nu putem face cunoștință cu el, îl putem ști numai prin amintirile protagonistului romanului, Christoph Nowy, prietenul apropiat al lui Garta și acum executorul moștenirii lui literare. Nowy și-l amintește întruna pe Garta, aproape obsesiv, consultându-se cu el în sinea lui și chiar mergând până acolo încât să dea răspunsuri în locul prietenului său decedat. În acest sens, romanul ne oferă nu numai portretul original al lui Kafka, ci și argumentul lui Brod pentru a construi o imagine a lui Kafka prin propriile lui amintiri distilate. Așa cum cititorii cărții *Zauberreich der Liebe* nu-l pot cunoaște pe neprihănitul Garta decât prin inermediul lui Nowy, tot astfel lumea, chiar și acum, nu l-a cunoscut niciodată pe Kafka decât prin prisma personajului Garta al lui Brod.

Friedman a început să scotocească în mapa de piele pe care o adusese din mașină, până când a găsit o fotocopie boțită.

— „Garta“, a început el să citească, care „dintre toți înțelepții și profeții ce au pășit pe pământ era cel mai liniștit“, care, „dacă nu i-ar fi lipsit încrederea în sine, ar fi devenit un reper pentru omenire“.

Friedman s-a oprit și s-a uitat la mine ridicând din sprâncene.

— Absolut *schlock*[1], nu-i așa? a spus ondulându-și gura într-un zâmbet. Și totuși, doar la nivelul strategiei, a continuat el, are ceva genial; la fel de genial ca povestea că a refuzat dorința cu limbă de moarte a lui Kafka de a lua tot ce lăsa în urmă și de a arde fără să citească. Când lumea l-a descoperit încet pe Kafka al lui Brod, el s-a dovedit irezistibil. Și deși legenda poate să fi fost doar creația lui Brod, în deceniile care au urmat ea a fost extinsă și adăugită de hoardele de kafkologi care au preluat ștafeta, sporind cu exuberanță mitologia despre Kafka, fără să-i pună la îndoială sursa nici măcar o dată. Aproape tot – *tot* ce se știe despre Kafka se știe de la Brod! Inclusiv ceea ce se desprinde din scrisorile și jurnalele lui, căci bineînțeles că acestea au fost adunate și redactate de Brod. El l-a prezentat pe Kafka lumii, și apoi a gestionat fiecare fin detaliu al imaginii și reputației lui, până când a murit, în 1968, lăsând moștenirea lui Kafka în mâinile amantei sale, Ester Hoffe, și în destulă confuzie și dezordine, asigurându-se că nici astăzi autoritatea lui nu poate fi ocolită sau împărțită, și golemul Kafka pe care l-a modelat cu propriile lui mâini continuă să bântuie pe pământ.

Dar ne-a lăsat un indiciu enorm.

— Cred că nu s-a putut abține, a zis Friedman.

Tentația de a divulga totul și de a dezvălui strălucirea propriei creații a fost prea mare, așa că a ascuns adevărul în

---

1. De proastă calitate (termen provenind din cuvântul idiș *shlack*).

plină vedere. În *Zauberreich der Liebe*, Nowy pleacă în Palestina să se întâlnească cu fratele mai mic al lui Garta, care a făcut *aliyah* și trăiește într-un kibbutz. De la el, Nowy află că Garta era sionist – nu doar că simpatiza cu mișcarea, ci că activitățile și credințele sioniste erau cruciale pentru viața și conștiința lui de sine. Aceasta este o revelație absolută pentru Nowy, care n-a avut nici cea mai mică bănuială despre pasiunea ascunsă a celui mai bun prieten al său. Mai mult, fratele lui Garta îi spune lui Nowy că acesta scria în secret în ebraică, iar „conținutul spectaculos" al acestor caiete ebraice îl convinseseră să facă *aliyah* și să devină pionier.

— Ei? a zis Friedman, ridicând din nou din sprâncenele-i dese. Caiete ebraice? Dacă ai citi *Zauberreich der Liebe* ca să afli ceva despre Kafka, te-ai putea oare împiedica să întrebi: *Care* caiete ebraice?

Când Brod s-a apucat în sfârșit să scrie o biografie reală a lui Kafka, el a descris caracterul „singuratic și secretos" al acestuia. Cum, de exemplu, abia după câțiva ani de prietenie i-a destăinuit că scria. Și totuși, într-un anumit sens, romanul pretențios al lui Brod și întreaga mitologie ulterioară căreia îi servește drept sursă ascunde el însuși un joc mai subtil, care-l dezvăluie și deopotrivă îl ascunde pe adevăratul Kafka. Nici un singur critic nu a luat în seamă trimiterea la acele caiete ebraice, a spus Friedman, sau sugestia că Franz Kafka ar fi scris în ebraică. Singurele caiete „ebraice" cunoscute ale lui Kafka sunt patru caiete in-octavo folosite la lecțiile lui cu Puah, inclusiv cel cu copertă albastră ferfeniță, care se află în arhivele Bibliotecii Naționale, unde l-a depus Brod. Acolo poți găsi liste de cuvinte germane traduse în ebraică cu scrisul familiar al lui Kafka, cuvinte care nu s-ar putea potrivi mai bine cu legenda. Friedman a mai săpat în dosar, a scos altă fotocopie cu colțurile îndoite și a arătat spre fiecare cuvânt, în timp ce traducea:

Inocent
Suferind
Dureros
Dezgust
Înspăimântător
Fragil
Geniu

Dacă n-ai fi știut despre ce era vorba, ai fi putut vedea în asta o parodie a suferindului Kafka al lui Brod, cel care aparent a murit într-un sanatoriu la vârsta de patruzeci de ani!

— Însă mai este o poveste de spus, a zis Friedman. Înțelegi? m-a întrebat din nou, dar cum încă nu înțelegeam pe deplin, cum mă abăteam în mod atât de bizar de la calea înțelegerii, nu puteam decât să mă uit în continuare la el cu o privire care speram că exprimă înțelegere.

O poveste despre viața de apoi a lui Kafka în ebraică, a adăugat Friedman. O poveste în care a evadat în acea limbă străveche și nouă, așa cum trupește a evadat pe un tărâm străvechi și nou. În care „a trecut dincolo", în ebraică, ceea ce este traducerea literală a lui *ivrit*, derivat din Avraam, primul evreu, sau *ivri*, care a trecut râul Iordan ajungând în Israel. În ebraică, traducerea *Metamorfozei* este *HaGhilgul*. Știi ce înseamnă *ghilgul*, nu-i așa? Titlul în idiș – *Der Ghilgul* – este aproape același lucru. Ceea ce înseamnă, a spus Friedman, că pentru evrei *Metamorfoza* a fost întotdeauna o poveste nu despre transformarea dintr-o formă în alta, ci despre continuitatea sufletului prin diferite realități materiale.

Friedman a tăcut în sfârșit și s-a întors să admire priveliștea de afară. I-am urmărit privirea spre turlele bisericii și Poarta Jaffa și am încercat să absorb tot ce mi se spusese. Dar nu numai autoritatea lui Friedman și prezentarea metodică a dovezilor făcea să-mi fie greu să-l ignor ca pe un

savant excitabil deraiat. Dacă mă aflam sub puterea lui Friedman, gata să cred ceea ce la început păruse cu neputință de crezut, era deoarece puteam simți în propriul meu trup claustrofobia lui Kafka și tânjirea lui după o altă lume, și cum, pentru el, singura evadare posibilă era una care avea să fie finală și ireversibilă. Și deoarece, între cele două povești despre viața și moartea lui Kafka, cea pe care o schițase Friedman mi s-a părut că are o formă mai frumoasă – mai complexă, dar și mai subtilă, și astfel mai aproape de adevăr. În această lumină, povestea cunoscută părea acum stângace, exagerată și adâncită în clișeu.

Dacă ceva părea să nu se potrivească, aceea era doar pasivitatea lui Kafka față de soarta operei sale. Se știe prea bine că redactarea lui Brod a fost una intruzivă. A tăiat, a modificat, a reordonat și a pus semnele de punctuație cum a crezut de cuviință. A publicat cărți pe care Kafka le considera neterminate. Să fii transformat în sfânt e una, dar cum te poți aștepta să creadă cineva că Kafka ar fi asistat în tăcere, în timp ce Brod își ducea măcelărirea la bun sfârșit?

— De ce ești atât de sigură că modificările nu au fost ale lui Kafka? m-a întrebat Friedman. Sau că nu au existat motive extraliterare pentru deciziile editoriale ale lui Brod? Te-ai întrebat vreodată de ce romanul *Amerika* nu a fost publicat cu titlul dat de Kafka, *Der Verschollene*? Știi ce înseamnă *Der Verschollene*? *Dispărutul.* Sau chiar *Cel care nu mai este de găsit.* La numai trei ani după moartea lui Kafka la Praga, un astfel de titlu era complet în afara discuției.

Cât despre publicarea așa-numitei opere neterminate, a continuat Friedman, nu vezi lovitura de geniu? Ia gândește-te: n-ar vrea orice scriitor ca povestirile, cărțile sau piesele lui să fie publicate sub pretenția că au rămas neterminate? Că a murit sau a fost întrerupt în vreun alt fel, înainte de a le putea aduce la starea de perfecțiune pe care o avea în

vedere pentru ele, care trăia înlăuntrul lui și pe care ar fi realizat-o în opera sa dacă ar fi avut mai mult timp?

Chelnerul a venit să ne strângă farfuriile, dar deși trecuse mai bine de-o oră, nici unul dintre noi nu se atinsese de mâncare, așa că ne-a reumplut paharele cu apă și s-a întors în bucătărie.

Am întrebat unde a locuit Kafka aici, și Friedman mi-a spus că atunci când a sosit a fost cazat într-o casă aproape de cea a familiei Bergmann. Sănătatea i s-a îmbunătățit constant pe parcursul verii. Păstrarea secretului era vitală, și în afara micii cabale implicate imediat, singura persoană care știa era Ottla, sora lui Kafka. Din momentul în care a coborât de pe vas la Haifa, nu a mai fost scriitorul Kafka. A fost pur și simplu un evreu slab și bolnav din Praga, care-și petrecea convalescența în climatul cald al noii lui patrii. În toamna aceea, Agnon s-a întors în Palestina după doisprezece ani petrecuți în Germania – în casa lui de acolo izbucnise un incendiu, distrugându-i toate manuscrisele și cărțile –, dar nu există nimic care să sugereze că cei doi scriitori s-au întâlnit vreodată. Schocken l-a cazat pe Agnon într-o casă din Talpiot, iar câteva luni mai târziu l-a mutat pe Kafka într-o casă din noua și înflorita suburbie germano-evreiască Rehavia, unde camerele lui dădeau spre terenul din spatele casei. După-amiaza, după *Schlafstunde*[1], în timpul căreia trebuia să domnească liniștea pe toate străzile și scările din Rehavia, ieșea deseori afară, să se așeze sub un copac de pe locul care fusese lăsat să se sălbăticească vreme de secole. A început să trebăluiască – să plivească ici, să tundă și să plivească dincolo – și foarte curând a descoperit că în timp ce în Europa fusese doar un grădinar mediocru, sau chiar mai puțin decât mediocru, în Palestina tot ce

1. Termen argotic evreiesc pentru „siestă“ („oră de somn“ în germană).

atingea părea să înflorească. Else Bergmann i-a făcut cadou câteva cataloage cu semințe, și el a început să trimită după bulbi de brânduțe și stânjenei. Un vizitator care ar fi tras cu ochiul în grădină după-amiaza, îl putea zări pe omul slab care tușea aplecat deasupra unor trandafiri ale căror rădăcini le înmuia în săruri Epsom sau scoțând pietrele din pământ. Într-un timp foarte scurt, terenul din spatele casei din Rehavia a devenit înfloritor.

Nu demult, mi-a spus Friedman, a dat peste următoarele rânduri din *Jurnalul* lui Kafka: „Ai șansa, acum ori niciodată, s-o iei de la capăt. N-o irosi.“ Și câteva pagini mai încolo: „O, ceas minunat, stare imperioasă, grădină dezlănțuită, Te întorci cu spatele la casă și o vezi, grăbind spre tine pe aleea din grădină, pe zeița fericirii.“ Însemnările erau datate în primele zile petrecute la Zürau, și totuși nu pot să nu cred, mi-a spus Friedman, că au fost scrise de fapt după ce s-a mutat în casa din Rehavia.

Când mi-am exprimat confuzia, și-a vârât mâna în mapa de piele pentru ultima oară și a mai scos o fotocopie, pe care a împins-o spre mine peste masă. Pasajul cu pricina era subliniat cu un stilou tremurător. „De ce vreau să părăsesc această lume?“ scria.

„Pentru că „el“ nu mă lăsa să trăiesc în lume, în lumea lui. Chiar atât de limpede, oricum, nu am voie să judec, căci acum sunt deja cetățean al celeilalte lumi, care se înfățișează față de lumea obișnuită precum deșertul față de pământurile cultivate (am rătăcit patruzeci de ani în afara Canaanului), eu privesc acum îndărăt ca un străin, e adevărat că și în această lume – condiția asta am adus-o cu mine ca moștenire paternă – sunt cel mai mărunt și cel mai înspăimântat și nu mai sunt apt de viață decât potrivit organizării speciale din această lume.“[1]

---

1. Franz Kafka, *Jurnal 1910–1923*, p. 370.

Am citit pasajul extraordinar de trei ori. În colțul din dreapta sus al paginii se afla titlul cărții din care fusese extras, *Scrisori către Felice*. Când am ridicat din nou ochii, Friedman mă privea.

— Mai e nevoie să-ți amintesc, a șoptit el, că Schocken a publicat aceste scrisori abia în 1963?

Încercând să țin pasul cu el, l-am întrebat dacă erau lucruri pe care Kafka le scrisese *după* 1924 pe care Brod să le fi strecurat printre paginile din jurnalele și scrisorile pe care le-a publicat. Colțul gurii lui Friedman s-a ridicat într-un surâs.

— Spune-mi, draga mea, a zis el, chiar ai crezut că Franz Kafka i-a scris opt sute de scrisori unei singure femei?

Începeam încet să bănuiesc ce-ar putea să vrea Friedman de la mine: nu să scriu sfârșitul unei piese adevărate de Kafka, ci să scriu sfârșitul adevărat al vieții sale. Max Brod și ceața și *schlock*-ul lui pieriseră demult. În curând avea să piară și Eva Hoffe. Între timp, cazul va fi în sfârșit tranșat de Curtea Supremă, și dacă Eva Hoffe pierdea, ceea ce era aproape sigur, arhivele ascunse ale lui Kafka aveau să fie predate, iar falsa lui moarte și mutarea secretă în Palestina, expuse lumii. Voia oare Friedman s-o ia înaintea poveștii, ca să controleze cum va fi scrisă? Să moduleze, prin ficțiune, povestea vieții de apoi a lui Kafka în Israel, așa cum Brod modulase povestea canonică a vieții și morții sale în Europa?

Parcă simțind că mă lămuresc, Friedman a trecut acum rapid la sfârșitul poveștii. Nou-construitul cartier Rehavia, mi-a spus el, s-a umplut în scurt timp cu intelectuali din Berlin și Viena care jucau pe Tennisplatz, se întâlneau la cafenelele pe care le deschideau și ridicau case art déco asemănătoare celor pe care le lăsaseră în urmă în Renania. Kafka se mutase aici în 1925, același an în care Brod a publicat *Der Process*[1] în Europa. Dacă deja plana asupra lui

1. *Procesul* (în limba germană, în original).

riscul de a se întâlni în Rehavia cu cineva care-l cunoștea din țară, în anul următor, când a fost publicat în Europa *Das Schloss*[1], situația a devenit de nestăpânit. La cererea lui, Kafka a fost transferat într-un kibbutz din nord, aproape de Marea Galileii. Acolo i s-a dat o casă simplă la marginea crângurilor de lămâi și s-a apucat să lucreze, tot la cererea lui, sub comanda grădinarului-șef. Viața din kibbutz i se potrivea. Deși la început reticența lui și preferința pentru solitudine au stârnit câteva nemulțumiri, cu timpul și-a câștigat reputația de grădinar priceput, care petrecea ore în șir printre plante, și după ce a găsit un mod de a vindeca bătrânul sicomor bolnav, sub a cărui umbră deasă membrii kibbutzului se adunau deseori, valoarea lui a fost confirmată și a fost lăsat în pace, să facă ce voia. Era îndrăgit de copii pentru păpușelele și avionașele din lemn pe care le făcea pentru ei, dar și pentru umorul malițios. Pentru că-i plăcea să înoate, cel puțin o dată pe săptămână se scălda în Marea Galileii, unde putea înota atât de departe, încât pentru cei de pe mal se transforma în nimic mai mult decât un punct negru minuscul.

În următorii cincisprezece ani, a trăit în umbră în kibbutz. Chiar și când scriitorul Kafka căpăta faimă în restul lumii, a spus Friedman, în Israel rămânea necunoscut. Prima traducere în ebraică a unui roman de Kafka – acesta a fost *Amerika* – a fost comandată de Schocken abia în 1945. *Procesul* a fost tradus în ebraică abia în 1951, iar *Castelul* abia în 1967. Schocken a avut motive întemeiate să amâne atât de mult, dar nici când Kafka a devenit disponibil în ebraică, el nu a fost prizat în Israel. Era un scriitor Galut – unul care întruchipa lipsa de rădăcini a exilului și care înghițise sentința tatălui său dominator –, iar asta îl punea în conflict cu ideologia robustă a sionismului, care cerea o

---

1. *Castelul* (în limba germană, în original).

rupere totală de trecut, o negare a tatălui. Abia în 1983, la centenarul nașterii sale, s-a organizat în sfârșit în Israel o conferință despre Kafka, dar nici astăzi nu există o ediție ebraică a operelor sale complete. Această neglijare a fost însă ceea ce i-a permis să-și păstreze anonimatul și libertatea.

Hermann Kafka, care aproape leșinase la înmormântarea lui Franz, nu a depășit niciodată pierderea fiului său: sănătatea i s-a deteriorat rapid, a ajuns într-un scaun cu rotile, iar în 1931 tatăl crud și dominator, pe a cărui tiranie și obtuză lipsă de înțelegere Kafka dădea vina pentru majoritatea suferințelor sale, a murit, zdrobit de durere. Este imposibil să ne închipuim că Franz Kafka n-a suferit în alt mod când a aflat că moartea pe care o pusese în scenă cu grijă și doliul despre care fantazase copilărește grăbiseră moartea tatălui său. Probabil că asta l-a făcut să se întrebe dacă acesta fusese măcar pe jumătate colosul de care se temuse atâta. În martie 1939 trupele lui Hitler au intrat în Praga, iar în 1941 cele două surori mai mari ale lui Kafka și familiile lor au fost trimise în ghetoul din Łódź. Ottla a rămas în Praga până în august 1942, când a fost trimisă la Theresienstadt. Cu siguranță fratele și sora au schimbat scrisori, dar dacă mai există ceva din corespondența aceea, trebuie să fie ascuns în tezaurul din strada Spinoza. În octombrie anul următor, mi-a spus Friedman, Ottla s-a oferit voluntar să însoțească un grup de copii de la Theresienstadt în străinătate, la adăpost, credea ea. În schimb, au fost duși la Auschwitz și uciși în camerele de gazare. Ultima scrisoare cunoscută a Ottlei i-a fost adresată soțului ei, care nu era evreu și care astfel putuse rămâne la Praga cu cele două fiice ale lor. Îi spunea că e bine. Probabil i-a scris ceva similar și fratelui ei. Au trecut aproape șase luni până când Kafka a aflat de moartea ei.

— Nu cred că a mai fost vreodată același după asta, a zis Friedman.

A părăsit kibbutzul la scurt timp după aceea și, începând din 1944, a locuit în diferite apartamente din Tel Aviv, cutreierând neobosit orașul, hăituit de ideea că va fi găsit și demascat. La sfârșitul lui 1953, grădinarul Anshel Peleg s-a mutat pentru ultima oară. Ajunsese să îndrăgească deșertul în primele sejururi acolo, când medicii îi prescriseseră aerul lui uscat pentru plămâni. După cincisprezece ani în kibbutz și după ce își schimbase locuința în mod repetat, avea foarte puține obiecte personale. Max Brod, care pe atunci era deja și el la Tel Aviv, păstra toate hârtiile lui. Astfel, el a pornit spre deșert în jeepul pe care i-l dăduse Schocken, cu aproape nimic altceva decât o valijoară și un rucsac plin de cărți.

Pădurile Israelului

Epstein visa că se plimbă printr-o pădure bătrână. Era frig, atât de frig, încât răsuflarea îi atârna înghețată în aer. Acele negre ale pinilor erau prăfuite de zăpadă, și aerul mirosea a rășină. Totul era întunecat – pământul umed, crengile mari, înalte ale copacilor, scăldate în lumina înăbușită de nori, scoarța copacilor, conurile suspendate deasupra lui – totul cu excepția zăpezii albe și a papucilor roșii din picioarele lui. Înconjurat de copacii înalți, avea senzația că e ocrotit, că nimic nu i-ar putea face rău. Nu bătea deloc vântul. Lumea era neclintită, o neclintire foarte apropiată de bucurie. A mers îndelung, cu zăpada scrâșnindu-i sub tălpi, și abia când s-a împiedicat de o rădăcină întinsă peste alee a privit în jos și a recunoscut papucii. Din pâslă roșie, aduși de verișoara mamei lui din Europa, mai mult frumoși decât funcționali, cu tălpile atât de subțiri, încât nu-și prea puteau îndeplini menirea de a-i proteja picioarele de răceala de sub ele. L-a invadat sentimentul că vedea ceva demult uitat, dar intens familiar, și în momentul acela a avut revelația că de fapt nu crescuse. Cumva, fără să știe nimeni, și el cu atât mai puțin, rămăsese copil în tot acest timp.

În cele din urmă, a ajuns într-un luminiș, iar în centrul lui a văzut un piedestal de piatră. Aplecându-se, a dat la o parte zăpada și sub degetele lui au apărut niște litere aurii, înghețate de frig:

ÎN MEMORIA LUI SOL ȘI EDIE
SOARELE ȘI PĂMÂNTUL

Când s-a trezit, tremurând, Epstein a descoperit că cearceafurile erau leoarcă de transpirație. A străbătut camera de hotel împleticindu-se și a închis suflarea de gheață a aparatului de aer condiționat. Dând deoparte draperiile grele, a văzut că era deja dimineață. A deschis ușa glisantă dinspre terasă și înăuntru a pătruns o briză caldă, aducând cu ea zgomot de valuri sparte. A simțit soarele pe piele și a inhalat aerul sărat. În pijamaua jilavă, s-a aplecat peste balustradă, mijindu-și ochii în lumina uleioasă care acoperea greoaie suprafața apei. S-a gândit să înoate din nou. I-ar face bine, după intensitatea bizară a ultimelor zile. S-a gândit din nou la rusul care-l scosese de sub valuri și care, când îi oferise o recompensă, râsese doar și-l bătuse pe spinare, spunându-i că dacă se ținea departe de apă, el se considera răsplătit. Dar de ce n-ar intra din nou? Dimpotrivă, *tocmai* pentru că era să se înece trebuia să se întoarcă în mare, înainte ca frica să apuce să acumuleze tensiune și să se solidifice într-o neputință. Era un înotător puternic, întotdeauna fusese un înotător puternic. De data asta avea să fie mai atent. Și, oricum, apa era mai calmă astăzi.

Dar când a intrat înapoi în camera răcoroasă, în căutarea costumului de baie, și-a amintit visul despre pădure, cu întunericul și zăpada albă la fel de vii ca mai-nainte. Deodată, a prins ceva din esența lui și s-a oprit entuziasmat în fața patului nefăcut. S-a lăsat pe pilotă, doar ca să sară din nou în sus o clipă mai târziu și să înceapă să se plimbe prin încăpere. Dar cum de nu se gândise la asta până acum? Întorcându-se pe terasă, s-a aplecat în afară cu tot trupul, ca să cuprindă întreaga priveliște. Firește – sigur că da – totul se lega de minune!

A scotocit printre cearceafurile umede în căutarea telefonului, cu un gând pasager la cel pierdut. Cine știe unde era acum? Undeva în Ramallah, făcând apeluri către Damasc. Patul boțit era gol. A căutat pe birou, apoi a revenit, a ridicat cartea pe care o lăsase cu fața în jos pe noptieră înainte de a adormi și a descoperit telefonul cel nou sub paginile ei. A format numărul asistentei sale, Sharon, dar după ce a sunat de două ori și-a amintit că la New York era miezul nopții. După al șaselea apel, a renunțat și l-a sunat pe vărul lui.

— Moti, Jules la telefon.

— Stai asa! תכיתח ארח! ארח![1] – Incredibil! Nenorocitul ăsta tocmai mi-a tăiat fața. Ce-ai zis? Spune, te ascult.

— Cu cine pot să vorbesc despre plantat…

— הלבנ!

— Ce?

— Zi mai departe, cu cine să vorbești despre ce?

— Copaci. Plantat copaci.

— *Copaci?* Adică pentru… cum îi spuneți voi…

— Copaci! Cum se făcea înainte să fie un stat aici. Mama mă trimitea să umblu cu o cutie de colectă alb cu albastru.

Epstein își amintea cum monedele zdrăngăneau în cutia de tinichea în timp ce el alerga de la o casă la alta, dar nu-și mai amintea numele fundației.

— Copaci pentru pantele Ierusalimului, cred. Nu știu, pentru Muntele Hebron. Mai târziu, la școala evreiască, ne-au arătat fotografii cu copii purtând *kova tembel*[2] care plantau puieții pentru care strânseserăm noi bani în America.

— Cum ar fi Keren Kayemeth LeIsrael?

— Da, stai – Fondul Național Evreiesc, așa-i? Poți să mă pui în legătură cu cineva de acolo?

---

1. Ce rahat! Rahat! (în limba ebraică, în original).

2. Pălărie tipică purtată de evreii din Israel mai ales în perioada 1920–1970, devenită aproape simbol național.

— Vrei să plantezi *copaci*, Yuda? a întrebat Moti, folosind porecla ebraică pe care o avea Epstein în copilărie.

— Nu copaci, a zis încet Epstein, o pădure întreagă.

Pe braț, pielea i s-a făcut ca de găină amintindu-și neclintirea adunată sub crengile moi și întunecate.

— Avem destui copaci. Acum problema-i rezolvată. Ultima dată când am auzit de ei lucrau la transformarea apei sărate în fructe. Nu m-ar surprinde dacă ar încerca să te convingă să sapi o groapă în pământ în loc de asta. Rezervorul Memorial Edith și Solomon Epstein.

Epstein și-a imaginat groapa părinților lui și ploaia de iarnă căzând peste ea.

— Bineînțeles că încă se plantează copaci, s-a răstit el. Poți să-mi faci rost de un număr de telefon, sau nu? Dacă nu, vorbesc cu recepționerul.

Dar lui Moti nici nu-i trecea prin cap să-l lase pe Epstein să apeleze la altcineva pentru o favoare pe care putea să i-o facă el și pentru care să fie răsplătit mai târziu.

— Dă-mi o jumătate de oră, a spus el, aprinzându-și o țigară și suflând fumul în telefon.

Când ajungea la Petah Tikvah, avea să dea câteva telefoane. Credea că s-ar putea să știe pe cineva care avea o relație acolo. Și Epstein nu se îndoia: nu era nimic de care Moti – care luptase în trei războaie, se însurase și divorțase de două ori și avusese mai multe meserii decât își amintea el – să nu poată face rost.

— Spune-le că vreau să plantez o pădure. Pini, cât vezi cu ochii.

— Sigur, o pădure de două milioane de dolari, o să le spun. Dar, Doamne, iartă-mă, doare. În caz că te răzgândești, pot să-ți arăt un loc, tot numai sticlă și marmură italienească, și un jacuzzi cu vedere până-n Sicilia.

Dar când Moti l-a sunat din nou după-amiază, i-a spus că totul fusese aranjat.

— Avem întâlnire cu ei mâine, a zis el. La ora unu, la Cantina.

— Mulțumesc. Dar nu e nevoie să vii și tu. Nu e genul tău de afacere. Nu-i picior de femeie goală.

— Asta mă îngrijorează. Ce faci cu viața ta e treaba ta, dar ai șaizeci și opt de ani, Yuda, n-o să trăiești veșnic, și iată-te divorțat în sfârșit, liber, și ție-ți stă mintea la rabini și păduri, ignorând faptul că există mereu femei goale peste tot. Mă uit chiar acum la una îmbrăcată în rochie galbenă. Și asta, îți spun eu, e o formă de bucurie pe care n-o s-o găsești niciodată într-o pădure plantată în memoria părinților tăi, care, din câte-mi aduc aminte, nu erau câtuși de puțin interesați de copaci. Greșesc, Yuda? O femeie însă e ceva ce tatăl tău, binecuvântată fie-i amintirea, ar fi înțeles. Gândește-te la ce-ți spun. Ne vedem mâine, la unu, a zis el, și înainte de a ajunge la *shiva* spre care se îndrepta, i-a telefonat patronului Cantinei, să-i zică să pună deoparte cea mai scumpă sticlă de Chardonnay pe care o avea.

Câteva zile mai târziu, Epstein stătea pe vârful unui munte, flancat de șefa departamentului de acțiuni sociale al FNE, unul dintre experții lor în chestiuni forestiere, și Moti, care insistase să-și ia liber de la agenția imobiliară la care lucra, ca să-și însoțească vărul. Directoarea departamentului de dezvoltare de la FNE era în străinătate, dar Epstein refuzase să aștepte, așa că fusese trimisă în locul ei șefa departamentului de acțiuni sociale, o publicistă mărunță, cu ochelari de soare ieftini, care purta pantofi nepotriviți. Condusese toată ziua și, ducându-l în trei locuri diferite, era acum la capătul puterilor și începea să-și piardă răbdarea. Ultimul loc în care-l adusese fusese devastat de incendii forestiere și avea o nevoie disperată de reabilitare. Donația lui avea să fie suficientă pentru a replanta întreaga zonă, îi ex-

plicase ea. Într-o zi, copiii lui vor veni să se plimbe aici, la umbra răcoroasă a pădurii bunicilor lor, și copiii copiilor lui și, cu voia lui Dumnezeu, și copiii acestora.

Dar, cercetând cu privirea peisajul de cioturi carbonizate, Epstein scuturase din cap:

— Nu e asta, murmurase el, și se întorsese spre mașină.

Atunci, ce căuta? întrebase șefa departamentului de acțiuni sociale, prinzându-l din urmă.

— L-ați auzit, ciripise Moti din urmă, aruncându-se încă o dată pe bancheta din spate, alături de experta în chestiuni forestiere, o femeie tânără, în pantaloni scurți kaki, pricepută la tot ce avea legătură cu arborii și care, în ce-l privea pe Moti, era singurul element care făcuse ziua aceea suportabilă.

— Dacă spune că nu e bun, nu e bun. *Yallah*[1].

Trăgând de cureaua sandalei, șefa departamentului de acțiuni sociale își freca, pe locul șoferului, călcâiul ros, în timp ce Epstein repeta doar c-o să recunoască locul când o să-l vadă. Așa că ea își înghițise frustrarea și pornise motorul, dând aerul condiționat la maximum și tapotându-și sudoarea de pe frunte cu un șervețel pe care se lua fardul portocaliu. În spatele ei, Moti începuse să scuture o țigară din pachetul lui mototolit, dar, simțind privirea dezaprobatoare a lui Galit, experta în chestiuni forestiere, băgase pachetul la loc în buzunar, tușise și își verificase din nou telefonul, să vadă dacă avea semnal. Aplecându-se în față, Galit îi povestise lui Epstein despre campaniile de împădurire pe care le derula fundația în ueduri, pentru a împiedica eroziunea. Dar pe Epstein nu-l interesa să planteze în ueduri, așa că după o vreme tăcuse și ea și se lăsase pe spătarul banchetei, după ce-i spusese aproape tot ce știa despre regiunile mediteraneeană, iraniano-turaniană și Sahara-Sindi,

---

1. Cuvânt arab cu sensul de „haide!“, „să mergem!“.

despre arid și semiarid, despre cantitățile de precipitații medii anuale, însămânțări per dunam[1], calitatea solului, pante și câmpii, Depresiunea Tectonică a Iordanului, litologia Muntelui Hebron, avantajele stejarului mediteraneean, fistic, roșcov, cedru sărat, pin alb și spinul lui Cristos, nume care i se păruse că ar fi stârnit un freamăt în adâncul lui, fără a atinge însă câtuși de puțin ceea ce voia el cu adevărat să afle.

Douăzeci de minute mai târziu, reintraseră într-o zonă celulară și telefonul șefei de la acțiuni sociale vibrase cu un mesaj de la serviciu, care-i sugera un ultim loc. Moti se lăsase în jos gemând și dându-și capul pe spate, fie din cauza mesajelor care tocmai intraseră pe propriul lui telefon, fie deoarece crezuse că banii lui Epstein erau deja în afara pericolului și, misiunea lui pe ziua aceea, încheiată.

Întorcând încet capul, el deschisese ochii și se uitase la Galit.

— Scumpo, zisese încet în ebraică, îți mai place și altceva în afară de copaci? Fiindă dacă aranjezi ca pădurea asta să nu se materializeze, îți pot oferi o săptămână într-un hotel din Eliat, împreună cu iubitul tău. Prietenul meu are o casă chiar la Marea Roșie. Puteți să faceți scufundări, să stați la soare, și o să vezi cât de repede o să uiți de povestea asta cu eroziunile.

Iar când Galit nu făcuse decât să-și dea ochii peste cap, Moti se întorsese să privească deșertul.

Astfel, după ce străbătuseră din nou Valea Iordanului până la Muntele Hebron, la aproape cinci după-amiază ajunseseră în sfârșit aici, pe panta unui munte din nordul Negevului. Și aici, unde nu era nimic în afară de cer și de pământul pietros care căpăta nuanțe aurii și roșiatice în apus, lui Epstein i s-a cerut să-și imagineze o pădure.

---

1. Unitate de măsură pentru suprafață folosită în Imperiul Otoman, inclusiv în Israel, egală cu 900 m^2.

Lumina îi umplea capul. I-l umplea de jos până sus și amenința să se reverse. Când senzația i-a trecut și lumina s-a scurs, a rămas în urmă un soi de venerație, ca un sediment, ca un nisip fin, vechi de când lumea. Amețit, el s-a îndepărtat de ceilalți ca să stea singur pe un afloriment deasupra versantului abrupt și a văzut șiruri nesfârșite de puieți desfăcându-și ramurile în bătaia soarelui.

A fost o vreme, îi spusese Glit, când întreaga zonă de sud și de est a Mediteranei, din Liban până-n Africa de Nord și Grecia, era acoperită de păduri. Dar cu fiecare război ele fuseseră prădate, și lemnul lor folosit la flote care în cele din urmă au ajuns pe fundul mării, cu tot cu echipajele lor. Și încetul cu încetul, pe măsură ce copacii au dispărut și terenul a fost arat, pământul s-a uscat și solul fertil a fost spulberat de vânturi fierbinți sau purtat de ploi și râuri, și pe coasta nord-africană, unde înfloreau cândva șase sute de orașe, populația s-a topit și nisipul a acoperit cu dune ruinele cetăților pustii. Încă din secolul al IV-lea î. Ch., Platon scria despre devastarea pădurilor care acopereau cândva întreaga Atică, lăsând în urmă doar scheletul pământului. Așa a fost și aici, îi spusese Galit. Munții Liban a fost defrișați pentru templele din Tir și Sidon, apoi pentru Primul și Al Doilea Templu ale Ierusalimului; distrugerea pădurilor Sherin, Carmel și Bashan a fost tema profetului Isaia în 590 î. Ch., iar Flavius Josephus scria despre devastarea pe scară largă a unor uriașe zone împădurite în timpul războaielor iudaico-romane, circa cinci sute de ani mai târziu. Și Ierusalimul a fost cândva înconjurat de păduri de pini, migdali și măslini, și întreaga regiune a Dealurilor Iudaice, până pe coastă: totul era odinioară acoperit de luxuriante, întunecate zone forestiere – cuvânt care, și-a dat seama Epstein după o viață întreagă în care-l rostise fără să se gândească, era compus din cuvintele *for rest*[1].

---

1. În limba engleză: *forest* – pădure; *for rest* – pentru odihnă.

Moti a venit în spatele lui, și-a aprins o țigară și a suflat fumul cu patos. Până și el era mișcat de această întindere nemărginită. Au stat împreună în tăcere, ca niște vechi prieteni care vorbiseră despre multe lucruri personale de-a lungul vieții, când, în realitate, în ciuda tuturor anilor de când se cunoșteau, nu vorbiseră de fapt cu adevărat despre nimic.

— Ce-or avea evreii cu dealurile? a întrebat într-un târziu Epstein, mai mult pentru el însuși decât pentru Moti. Mereu urcă să-și trăiască cele mai importante experiențe acolo.

— Doar ca să coboare iute din nou. Moti și-a zdrobit mucul de țigară de o piatră. Asta dacă nu trebuie să fie coborâți în saci de plastic, ca de la Masada sau de la Beaufort, ca fiul lui Itzy. Personal, prefer să rămân la poale.

Dar Epstein stătea cu spatele la el, așa că nu i-a văzut reacția, dacă avusese vreuna.

— Yuda, a zis el iar, după o lungă pauză, ce facem noi aici? Te întreb serios. Te cunosc de când m-am născut. Nu pari în apele tale în ultimul timp. Uiți lucruri – acum două zile nu-ți mai aminteai că pe Haya o cheamă Haya, deși o suni de cincizeci de ani, apoi ți-ai uitat portofelul pe masă după ce ai plătit. Și ai slăbit. Ai fost la doctor?

Dar vărul lui nu-l auzea, sau se prefăcea că nu-l aude, sau n-avea chef să-i răspundă. Au trecut câteva minute, în care au șezut și au privit tăcuți dealurile scânteind în depărtare, până când Epstein a vorbit în sfârșit.

— Țin minte, când aveam șapte sau opt ani, curând după ce ne-am mutat în America. Era un pușți, cu doi sau trei ani mai mare, care se lua de mine după școală. Într-o zi am venit acasă cu nasul însângerat, și tata m-a prins în hol și a smuls adevărul de la mine. Era livid. „Te întorci acolo cu un băț chiar acum și îi dai una-n cap!“ Mama aude și dă buzna în cameră. „Ce tot spui?“ strigă ea. Aici suntem în America.

Aici nu așa se fac lucrurile.“ „Dar cum?“ o repede tata. „Se apelează la autorități“, spune mama. „La *autorități*?“ zice tata, maimuțărind-o. „La autorități? Și ce crezi c-o să facă autoritățile? Oricum, asta ar însemna pârâ, și Yuda al nostru nu-i pârâcios.“ Mama strigă că eu n-o să fiu niciodată o brută, ca el. Atunci tata se întoarce spre mine și-l văd că stă pe gânduri. „Ascultă“, îmi spune în cele din urmă, mijindu-și ochii. „Uită de băț. Te duci direct la el și-l apuci așa“, zice el și cu o palmă uriașă mă ia de ceafă și-mi trage fața spre a lui, „și-i spui: *Dacă mai faci o dată asta, te omor*“.

Moti a râs, ușurat să-l audă din nou pe vechiul și cunoscutul povestitor.

— Crezi că mama ta ar fi vrut asta? a întrebat Moti, arătând cu bărbia spre versantul golaș al dealului. De-asta o faci?

Fă ce vrei, ești un om liber, îi striga mama lui, acesta fiind felul ei de a spune: *Fă ce vrei, dacă vrei să mă omori*. Ea își cususe autoritatea în tivul independenței lui, astfel încât în cele mai intense momente de libertate s-o simtă trăgându-l înapoi precum gravitația. Până și îndepărtarea de ea însemna apropiere de ea. Tot ce era loial în el și tot ce era răzvrătit își avea originea în lupta cu acea mișcare de creștere și descreștere, chiar dacă mai târziu ea s-a îndreptat spre alte entități. Nu, mama lui nu fusese o forță liniștitoare. Bijuteria ei preferată era un șirag de perle dublu, iar când îl purta la gât, Epstein nu se putea împiedica să simtă că atașamentul ei pentru el avea ceva de-a face cu iritantul care pătrunde în miezul stridiei și produce o astfel de lucire. Ea îl adusese la o stare de vibrație prin intermediul provocării.

— Ea voia o bancă într-un parc prăpădit din Sunny Isles. Dacă voia și asta.

— Atunci, de ce? Nu înțeleg, Yuda, chiar nu înțeleg. Nu e treaba mea, dar părinții tăi erau oameni chibzuiți. Nu le plăcea risipa. Un copac, doi copaci. Dar patru sute de mii?

Pentru ce? Mai ții minte cum am venit în America pentru prima dată, când aveam douăzeci și unu de ani? Mama ta nu m-a lăsat să-mi arunc nici unghiile tăiate.

Epstein nu-și amintea o astfel de vizită. La vremea aceea era probabil deja însurat, se născuseră Jonah și Lucie. Era preocupat de munca la firmă și de o sută de forme de luptă.

— M-au adus să vă văd pe tine și pe Lianne. Am venit în apartamentul tău de pe Park Avenue, și parcă era din altă lume. Nu mai văzusem niciodată oameni trăind astfel. M-ai scos la prânz la un restaurant scump și ai insistat să comandăm un homar. Pentru că voiai să mă regalezi, sau să mă impresionezi, sau pentru că te distrai un pic pe seama mea, nu știu. Și ospătarul a adus la masă creatura aia uriașă, roșie, insecta aia înfricoșătoare, și a pus-o în fața mea, și eu nu mă puteam gândi decât la cohortele de lăcuste roșii care vin o dată la șapte ani și zac azvârlite de apă pe plajă. Tu te-ai ridicat și te-ai dus la toaletă, lăsându-mă singur cu el. Și după o vreme nu i-am mai putut suporta ochii negri ca niște mărgele holbându-se la mine, așa că mi-am pus șervetul pe capul lui.

Epstein a zâmbit. Nu-și amintea nimic, dar nu era străin de el să se comporte astfel.

— În seara aceea, m-am întors în casa din Long Beach. Mama ta m-a culcat în fosta ta cameră. Și stând întins în patul tău, ascultându-i pe părinții tăi cum se certau în bucătărie, mă tot gândeam la homarul acela. Pentru prima dată de când venisem, mi s-a făcut dor de casă. Nu-mi doream decât să mă întorc în Israel, unde poate că erau molime ale lăcustelor, dar erau lăcustele mele, și măcar înțelegeam ce era cu ele. Stăteam acolo și îi ascultam pe părinții tăi cum se sfârtecă unul pe celălalt și mă gândeam cum o fi să fii tu. Și deodată am auzit ceva izbindu-se puternic de perete, cu un zgomot surd. Apoi tăcere. Eram deja bărbat pe atunci,

tocmai terminasem armata, aveam reflexe de soldat, așa că am sărit din pat și am dat fuga în bucătărie. Am văzut-o pe mama ta sprijinită de perete, cu fața în mâini, și am înțeles că unele lucruri sunt peste tot la fel, și m-am simțit ca în bucătăria copilăriei mele, cu mama mea.

Epstein și-a ridicat privirea spre cerul însângerat la vest. Dacă ar fi cunoscut mai bine această latură a lui Moti, ascunsă sub asprime și bravadă, sau dacă gândul însuși nu ar fi fost atât de abstract, poate că ar fi spus ceva despre felul în care din haos țâșnesc uneori câteva imagini singulare care ajung să pară, în vivacitatea lor neștirbită, suma vieții tale, și singurul lucru pe care-l iei cu tine când mori. Iar ale lui erau aproape toate violență: a tatălui său ori a lui.

În loc de asta, a spus:

— Mă gândesc la părinții mei acum și-mi zic: Doamne, câte certuri! Câte bătălii! Câtă distrugere! E ciudat, dar, când mă gândesc la asta, îmi dau seama că părinții mei nu m-au încurajat niciodată să creez ceva. Să construiesc ceva. Numai să descompun. Zilele trecute am avut revelația faptului că nu m-am simțit niciodată cu adevărat creativ decât în dispute. Pentru că întotdeauna acolo mă defineam – mai întâi împotriva lor, apoi împotriva a tot și a toate.

— Deci ce vrei să spui? Că despre asta e vorba? O dorință întârziată de a înceta să te lupți și de a face ceva? Yuda, hai să ne înscriem la un curs de olărit, te rog. O să economisești o grămadă de bani. Dacă mă gândesc bine, cunosc un pictor care are un atelier în Jaffa. Pentru o sumă mică, va fi bucuros să plece la Rio și să ți-l lase ție.

Dar Epstein n-a râs.

— În fine, doar că nu înțeleg. Ai trei copii. Ai fost un mare avocat. Ai construit o viață imensă. Nu e destulă creație? Dacă ar fi fost vorba despre mine, care am eșuat în aproape toate privințele, ar fi altă poveste.

— În toate? a întrebat Epstein, cu interes autentic.

— E o parte din mine, foarte puternic legată de evreitate, de faptul că aparțin unui trib blestemat.

Epstein s-a întors să se uite la vărul său, dar în momentul acela Moti s-a ridicat, trăgându-și blugii largi și făcând o poză a priveliștii cu telefonul, iar în expresia lui indolentă nu a văzut nici o șansă de a fi înțeles. S-a răsucit din nou cu fața spre deșertul incendiat de soarele care apunea.

— Asta e, a spus el calm. Du-te și spune-i că ăsta e locul.

În mașină a fost liniște pe drumul de întoarcere. Un ecran de întuneric s-a lăsat peste dealuri și temperatura a scăzut. Epstein a deschis geamul, și aerul rece i-a năvălit în plămâni. A început să fredoneze încetișor Vivaldi. Cum era? *Cum dederit* nu-știu-ce, nu-știu-ce, nu-știu-ce *somnum*. Îl auzea pe contratenor și-l vedea pe ciobănescul german al femeii oarbe, cu ochii închiși, ascultând în afara gamei umane.

Telefonul a început să-i vibreze în buzunar, dar l-a ignorat. Însă când a început din nou, solicitant, s-a uitat și a văzut că era Klausner, și că deja ratase trei apeluri de la el. Observând data, și-a dat seama că probabil îl suna pentru reuniune. Și-a întors din nou privirea spre peisajul tot mai întunecat, și împotriva convingerilor naturale, l-a trecut un mic fior la gândul că adevăratul David trebuie să fi pășit și luptat, iubit și murit undeva pe-acolo.

Când telefonul i-a sunat din nou, a cedat și a răspuns, ca să scape odată.

— Jules! Unde ești? Ai ajuns în Ierusalim?

— Nu.

— Atunci unde ești?

— În deșert.

— În deșert? Ce faci în deșert? Începem într-o oră!

— E în seara asta, așa-i? Am fost ocupat.

— Bine că am dat de tine. Începeam să mă îngrijorez. Mai e timp. Acum sunt în sală, supraveghez pregătirile – stai așa, tocmai au sosit muzicanții.

— Ascultă, acum sunt în drum spre Tel Aviv. A fost o zi foarte lungă.

— Vino măcar o jumătate de oră. Doar ca să simți atmosfera. Să mănânci ceva. Ierusalimul nu înseamnă un ocol foarte mare. Nu vreau să ratezi asta, Jules.

Epstein a simțit mâna chircită a omului mărunțel din templul de la Safed întinzându-se încă o dată spre cracul pantalonului său. Dar de data asta nu avea de gând să cedeze.

— Când te gândești că Mesia ar putea să fie acolo, pe lista de oaspeți. Dar nu, serios, nu pot.

Klaus nu s-a arătat deranjat de glumă, însă deloc dispus să se resemneze cu un refuz, a spus că-l va mai suna peste jumătate de oră. Epstein i-a spus la revedere, apoi și-a închis telefonul.

— Despre ce e vorba? l-a întrebat Moti.

— Rabinul meu.

— Doamne, Maica Domnului, ce ți-am spus eu?

Dar Epstein chiar era istovit acum. Drumul cu mașina, soarele și ziua lungă petrecută cu alți oameni îl secătuiseră de puteri. Nu mai voia decât să facă un duș, să îndepărteze tot praful de pe el, să stea întins singur sub aerul condiționat și să se gândească la pădurea care într-o zi avea să acopere versantul muntelui, vie și fremătătoare sub lumina lunii. Moti nu putea înțelege. Nici Schloss. Nici Lianne, care nu-l înțelesese niciodată, care până la urmă nici nu încercase, deși el se tot străduise să i se dezvăluie. Nu mai avea nevoie să fie înțeles. Afară, noaptea devenea tot mai deasă. A coborât complet geamul, pentru ca vântul să înece vocea vărului său, și a inspirat aromele deșertului.

Nu s-a dus la reuniune, dar în noaptea aceea, așa extenuat cum era, n-a putut să doarmă și a rămas treaz, citind din cartea jerpelită de pe noptieră. Într-o după-amiază, mergând pe Allenby, o văzuse într-o vitrină plină de cărți în engleză decolorate de soare, cu toate culorile virând spre albastru. Străbătuse aleea îngustă și intrase în anticariatul prăfuit să întrebe de ea. Proprietarul asculta jazz la radio și își făcea contabilitatea la un birou în devălmășie. Conținutul vitrinei nu trezise interesul nimănui de-o veșnicie, și durase mult până să fie găsită cheia. Dar în cele din urmă vitrina fusese deschisă, eliberând un miros înțepător de umezeală și hârtie în curs de dezintegrare. Proprietarul băgase mâna înăuntru și scosese *Cartea Psalmilor*, iar Epstein și-o îndesase sub braț, ieșise din nou în strada aglomerată și se îndreptase spre mare.

Era oare în Biblie un erou mai complicat decât David? David, care a manipulat iubirea lui Saul, a lui Ionatan, a lui Micol, a Batșebei, a tuturor celor care s-au apropiat vreodată de el. Războinic, asasin, însetat de putere, dispus să facă orice ca să devină rege. Trădarea nu însemna nimic pentru el. Crima nu însemna nimic. Nimic nu putea sta în calea dorințelor lui. Lua ce voia. Și apoi, ca să-l lase să se odihnească după tot ce fusese, autorii Cărții lui David i-au atribuit cea mai tânguitoare poezie scrisă vreodată. L-au făcut să descopere, la sfârșitul zilelor sale, ceea ce era cel mai radical în el însuși. Să descopere harul.

Dimineața Epstein a dormit până târziu și a fost trezit de soneria telefonului din cameră. Era sunat de la recepție. Îl aștepta cineva jos.

— Cine? a întrebat el, cu mintea încă încețoșată de somn. Nu aștepta pe nimeni: nu mai avea bani de dat.

— Yael, i-a raportat recepționerul.

Epstein s-a ridicat și s-a uitat la ceas. Era abia trecut de ora opt.

— Care Yael? a întrebat el.

Nu cunoștea nici o Yael, cu excepția verișoarei mamei lui, care era înmormântată la Haifa. A urmat un murmur înăbușit, apoi s-a auzit în receptor o voce de femeie.

— Alo?

— Da?

— Sunt Yael.

A făcut o pauză, parcă așteptând ca el să-și aducă aminte. Așa de tare i se înrăutățise memoria? s-a întrebat Epstein, frecându-se la ochi cu pumnul uscat.

— Am ceva pentru dumneavoastră. Tata m-a rugat să mă asigur că-l primiți.

Încă amețit, Epstein și-a amintit că duminică dimineața, la prima geană de lumină, incapabil să mai suporte un singur minut în patul mic și tare de la Ghilgul, își dăduse cu apă rece pe față și pornise în căutarea unei cești de ceai, ca să-și aline stomacul încă șubred. Pe drum fusese cât pe ce să se izbească de Peretz Haim, care ieșea din camera lui. Peretz își suflecase mâneca și își lega banda neagră a tefilinului în jurul bicepsului, așa cum își leagă un dependent de droguri garoul. Dar Epstein era cel care simțea nevoia: foamea venelor, care ți se duce direct la inimă. Și-a pus degetele pe piept, peste mușchiul bătând, care nu făcea față sângelui său gros.

— Vreți să-l las aici, la recepție? a întrebat ea. Mă cam grăbesc.

— Nu, nu, a zis Epstein repede, deja în picioare și întinzând mâna după pantaloni. Așteaptă, cobor imediat.

Cu degete tremurătoare, și-a trecut nasturii prin butonierele cămășii, s-a spălat pe dinți, și-a dat cu apă pe față și s-a oprit dinaintea imaginii lui șiroinde în oglindă, surprins să vadă că părul îi crescuse atât de mult.

A văzut-o în hol înainte ca ea să-l observe, aplecată deasupra telefonului, cu fruntea înaltă și palidă încruntată. Purta blugi și o jachetă de piele, și acum, că era complet îmbrăcată, el a văzut că nasul Batșebei sale era împodobit cu un diamant minuscul. Dar pe când se apropia, l-a izbit ceva familiar în profilul ei, o asemănare pe care n-o remarcase în seara aceea, cu două săptămâni în urmă. Când i-a rostit numele, ea a ridicat capul, și ochii lor s-au întâlnit pentru a doua oară. Dar dacă și-a amintit, n-a lăsat să se vadă nimic.

Lucra la un scenariu despre viața lui David și participase la reuniunea de la Ierusalim organizată de tatăl ei împreună cu regizorul filmului. La sfârșitul serii, pe când se pregătea să plece înapoi la Tel Aviv, rabinul o rugase să-i aducă asta – și a scos din geantă un dosar auriu. Avea tipărite pe el cuvintele DINASTIA LUI DAVID, deasupra cărora era un scut cu leul Regatului Iudeii și Steaua lui David. I l-a întins, dar Epstein a rămas nemișcat.

— Faci un film? a întrebat el mirat. Despre David?

— Ce vă surprinde? Când le spun oamenilor, au mereu aceeași reacție. Dar nu s-a făcut niciodată un film bun despre David, spre deosebire de Moise, deși el e cel mai complex, mai bine conturat și mai fascinant personaj din toată Biblia.

— Nu e asta. Doar că se întâmplă să fiu...

Dar s-a abținut să-i spună că de mai multe nopți încoace citea Psalmii. Că ceva din el, puternic și slab, ar putea proveni dintr-o poveste străveche.

— Mă interesează David.

— Atunci ar fi trebuit să fiți acolo aseară.

— Ar fi trebuit?

Cu un zâmbet amuzat, ea i-a povestit cum oaspeții intraseră pe sub arcada de piatră falsă, străjuită de doi crainici în veșminte regale, care îi anunțau pe fiecare, sunând apoi

din corn. O harpistă cu trenă de catifea ciupea coardele aurii în foaier. Nici că s-ar fi putut o regie mai bună, a spus ea.

Uitându-se din nou la telefon, i-a zis că trebuia să plece; întârzia la o întâlnire.

— Unde trebuie să ajungi? a întrebat-o Epstein.

— La Jaffa.

— Merg și eu într-acolo. Pot să te conduc cu taxiul? Aș vrea să aud mai multe despre film.

S-a abținut să-i spună că voia să știe de ce fiica rabinului, care privea cu ironie proiectul de suflet al tatălui ei și părea să se fi îndepărtat cât de mult posibil de religie, ar vrea să facă un film despre David.

Și-a pus ochelarii de soare și a zâmbit pieziș spre ceva din spatele lui, ridicându-și geanta grea de jos.

— Dar noi ne cunoaștem deja, nu-i așa?

Ceva de transportat

Mergeam cu mașina de numai zece minute, după ce am părăsit restaurantul de la Casa Confederației, când a apărut un șir de vehicule militare, blocând drumul. Traficul spre nord-vest fusese oprit, și fiecare mașină era controlată de soldați. Friedman a mutat radioul pe postul de știri, care au năvălit răpăind înăuntru. Când am întrebat ce se întâmpla, mi-a spus că putea fi orice: spargerea zidului, amenințare cu bombă, un atac terorist în oraș.

Atmosfera devenea tot mai neliniștitoare cu fiecare clipă, în timp ce ne târam, așteptând să ajungem în capul rândului. Când am ajuns în sfârșit, doi soldați cu arme automate de-a curmezișul pieptului ne-au flancat vehiculul, uitându-se pe toate ferestrele și sub mașină cu o oglindă atașată unui mâner lung. Nu înțelegeam nici întrebările lor, nici răspunsurile lui Friedman, care mi se păreau mult mai lungi decât era necesar pentru a-i satisface pe acești adolescenți în uniformă de camuflaj, îndeplinind niște ordine care probabil însemnau prea puțin pentru ei. Fata era înaltă și pășea cu vârfurile picioarelor înspre interior, încă se lupta cu acneea, dar cu promisiunea de a deveni frumoasă într-o zi, iar băiatul era scund, îndesat, păros și arogant, prea interesat de puterea pe care situația i-o împrumuta. Friedman, deja încordat, a devenit repede iritat de interogatoriu, și asta nu făcea decât să alimenteze aroganța băiatului – nu putea fi

numit bărbat, și poate asta era problema, sau una dintre numeroasele probleme. M-am așteptat ca Friedman să-și dezvăluie legăturile secrete care ar fi dus la eliberarea noastră imediată și la un potop de scuze jenate. Dar când și-a pescuit în sfârșit portofelul dintr-unul dintre buzunarele voluminoase ale vestei, cardul pe care l-a scos din el și i l-a întins cu mâna dreaptă tremurându-i nu era altceva decât un buletin de identitate obișnuit. Soldatul i l-a smuls din mână, l-a studiat scurt, apoi s-a întors și mi s-a adresat în ebraică.

— Sunt americancă.

— Ce treabă ai cu el?

A arătat spre Friedman cu bărbia pe care avea o cicatrice, ca amprenta unui deget, pe care părul altădată negru, viguros, refuza să crească.

— Treabă?

— De unde-l cunoști?

— Ne-am întâlnit acum câteva zile.

— De ce v-ați întâlnit?

Friedman a încercat să intervină în ebraică, dar soldatul l-a redus la tăcere ridicând palma și spunându-i câteva cuvinte tăioase.

— De ce te-ai întâlnit cu el? a întrebat el din nou.

Îmi treceau prin minte diferite răspunsuri. Mă gândeam să-i spun că Friedman era un fel de rudă îndepărtată, cu care mă trimisese tata să iau legătura, o minciună care măcar ar fi avut o legătură vagă cu adevărul.

— Nu avem toată ziua la dispoziție.

— Are un proiect care s-a gândit că m-ar interesa, am spus în cele din urmă, un răspuns care părea destul de inofensiv până să-l rostesc.

Soldatul a ridicat din sprâncenele-i stufoase, adunându-le laolaltă, astfel încât formau o bară mare și păroasă de-a lungul frunții lui, apoi s-a dus în spatele mașinii și a deschis portbagajul.

— Nu m-ai lăsat să termin, i-am strigat, pentru a încerca să-mi repar greșeala păstrând iluzia că puțin îmi păsa de ce credea el, că simulacrul lui de putere nu avea nici o autoritate asupra mea.

— Sunt scriitoare, dacă vrei să știi. Scriu romane.

Dar propoziția și sensul ei mi s-au părut jalnice.

— Tu ai împachetat asta?

A arătat spre valiza din strada Spinoza.

— Eu? am repetat, trăgând de timp.

În jurul nostru, celorlalte mașini li se făcea semn să treacă, și pasagerii lor ne priveau cu o curiozitate prost mascată. Mi-am spus că ar fi drăguț dacă unul dintre ei m-ar recunoaște acum și s-ar da jos din mașină să-mi spună că și-a botezat nefericitul copil după unul dintre personajele mele. Dar cum mașinile treceau la oarecare distanță, era limpede că fantezia mea avea puține șanse de a se materializa, ceea ce într-un sens cosmic era mai bine, căci momentul în care cititorii le-ar putea fi de folos scriitorilor ar trebui oricum să fie întotdeauna suspect.

— A fost în posesia ta tot timpul? Ți-a dat cineva ceva de transportat?

Știam că ar fi trebuit să mint, dar în loc de asta am spus:

— Nu, n-am împachetat-o eu. Am luat-o cu o oră în urmă de la Tel Aviv. Dar nu sunt decât hârtii înăuntru. Poți să te uiți.

M-am gândit să-l întreb dacă-l citise pe Kafka. Cu siguranță *Metamorfoza*, sau *Ha Ghilgul*, sau cu ce titlu o mai circula ea, îi fusese predată la liceu în Ra'anana sau Givatayim.

— E pur și simplu o neînțelegere, am continuat eu. Totul se va lămuri dacă deschizi...

Am simțit apăsarea mâinii lui Friedman pe brațul meu, dar era prea târziu. Soldatul își desprinsese walkie-talkie-ul

de la centură și începuse să vorbească cu superiorul său. Un răspuns trunchiat, misterios și plin de încordare s-a auzit ca de foarte departe. Soldatul a ascultat, cu ochii pironiți pe valiză, și când i-a venit rândul să răspundă, a părut să țină un discurs, nu numai despre geamantanul ponosit extras din apartamentul bătrânei fiice a amantei lui Max Brod, ci și despre multe alte lucruri – tiparele istoriei, natura fragilă a relațiilor umane, ironia incomensurabilului, geniul lui Kafka. De două ori l-am auzit spunând-o, întorcându-se cu spatele la noi și gesticulând expansiv spre dealuri, unde bucățele de piatră albă se iteau ca niște oase prin lutul roșu: *Kafka*, și apoi din nou, *Franz Kafka*, deși mai târziu m-am întrebat dacă nu cumva cuvântul pe care-l auzisem fusese *davka*, cuvânt care nu are o traducere în engleză, în afară de sensul lui literal, *exact*, dar care rezumă modul evreiesc de a face ceva doar de dragul de a te împotrivi.

— Nu poți să faci nimic? am șuierat spre Friedman, pierzându-mi răbdarea, după tot ce mi se ceruse ori permisesem să se întâmple. De ce nu vorbești cu cineva de mai sus?

Soldatul, încă gesticulând la telefon, a înșfăcat valiza din portbagaj și a aruncat-o pe jos, unde a aterizat cu un zgomot surd, oribil. Smucind mânerul care abia se mai ținea, el a rostogolit-o spre femeia soldat, care i-a cântărit greutatea cu o privire sceptică, de parcă ar fi bănuit că însuși cadavrul lui Kafka era ghemuit înăuntru. Încet, a început s-o împingă spre șirul de vehicule militare.

— Crezi că n-am încercat? a zis Friedman părând resemnat, melancolic chiar.

Dacă până atunci reușisem să-l învestesc cu o oarecare autoritate, acum ea se topea în fața ochilor mei. Părea nu numai bătrân, ci și neajutorat, iar invincibilul plural, acel „noi“ pe care-l invocase atunci când vorbea despre mândria

provocată de scrierile mele, se dizolva acum în excentricul singular.

— A vrut să creeze o problemă, așa că a creat-o. Ar trebui să ne dea speranță, nu-i așa? Faptul că nu-i chinuie numai pe arabi.

Soldatul s-a întors către mine.

— Ai pașaport?

Am scotocit în geantă, până l-am găsit, pe fund. Și-a mijit ochii și s-a uitat de la fotografie la mine și de la mine la fotografie. E adevărat că trecuseră câțiva ani de când fusese făcută.

— Scoate-ți ochelarii.

Totul s-a încețoșat.

— Arăți mai bine în poză, s-a răstit el, băgând pașaportul în buzunarul cămășii.

Ne-a ordonat să coborâm din mașină. Cățeaua, care până atunci rămăsese calmă, a izbucnit într-un acces de lătrături frenetice îndată ce Friedman a întins brațul spre mânerul ușii, făcându-l pe soldat să tresară și să ducă mâna instinctiv la pușcă. M-am pregătit pentru ce era mai rău, imaginându-mi un glonț în țeasta animalului. Dar o clipă mai târziu și-a relaxat degetele și și-a trecut cu grijă palma deschisă prin fereastră, mângâind câinele. Pe buze i-a scăpărat un surâs vag.

— Așteaptă aici, mi-a ordonat, încă ținând mâna pe pușcă. O să vină cineva.

Abia în timp ce-l priveam pe Friedman cum se îndepărta, strângând la piept mapa de piele uzată, și dispărea în spatele unui camion militar, am început să mă gândesc, cu o panică tot mai mare, că poate nu avusese dreptul să ia ceea ce luase din apartamentul Evei Hoffe. Am revăzut scena cu el ieșind în grabă din holul blocului de pe strada Spinoza și transpirația de pe fruntea lui când pornea mașina.

În ce mă băgasem? De ce nu-i pusesem nici o întrebare în clipa în care ieșise din fortăreața fanatic protejată a apartamentului Evei, trăgând după el o valiză? Ce conta cine era? Putea să fie și David Ben Gurion în persoană, ce importanță avea asta pentru o femeie care păstra obsesiv niște hârtii după moartea mamei ei, care pretindea că se simte biologic legată de ele, care ar fi luptat cu ghearele și cu dinții să le păstreze în posesia ei, care, spunea ea, ar permite să-i fie luate numai peste cadavrul ei? Ce mă făcuse să accept că tocmai lui Friedman, cu vesta lui de safari și ochelarii cu lentile colorate, trebuia să i se acorde privilegii speciale, să i se permită să ia până și o pagină, darămite o valiză întreagă?

Dar acum era prea târziu pentru întrebări. Femeia-soldat, care pășea cu vârfurile picioarelor spre interior se întorsese, și fără o vorbă mi-a făcut semn s-o urmez. Mergea cocârjată, una dintre acele fete care ani de zile se mișcă prin peștera îngustă, cu tavanul jos al vieții ei, până când într-o zi, dacă are noroc, va ieși în sfârșit sub un cer liber. M-a condus la un jeep acoperit, cu banchete de o parte și de alta, probabil folosit pentru transportul soldaților.

— Urcă.

— Aici? Nu cred. Nu merg nicăieri până nu mi se explică ce se petrece. Am dreptul să vorbesc cu cineva, i-am spus. Vreau să dau telefon la ambasada americană.

Fata a plescăit din limbă și a mișcat din umeri, ca să mute cureaua armei grele.

— O să vorbești, o să vorbești. Calmează-te. N-ai de ce să-ți faci griji. Poți să suni pe cine vrei. Ai telefon, nu?

— Sunt o scriitoare publicată la nivel internațional, am spus eu, stupid. Nu poți să mă ridici așa, fără vreun motiv rezonabil.

— Știu cine ești, a zis ea îndepărtându-și o șuviță de pe față. Fostul meu prieten mi-a dat o carte de-a ta. Dacă vrei

să știi, nu e genul meu. Nu te supăra. Dar relaxează-te, bine? Fii liniștită. Cu cât urci mai repede în jeep, cu atât vei pleca mai curând. Schectman o să aibă grijă de tine.

A schimbat o glumă în ebraică cu soldatul înalt care aștepta în spatele jeepului și care arăta ca jumătate din băieții cu care am fost colegă la școală. A întins mâna să mă ajute să urc, și gestul mi-a inspirat o încredere confuză, sau poate pur și simplu eram prea obosită ca să mă mai împotrivesc. Sub acoperișul de pânză mirosea a cauciuc, mucegai și transpirație.

Pe când șoferul pornea motorul, fata s-a lovit cu palma peste frunte. I-a spus lui Schectman să aștepte o clipă, și el i-a strigat ceva șoferului. Apoi, în timp ce ea alerga să aducă ce uitase, Schectman și-a încrucișat mâinile peste genunchi și mi-a zâmbit.

— Ei, a zis el, vă place în Israel?

Când femeia s-a întors, ducea de zgardă cățeaua lui Friedman. Am protestat, încercând să explic că nu era a mea, că-i aparținea lui Friedman, dar ea părea să nu aibă habar cine e Friedman; deja uitase că există. Ce câine drăguț, a zis, mângâindu-l între urechile pleoștite. Voia să-și ia și ea un câine ca ăsta într-o zi, când avea să scape în sfârșit de acolo.

— Poftim, am spus plină de speranță. Poți să-l iei pe ăsta.

Dar Schectman a coborât, a luat cățeaua în brațe și a pus-o în jeep, iar pentru o clipă, în timp ce stătea cuibărită în brațele lui, m-am gândit că arătam, toți trei, ca un fel de scenă a Nașterii dementă. Apoi cățeaua s-a trântit pe podea și, ca și când ar fi știut ceva ce eu nu știam – ca și când și ea ar fi uitat de existența lui Friedman – mi-a lins genunchii, s-a rostogolit de două ori și s-a ghemuit la picioarele mele. Soldatul a întins punga mea de plastic, cea pe care o luasem din apartamentul surorii mele cu un schimb de haine și costumul de baie, și Schectman a pus-o cu grijă sub bancheta lui, lângă valiza lui Friedman.

Motorul jeepului a pornit huruind, și ne-am pus în mișcare, hurducându-ne pe refugiul pietruit, până când roțile imense au ajuns pe asfalt. Dar în loc să întoarcem și să mergem înapoi spre Ierusalim, am continuat în direcția în care mergea Friedman, până unde se termina tot ce era proiectat și construit și începea, destul de brusc și irevocabil, deșertul. Și atunci m-a traversat gândul total nepotrivit la grădinile lui Kafka, grădini pe care Friedman îmi spusese că le-a îngrijit oriunde a trăit, în kibbutzul din nord și în spatele diferitelor case pe care le ocupase în Tel Aviv, înainte de a deveni destul de faimos și – fiindcă n-a îmbătrânit niciodată cu adevărat, fiindcă n-a încetat niciodată să arate exact ca acel Kafka de care inevitabil te îndrăgostești puțin când îl vezi prima dată pe o ilustrată – de a trebui să părăsească orașul pentru totdeauna. Mi-am imaginat grădinile lui pline de trandafiri și caprifoi, cactuși și tufe uriașe de liliac parfumat. Pe când vehiculul nostru pătrundea printre dealurile galbene, l-am văzut pe Kafka cu o claritate ului-toare, sprijinindu-și delicat săpăliga de un zid de piatră și ridicându-și privirea spre cer ca pentru a cerceta dacă sunt semne de ploaie. Și din senin – mereu vin din senin aceste scântei vii de copilărie – mi-am amintit ce s-a întâmplat la un an după ce fratele meu a găsit cercelul în piscina de la Hilton. Stăteam la bunicii noștri, la Londra, în timp ce părinții erau plecați în Rusia, și într-o după-amiază, pe mine și pe fratele meu ne-a năpădit pofta de ciocolata care se vindea într-o prăvălie din apropiere. Nu știu de ce nu i-am cerut bani bunicii: probabil ne-am gândit că va refuza, sau poate eram încântați de ideea de a face rost de ciocolată pe furiș. În grădina din fața casei lor, bunicul creștea niște trandafiri care rămân, pentru mine, arhetipul trandafirului; nu pot să gândesc sau să rostesc cuvântul fără a invoca acele flori delicate, englezești. Am găsit în bucătărie foarfeca de

grădină grea, din metal, a bunicii și am strâns tulpinile între lame sus, sub sepalele florii, până când capetele mari s-au răsucit. Calmi, am înfășurat tulpinile în folie de aluminiu și am hotărât că era necesară o minciună pentru a-i convinge pe oameni să le cumpere. Am ieșit în stradă și am început să incantăm: „Trandafiri de vânzare, trandafiri de vânzare, trandafiri pentru ajutorarea copiilor!“ O femeie s-a oprit. Mi-o amintesc încântătoare, cu un păr negru, îngrijit sub pălăria de lână. A lăsat jos sacoșele pe care le căra.

— Sunteți siguri că-i pentru ajutorarea copiilor? ne-a întrebat ea.

Întrebarea ei a fost ceea ce ne-a demobilizat. Ne dăduse ocazia să ne mai gândim și să spunem adevărul, dar în loc să profităm de ea, noi ne-am adâncit și mai mult în minciună. Am dat afirmativ din cap: foarte siguri, da. Ea și-a scos portofelul și ne-a despovărat de brațele de trandafiri – șase sau opt. Fratele meu a luat monedele și am pornit repede, în tăcere. Dar, în timp ce ne îndreptam spre prăvălie, ne-a copleșit un negru sentiment de vinovăție. Făcuserăm ceva ce nu mai puteam desface: decapitaserăm trandafirii bunicului, îi vânduserăm, mințiserăm o femeie străină, totul ca să ne satisfacem apetitul. Senzația de permanență a faptei noastre rele, imposibilitatea de a o putea măcar corecta erau extrem de apăsătoare. Nu-mi amintesc dacă eu m-am întors spre fratele meu și am vorbit în sfârșit, sau dacă el s-a întors spre mine, dar îmi amintesc clar cuvintele: *Simți și tu ce simt eu?* Nu mai era nimic altceva de spus. Ne-am aplecat, am săpat o groapă în pământul de pe marginea trotuarului și am îngropat monedele. Că nu aveam să suflăm vreodată o vorbă despre ceea ce făcuserăm era de la sine înțeles. Într-o zi, le-am spus povestea copiilor mei. Le-a plăcut la nebunie și au cerut s-o audă iar și iar. Zile în șir, au tot adus vorba de ea. Dar de ce ați îngropat banii? întreba întruna

fiul meu cel mic. Ca să scăpăm de ei, i-am răspuns. Dar sunt tot acolo, a spus el, scuturând din cap. Chiar și astăzi, dacă te duci și sapi în locul acela, monedele vor fi acolo.

Din timp în timp, când vântul pătrundea în spatele jeepului, ridicând prelata și făcând-o să fluture ca o pasăre prinsă-n capcană, Schectman îmi prindea privirea, apoi risca un zâmbet, un zâmbet blând și atotștiitor, poate chiar atins de tristețe, și cățeaua, al cărei nume nu căutasem să-l aflu niciodată, scotea un geamăt de parcă ar fi trăit deja o mie de ani și ar fi știut sfârșitul tuturor poveștilor.

Ultimul rege

Epstein, pentru care totul era iar nou – lumina albă orbitoare a valurilor, tânguirea muezinului în zori, lipsa poftei de mâncare, pierderea în greutate, eliberarea de ordine, punctul de plecare al rațiunii, miracolele, poezia – și-a luat un apartament în care n-ar fi locuit nici în o mie de ani, dacă ar fi trăit o mie de ani, ceea ce, fiindcă mai mult ca orice el însuși era nou pentru el, ar fi fost posibil. Soarele nu l-a trezit, pentru că era deja treaz, ferestrele erau deschise larg, astfel că valurile sunau de parcă s-ar fi spart în camera lui. Agitat, mergând de colo, colo desculț, a descoperit că întreaga podea se înclina spre scurgerea dușului, ca și cum casa ar fi fost construită pentru momentul în care marea va încerca în cele din urmă s-o înece. Agentul imobiliar nici nu descuiase bine ușa, când Epstein anunțase că o ia, oferind pe loc chiria pe trei luni în bani gheață. Cu pantofii săi lustruiți, probabil că părea nelalocul lui în apartamentul dărăpănat, dar perfect potrivit pentru rol. De câte ori îl văzuse agentul? Americanul înstărit, venit în Israel să simtă vâna bogată, autentic evreiască pe care toți acei dolari americani erau meniți s-o protejeze, ca să știe că e încă vie aici și nu trebuie să regrete prea multe; venit să se trezească din nou la viață în atmosfera protectoare a pasiunii mijlociu-orientale. Agentul fusese deja destul de iscusit încât să umfle chiria, pretinzând în același timp că îi făcea o ofertă

specială, pentru că era prieten cu Yael. Dar imediat după ce a văzut extazul lui Epstein în timp ce se lăsa fermecat de privelişte, a regretat că n-o crescuse şi mai mult. Cu toate acestea, avea destulă experienţă ca să nu se încreadă în primul val de entuziasm american. Ştia cum veneau şi vreme de o săptămână se îndrăgosteau de perseverenţă, combativitate şi căldură, de felul în care oamenii stau în cafenele, vorbesc şi intră unii în vieţile celorlalţi; de felul în care chiar dacă pe dinafară Israelul e obsedat de graniţe, pe dinăuntru trăieşte fără nici o limitare. Cum aici nu există boala singurătăţii, şi fiecare şofer de taxi e un profet, şi fiecare vânzător de la *shuk*[1] îţi va spune povestea fratelui său şi a soţiei sale, şi apoi tipul care stă la coadă în spatele tău intervine în discuţie, şi curând calitatea oribilă a şervetelor nu mai contează, fiindcă poveştile, şi dezordinea, şi nebunia – atâta viaţă! – sunt mult mai importante. Vin la Tel Aviv şi îl găsesc atât de sexy – marea şi forţa, apropierea de violenţă şi setea de viaţă, şi cum, deşi israelienii trăiesc tot timpul într-o criză existenţială şi simt că ţara lor e pierdută, măcar trăiesc într-o lume în care totul contează încă şi pentru care merită să lupţi. Mai presus de orice, se îndrăgostesc de cum se simt aici. De aici venim, îşi spun ei când se apleacă prin tunelurile de sub Zidul de Vest, se strecoară prin tunelurile săpate de Bar Kochba, escaladează Masada, stau în lumina Levantului, străbat Deşertul Iudeii, campează în Negev, vin la Kinneret, unde copii care ar fi putut fi ai lor cresc desculţi şi sălbatici, legaţi de trecut mai mult prin acte de discontinuitate: asta nu ştiam că ne lipseşte.

Dar agentul ştia prea bine că după vreo săptămână încep să simtă altfel americanii ăştia. Forţa începe să le pută a agresiune şi felul direct de a fi devine tupeu, începe să demonstreze că israelienii n-au maniere, n-au respect pentru

---

1. Piaţă (în limba ebraică, în original).

spațiul personal, n-au respect pentru nimic, și în Tel Aviv nimeni nu face nimic în afară de a sta la taclale și de a merge la plajă. Orașul este o groapă de rahat, nu-i așa, tot ce nu e nou se dezintegrează, întreg locul miroase a pișat de pisică, e o problemă de canalizare chiar sub fereastră, și nu poate să vină nimeni decât peste o săptămână, și de fapt cu israelienii nu poți să te înțelegi, sunt atât de încăpățânați și de dificili, atât de frustrant imuni la logică, atât de al naibii de nepoliticoși, și se vede treaba că majoritatea nu dau doi bani pe ceea ce este evreiesc, bunicii și părinții lor au fugit cât au putut de departe de asta, iar cei care dau doi bani sunt exagerați, sunt coloniștii ieșiți din minți, și, sincer vorbind, întreaga țară nu e decât un snop de rasiști care-i urăsc pe arabi. Așa că tocmai la timp, înainte de a da avansul pentru un apartament cu trei camere în noua construcție de sticlă ridicată în Neve Tzedek, sunt din nou în taxi spre aeroport, cu valizele mirosind a za'atar și ticsite de obiecte iudaice din argint de la Hazorfim[1] și cheile de la Lexus proaspăt atârnate de o *hamsa*[2].

Așa că agentul, aprinzându-și o țigară, scoțând fumul în rotocoale pe gură și inhalându-l din nou pe nări, și-a măsurat cu ochii mijiți clientul înstărit și a spus că pot bate palma dacă era dispus să meargă pe loc la ATM. Avea motocicleta parcată în față, a adăugat el, crăpând o fereastră pentru ca mirosul mării să-l ajute pe Epstein să se gândească. Dar Epstein nu avea nevoie să se gândească, și cinci minute mai târziu stătea încleștat de talia agentului imobiliar în timp ce zburau peste gropi în asfalt, fără a-i păsa câtuși de puțin că cineva, undeva l-ar putea lua drept un clișeu.

---

1. Celebră firmă producătoare de obiecte de argint, cu o rețea de magazine în Israel.

2. Amuletă în formă de palmă (numită și Mâna lui Miriam la evrei, Mâna Fecioarei Maria la creștini și Mâna Fatimei la musulmani).

În seara aceea, când cerul devenea din portocaliu violet, Epstein stătea fără cămașă în fața mării simțind o exuberanță, o libertate ca de pasăre și crezând că înțelege în sfârșit la ce folosise toată retragerea lui și renunțarea la bunuri: marea asta. Senzația asta de ușurare. Foamea asta. Senzația asta de străvechi. Flexibilitatea asta de a deveni un om îmbătat de culorile Jaffei, așteptând ca telefonul să se lumineze cu un mesaj din lumea cealaltă; dintr-o existență mai mare; de la Moise pe Muntele Sinai, care văzuse totul și cobora grăbit să-i spună și lui; de la o femeie căreia nu mai avea ce să-i ofere în afară de el însuși; de la oamenii pe care-i conjurase să planteze patru sute de mii de copaci pe un versant golaș din deșert.

Zilele lui au devenit difuze. Linia dintre apă și cer s-a pierdut; linia dintre el și lume. Privea valurile și se simțea și el fără sfârșit, repetat, plin de viață nevăzută. Rândurile din cărțile de pe masă ieșeau din pagini în fața ochilor lui. În amurg, mergea să se plimbe, agitat, așteptând, pierdut printre străduțele înguste, până când, dând un colț și văzând din nou marea, era despuiat de piele.

*

Cel care-l invitase fusese șeful platoului de filmare, care acum vorbea repede cu un al doilea espresso în față, în timp ce-o așteptau pe Yael să apară la cafeneaua din Ajami. Epstein era treaz de la ora patru dimineața și nu mai vorbise cu nimeni de zile întregi. Șeful platoului de filmare însă, care purta o creastă scurtă ca să-și ascundă începutul de chelie și era destul de slăbănog ca să alimenteze o dependență, dar prea afabil ca să aibă nevoie de ea, vorbea atât de exuberant în tăcerea lui Epstein, încât acesta nu mai trebuia să facă nimic. Industria de film israeliană, l-a anunțat el pe Epstein, era la apogeul creativității. Până în 2000, marele talent al israelienilor nu fusese producția de filme.

Când Epstein a întrebat care fusese talentul israelienilor înainte de 2000, șeful platoului de filmare a părut încurcat.

A trecut o jumătate de oră, și Yael tot nu sosise, așa că șeful platoului de filmare i-a comandat tinerei chelnerițe un al treilea espresso, și-a scos telefonul și a început să-i arate spectatorului său captiv clipuri și cadre din opera lui. Epstein a studiat o fotografie a unei case vechi din Ierusalim, cu camera de zi mohorâtă, ticsită de cărți și tablouri în ulei, prin ferestrele căreia se zărea o mică grădină împrejmuită de ziduri. Încăperea nu avea nimic neobișnuit, s-a gândit el, și totuși toate elementele ei sugerau ceva indiscutabil cald, inteligent și ispititor. Șeful platoului de filmare i-a spus că vizitase cincizeci de case până să dea peste asta. Din momentul în care intrase, știuse că acesta era locul. Nimic n-a trebuit să fie mutat pentru fotografie, nici cel mai mic obiect de mobilier. Până și cățelușul încolăcit în fotoliu era perfect. Dar cât efort să-i convingă pe proprietari! Trebuise să se întoarcă de patru ori, ultima dată cu o piesă demodată de care cuplul avea nevoie pentru robinetul care curgea din negura timpului, pe care o procurase de la un instalator în atelierul căruia filmase cândva o scenă. Asta i-a făcut să accepte: un cerculeț din cupru pe care nu-l găseau de ani de zile. Dar, îndată ce i-a câștigat, a intervenit vecina de alături. Bătrâna a făcut tot ce-i stătea în puteri să încurce filmările. Cât era ziua de lungă stătea la fereastră și țipa la ei, refuzând să-și țină pisica înăuntru. Dimpotrivă, dădea drumul pisicii afară intenționat în clipa în care camerele începeau să ruleze. Scenele trebuiau întrerupte mereu din cauza acestei femei cârcotașe, care amenința să-l scoată din minți pe anxiosul regizor. Dar el, Eran, a găsit o soluție. A ascultat, a ascultat și a înțeles că bătrâna era geloasă, că, asemenea unui copil, se simțea exclusă, ignorată, și că tot ce avea de făcut era să-i ofere un rol minuscul, ca s-o

facă să devină brusc cooperantă. De zece ori fuseseră nevoiți să filmeze cadrul cu ea împinsă pe trotuar într-un cărucior cu rotile de care făcuse rost de la recuzită, pentru că de fiecare dată ea fie zâmbea larg la cameră, fie încerca să strecoare o replică improvizată. Dar în cele din urmă a meritat: de atunci înainte bătrâna a fost cât se poate de liniștită și și-a păzit pisica de parcă ar fi fost un piton care – dacă Doamne ferește scăpa – i-ar fi putut devora filmul dintr-o înghițitură. Da, găsirea locului fusese de fapt partea cea mai neînsemnată a muncii lui, chiar dacă nu s-ar zice. Adevărata esență a efortului său era stăpânirea granițelor dintre această lume și cea pe care încerca s-o creeze regizorul. Din realitatea prezentă de case și străzi, mobilier și condiții meteorologice, regizorul căuta să creeze o altă realitate, și oricât de mult ar fi durat filmarea, era rolul lui, al lui Eran, să păzească granițele dintre ele. Să se asigure că nimic nedorit din lumea reală nu penetra cealaltă lume, nu întrerupea și nu amenința să-i dizolve condițiile delicate. Iar pentru aceasta trebuia să ai talente multiple. Dar mai presus de toate trebuia să știi cum să te porți cu oamenii. După ce săptămânile de filmare se încheiau, a spus șeful de platou, această pricepere era atât de uzată, încât nu-și mai dorea decât să trăiască precum un eremit sau un mizantrop. Și ce faci atunci? l-a întrebat Epstein.

Însă în momentul acela a sosit Yael, cerându-și scuze, dar senină, ca și cum tocmai ar fi coborât dintr-un tablou. Dacă Epstein nu avusese nici o dorință presantă de a vorbi până atunci, acum și-a dat seama din nou că în prezența ei era aproape fără grai. Îl adusese cu ea pe Dan, regizorul, care avea patruzeci și ceva de ani, ochii mici și nasul ascuțit și protuberant al unui animal care-și petrece cea mai mare parte a timpului sub pământ, etern cuprins de dorința frenetică de a-și săpa drum spre lumină. Epstein îl mai întâlnise,

și-l detestase pe loc. Avea intenții evidente în privința lui Yael. Gândul la ea în brațele acoperite de tatuaje tribale ale individului îi stârnea lacrimi lui Epstein.

Șeful platoului de filmare s-a lansat entuziast în descrierea decorului pe care-l descoperise: o peșteră aproape de locul unde fuseseră găsite Manuscrisele de la Marea Moartă, dar destul de departe de orice sit arheologic ca să poată filma fără aprobări, și cu un peisaj atât de neatins, încât putea fi pur biblic. Peșterile erau incredibile datorită modului în care erau luminate, cu o gaură deasupra, ce lăsa să pătrundă razele de soare. Este posibil ca David să se fi ascuns în ele. În orice caz, probabil că fuseseră ocupate de esenieni cu două mii de ani în urmă, în timp ce se pregăteau pentru Războiul Fiilor Luminii împotriva Fiilor Întunericului.

Dar regizorul și Yael, fiul întunericului și fiica luminii, erau într-o dispoziție proastă, și nici o peșteră, oricât de autentică, nu i-ar fi putut înveseli. În dimineața aceea primiseră vești neplăcute: nici Hot, nici Yes nu acceptaseră. Pe baza sinopsisului și a schiței de scenariu pe care le scrisese, i-a explicat Yael lui Epstein, primiseră subvenții de producție atât de la Fondul Cinematografic din Ierusalim, cât și de la Fundația Rabinovich. La început păruse suficient, dar odată ce au înțeles ce fel de buget era necesar pentru a face filmul cum trebuie, și-au dat seama că nu le ajung banii. Speraseră că una dintre companiile mari de cablu avea să sprijine proiectul, dar nici una nu acceptase. Filmările trebuiau să înceapă în două săptămâni, și dacă nu apărea urgent ceva, totul va trebui amânat.

De cât aveau nevoie? a întrebat gânditor Epstein.

*

Copacii lui creșteau la un kibbutz de lângă Kinneret. La o lună după ce-și semnase numele pe donația de două milioane de dolari, Epstein a fost dus să-i vadă. L-a însoțit

personal șefa FNE, care se întorsese din călătoriile ei în America de Sud. Au cinat sub o pergolă pe care kibbutzul o închiria pentru nunți și au băut vinul produs de kibbutzul înfrățit cu acesta, aflat de partea cealaltă a văii. Paharul lui Epstein a fost reumplut, apoi, amețit, acesta a fost dus pe câmp cu un tractor. Aerul era greu de mirosul bălegarului, dar peisajul era larg și fertil, cu câmpuri verzi, ierburi galbene și dealuri brune. Epstein a coborât, afundându-și mocasinii în pământ, și a văzut șirurile de puieți tremurători. Asta-i tot? a întrebat el. Toți cei patru sute de mii? I se părea că nici atâția nu sunt destui. Șefa FNE și-a întrebat asistenta, care a confirmat că urmau să mai fie aduși o sută cincizeci de mii de puieți, mai degrabă foioase decât pini, dar că ceea ce privea, chiar acolo, în fața lui, era inima Pădurii Sol și Edith Epstein.

Cărțile lui stăteau deschise pe masă. Citea din Isaia și Ecleziast. Citea *aggadot*[1] din *Cartea legendelor* a lui Bialik. Omul de la biroul în devălmășie din anticariatul de pe Allenby înțelesese ce căuta și avea mereu ceva pregătit pentru el. Dar acum, aproape de miezul nopții, în apartamentul din Jaffa, Epstein a părăsit paginile lor și a început din nou să se plimbe prin cameră. Trebuiau să mai treacă șase săptămâni până când puieții aveau să poată fi transplantați. În martie va fi primăvară, și valea va exploda de flori, ranunculus și ciclamele vor acoperi dealurile, iar puieții vor fi pregătiți. Vor fi dezgropați și înfășurați în pânză de sac, transportați pe muntele din nordul Negevului și puși în pământ de o armată de muncitori. În Israel, unde soarele cald strălucea aproape tot timpul, copacii creșteau de două ori mai repede ca în America. În vară aveau să-i ajungă până la

---

1. *Agadá*, sau *Aggadah* (plural, *aggadot*) – culegere de texte alegorice care apar în literatura rabinică clasică (povestiri anecdotice, aforisme didactice, sfaturi medicale sau economice și legende).

piept, iar în toamnă aveau să-l depășească. Galit supraveghea proiectul; Epstein insistase să fie astfel. În nerăbdarea lui, îi telefona o dată pe zi. Energia lui pentru subiectul pădurilor și al copacilor era inepuizabilă, și numai ea putea ține pasul cu el. Cuvântul *humus* – pe care îl folosea ea referindu-se la solul bogat pe care copacii îl țineau pe loc și-l revigorau când mureau, infuzându-l cu mineralele pe care le extrăseseră din adâncurile pământului – îi dădea lui Epstein un fior pe șira spinării. A căpătat un mare interes pentru eroziune, nu numai în ueduri, unde apa adusă de ploile torențiale curgea pe versanții golași, șerpuind în căutarea drumului cel mai scurt spre mare, ci în întreaga lume, în toate epocile. Cum proprietarul anticariatului de pe Allenby n-a reușit să-i procure cărți pe teme forestiere, Galit a aranjat ca anumite titluri să-i fie livrate lui Epstein la apartamentul din Jaffa, și în acestea el a citit cum marile imperii ale Asiriei, Babilonului, Cartaginei și Persiei au fost toate distruse de potopuri și deșertificarea provocate de defrișarea în masă a pădurilor. A citit despre cum tăierea pădurilor din Grecia antică a fost urmată la scurtă vreme de dispariția culturii ei și cum aceeași defrișare distructivă a pădurilor virgine din Italia a cauzat mai târziu căderea Romei. Și în tot acest timp, pe când el citea și marea își rostogolea valurile mari și întunecate spre ferestrele lui, puieții creșteau, își desfășurau frunzele, își înălțau tulpinile spre cer.

Epstein a luat din nou cartea: *Mântuiește-mă, Dumnezeule, că au intrat ape până la sufletul meu.*

I-a sunat telefonul.

Afundatu-m-am în noroiul adâncului, care nu are fund;
intrat-am în adâncurile mării
și furtuna m-a potopit.[1]

---

1. Psalmi, 68:1–3.

Era Sharon, cu răsuflarea tăiată pentru că-l găsise în sfârșit, fiindcă rareori mai răspundea la telefon. Încă nu renunțase să-i caute paltonul și telefonul. Stând în picioare pe podeaua rece din Jaffa, lui Epstein totul i se părea foarte îndepărtat: Abbas la Plaza, garderobiera șchioapă, jefuitorul care-i trecuse cuțitul strălucitor peste piept. Dar Sharon nu uitase, și – în absența lui Epstein, neprimind alte instrucțiuni – urmărise cu tenacitate cazul. Încântată, i-a raportat că dăduse de urma telefonului în Gaza.

— Gaza? a repetat Epstein, întorcându-se spre sud și privind prin ferestrele întunecate.

Folosind aplicația Find My iPhone, i-a explicat ea, reușise să-l urmărească prin GPS. După multe ore petrecute la telefon cu un tehnician din Mumbai, dezactivase Lost Mode și activase o aplicație instalată când telefonul era nou, care permitea să-i comanzi de la distanță să facă fotografii. În câteva ore, a anunțat mândră Sharon, cel târziu mâine, fotografiile făcute de telefonul itinerant al lui Epstein aveau să fie transmise pe computerul ei.

Epstein și-a imaginat clădiri bombardate cuibărite în arhiva telefonului pierdut, alături de șirul de fotografii cu nepoții lui trimise de Lucie.

Tonul lui Sharon a devenit îngrijorat. Dar el ce făcea? Nu mai avusese vești de la el de două săptămâni; nu-i răspunsese la mesajele pe care i le lăsase. Voia să-i rezerve zborul de întoarcere?

A asigurat-o că era bine și că deocamdată nu avea nevoie ca ea să facă nimic. Nevrând să aprofundeze subiectul, a grăbit sfârșitul conversației, fără a o întreba cum avea de gând să procedeze atunci când ajungeau fotografiile făcute de telefonul lui în Gaza.

Și-a pus o jachetă și a coborât scara întunecoasă, fără a se deranja să aprindă lumina. Când a ajuns pe palierul de

dedesubt, o pisică a țâșnit printr-o ușă deschisă și s-a unduit printre picioarele lui. Vecinul de dedesubt a ieșit, și-a cerut scuze, a înșfăcat pisica roșcată și l-a invitat înăuntru, să bea o ceașcă de ceai. Epstein a refuzat politicos. Avea nevoie de aer, i-a explicat. Poate altă dată.

Pe pontonul făcut din bolovani și blocuri de beton, câțiva arabi pescuiau în întuneric. Ce încercați să prindeți? a întrebat Epstein în ebraica lui simplă. Comuniști, i-au răspuns ei. Și cum el n-a înțeles, ei i-au arătat cu degetul mare și arătătorul cât de mici erau peștii pe care-i aveau în vedere. A stat o vreme și i-a privit aruncându-și undițele. Apoi l-a atins pe umăr pe cel mai tânăr dintre ei și a arătat spre sud, spre deschiderea de apă. Ce distanță e până în Gaza? l-a întrebat. Băiatul a rânjit și a desfășurat firul undiței. De ce? a întrebat el. Vrei s-o vizitezi? Dar Epstein încercase doar să estimeze distanța, abilitate care, odată cu celelalte, părea să-l părăsească încet.

*

Era cunoscut la Sotheby's. Cunoscut de șefii departamentelor de picturi ale vechilor maeștri, desene ale maeștrilor, artă modernă și covoare. Cunoscut de curatorul sculpturii primitive și al sticlei romane. Comandându-și un cappuccino la etajul al zecelea, Epstein era interceptat de specialistul în tapiserii, care avea o piesă din atelierul de la Bruxelles, pe care voia neapărat să i-o arate. La vizionări, indicatoarele cu NU ATINGEȚI EXPONATELE nu i se adresau lui și i se permitea să pipăie ce voia; când ajungea la o licitație, paleta lui îl aștepta întotdeauna. Dar deși era atât de cunoscut și deși ei erau foarte dornici să ofere spre vânzare extraordinara lui *Bună Vestire* – pe care o cunoșteau prea bine, având în vedere că ei îi vânduseră panoul de altar cu zece ani în urmă – nu puteau lua ei pictura, din motive de regulament. Nu era timp nici să organizeze transportul de către

un intermediar, dacă îl voia inclus în licitația următoare: catalogul se închidea în două zile.

Schloss era în afara discuției. La fel și toți cei trei copii ai lui Epstein, căci fiecare s-ar fi alarmat în alt fel. Iar îngrijorarea lui Sharon cu privire la el era atât de mare, încât nu putea risca posibilitatea ca ea s-o sune pe Lianne sau pe Maya, aflând că hotărâse să vândă *Buna Vestire* ca să finanțeze un film despre biblicul David. Epstein a hotărât să telefoneze la recepția blocului din Fifth Avenue. Prima dată când a sunat nu era de serviciu Haaroon, ci micul srilankez al cărui nume îl uita îndată ce i se reamintea. Dacă ar fi răspuns Jimmy, japonezul înalt, rezervat care conducea liftul învăluit într-o discreție distantă și nu rostea niciodată o vorbă, poate că Epstein i-ar fi explicat ce voia. Dar srilankezul dăduse mereu dovadă de prea multă curiozitate, ca să poată avea încredere în el. Când a sunat din nou, câteva ore mai târziu, Haaroon sosise și a răspuns după primul apel. L-a rugat pe Epstein să aștepte până lua caietul și pixul pe care le ținea în sertarul consolei din hol.

— Da, domnule, a zis el, proptind caietul pe braț și ținând receptorul între ureche și umăr, apoi s-a apucat să noteze instrucțiunile lui. O, nu, nu va fi nici un deranj, îl putea împacheta în seara asta – da, avea să fie extrem de atent – are aproape șase sute de ani vechime – ce extraordinar, da, chiar așa, domnule – mâine-dimineață la prima oră la Sotheby's, intersecția dintre Seventy-Second și York – o, o să-l poarte ca pe un nou-născut – da, Fecioara, domnule, ha, ha, foarte amuzant – o, sigur, o Madonă! – bineînțeles, domnule Epstein, absolut nici o problemă.

Când schimbul lui Haaroon s-a încheiat era cinci dimineața, și el și-a atârnat uniforma în biroul de la subsol, a luat cheia de rezervă de la apartamentul lui Epstein, a urcat cu liftul și a pipăit covorașul de rugăciune de Isfahan din

fața ușii, țesut pentru a te înclina în prostrație, nu să-ți ștergi picioarele murdare pe el. Și-a scos pantofii și i-a aliniat sub bancheta cu picioare de alamă. Descuind ușa, a căutat în întuneric întrerupătorul de lumină, dar, zărind priveliștea scăpărătoare, s-a oprit. Din nou copleșit, a traversat camera de zi goală, destul de mare ca să încapă înăuntru casele celor doi frați ai lui din Punjab. A privit parcul. Șoimul dormea încă în cuibul lui, probabil. Noua lui pereche se pregătea să-și depună ouăle, și curând Haaroon va trebui să cerceteze cerul în căutarea stolurilor de ciori prădalnice. Anul trecut un pui căzuse dintr-un copac chiar în fața clădirii, și el dăduse fuga să-l salveze, oprind traficul, dar după un moment de uluire pasărea se redresase și își luase zborul. Credinciosul portar și-a lipit nasul de sticla rece, însă n-a văzut nimic pe cerul nemișcat și negru.

A găsit pictura în dormitorul principal, așa cum îi spusese Epstein. Era mai mică decât se așteptase, și totuși strălucirea ei era atât de mare, încât nu i-a venit s-o atingă imediat. Stând atât de aproape de ea, a avut sentimentul că pătrunde fără voie în ceva profund privat. Și totuși nu-și putea lua ochii de la tânăra Maria și de la înger. Abia după un timp a observat că în colț, pe jumătate în afara ramei, mai era o figură, un bărbat care privea și el, cu degetele-i lungi adunate în venerație. Prezența tainică a omului îl neliniștea. Cine era? Iosif? Inutilul Iosif, care a trebuit să se insinueze în această scenă? Dar nu, nu semăna deloc cu Iosif; un om cu un chip ca acesta cu siguranță nu putea avea nimic de-a face cu tânăra iluminată, îngenuncheată în fața îngerului.

Cerul începea deja să se lumineze când Haaroon a pășit prin intrarea de serviciu a blocului, cu pachetul strâns sub braț. Primăvara nu era departe, dar era încă destul de frig ca răsuflarea să-i înghețe sub felinarele de pe stradă. Mai erau trei ore până se deschidea Sotheby's, așa că a intrat în

parc, uitându-se spre vârfurile golașe ale copacilor. Banca pe care-i plăcea să-și petreacă pauza de prânz era ocupată de un om fără adăpost, încălțat cu ghete murdare, întins sub o pătură jegoasă, de culoarea și textura argilei. Face repetiție pentru când o fi înmormântat, și-a zis Haaroon, și s-a așezat două bănci mai încolo, punându-și în poală prețiosul pachet. De acolo, fâșia lată a cerului era parțial ascunsă de crengile unui copac uriaș, dar încă putea vedea destul din el, ca să stea de veghe. Ochii lui au urmărit o vreme vrăbiile zburând ca niște săgeți. Când s-a uitat în jos, a văzut cu mirare că lumina unui felinar, prin plasticul transparent, scânteia în aureola Fecioarei. El, un fiu de țăran din Punjab, să stea în New York City ținând în brațe o capodoperă pictată în Italia secolului al XV-lea – a simțit un impuls brusc de a rupe în două mica pictură și s-a cutremurat. Pentru frații lui, un astfel de lucru n-ar avea absolut nici o valoare, și a simțit un val de tristețe la gândul distanței pe care n-o mai putea traversa.

Ca și cum s-ar fi pornit intenționat să-l deranjeze, o cioară a coborât în picaj, a țopăit pe iarbă și a început să croncăne la el. Ce păsări agresive și conspiratoare, atât de malițios inteligente – păreau să-și aducă aminte de el de când aruncase în câteva cu ghinde, ca să-l apere pe puiul de șoim, și acum croncăneau furioase ori de câte ori dădeau peste el. Haaroon a luat pachetul și s-a ridicat, fluturându-și mâna liberă și strigându-i ciorii: *Du-te de unde-ai venit!* Pasărea și-a luat zborul, cu penele-i negre reflectând albastrul cerului, și omul fără adăpost s-a mișcat sub suprafața maronie. După o clipă, s-a ițit o claie de păr încâlcit, urmată de chipul brăzdat de vreme.

— Idiotule!

— Îmi pare rău, a mormăit Haaroon și s-a așezat încruntat la loc.

Vagabondul l-a privit din poziția sa orizontală.

— Ce cauți, drone?

— Nu tocmai.

— Ieri am văzut una zburând *chiar* pe lângă fereastra aia – vagabondul a arătat cu un deget sigur spre etajul de sus al unei clădiri de peste drum – și a plutit acolo câteva minute, uitându-se înăuntru.

— Serios?

— Misiune de spionaj, a zis el, ridicându-se într-un cot.

Parcul începuse să se umple de joggeri matinali, și vagabondul i-a privit trecând pe lângă ei pe alee.

— Dacă nu cauți drone, atunci ce?

— De fapt, un șoim.

— L-ai ratat. Un vindereu. A prins deja un porumbel în dimineața asta. I-a smuls capul dintr-o îmbucătură.

— Serios?

Dar vagabondul își trăsese din nou pătura până sub nas.

Haaroon și-a tras fermoarul până sus și a privit norii gonind purtați de vânt. Știa că șoimul prefera să aștepte până când cerul se lumina complet, înainte de a se lansa la vânat. Simțind că e gata să aținească, portarul a clipit și și-a înfipt unghiile în palmă. După schimbul de noapte, de obicei se ducea direct acasă, la culcare, și încet oboseala a început să-l înfrângă, ochii i s-au închis și bărbia i-a căzut în piept.

Pesemne că nu dormea de mult, când s-a trezit tresărind și a văzut burta albă a șoimului plutind deasupra lui. Cu inima bubuind, cu capul aruncat pe spate, a sărit în picioare cu un strigăt. O, ce magnific! Ce frumusețe sub cer! Portarului nu-i venea să creadă că avea așa un noroc. Stârnind un curent de aer, aripile șoimului erau întinse și aproape nemișcate; doar înclinarea corpului îl făcea să cotească, descriind un cerc sus, deasupra vârfurilor copacilor.

Apoi s-a oprit într-o neclintire tensionată, plutind, și a pornit în picaj.

Haaroon a alergat în direcția în care coborâse, dând la o parte crengile biciuitoare, până când a ajuns în luminișul cu iarbă de dincolo de copaci. Și acolo, într-un petic de lumină solară, se afla magnifica pasăre, cu umerii încovoiați și gâtul curbat aproape tandru asupra prăzii care i se zbătea în gheare. Într-o secundă, s-a isprăvit. Șoarecele fără viață atârna în ciocul șoimului, iar pasărea și-a luat zborul, bătăile aripilor lui grele purtându-l iar în înălțimi.

Abia după ce șoimul nu s-a mai văzut, Haaroon s-a uitat în jos și și-a dat seama că avea mâinile goale. A scos din nou un strigăt. Cu inima bătându-i să-i sară din piept, a alergat înapoi printre copaci, spre bancă. Dar deja vedea că era goală. Nevenindu-i să creadă, și-a trecut disperat degetele peste stinghiile de lemn, de parcă Madona ar fi putut încă să strălucească acolo, invizibilă.

Când s-a întors, a văzut că banca pe care stătuse vagabondul era și ea goală, cu excepția păturii maro care atârna inform de ea. Portarul a gemut, și-a dus mâinile la cap și s-a tras de părul subțire. Mergând deznădăjduit în cerc, a scrutat aleile și copacii. Dar totul era nemișcat, cu excepția vrăbiilor.

Spre deșert

Nu-mi puteam da seama cât a trecut după ce Schectman m-a lăsat acolo. În liniștea deșertului, pradă febrei, am pierdut complet noțiunea timpului. Putea să fi fost o săptămână, sau zece zile, sau mult mai mult. Probabil că familia mea mă căuta deja cu disperare. Tata ar fi fost cel mai perseverent și mai neobosit dintre căutători. Are o capacitate extraordinară de a organiza și de a obține rezultate în condiții vitrege; are ceea ce oamenii numesc o prezență autoritară și o voință de fier. L-ar fi contactat imediat la telefon pe Shimon Peres, care a fost o cunoștință de-a bunicului, acum jumătate de secol, a asistat la nunta părinților mei, la Hilton, și odată chiar mi-a spus, în timpul unui prânz scump, că mi-a citit cărțile și că i-au plăcut, deși nu am fost prea înclinată să-l cred. Dar în ciuda tuturor acestor relații vagi, e greu de spus ce-ar fi putut face Shimon Peres pentru tatăl meu, căci la vremea aceea el nu mai era altceva decât un conducător onorific a ceva ce știa că se pierduse. Da, am hotărât eu, tata ar fi fost cel mai evident și mai convingător lider al echipei de căutare, în timp ce mama, în disperarea ei, ar fi fost dezorganizată și total inutilă. Cu siguranță copiilor mei nu li se va fi spus încă nimic. Cât despre soțul meu, chiar nu aveam idee cum ar fi reacționat la vestea că am dispărut: era foarte posibil să fi avut sentimente ambivalente, și poate chiar s-ar fi simțit ușurat la perspectiva de

a putea să-și petreacă restul vieții fără privirea mea sceptică ațintită asupra lui.

Schectman a spus c-o să vină cineva după mine. Primise ordin să mă lase în coliba aceea din deșert, cu valiza și câinele, iar la momentul potrivit, pesemne după ce-mi voi fi încheiat misiunea, cineva avea să vină să mă ia. Misiunea în sine nu a fost niciodată menționată clar. Probabil a presupus că știam ce se aștepta de la mine să fac acolo. Grijuliu, cu mândria timidă, delicată a unui mire care-și conduce mireasa în noul lor cămin, m-a dus în casă și mi-a arătat bucătăria, cu aragazul ei negru, patul îngust, acoperit cu o pătură de lână în carouri și în sfârșit blatul de lucru de lângă fereastră, pe marginea căruia câteva muște își dăduseră obștescul sfârșit. Casa era micuță, aproape caraghios de micuță raportat la imensitatea care o apăsa din toate părțile. Pe birou era un pahar cu câteva pixuri, un teanc de hârtie fixat cu o piatră ovală netedă și o mașină de scris veche. Dar e cu litere ebraice, am spus eu, strângând în mână stângaci sacoșa cu schimbul de haine. N-am scris în viața mea pe o mașină de scris, și nici nu aveam nevoie de una, așa că nu pot decât să bănuiesc că motivul pentru care am pomenit de asta a fost doar ca să-i atrag atenția subtil lui Schectman asupra naturii problematice a situației în general. Dar el și-a păstrat aerul indiferent și n-a făcut decât să cântărească din priviri mașina de scris, cel mult cu interesul cuiva căruia îi place să demonteze obiectele mecanice în bucățele mici.

S-a oferit să-mi facă o cafea, și am stat sprijinită de perete cu brațele încrucișate, privindu-l cum se mișcă prin bucătăria minusculă. Nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani, dar manevra ceainicul și aragazul într-un fel care sugera că a fost obișnuit să facă asta singur de la o vârstă fragedă. Fereastra era încadrată de o dantelă albă care amintea de cabanele alpine, ca și cum cel care o atârnase sperase să

privească prin ea troiene de zăpadă scânteietoare. Nu se vedea însă decât peisajul palid, care se întindea în toate direcțiile, și șoferul care fuma o țigară rezemat de jeep.

Aș fi putut refuza sau țipa, m-aș fi putut împotrivi într-un fel, ca să nu mă lase acolo. N-aș fi putut suna pe nimeni, căci telefonul meu nu avea semnal. Aveam însă impresia că i-aș fi putut convinge, mai ales pe Schectman, care din când în când mă privea cu același zâmbet blând, trist, de parcă ar fi regretat că trebuia să mă lase acolo singură. Dar n-am obiectat, nici măcar nu m-am plâns; doar am atras atenția asupra faptului că mașina de scris e inutilă pentru mine. Poate că am vrut să-l impresionez cu independența și profesionalismul meu. Sau n-am vrut să-i risipesc iluzia talentelor necunoscute, care, în momentul când el va fi plecat, aveau să fie puse la treabă în slujba evreilor. Sau poate am bănuit că deja ajunsesem prea departe și că nu mai exista cale de întoarcere. Oricum ar fi fost, din clipa în care Schectman a întins mâna să mă ajute să urc în jeep, acceptasem totul. Din câte îmi amintesc, singura întrebare pe care am pus-o a fost despre Friedman.

Eram îngrijorată în privința lui, i-am explicat lui Schectman, în timp ce ne beam cafeaua. Voiam să știu unde-l duseseră și dacă era bine. Dar Schectman nu părea că recunoaște numele lui Friedman, iar când am insistat, a admis că nu auzise în viața lui de vreun Friedman. Se părea că el ajunsese la mijlocul poveștii, fără a ști nimic din ceea ce se petrecuse înainte ca eu să-i fiu dată în grijă sau din ceea ce avea să se petreacă apoi. Tot ce știa era rolul lui, și anume acela de a mă duce de pe o șosea blocată de la marginea Ierusalimului în această colibă din deșert, cu valiza și câinele. Dar presupun că așa se fac lucrurile în armată, nu se comunică nici unuia dintre participanți întreaga poveste. În lumea militarilor, însăși ideea de narațiune trebuie să fie

complet diferită, mi-am zis. Înveți să te mulțumești cu mica ta piesă, fără a avea nici o idee despre cum se potrivește, și totuși nu trebuie să te preocupe niciodată întregul, pentru că undeva, cineva care știe totul a gândit schema până în cel mai mărunt detaliu. Povestea există, cine știe de unde a venit și unde se duce, tot ce trebuie să faci este să te dedici piesei tale, pe care o poți lustrui până când strălucește în întunericul profund. În lumina acestui model, chiar că părea pură zădărnicie să-mi închipui măcar că cineva ar putea să cunoască întregul și, gândindu-mă la asta, pentru o clipă am uitat până și de Friedman. Dar când l-am surprins pe Schectman privindu-mă peste ceașca lui de cafea, îngrijorarea m-a năpădit din nou, cu o forță care m-a luat prin surprindere. Aș fi dat orice ca să aflu că Friedman era bine. Îl cunoșteam de puțină vreme, dar în momentul acela mi-era dor de el, așa cum mi-a fost dor de bunicul meu în ultima zi când l-am văzut în viață la spital, când i-am spus la revedere și el a strigat după mine: *Mai vino dacă poți.* Și apoi: *Du-te, o să aștept. Dacă nu auzi vești de la mine, deschide ușa.* Mi se părea că Friedman încercase să-mi spună lucruri pe care fusesem prea înceată ca să le înțeleg.

Trebuie să știu ce s-a întâmplat cu el, i-am spus din nou lui Schectman. Probabil neliniștea mea era evidentă, căci m-a atins pe umăr și mi-a spus să nu-mi fac griji. Eram copleșită de recunoștință și voiam să-l cred. Probabil așa încep captivii să dezvolte o legătură cu cei care-i țin prizonieri, m-am gândit: un mărunt, neașteptat gest de compasiune stârnește un sentiment care nu poate fi numit decât iubire. Mi-am imaginat cum urmăream împreună meciuri de fotbal la micul televizor pe care Schectman avea să mi-l aducă de ziua mea și la care nu aveam să prindem decât transmisiuni în arabă.

Știai că am copii? l-am întrebat încet, vrând să extind momentul de intimitate. A scuturat din cap. Doi băieți, i-am spus. Cel mare cred că are aproape jumătate din vârsta ta. Și cel mic? a întrebat el politicos. Nu știu de ce, i-am răspuns: Cel mic probabil că stă acum la fereastră și mă așteaptă.

Am zărit un strop de întuneric țâșnind din ochii lui Schectman. Încercam să-l testez, să văd care-i erau adevăratele sentimente. Dar când am coborât privirea, am văzut că mie-mi tremurau degetele.

Am băut restul de cafea în tăcere, apoi a sosit timpul să plece. Mi-a oferit niște țigări, pe care le-am luat, așa cum aș fi luat orice mi-ar fi oferit. Am privit din prag cum s-a urcat pe locul de lângă șofer. Jeepul a continuat să se vadă multă vreme, făcându-se tot mai mic, până când a devenit doar un nor de praf, iar când până și norul a dispărut, m-am întors în casă.

Am spălat ceștile, le-am lăsat să se usuce pe marginea chiuvetei și i-am mai dat niște apă cățelei. Apoi m-am dus în singura altă încăpere a casei și m-am uitat la valiza care stătea chiar lângă ușă. Dar încă nu era momentul pentru asta, am hotărât. În schimb, mi-am îndreptat atenția spre cele câteva cărți de pe rafturi. Erau toate în ebraică, și am încercat să descifrez titlurile. Una mi-a atras atenția. Se numea תורעי לארשי – *Pădurile Israelului* – și înăuntru erau fotografii alb-negru cu locuri care nu părea că s-ar putea afla în Israel: păduri sălbatice, în care încă ai fi avut o șansă de a fi crescut de lupi; păduri dese, întunecoase, măturate de zăpadă. M-am uitat îndelung la poze, și pentru că nu înțelegeam legendele, a trebuit să mă resemnez să-mi imaginez ce spuneau, dar cum nu-mi puteam imagina foarte bine ce-ar putea spune legendele unor fotografii ale unor păduri care n-aveau cum să crească în Israel și totuși fuseseră adunate laolaltă sub titlul *Pădurile Israelului*, eram liberă

să mă bucur de magia acestei discordanțe. Într-o fotografie am găsit un iepuraș alb, aproape complet camuflat de zăpadă.

În dulap erau câteva unelte ruginite, vreo două lopeți, ceva asemănător unei găleți de lapte metalice, o trusă de prim ajutor, câteva bobine de sfoară, un fular de lână, un rucsac de pânză și o pereche de papuci de piele tociți la călcâie. Mi-am aruncat pantofii din picioare, am încălțat papucii și m-am dus la baie. Din robinet curgea ceva maroniu, de parcă însuși deșertul ar fi venit pe țevi, în timp ce robinetul din bucătărie producea o apă care era pur și simplu tulbure și amară. Am băut de acolo.

După ce am văzut tot ce era de văzut înăuntru, am ieșit afară să explorez. Într-o parte a casei se afla o măsuță de picnic brăzdată de urme de cuțit, iar în spate era un puț de piatră acoperit. Trebuie să fi fost un izvor subteran sau un acvifer, pentru că erau o mulțime de tufișuri în jurul casei, plus trei sau patru copăcei spinoși. Cedru sărat poate, sau acacia. Curând avea să sosească și aici ploaia, și deșertul avea să fie învești mântat în verde, dar locul era încă uscat și pustiu, cu excepția câtorva ochiuri singuratice de viață. Am văzut o mulțime de animale; probabil sursa lor de apă se afla pe-aproape. Pe dealuri se vedeau capre alpine încornorate, și o familie de antilope mici a venit să ciugulească din tufișuri, iar o dată o vulpe a deșertului cu blană chihlimbarie, urechi ascuțite imense și bot subțire a venit în fugă pe lângă casă și s-a oprit să se uite prin ușa deschisă, parcă așteptându-se să dea peste cineva cunoscut. Dar când m-a văzut, a tulit-o înapoi, fără a se deranja să se implice. Mai erau și o mulțime de șoareci, care veneau și plecau după bunul lor plac.

Abia după ce am cercetat casa pe dinăuntru și pe dinafară, m-am apropiat de masa de lucru. M-am apropiat indiferentă, aș zice, fără nici o intenție de a face ceva acolo, în nici un caz de a scrie. Și abia atunci când m-am așezat pe

scaun și mi-am trecut absent degetele peste literele mașinii de scris, am avut revelația faptului că fusesem adusă în casa lui Kafka. Casa în care a trăit singur la sfârșitul vieții – a trăit și a murit pentru a doua oară, în condițiile precare după care tânjea, limitat în sfârșit numai la ce era de necontestat înlăuntrul lui. Aici avusese de gând Friedman să mă aducă în tot acest timp.

Foarte curând după aceea, poate chiar a doua zi, m-am îmbolnăvit. A venit ca un val de slăbiciune și greutate în membre, și la început am crezut că-i doar epuizare din lipsă de somn. Toată după-amiaza am zăcut în pat, uitându-mă apatic pe fereastră la deșertul care-și tot schimba culoarea în lumină. Am zăcut nemișcată, parcă epuizată deja de lucrul spre care mă îndreptam, oricare-ar fi fost el. Când am început să am frisoane și o durere surdă mi s-a răspândit din creștet până-n membre, m-am gândit că trebuie să fie ceva psihosomatic, un mod de a evita obligativitatea de a încerca să scriu, sau de a mă confrunta cu ce făceam acolo de fapt, sau de a conștientiza pe de-a-ntregul ceea ce în inima mea știam deja că o să urmeze. Nu mă mai temeam de suferința fizică, dar mă temeam de suferința afectivă – și a mea, dar mult mai mult de aceea pe care aș fi putut să le-o provoc copiilor mei, de care totul în mine voia să-i protejeze cât mai mult timp posibil. Pentru totdeauna, dacă puteam. Dar începusem să simt că nu pot decât să le amân suferința, și cu cât o amânam, cu cât tatăl lor și cu mine continuam mai multă vreme să menținem o stare în care nu mai credeam, cu atât vor fi mai răniți în cele din urmă. Știu că ar trebui să adaug că mă temeam și de durerea pe care ar fi simțit-o și soțul meu, dar deși mă temeam, acum mi se pare greu să scriu această frază. În anii care au urmat, el s-a purtat în feluri care m-au șocat mereu, în ciuda rela-

tivei consecvențe. Ne-am îndepărtat de căsnicia noastră umăr la umăr, și cu toate că suferința amândurora a fost mare, cred că aș fi putut continua să țin foarte mult la el toată viața, la omul acesta căruia îi născusem copii, care-și revărsase dragostea asupra lor, dacă n-ar fi devenit cineva pe care nu-l mai puteam recunoaște. Nu doar chipul lui, pe care l-am tot studiat, perplexă, multă vreme după aceea, ci întreaga lui ființă. Cred că așa se întâmplă adesea când te desparți de cineva cu care ai fost îndelung; țâșnesc la suprafață multe lucruri reprimate sau îngrădite de prezența celuilalt. În lunile de după încheierea relației, pari să crești cu viteza fulgerului, ca într-un documentar despre natură, în care săptămâni de filmări sunt rulate rapid, pentru a arăta o plantă desfăcându-și frunzele în câteva secunde, dar în realitate ai crescut tot timpul, sub suprafață, și numai în noua ta libertare, în singurătatea care-ți face părul măciucă permiți acestor lucruri subterane să țâșnească și să se desfacă în lumină. Dar fusese atâta reținere între mine și soțul meu, încât când ne-am despărțit în sfârșit și ne-am găsit fiecare lumina și volumul separat, cel care a apărut în fața mea a fost imposibil de ținut aproape. Poate că n-a vrut să fie ținut aproape, sau n-a putut, și nu-l învinovățesc pentru asta. Iar acum, destul de înstrăinată de cealaltă parte a sufe-
rinței, descopăr că nu simt decât surprindere când mă gândesc la el. Surprindere la gândul că pentru un timp chiar am crezut că mergeam în aceeași direcție.

În ce moment ieși dintr-o căsnicie? Spre deosebire de dragoste și afecțiune, promisiunea timpului poate fi măsurată, și să te căsătorești cu cineva înseamnă să te legi de el pe viață. Iar acum mă gândesc că eu am lăsat-o pe a mea să iasă din timp, ceea ce a fost singura cale pentru mine, așa cum singura cale a fost să-mi fac valiza în ceața insomniei. Trează în patul lui Kafka, am ieșit din vechea ordine a timpului și

am intrat în alta. Dincolo de fereastră nu era decât timp, și înăuntru la fel: lumina care traversa podeaua era timp, la fel și zumzăitul electric al generatorului, ticăitul becului care ilumina slab camera, vântul șuierând la colțul casei, toate doar timp adunat de undeva și depozitat aici, după ce renunțase la orice atașament față de consecuție.

Demult, înainte de a mă căsători, am citit o carte despre greaca veche. A existat o perioadă în care eram extrem de interesată de Grecia, și m-am dus în Pelopones cu un prieten cu care am trăit o vreme pe limba lungă de pământ Mani, care se întinde impertinent în mare; amândoi încercam să scriem, dar în cea mai mare a timpului nu făceam decât să ne-o tragem și să ne certăm sălbatic într-o cabană minusculă, infestată de șobolani. Cartea era plină de lucruri fascinante, și îmi amintesc că intra destul de adânc în cuvintele folosite de vechii greci pentru timp, care erau în număr de două: *chronos*, care se referea la timpul cronologic, și *kairos*, folosit pentru a semnifica o perioadă, de timp nedefinită în care se întâmplă ceva extrem de important, un timp care nu e cantitativ, ci mai degrabă are o natură permanentă, și conține ceea ce s-ar putea numi „momentul suprem". Iar în timp ce zăceam în patul lui Kafka, părea că ceea ce se aduna în jurul meu era acel gen de timp și că, atunci când aveam să mă fac bine, urma să trec prin el, pentru a identifica momentul suprem în jurul căruia se adunase în secret viața mea de până acum. Să găsesc acul în carul cu fân mi se părea de cea mai stringentă importanță, căci probabil momentul venise și trecuse fără ca eu să înțeleg câtuși de puțin ce-mi oferise. Eram convinsă că trebuie să fi venit în timpul copilăriei mele, ca o molie care se îndreaptă spre lumină, numai pentru a se izbi de un ecran plat, un ecran proaspăt pus acolo de vreun germene de responsabilitate, în legătură cu ce se aștepta de la mine acum,

că aveam opt sau nouă ani, în vreme ce înainte trăisem cu toate ferestrele și ușile larg deschise spre noapte. Îmi aminteam că din cartea aceea pe care o citeam în grădina din fața cabanei, în timp ce în bucătărie șobolanii alergau de colo, colo pe scripeții cu greutăți care susțineau rafturile, iar în umbra grădinii din spate prietenul meu producea pagini după pagini, ca un mod inocent de a-și petrece timpul cât aștepta să găsesc un nou motiv de a-mi dezlănțui furia asupra lui – din cartea aceea am mai aflat că în arta antică a retoricii, cuvântul *kairos* se referea la clipa trecătoare în care se produce o deschidere prin care trebuie să pătrunzi cu forță, cu toată forța pe care o poți aduna, dacă vrei să covârșești orice rezistență rămasă. Și acum înțelegeam că, în ignoranța mea, nu reușisem să captez sau măcar să recunosc această clipă, care – dacă aș fi avut forța necesară – mi-ar fi permis poate să pătrund în acea altă lume pe care o simțisem tot timpul existând dedesubt. În neatenția mea, îmi ratasem șansa, și de atunci fusesem nevoită să încerc să-mi croiesc drum spre ea cu ghearele.

Uneori credeam că era patul lui Kafka, alteori nu. Uneori cred că aproape uitam, în mod fericit, cine era Kafka. Valiza lui stătea lângă ușă, dar din când în când nu-mi mai aminteam cui îi aparținea sau ce era înăuntru, deși nicio-dată nu mă părăsea sentimentul că era foarte importantă și că orice mi s-ar fi întâmplat acum, nu trebuia s-o pierd. Că undeva, viața cuiva, poate chiar a mea, depindea de ea. Uneori o strigam pe cățea Kafka, fiindcă numele era deja disponibil și fiindcă a-l folosi pentru un câine părea o scânteie de luciditate. Și venea, deși la vremea aceea bietul animal era atât de flămând, încât ar fi răspuns la orice nume. Poate că foamea era cea care făcea să se citească o asemenea profundă inteligență în ochii ei. I-am dat tot ce am găsit prin dulapul din bucătărie. Cred că i s-a părut un sacrificiu

mai mare decât era, și asta i-a stârnit loialitatea. Dar când m-am îmbolnăvit, în casă nu prea mai era mare lucru de mâncare pentru nici una din noi, cu excepția unei provizii bogate de crănțănele cu aromă de alune numită Bamba. Când auzea fâșâitul familiar al pungilor, venea imediat. Nori mari de praf sau poate de piele uscată se ridicau din ea când se mișca, și mi-a trecut prin cap că și asta era o formă de timp, timpul pe care-l mai avea de trăit.

Uneori vorbeam cu ea. Monologuri lungi, pe care le asculta cu urechile ciulite, în timp ce-mi ciugulea bucăți de crănțănele din buzunar. Odată, nemaiavând Bamba, m-am întors spre ea și i-am spus: „De ce nu-ți iei un sandvici cu carne de vită?“ Ceea ce mi-a spus și mie bunicul de pe patul de spital, chiar înainte de a mă întreba dacă a murit deja. Dar eu știam că nu murisem; dimpotrivă, erau momente când mă simțeam, în boala aceea, emoționant de vie. Mai vie, cred, decât mă simțisem vreodată din copilărie încoace. Conștientă de sunetul multor feluri de vânt, de dilatarea și contractarea casei, de aripile unei muște prinse într-o pânză de păianjen care încă nu se resemnase și de pata joasă, constantă de lumină solară care juca pe podea. Întotdeauna am fost un pic sălbatică de felul meu, în ciuda aerului domestic pe care mi-l luam pentru a arăta contrariul, dar acum, lăsată singură, lovită de febră, am renunțat să-mi spăl hainele în chiuvetă, dormeam deseori în timpul zilei și mă trezeam noaptea, și nu mă oboseam să mă pieptăn sau să mătur podeaua, care se acoperea încet de nisipul fin al deșertului. În dulap am găsit o haină veche de lână și am început s-o port, chiar și în pat. Când durerea devenea insuportabilă, alegeam un punct decolorat de pe perete sau de pe tavan, ori o pată de murdărie de pe fereastră și mă forțam să privesc acest mic defect cu o imensă intensitate, sfredelindu-l cu ultima urmă de concentrare. Fie ca rezultat al acestui exer-

cițiu, fie datorită răbdării care se dezvoltă în mod natural când ești singur și țintuit la pat, am devenit încet conștientă de o îmbunătățire a vederii, și după ce am exersat această claritate studiind fibrele de pe pătură care stăteau ridicate ca firele de păr de pe piciorul unei insecte, am descoperit că o puteam aplica și privind în interiorul meu. O vreme, mi s-a părut că nu trebuia decât să agit briciul acuității mele, pentru ca subiectul, oricare ar fi fost el, să capituleze imediat spre a fi jupuit. Dar apoi un gând rău prevestitor, brut și neînfrumusețat, a aruncat o umbră asupra restului, și acest gând era pur și simplu că în cea mai mare parte a vieții mele imitasem gândurile și acțiunile altor oameni. Că foarte mult din ce făcusem sau spusesem fusese o oglindă a ceea ce se făcea sau se spunea în jurul meu. Și că dacă aveam să continui în felul acesta, orice scânteie de viață inteligentă care mai ardea în mine avea să se stingă curând. Când eram foarte tânără, lucrurile stăteau altfel, dar nu-mi mai pot aminti vremurile acelea, atât de adânc sunt îngropate. Eram sigură doar că existase o perioadă în care priveam lucrurile fără a trebui să le subordonez ordinii. Vedeam pur și simplu, cu originalitatea cu care mă născusem, oricâtă era ea, întregul lucrurilor, fără a fi nevoie să le dau o traducere umană. N-o să mai fiu în stare niciodată să văd astfel, știam asta, și totuși, zăcând acolo, mi se părea că nu reușisem să împlinesc promisiunea acelei viziuni pe care am avut-o cândva, înainte de a începe încet să învăț să privesc lucrurile cum le priveau ceilalți și să copiez ce spuneau sau făceau, și să-mi modelez viața după a lor, ca și cum nu mi-ar fi trecut prin cap niciodată vreo altă gamă a ființării.

Nu este imposibil ca eu să fi fost cea pe care o jupuiam, pentru că uneori suferința era de-a dreptul spectaculoasă. Mă durea întreg corpul, până la nucleu; o singură dată am mai simțit așa ceva. Dar după cum am mai spus, durerea

fizică nu mă mai sperie. A încetat să mă sperie când s-a născut fiul meu cel mare. În noaptea de dinainte de a intra în travaliu, o femeie a venit la mine acasă, pentru a-mi aduce niște haine de copil de care nu mai avea nevoie și, șezând pe sofaua mea, mi-a spus că, în chinurile facerii, ultimul lucru pe care și-l dorise era să stea întinsă pe spate, amorțită de la mijloc în jos. Dimpotrivă, singura abordare pe care o putea concepe era să poată să se ridice în picioare și să pășească direct spre durere, s-o întâmpine cu fiecare gram de putere pe care-l avea. Mi s-a părut atât de rezonabil, încât în noaptea următoare, când mi s-a rupt apa și m-am trezit la spital, îndoită de durere, am refuzat totul, am refuzat până și perfuzia pe care au insistat să mi-o înfigă în podul palmei în momentul în care am ajuns, și în următoarele șaptesprezece ore am pășit direct spre durerea de a trece un prunc de aproape 4,5 kilograme prin ceea ce întotdeauna mi se păruse a fi un pasaj destul de îngust. Când în sfârșit am putut vorbi din nou, după ce mi-am revenit în urma sângelui pierdut în toată această sfârtecare și stăteam întinsă pe pat, încercând să leg laolaltă cele două filamente zdrențuite ale minții mele, i-am spus cuiva care m-a sunat la telefon, curios să afle cum a fost, că mă simțeam ca și cum m-aș fi întâlnit cu mine însămi într-o vale întunecată. Că mă dusesem să mă întâlnesc în valea infernului. Așa că această durere, această jupuire a sinelui de care aveam parte acum nu avea să-mi vină de hac. Această durere, ca și când întreaga-mi ființă era smulsă de pe oase. Sau poate că nu mă temeam de durere deoarece credeam că boala mea, oricare ar fi fost ea, era totodată o formă de sănătate, continuarea unei transformări aflate deja în curs.

Probabil în ochiul furtunii acelei febre m-am trezit la aproape un kilometru de casă, fără nici cea mai vagă idee

despre cum ajunsesem acolo. Priveam o pată neagră pe cer, probabil un vultur care dădea ocoale. A țipat, și de parcă țipătul ar fi venit de la mine, am simțit deodată că ceea ce se zbătea în spatele plămânilor mei era bucurie. O exaltare sălbatică, asemenea celei care mă ataca uneori prin surprindere în copilărie. O bucurie atât de puternică, încât mi s-a părut că-mi putea sparge pieptul. Și-apoi l-a spart, trebuie să fi țâșnit direct prin el, fiindcă pentru o clipă n-am mai fost conținută înăuntrul a nimic. M-am ridicat pură spre cer. Nu ăsta e sensul extazului, așa cum ni-l explică grecii? În grădina aceea de pe Mani, în dragoste și furie, citisem: *Ex stasis: să ieși din sine.* Dar oricât i-aș fi admirat pe greci atunci, în cele din urmă n-am putut fi niciodată astfel, și dacă ești un evreu în deșert, ieșind complet din sine, părăsind vechea ordine, va fi întotdeauna altceva, nu-i așa? *Lech lecha*, i-a spus Dumnezeu lui Avram, care încă nu devenise Avraam: *Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu.*[1] Dar *Lech lecha* n-a fost de fapt niciodată despre mutarea de pe pământul natal peste râu, în necunoscutul ținut al Canaanului. A citi astfel înseamnă a rata însuși sensul, cred eu, căci ceea ce cerea Dumnezeu era mult mai greu, era aproape imposibil: ca Avram să iasă din sine, ca să facă loc pentru ceea ce intentiona Dumnezeu ca el să fie.

În ochiul furtunii – nu știu cum altfel să-l numesc. Probabil că tot atunci, în acel acces de energie care vine din încetarea durerii, am hotărât să târăsc patul afară. A fost greu să-l trec prin ușă. A trebuit să întorc patul oblic, ca să pot trece tăblia, și firește că s-a blocat și am fost nevoită să sar pe fereastră și să dau ocol casei pentru a veni să-l trag. În timp ce eu smuceam maniacal, cățeaua urla dinăuntru,

1. Facerea, 12:1.

alergând și mirosind celălalt capăt al patului. Probabil a crezut că voiam s-o las prizonieră înăuntru și să plec. Când tăblia s-a eliberat dintr-odată, am căzut pe spate și cățeaua a țâșnit din casă.

L-am târât vreo șapte-opt metri. Cu mare satisfacție, am netezit cearceafurile și pătura în carouri și m-am întins sub soarele uluitor. Cățeaua s-a calmat în sfârșit și s-a lăsat pe pământul pietros, lângă pat. Și-a rezemat bărbia de marginea saltelei, așteptând să vadă dacă mai aveam ceva de adăugat. Probabil avusese cândva pui, poate de mai multe ori, căci țâțele îi atârnau blege de pe burtă. M-am întrebat unde erau acum copiii ei. M-am întrebat dacă ea se gândea vreodată la ei. Poate că așa îi vorbeam: ca o creatură care îndurase cerințele fizice de a aduce pe lume viață către o alta, care avea povestea dăruirii de viață scrisă în trupul ei încă din momentul concepției, nelăsându-i altă opțiune, se pare, decât să o pună în fapt. Care simțea forța brută a legii ei mișcându-se prin ea și se întreba dacă era vreo diferență între asta și dragoste. Altfel, nu-mi mai amintesc subiectul discuțiilor noastre.

Era după-amiază târziu, și deșertul devenea ocru, iar temperatura era perfectă în timp ce priveam câțiva nori roz trecându-mi pe deasupra capului. Eram mulțumită de rezultatele muncii mele. Atât de mulțumită, încât după o vreme am hotărât să trag afară și restul mobilei. Fotoliul de citit, acoperit cu o pânză veche, pentru a-i ascunde șezutul sfâșiat, masa de lucru, chiar și mașina de scris, teancul de foi și prespapierul de piatră, care acum avea să aibă o utilitate, căci fără el foile ar fi fost luate de vânt. La început a părut ca un fel de vânzare de vechituri în deșert, ceea ce nu era câtuși de puțin ce aveam eu în minte, așa că am petrecut mult timp aranjând calabalâcul în aer liber în fața casei, ajustând spațiul dintre fiecare două obiecte, tinzând către o

anume perfecțiune inexprimabilă. Când a fost aproape perfect, dar nu total, m-am strecurat înapoi în casă și am ieșit cu papucii, pe care i-am așezat lângă pat, și *Pădurile Israelului*, pe care am așezat-o pe noptieră.

M-a invadat un val de epuizare. Nu mai puteam face nici un pas și m-am prăbușit pe saltea. Nu-mi puteam imagina de unde găsisem forța să fac toate astea. Și totuși, stând întinsă acolo, în aer liber, m-am simțit aproape de acea plenitudine care simți uneori că există sub suprafața a orice, invizibilă, cum scria cândva Kafka, îndepărtată, dar nu ostilă, nu reticentă, nu surdă, și care, dacă o numim corect, s-ar putea să apară.

Probabil că am adormit. Când am deschis din nou ochii, era noapte, iar eu tremuram de frig, privind stelele strălucitoare. Mi-am strâns mai bine haina de lână în jurul trupului. Căutând constelații, m-am gândit la ziua în care eu și prietenul meu călătoriserăm cu mașina până pe degetul strâmb întruchipat de Mani, către presupusa poartă spre Infern. Vechile vieți se întorc mereu, dar în timpul deceniului căsniciei mele, acea zi anume îmi revenise în minte de mai multe ori decât altele, și acum revenise iar. Ca să mă uit în gura mică a peșterii, m-am așezat în patru labe, iar atunci prietenul meu mi-a ridicat fusta și m-a încălecat pe la spate. Lamelele înalte de iarbă foșneau ușor în vânt, și, ca să nu țip, mi-am înfipt dinții în brațul lui. Când am ajuns acasă, am descoperit că un șobolan se prăjise în cutia de siguranțe și că în seara aceea nu aveam altă opțiune decât să ne îndurăm unul de altul în întuneric. Acum, întinsă pe spate sub stele, am avut revelația că asta se afla în spatele întregii mele furii grecești: momentul abrupt în care rezistența face loc unei iubiri aproape șocante. Nu cred că am cunoscut vreodată o dragoste adevărată care să nu fie însoțită de violență, și în momentul acela, zăcând sub cerul deșertului, am știut

că n-o să mai am încredere niciodată într-o dragoste fără violență.

Eram prea slăbită ca să târăsc înăuntru altceva decât patul. L-am lăsat în mijlocul camerei și am descoperit că de acolo puteam să văd prin toate cele trei ferestre. Singura carte pe care o aveam în engleză era *Parabole și paradoxuri*, și după ce am recitit secțiunea despre Paradis de câteva ori, m-am uitat pe ferestre și m-a izbit gândul că înțelesesem greșit ceva despre Kafka, fiindcă nu recunoscusem pragul originar ca sursă a tuturor celorlalte din opera sa, cel dintre Paradis și lumea aceasta. Kafka a spus odată că înțelegea Căderea Omului mai bine decât oricine. Senzația lui venea din credința că majoritatea oamenilor înțeleg greșit alungarea din Grădinile Raiului ca pe-o pedeapsă pentru că au mâncat din Pomul Cunoașterii. Dar, în opinia lui Kafka, ieșirea din Paradis a venit ca rezultat al faptului că *nu* au mâncat din Pomul Vieții. Dacă am fi mâncat și din celălalt copac care se afla în mijlocul grădinii, ne-am fi dat seama de prezența eternului din noi, de ceea ce Kafka numea „indestructibilul". Acum oamenii sunt practic toți la fel în capacitatea lor de a recunoaște binele și răul, scria el; diferența vine după acea cunoaștere, când oamenii trebuie să facă un efort să acționeze potrivit cu ea. Dar pentru că ne lipsește capacitatea de a acționa în concordanță cu cunoașterea noastră morală, toate eforturile sfârșesc în ruină, și în cele din urmă nu putem decât să ne distrugem încercând. Nimic nu ne-ar plăcea mai mult decât să anulăm cunoașterea pe care am căpătat-o când am mâncat în Grădinile Raiului, dar cum nu putem, creăm raționalizări, de care lumea este acum plină. „Este posibil ca întreaga lume vizibilă", medita Kafka, „să nu fie nimic mai mult decât motivarea dorinței unui om care vrea să se odihnească pentru o clipă". Cum să

se odihnească? Pretinzând că cunoașterea poate fi un scop în sine. Între timp, continuăm să ignorăm lucrul etern, indestructibil din noi, așa cum Adam și Eva au ignorat în mod fatal Pomul Vieții. Continuăm să-l ignorăm, deși nu putem trăi fără credința care este mereu înăuntrul nostru, înălțându-și ramurile și desfăcându-și frunzele în lumină. În acest sens, pragul dintre Paradis și lumea aceasta ar putea fi unul iluzoriu, și s-ar putea ca noi să nu fi părăsit niciodată cu adevărat Paradisul, sugera Kafka. În acest sens, am putea fi acolo, fără s-o știm, chiar și acum.

*

A devenit clar că nu avea să vină nimeni după mine. Poate că uitaseră. Sau poate cel care se afla în posesia poveștii întregi fusese chemat în altă parte ori ucis în război. *Kaddish* pentru povestea întreagă. Nici măcar nu încercasem să-mi fac partea mea de treabă: valiza stătea neatinsă acolo unde o lăsase Schectman. Dar nu, asta nu e întru totul adevărat. Înainte de a mă îmbolnăvi, și uneori și în timpul febrei, mă gândisem mult la viața de apoi a lui Kafka. Cel mai mult îmi imaginam grădinile lui. Poate că pustietatea deșertului de jur împrejurul meu îmi dăduse o sete de luxurianță, de miros greu, aproape grețos de bogat, de frunze aglomerate, dar mă trezeam în mod repetat invocându-le aleile parfumate, zumzăind de insecte, arborii, pomii și plantele cățărătoare. Și întotdeauna pe Kafka în mijlocul lor, lucrând sau odihnindu-se, amestecând turbă sau calcar, pipăind bobocii tari, descâlcind bulbi, privind truda albinelor, îmbrăcat încă în costumul negru de cioclu. Nu mi l-am imaginat niciodată în haine potrivite pentru munca în aer liber sau caniculă. Nici după ce viziunea mea despre grădinile lui a fost adaptată la ce știam că putea crește acolo, după ce le-am umplut cu caprifoi și rodii, tot nu-l puteam vedea în altceva decât acel costum țeapăn. Costumul, și uneori melonul

acela vechi, care părea mereu prea mic pentru capul lui, ca și cum cea mai blândă adiere i l-ar fi putut da jos. Dacă nu puteam accepta complet ideea că ar fi renunțat la vechile lui haine, oricât de nepotrivte ar fi fost în noua lui viață, presupun că era fiindcă nu puteam accepta complet că ar fi preferat să planteze un copac, să-l ude, să-l fertilizeze și să-i îndepărteze uscăturile decât să organizeze lumina printre frunzele lui, să-l treacă prin ritmurile a trei sute de ani într-o frază sau două și să-l ucidă în cele din urmă într-un uragan care a adus prea multă sare la rădăcinile sale, lăsându-l hrană pentru topor. Nu puteam accepta, în sfârșit, că ar fi vrut să trudească în condițiile aspre și îngrăditoare ale naturii, când puterile sale îl făceau capabil să le depășească pentru ceva ce, în proza lui, fusese mereu sudat la etern.

Pe raft era un dicționar ebraic, și l-am răsfoit, încercând să-mi închipui că după moartea sa la Praga, Kafka trecuse cu adevărat la ebraică și continuase să scrie cu acele litere străvechi. Că rezultatele uniunii dintre Kafka și ebraică erau cele care stătuseră de fapt ascunse în tot acest timp în apartamentul-fortăreață al Evei Hoffe de pe strada Spinoza, apărate de o colivie dublă și paranoia ei. Exista oare un Kafka târziu? Era posibil ca subtextul nerostit al procesului în curs dintre Biblioteca Națională a Israelului și Eva Hoffe, acționând ca agent al lui Brod, să fi fost de fapt acesta: lupta de a păstra mitul *versus* lupta de a-l revendica pe Kafka drept proprietate a statului, care se consideră reprezentantul și apogeul culturii evreiești și care depinde de o depășire a Diasporei, de mesianica idee că numai în Israel poate un evreu să fie cu adevărat evreu? Mi-a revenit în minte zâmbetul atotștiutor care flutura pe buzele lui Friedman în ziua în care m-a lăsat acasă la sora mea: *Crezi că ceea ce scrii îți aparține dumitale?* Abia acum, când el nu mai era, eram gata să-l contrazic, să-i spun că literatura n-ar putea fi niciodată angajată de sionism, căci sionismul se întemeiază pe

un sfârșit – al Diasporei, al trecutului, al problemei evreiești –, câtă vreme literatura rezidă în sfera nesfârșitului, și cei care scriu nu au speranța unui sfârșit. Un jurnalist care i-a luat un interviu Evei Hoffe a întrebat-o odată ce credea că ar fi făcut Kafka dacă ar fi trăit. „Kafka n-ar fi rezistat nici două minute în țara asta“, a replicat ea scurt.

Cățeaua m-a urmărit de la locul ei din colț, în timp ce mă ridicam din pat, să pun dicționarul ebraic înapoi pe raft. Stătuse acolo tot timpul cât zăcusem cu febră, scâncind numai când trebuia să iasă afară să se ușureze. Altfel, nu se dezlipea de mine. N-o să uit curând privirea din ochii ei negri, umezi: ca și cum ar fi înțeles ceea ce eu nu înțelegeam. Dar acum părea să știe că febra cedase și a început să se întindă și să se miște de colo, colo, ba chiar să bată cu coada în podea, de parcă și ea ar fi simțit că timpul ne era dat înapoi. Când m-am dus în bucătărie să-i aduc niște apă, a sărit în sus și a tropăit după mine cu un nou elan, ca și cum în timpul febrei mele întinerise mai mulți ani. Nu mai rămăsese nimic de mâncare, bucătăria era goală. Nu mă interesa să aflu cum era să mori de foame sau să privești câinele murind de foame. Toată noaptea îi auzisem mațele chiorăind.

Valiza aștepta încă la ușă. În momentul în care am pus degetele pe mâner, cățeaua a început să gâfâie însuflețită. Am tras-o în camera goală, în vreme ce ea mă privea. Era mult mai ușoară decât mă așteptasem. Atât de ușoară, încât pentru o clipă m-am întrebat dacă nu cumva soldații îmi lăsaseră altă valiză, sau dacă Friedman chiar luase ceva din strada Spinoza.

Am umplut câteva borcane mari cu apă și le-am pus în rucsacul de pânză, jerpelit pe care-l găsisem în dulap. Purtam încă haina care ar fi putut fi a lui Kafka, dar în loc s-o pun la loc pe umeraș, mi-am încheiat-o până la bărbie. Apoi am aruncat o ultimă privire prin încăpere, care nu părea să păstreze mai multe amintiri despre timpul petrecut

de el aici, decât despre cel petrecut de mine. Am tras perdelele subțiri, care nu prea reușeau să blocheze lumina. *Kaddish* pentru Kafka. Fie-i sufletul strâns în bocceaua vieții. Poate că a trăit aici, dar eu n-aș putea. Copiii mei aveau nevoie de mine, și eu aveam nevoie de ei, și vremurile când aș fi putut trăi limitându-mă la ceea ce era indiscutabil înăuntrul meu se încheiaseră atunci când se născuseră ei.

Am deschis ușa, și cățeaua n-a șovăit. A alergat treizeci sau patruzeci de pași înainte, apoi s-a întors să mă aștepte. Părea că vrea să-mi arate că știa drumul și că puteam avea încredere în ea să mă conducă. Mobila era încă aranjată sub cerul liber. Papucii așteptau unul lângă altul pe pământul prăfos, pe oricine ar fi sosit acolo. Curând avea să vină ploaia și să acopere totul. M-am uitat înapoi spre casă, care părea și mai mică de afară.

Cățeaua mergea repede în față, ba adulmecând pământul, ba întorcându-se să se asigure c-o urmez. Valiza se hurducăia în spatele meu pe terenul pietros. Ceea ce la început păruse ușor, curând a devenit greu, cum se întâmplă întotdeauna. Dacă rămâneam prea mult în urmă, cățeaua venea în cercuri înapoi și tropăia la călcâiul meu, iar când mă opream să mă așez, scâncea și mă lingea pe față.

Am mers ore în șir. Soarele a început să coboare spre apus, trimițându-ne umbrele înainte. Pielea palmelor mi-a devenit aspră și bătătorită, nu-mi mai simțeam brațele, iar între timp încrederea mea în abilitatea cățelei de a mă călăuzi fusese tocită de epuizare și de spaima că aș putea să mor acolo și să nu-mi mai văd niciodată copiii, pentru că fusesem nesăbuită. Nu fără a mă simți dezgustată de mine însămi, am renunțat la ideea de a târî după mine o valiză despre care mă temeam c-o să descopăr că era goală, peste un deșert care fusese cândva fundul unei mări. Câinele s-a uitat la ea cu milă pentru o clipă, apoi și-a ridicat botul spre

cer și a adulmecat aerul, ca pentru a dovedi că era deja preocupată de alte lucruri.

Era târziu când am ajuns la șosea. Îmi venea să mă așez în genunchi și să plâng pe asfaltul pe care cineva făcuse efortul să-l toarne acolo. Am împărțit ultimele picături de apă cu cățeaua, și ne-am încolăcit lipite una de alta, să ne încălzim. Am dormit în reprize. Trebuie să fi fost aproape șase dimineața când am auzit huruitul în crescendo al unui motor apropiindu-se de pe partea cealaltă a dealului. Am sărit în picioare. Taxiul a venit în viteză din curbă, și am dat din mâini frenetic spre șofer, care s-a proptit în frâne, a alunecat încet spre noi și a coborât geamul. Ne-am rătăcit, i-am explicat, și nu suntem deloc în formă. A închis muzica Mizrahi care se auzea dinspre radio și a zâmbit, dezvelind un dinte de aur. El se întorcea la Tel Aviv, mi-a spus. I-am răspuns că într-acolo ne îndreptam și noi. S-a uitat sceptic la cățea, al cărei corp devenise încordat și rigid. Părea pregătită să țâșnească și să-și înfigă dinții în jugulara lui, dacă era nevoie. Nu arăta deloc a ciobănesc, nici german, nici de vreun alt fel, dar în cele din urmă Friedman avusese dreptate, asta era. Era un câine extraordinar; când mă gândesc că fusesem gata să i-o las soldatului! După ce am ieșit din spital, am încercat s-o găsesc. Aproape că mă așteptasem s-o văd așteptând așezată, cum o lăsasem, în fața intrării la camera de gardă. Dar probabil că plecase de mult, când am fost externată. Își îndeplinise rolul, și acum plecase în căutarea stăpânului ei. Mai târziu l-am căutat și pe el. Dar nu era nici urmă de Friedman. La secretariatul Universității din Tel Aviv mi-au spus că nu auziseră de nici un Eliezer Friedman – nimeni cu numele acela nu fusese vreodată angajat nici la catedra de literatură, nici la alta. Pierdusem cartea de vizită pe care mi-o dăduse. Am verificat și cărțile de telefon, dar deși erau sute de Friedman în Tel Aviv, nici acolo nu exista vreun Eliezer.

Lech lecha

Când au apărut fotografiile, nu înfățișau nici moloz, nici flăcări. Prima era cu un picior lângă niște pungi de plastic colorate, sau așa ceva. A doua era cu același picior, mai neclar. A treia era doar cu niște dungi colorate. Și așa mai departe, până când a șasea fotografie s-a încărcat și s-a deschis pe ecranul lui, și Epstein s-a trezit uitându-se în ochii unui copil. Un băiat nu mai mare de opt sau nouă ani; unsprezece, dacă luai în considerare faptul că subnutriția poate face un copil să rămână mic de statură. Fața lui năzdrăvană era mânjită de praf, și ochii negri îi străluceau sub arcadele sprâncenelor. Gura îi era închisă, și totuși părea să râdă. Lui Epstein, hipnotizat, i-a luat un minut să înțeleagă că gulerul bleumarin din care ieșea gâtul acela delicat era al lui, haina era a lui. Și l-a imaginat pe copil croindu-și drum prin gunoaie, sărind peste cauciucuri și grăbind pasul pe o alee, cu tivul zdrențuit atârnându-i ca o trenă. Apoi chipul de pe ecran a fost înlocuit brusc de un apel de la Schloss. A apăsat pe butonul roșu, direcționându-și avocatul spre căsuța vocală, care era deja plină.

Era patru dimineața. Epstein stătea pe closet, lăsând apa fierbinte a dușului să-i alunge frigul din oase. Rola de hârtie igienică trebuia ținută de partea cealaltă a ușii, dar odată ce făcuse această mică ajustare, a început să aprecieze situația convenabilă a dușului din tavan, cu un scaun sub el. S-a

spălat, săpunindu-se între degetele de la picioare, cum îl învățase mama lui. Oglinda de deasupra chiuvetei s-a încețoșat. S-a ridicat și a șters-o, și ochii lui s-au ivit de sub degete. Dispărând din nou sub abur, a repetat trucul. Apoi s-a dus să-și ia hainele, tremurând de frig și lăsând urme de tălpi ude pe podea. Gol în fața oglinzii de la șifonier, și-a văzut picioarele subțiri, străbătute de vene și faldurile de piele lăsată de pe burtă. Îndepărtându-se, s-a grăbit să se îmbrace.

Și-a strecurat exemplarul din Psalmi în servietă, și-a pipăit sacoul, să vadă dacă are portofelul, și-a înfășurat gâtul într-un fular și a rămas o clipă în întuneric, încercând să-și amintească dacă uitase ceva. Apoi a încuiat ușa apartamentului de două ori, în urma lui. Taxiul pe care-l chemase aștepta deja jos. O pisică a alergat în raza farurilor și a mieunat. Epstein s-a urcat lângă șofer, iar acesta l-a salutat, și după un moment de tăcere a dat drumul la muzică Mizrahi la radio.

Șeful platoului de filmare l-a așteptat cu o mașină la locul stabilit, de la marginea șoselei, în deșertul din apropiere de Ein Gedi. Lucrurile mergeau foarte prost, i-a raportat el, trecându-și mâna liberă prin părul subțiat. Îl deranja dacă fuma? Epstein a coborât geamul, ceea ce a adus înăuntru mirosul sulfuros al Mării Moarte. Pentru că bugetul era strâns până primeau banii de la el, fuseseră nevoiți să facă niște compromisuri. Asta îl transformase pe regizorul deja capricios și irascibil într-un tiran. Până și el ajunsese să-l disprețuiască, i-a spus șeful platoului de filmare lui Epstein. Singura sa motivație fusese întotdeauna să-i mulțumească pe regizorii cu care lucra. Tot ce-și dorea în schimbul acestui efort și a orelor nesfârșite pe care le scarifica era să-l facă fericit pe regizor. Dar Dan era imposibil. Nimic nu era destul de bun pentru el. Dacă n-ar fi fost atât de talentat,

nimeni nu l-ar fi suportat. Își ieșea din fire la cele mai mărunte greșeli și îi umilea în public pe cei responsabili. Când asistentul de regie a lăsat-o pe Batșeba să plece acasă, crezând că terminase pe ziua în curs, Dan a amenințat să-i taie puța. Când cnemidele lui Goliat nu erau de găsit nicăieri, iar își ieșise din țâțâni. „Goliat are patru replici", a răcnit el, „și una din ele e «Aduceți-mi cnemidele de bronz!» Deci unde mama naibii îi sunt cnemidele?" În mai puțin de-o oră, cei de la recuzită au găsit niște apărători de pulpe și le-au vopsit cu spray auriu, dar deși arătau destul de convingător, Dan le-a aruncat doar o singură privire și a făcut apoi țăndări un scaun. A doua zi, când tipii de la tehnic nu au avut macara pentru filmarea unei bătălii, Dan a plecat ca o furtună de pe platou și n-a putut fi convins să se întoarcă decât după ce Yael s-a închis cu el în rulotă mai bine de-o oră. Dar în loc să se întoarcă liniștit, a revenit cerând o mulțime și mai mare de filisteni. Cum tocmai îl concediase pe directorul de casting și bugetul nu mai permitea noi figuranți plătiți, Eran – deși deja îi venea să-l omoare pe Dan – postase pe Facebook un anunț pentru voluntari, și vărul lui, care era star rock, l-a distribuit celor trei sute de mii de followeri, cu aluzia vagă că s-ar putea să apară și el.

Și câți au venit? a întrebat Epstein.

Șeful platoului de filmare a ridicat din umeri, și-a aruncat țigara și a spus că vor vedea a doua zi. Scena bătăliei fusese amânată până se găsea o macara.

Când au ajuns pe platou, soarele începea să răsară. Dan și Yael erau încă pe drum, de la hotelul dintr-un kibbutz din apropiere, dar directorul de imagine se grăbea să aranjeze totul și voia să înceapă cât mai repede posibil, cât lumina era încă magică. Trebuiau să filmeze trei scene cu David în sălbăticie, în timp ce fugea de Saul. Mai întâi,

David și ceata lui de neadaptați și proscriși apărând la casa bogatului calebit Nabal, ca să-i ceară provizii în schimbul faptului că, sub paza lor, nu li se întâmplase nimic păstorilor și celor trei mii de oi ale lui Nabal. După aceea, scena în care Nabal moare și Abigail, soția lui, este silită să se mărite cu David. La amiază, când soarele va fi prea puternic pentru altceva, directorul de imagine voia să filmeze în interiorul peșterii, unde David taie colțul mantiei lui Saul, în timp ce regele își face nevoile. Chiar înainte de apus, aveau să filmeze o ultimă scenă de la sfârșitul filmului.

David era în rulotă, la machiaj. Treizeci de oi erau pe drum, conduse de păstorul lor beduin. Saul, care lui Epstein i se părea prea entuziast, se plimba de colo, colo în costum, glumind cu personalul tehnic. Lângă Epstein, Ahinoam, fosta soție a lui Saul, își înfășura o șuviță de păr pe deget, repetându-și replicile. Avea probleme, i-a spus ea. Epstein a întrebat-o de ce, și actrița i-a explicat că rolul ei era unul dintre cele mai controversate aspecte ale scenariului. E menționată numai de două ori în toată Biblia: o dată ca soție a lui Saul, mama lui Ionatan, și o dată ca soție a lui David, cu care se pare că e deja măritată când el se însoară cu Abigail. Dar nicăieri nu se spune cum David trebuie să-i fi furat nevasta lui Saul – ceea ce echivala cu o tentativă de lovitură de stat – și că acesta e motivul pentru care a fugit în sălbăticie, iar Saul îl vrea prins și ucis. Dar cum rostul Cărții lui Samuel este să confirme domnia lui David ca act al voinței divine, evident că autorul biblic nu a putut intra prea mult în toată tevatura cu Ahinoam, care l-ar fi arătat pe tânărul rege ca pe un ticălos ambițios și viclean, ceea ce era. Dar nici nu puteau ignora total ceea ce pe-atunci știa toată lumea. Așa că trebuiau să strecoare numele lui Ahinoam pe furiș – a, da, apropo, David mai avea o nevastă, ce să vezi – și apoi să treacă peste asta, cum trebuiau să facă și

cu faptul că David s-a alăturat filistenilor și probabil chiar a pustiit orașele propriului popor, așa cum i-a spus lui Achiș. Dar Yael avea o altă viziune, i-a spus Ahinoam. Personajul ei era ceva mai aproape de adevăratul David, și scenariul ei scotea în evidență și rolurile personajelor feminine, ceea ce era bine pentru Ahinoam, altfel nici n-ar fi avut un rol. Cu toate acestea, nu avea decât trei replici în scena căsătoriei, așa că trebuia să înghesuie foarte mult în ele. Întinzându-i scenariul, l-a rugat pe Epstein să-i dea replica.

După o dimineață lungă, au făcut o pauză pentru prânz, mai având de filmat doar scena finală după-amiaza. Dar la ora trei și jumătate, actorul care-l juca pe David bătrân încă nu apăruse. Au primit un apel pe telefonul prin satelit: Zamir era bolnav. Crezuse că nu e grav și nu voise să anuleze, dar acum era. Își transmitea regretele de la spitalul Ichilov, unde i se făceau niște investigații. Regizorul, prea obosit ca să mai țipe, a turnat încet ce-i mai rămăsese din cafea pe nisipul deșertului și s-a îndepărtat, vorbind singur. Acum platoul era aproape gol. Ceilalți actori se întorseseră cu toții în kibbutz, și doar un grup mic venise cu jeepurile în acest loc izolat. Yael stătea cu directorul de producție și cu producătorul. Cu un cap mai înaltă decât amândoi, trebuia să se cocoșeze ca să nu se audă ce vorbeau între ei. Sub stres, în haosul de pe platou, era singura care rămânea netulburată. Fără ea, Dan ar fi fost pierdut, și, înțelegând asta, Epstein l-a invidiat ceva mai puțin pentru faptul că se bucura de atenția ei.

Regizorul arunca cu pietricele în cauciucul rulotei când micul grup s-a despărțit. Epstein, sorbindu-și ceaiul, a văzut-o pe Yael apropiindu-se de el. Chiar era o priveliște frumoasă. Nu i-a pus mâna pe umăr, nu l-a cocoloșit și nici n-a mers pe vârfuri în jurul lui, ca alții. A rămas pur și simplu

senină, ca o regină, și a așteptat ca regizorul să-și vină în fire. Abia atunci a început să vorbească. După un timp, s-au întors amândoi și s-au uitat în direcția lui Epstein. El a ridicat capul să privească cerul, și a mai luat o înghițitură de ceai.

Începuseră cu sfârșitul, și cu două săptămâni în urmă filmaseră scena în care Solomon se apleacă deasupra lui David, ca să audă ultimele cuvinte ale regelui muribund. Nu mai erau replici pentru bătrânul David: doar un cadru lung, în care merge până se pierde în deșert. Așa stând lucrurile, pierderea actorului Zamir n-ar fi trebuit să fie un dezastru. Cadrul final trebuia filmat în amurg, luminat de torțe, totul învăluit în umbre. Epstein era aproape de aceeași statură și constituție ca Zamir. Nu era nevoie decât să scurteze tivul mantiei cu un centimetru, cel mult doi. Costumiera a îngenuncheat la picioarele lui, cu acul între buzele strânse, înnodând ața. Dar când toată lumea s-a dat înapoi să-i admire opera, a conchis că ceva nu era în regulă. Epstein și-a îndreptat catarama centurii grele, în timp ce Yael și-a aplecat capul spre Dan. Nu arăta nici destul de regal, nici destul de căzut, i-a șoptit croitoreasa, făcând o ajustare rapidă, irelevantă la mânecă. Șeful de la recuzită a găsit o coroană. Dar aurul era prea strălucitor, și a fost folosită cremă de ghete neagră pentru a o patina.

Torțele au fost aprinse. Tot ce avea de făcut era să pășească printre cele două șiruri formate de ele în direcția opusă camerei de filmat, apoi să continue să meargă până când regizorul avea să strige că se poate tăia. Însă chiar când au început să filmeze, o pală de vânt a stins jumătate din torțe. Au fost reaprinse, dar o clipă mai târziu s-au stins din nou. Avea să fie furtună în noaptea aceea, a spus cineva. Ploaia, când venea în sfârșit în deșert, era întotdeauna violentă: directorul de producție s-a uitat pe telefonul Android

și a anunțat că era o avertizare de ploaie torențială în zonă. Aiurea, a zis Dan, consultându-și iPhone-ul, nu era nimic despre ploi torențiale. Epstein a privit din nou cerul, dar n-a văzut nici un nor. Apăruse deja prima stea. Vântul era puternic, și nimic din ce-a făcut tehnicianul de lumini n-a putut să țină torțele aprinse. Aerul a devenit greu de mirosul cherosenului. Vor trebui să se descurce fără ele, a zis directorul de producție. Dar Dan refuza să cedeze. Fără torțe, scena era inutilă.

Regizorul și directorul de producție au continuat să se certe zgomotos. Curând li s-a alăturat și producătorul, și chiar directorul de imagine, a cărui lumină dispărea rapid. Vântul bătea. Epstein auzea Vivaldi în minte. S-a gândit la copacii lui, care creșteau chiar acum. Versantul muntos nu putea fi prea departe de aici. Era posibil oare să fi început deja să transporte puieții? Pierduse noțiunea timpului. Cu siguranță i-ar fi spus cineva. S-a gândit s-o sune pe Galit, dar telefonul era în buzunarul sacoului, pe care i-l luase cineva de la costume, împreună cu pantalonii.

Mantia răcoroasă a început să-i provoace mâncărimi. În toiul disputei, nimeni n-a observat când a ieșit dintre șirurile de torțe și și-a găsit servieta sub un scaun. Și-a scos mantia, a lăsat-o în falduri pe scaun și a început să urce panta spre creasta de deasupra. De acolo, avea să poată vedea. O vreme nu i-a mai auzit certându-se. Vântul îi făcea părul să fluture. Întinzând mâna să-l netezească la loc, și-a dat seama că încă purta coroana patinată. A scos-o și a pus-o pe un bolovan, apoi s-a întors și a intrat într-un ued săpat de mii de ani de apă, mii de ani de vânt. Dacă venea ploaia, în absența pădurilor, apa avea să curgă în cascade pe pante și să-și inunde vechea matcă, purtând totul cu ea spre mare. Temperatura scădea. Acum i-ar fi plăcut să aibă paltonul. Dar mai bine să-l păstreze băiatul. Când a ajuns pe

creastă, gâfâia din greu. Jos, i-a auzit strigându-i numele. Jules! Dar ecoul glasurilor lor, izbindu-se de piatra străveche, s-a întors fără el: *Jews! Jews! Jews!*[1] Acum vedea foarte departe, până la Iordan. Când a ridicat ochii, steaua dispăruse și norii ascunseseră luna. Simțea mirosul furtunii care venea dinspre Ierusalim

*

Și acum au apărut filistenii, împânzind creasta dealului, o masă tremurătoare tulburând lumina și aerul. Unii știau că sunt filisteni, alții știau doar că fac parte din ceva imens, care se aduna din motive naturale, așa cum oceanul se adună să se spargă de țărm.

Filistenii așteptau. Își țineau respirația. Un coif a căzut zdrăngănind. Un steag roșu se unduia în vânt, cu mătasea sfâșiată. O mare tăcere răsuna în vale. Dar nu era nici urmă de David.

Iar acum un filistean a ridicat mâna și a făcut o fotografie cu telefonul. *Unde ești?* a tastat el și, îndreptându-și echipamentul de luptă, a apăsat pe *SEND*, eliberând mesajul în eter.

---

1. Evrei (în limba engleză).

Deja acolo

Noaptea pe care am petrecut-o în camera de gardă mi-a părut cât trei. Injecția cu hidromorfonă pe care mi-a făcut-o într-un târziu asistenta mi-a alinat durerea și m-a amețit. Până atunci, stătusem ore întregi cu privirea agățată de chipul senin și frumos al unei etiopiene însărcinate care stătea cu o răbdare calmă de cealaltă parte a draperiei date deoparte, legănându-și burta. Dar după ce acul a intrat și furnicătura mi-a urcat de-a lungul coloanei și apoi a coborât până-n degetele de la picioare, am avut mai puțină nevoie de ea, și pesemne că și ea și-a pierdut nevoia de mine, de felul în care putea chipul meu să-i facă durerea mai suportabilă, căci după o vreme s-a ridicat și s-a îndepărtat, și atunci am văzut-o pentru ultima dată. Probabil că acum are un copil, și copilul un nume, în timp ce eu nu mai am virusul al cărui nume n-a fost descoperit niciodată și la a cărui căutare s-a renunțat.

În cele din urmă, în fereastra de deasupra capului meu au apărut dovezi că noaptea se retrăgea. Ceva se schimba și înăuntrul spitalului, sau așa mi se părea în timp ce stăteam întinsă pe targă. Un fel de încremenire cuprinsese totul. Schimbul de noapte se încheiase, și acum medicii și asistentele care-l petrecuseră ocupându-se de atât de multe urgențe aveau să se spele pe mâini de ele și să se întoarcă acasă, nu înainte de a-și pune la curent înlocuitorii, trecând

în revistă fișele de observație scrise de mână neciteț, în legătură cu ce, cui și când trebuia să i se facă, până ce își vor fi încheiat toate îndatoririle și vor fi liberi să se schimbe în hainele lor de stradă și să iasă prin ușile automate, pășind în lumina zorilor. Cine din spitalul ăsta nu voia să fie eliberat? Mă gândisem de foarte multe ori să renunț la așteptarea interminabilă și să evadez eu însămi printre ușile acelea. O dată am și încercat, părăsind targa cu perfuzia încă înfiptă în venă, dar n-am ajuns prea departe pe coridor, înainte ca severa asistentă de la triaj să-mi taie calea.

La un moment dat, febra a început să-mi crească din nou, și asta a atras în sfârșit atenția medicilor. De fapt, cel care a observat în ce stare eram a fost arabul cu mop și stetoscop. De unde zăceam, pe jumătate ascunsă de o draperie, mă puteam uita în compartimentul ocupat de etiopiană, și pe coridorul dintre spațiul ei liminal și al meu, pe care veneau și plecau angajații spitalului, precum și pacienții, internați progresiv, din camera de gardă, care treceau în scaune cu rotile, pe tărgi sau, uneori, pe propriile picioare. Îmi amintesc că arabul a trecut pe lângă mine și l-am privit împingând mopul lung, dreptunghiular, care lăsa în urmă o fâșie udă și lucioasă, ca un melc. Câteva minute mai târziu a reapărut, împingând mopul în direcție opusă, iar când a ajuns lângă compartimentul meu s-a oprit și s-a uitat înăuntru. Avea ochi blânzi, căprui și adânci, și părea prea bătrân pentru o astfel de muncă. După o clipă, a pus jos mopul și s-a apropiat de mine. Am crezut că o să-și scoată stetoscopul de la gât și o să-l folosească, sau poate am sperat că o va face, fiindcă în momentul acela aveam mare nevoie de un gest de bunătate. În schimb, el a întins mâna și și-a apăsat podul palmei de fruntea mea, apoi de obraz, a spus ceva încet pe limba lui și a dispărut, lăsând mopul acolo unde era, ca să înțeleg că se va întoarce. Când a făcut-o, era

însoțit de o asistentă pe care n-o mai văzusem, subțire, blondă, cu rădăcini cărunte. Mi-am zis că poate o să am mai mult noroc cu ea și am încercat din nou să descriu ce mi se întâmplase.

Asistenta mi-a pus o mână pe braț și s-a întors spre stația computerizată de pe un cărucior, arătând clar că tot ce avea nevoie să știe nu urma să vină de la mine, ci de la acea altă sursă, mult mai de încredere. După ce s-a lămurit, s-a întors și i-a pus infirmierului o întrebare în ebraică, la care el a răspuns afirmativ, profitând de ocazie să intre în compartiment și să-și ia mopul cu cap murdar, încâlcit, apoi s-a retras înapoi pe coridor. A rămas acolo, răsucind absent mânerul între mâinile pe care le folosise să-mi ia temperatura și a căror acurateţe avea să fie acum verificată de termometrul în teacă de plastic de unică folosință pe care asistenta mi l-a înfipt sub limbă. Am început să bipăi sălbatic, iar asistenta mi l-a smuls din gură cu o privire neliniștită, care s-a transformat rapid în surprindere.

A plecat și s-a întors cu un sirop amar într-un pahar de hârtie, apoi a dispărut iar, probabil ca să-l caute pe doctor. Ce-mi mai amintesc este că infirmierul, încă stând pe coridor, s-a uitat pe furiș în jur, mai întâi la stânga, apoi la dreapta, iar când a stabilit că avea cale liberă, s-a apropiat din nou, și-a rezemat mopul de perete și a pus din nou mâna pe fruntea mea, de data asta cu palma în jos, ca să-i simt răcoarea pielii. Privindu-i fața, mi s-a părut că ascultă intens. Ca și cum s-ar fi încordat să audă, nu cu stetoscopul care continua să atârne inert la gâtul lui, ci chiar cu mâna. Ca și cum sensibilele instrumente ale degetelor lui răcoroase mi-ar fi putut citi gândurile. Și deși știu că e imposibil – că amintirea pe care am invocat-o sub atingerea lui nu mi se întâmplase încă – ea e totuși acolo, surdă la orice rațiune.

Cu palma răcoroasă a infirmierului pe frunte, mi-am amintit o după-amiază din iarna următoare, când iubitul meu a venit acasă și a intrat în dormitor cu geanta în mână. Dezbracă-te, mi-a spus el. Era o zi însorită, dar afară era atât de frig, încât degetele îi înghețaseră în mănuși. Îmi amintesc că de unde eram vedeam crengile goale ale platanului, cu fructele lui spinoase încă atârnând, deși le trecuse de mult vremea. Mi-am tras tricoul peste cap. Lasă perdelele desfăcute, i-am spus. Pentru o clipă, a părut să șovăie. Apoi s-a dus să le tragă totuși și a scos din geantă patru frânghii negre. Erau foarte frumoase, negre și mătăsoase, dar destul de groase ca să fie nevoie de un cuțit ascuțit pentru a le tăia. Îndemânarea cu care mi-a legat încheieturile mâinii de barele patului m-a surprins. La ce le-ai spus că-ți trebuie când le-ai cumpărat? am întrebat. Ca să leg pe cineva, mi-a răspuns. Și știi ce m-au întrebat? Am scuturat din cap. O femeie sau un copil? mi-a spus el, trecându-și degetele înghețate peste sânii și coastele mele și răsucindu-mi cu grijă lănțișorul, până a ajuns la închizătoare. Și tu ce-ai spus? am întrebat, tremurând. Ambele, a șoptit el, și delicatețea cu care m-a atins și a înțeles acest lucru simplu m-a umplut de pace și m-a făcut să plâng.

Între timp, scurta iarnă se terminase. O singură rachetă căzuse prin Cupola de Fier și omorâse un om la intersecția dintre Arlozorov și Ben Ezra. Bariera fusese spartă, o ruptură pe cer, dar realitatea acelei alte lumi nu s-a scurs prin ea. A urmat un atac violent în Gaza și apoi, în sfârșit, un armistițiu fragil. După ce am fost externată din spital, am mai petrecut o săptămână la Tel Aviv, monitorizată de doctorița Gheula Bartov, mica și puternica internistă în grija căreia fusesem dată pe timpul convalescenței. Cum febra apăruse și dispăruse intermitent, doctorița Bartov îmi recomandase

ferm să amân zborul la New York până când voi fi afebrilă timp de patruzeci și opt de ore și până când primeau rezultatele analizelor pe care mi le făcuseră. I se părea ciudat că nu păream mai interesată să aflu ce mă infectase; vedea asta ca pe un simptom și l-a catalogat drept apatie.

Durerea îmi trecuse, dar mă lăsase slăbită și obosită, și încă aveam foarte puțină poftă de mâncare. Tata nu-l sunase pe Peres, dar îl sunase pe vărul lui, Effie, care trimisese poliția să bubuie în ușa de la apartamentul surorii mele, pe care au lăsat-o – pentru că totuși ne aflam în Israel – atârnând pe jumătate smulsă din balamale. Cineva luase asta drept o invitație să intre în apartament, să smulgă televizorul de pe perete și să-l ia cu el, nu înainte însă de a se tăvăli în pat și de a mânca piersicile pe care le lăsasem în frigider.

Spusesem familiei mele că mă dusesem cu cortul în deșert pentru documentare, rămăsesem fără semnal la telefon și mă îmbolnăvisem. Pentru moment, părea să fie de ajuns că eram teafără, și nu mi-au pus alte întrebări, deși tata a insistat să-l trimită pe Effie să vadă ce fac. Ca rezultat, m-am trezit captivă într-o discuție în contradictoriu de două ore cu cel de-al doilea intrus care a trecut pragul ușii dărâmate, de data asta un metru cincizeci de imposibil absolut. În cele din urmă a fost clar că nu mă putea muta cu forța în casa lui din Ierusalim, ca să-mi petrec convalescența în grija Naamei, dacă eu nu voiam asta, așa că Effie s-a mulțumit să mă ducă înapoi la Hilton. Pe drum, l-am rugat să-mi spună tot ce putea despre Friedman, dar amănuntele prieteniei lor păreau să devină tot mai vagi pe măsură ce vorbea, până când în final a divagat total de la subiect, lăsându-mă să mă întreb cum de-l cunoscuse măcar pe Friedman.

De data asta am primit o cameră pe latura de nord a hotelului, cu vedere la piscina de dedesubt și la mare, spre

vest, pe care m-am dus s-o salut imediat, răsucindu-mi talia. Directorul general a venit să-mi ureze bun venit înapoi, și de data aceasta coșul cu fructe pe care l-a trimis chiar s-a materializat, plin de portocalele dulci de Jaffa, numite Shamouti, de la cuvântul arăbesc pentru „lampă". Fie își uitase vechea rezervă, fie aceasta fusese doar în închipuirea mea. A doua zi dimineața, când am dat cu ochii de el, în drum spre micul dejun, m-a întâmpinat cu un zâmbet, cu insigna de aur de la butonieră scânteind, iar când pașaportul mi-a fost returnat de către doi ofițeri de la FAI, care l-au lăsat la recepție, mi l-a trimis în cameră într-un plic cu antetul Hiltonului, însoțit de o cutie de bomboane.

Mi-am petrecut acele ultime zile în Israel zăcând pe un șezlong lângă piscină, încă slăbită. Îmi simțeam mintea goală și nu mă puteam concentra nici să citesc, așa că priveam spuma sau pe cei câțiva destul de curajoși ca să înoate în afara sezonului, majoritatea oameni în vârstă, traversând piscina cu mișcări încete, repetitive. L-am întrebat pe tânărul care se ocupa de umbrele și prosoape dacă Itzhak Perlman mai venea acolo. Dar drăguțul de el nu auzise niciodată de Itzhak Perlman. Îmi țineam telefonul lângă mine, sperând că poate până la urmă o să sune Friedman – „în senin", cum spusese Effie prima oară –, dar n-a sunat. Deși nu mai aveam febră, visele mele au rămas intense, iar când ațipeam, Friedman apărea deseori în ele, amestecat cu imagini mai familiare. Visele mă epuizau, și aș fi preferat să dorm un somn fără ele, baricadată în fața activităților minții mele, dar în etapa aceea eram încă recunoscătoare pentru orice fel de somn. Rămâneam afară până târziu, după ce îngrijitorul scotea saltelele de pe scaune. La ora cinci după-amiaza, pe Mediterana, când e o lumină atât de frumoasă, e ușor să înțelegi cum s-au ridicat și s-au prăbușit atâtea imperii pe malurile ei – Grec, Asirian, Fenician și Cartaginez, Roman, Bizantin, Otoman.

În timp ce stăteam acolo, lângă piscină, am ridicat pentru o clipă privirea spre monstruozitatea apăsătoare a Hiltonului, și, cu mâna pavăză la ochi, l-am văzut acolo, pe o terasă de la etajul al cincisprezecelea sau al șaisprezecelea. Era singurul care stătea afară pe toată latura de nord a clădirii, și pentru o clipă am avut senzația că se pregătea să facă o scamatorie. Cu douăzeci de ani în urmă, ieșisem din Lincoln Center și văzusem un grup mic de oameni care se uitau în sus, la o clădire ce avea toate ferestrele de la etajele superioare cufundate în întuneric, în afară de una. Și acolo, în acel dreptunghi luminat, se vedea un cuplu care dansa. Poate că a fost doar o întâmplare fericită faptul că toate celelalte ferestre erau întunecate, și poate că cei doi habar n-aveau că dedesubt se adunase o mică mulțime să-i privească. Dar în mișcările lor era ceva deliberat, care ne dădea senzația că știau. Cred că asta mi-a atras atenția și la omul care stătea pe terasa camerei lui de la etajul al cincisprezecelea: un aer concentrat de intenție și dramatism care-i anima corpul în timp ce se apleca peste balustradă. Eram hipnotizată și nu-mi puteam lua privirea de la el. Simțeam că ar trebui să-l chem pe îngrijitorul piscinei și să-l alertez, dar ce să-i fi spus?

S-a întâmplat foarte repede. Și-a mutat greutatea în față, pe mâini, și a trecut un picior peste balustrada metalică. O femeie care ieșea din piscină a țipat, iar în câteva secunde omul își trecuse și celălalt picior, și stătea pe balustradă, legănându-și picioarele peste golul de șaizeci de metri. Părea, deodată, umplut de un potențial imens, ca și cum tot restul vieții lui se izbise de el. Și apoi a sărit cu brațele desfăcute, ca o pasăre.

Treizeci și șase de ore mai târziu, taxiul care m-a purtat de la aeroportul JFK prin amurgul portocaliu coroziv ce se lăsa peste restaurante fast-food și firme de pompe funebre,

peste biserici baptiste și hasizii din Crown Heights[1] care înaintau grăbiți prin zăpada învechită, a cotit în sfârșit pe strada mea, iar șoferul a așteptat până când am ajuns cu valiza pe treptele din față. În casa noastră luminile erau aprinse. Prin fereastra din față, i-am văzut pe copiii mei șezând pe podea, cu capetele aplecate deasupra unui joc. Nu m-au văzut. Și pentru o clipă, nici eu nu m-am văzut, stând într-un fotoliu în colț, deja acolo.

---

1. Cartier din Brooklyn, care în anumite perioade a avut populație majoritar evreiască.

Nota autoarei

Titlul cărții este luat din următoarele versuri ale lui Dante, care mi-au fost citate acum câțiva ani, într-o călătorie lungă cu mașina spre Ierusalim:

De când e omu-n miezul vieții lui
m-aflam într-o pădure-ntunecată,
căci dreapta mea cărare mi-o pierdui.[1]

Îi exonerez aici pe toți cei numiți în această carte, inclusiv pe Eliezer Friedman, de orice răspundere. Dacă va dori vreodată să ia legătura cu mine, știe unde să mă găsească.

---

1. Dante, *Infernul*, traducere de George Coșbuc, ESPLA, București, 1954.

Cuprins

I

Ayeka 11
În senin 46
Orice viață e ciudată 100
Mă pregătesc să plec în Canaan 120
Este și nu este 145
Kaddish pentru Kafka 167

II

Ghilgul 183
Pădurile Israelului 204
Ceva de transportat 222
Ultimul rege 232
Spre deșert 248
Lech lecha 270
Deja acolo 278

Nota autoarei 287

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

În seria de autor **Amos Oz** au apărut

Scene de viață campestră
Rime despre viață și moarte
Poveste despre dragoste și întuneric
Cum să lecuiești un fanatic
Odihnă desăvârșită
Cutia neagră
Să nu pronunți: noapte
Muntele Sfatului Rău
Soțul meu, Michael
Pantera din subterană
Între prieteni
Sumki
Evreii și cuvintele (coautoare: Fania Oz-Salzberger)
Să cunoști o femeie
Iuda
Fima
Deodată în adâncul pădurii

În seria de autor **Franz Kafka** a apărut

Metamorfoza. Integrala prozei antume

În seria de autor **Ernesto Sabato** au apărut

Tunelul
Despre eroi și morminte
Abaddon exterminatorul

Nicole Krauss s-a născut în Brooklyn, în 1974. În 1992 este primită la Stanford University, unde obține o diplomă de excelență în literatura engleză și scrie poezie sub îndrumarea poetului Iosif Brodski. În 1993 debutează ca poetă, iar în 2002 se numără printre finaliștii la Yale Younger Poet's Prize; tot atunci poemele ei ajung în paginile publicațiilor *The Paris Review*, *Ploughshares* și *Doubletake*. În anul 1996 urmează un masterat în istoria artei la Oxford University, desăvârșindu-și studiile la Courtauld Institute din Londra. Primul său roman, *Un bărbat intră în cameră* (*Man Walks into a Room*; Humanitas Fiction, 2011), apare în 2002 și este finalist la *Los Angeles Times* Book of the Year. În 2005 publică bestsellerul internațional *Istoria iubirii* (*The History of Love*; Humanitas Fiction, 2007, 2012, 2017), pentru care primește William Saroyan Prize for International Literature și Prix du Meilleur Livre Étranger. Romanul este desemnat „Cartea anului" de Amazon.com și se numără printre cărțile finaliste la Orange Prize, Prix Femina Étranger și Prix Médicis Étranger. În 2017 este ecranizat în regia lui Radu Mihăileanu. În 2007 prestigioasa revistă *Granta* o include pe Nicole Krauss printre cei mai buni tineri romancieri americani, iar în 2010 *The New Yorker* o alege pe lista celor mai buni 20 de scriitori sub 40 de ani. Cel de-al treilea roman al lui Nicole Krauss, *Marea casă* (*Great House*, 2010; Humanitas Fiction, 2012), se bucură de mare succes de critică și de public, fiind finalist la National Book Award și Orange Prize. Proza ei a apărut în *The New Yorker*, *Harper's*, *Esquire*, *Best American Short Stories*, iar cărțile ei sunt traduse în peste 35 de limbi. Noul ei roman, ***Pădurea întunecată*** (*Forest Dark*; Humanitas Fiction, 2018), apare în 2017.

Pădurea întunecată, noul roman al lui Nicole Krauss, autoarea *Istoriei iubirii*, este, în SUA, National Bestseller și a fost desemnat cea mai bună carte de ficțiune a anului 2017 de către *Esquire*, *Times Literary Supplement*, *Elle Magazine*, *Publishers Weekly*, *Financial Times*, *Guardian* și *Globe and Mail*. Cu titlul luat dintr-un vers din *Infernul* lui Dante, este un roman misterios, care te absoarbe, urmând poveștile a două personaje distincte aflate într-o călătorie aproape inițiatică în Israel. Nicole este o tânără romancieră de 39 de ani din New York, în plină criză existențială, în timp ce Epstein este un avocat bătrân, fost antreprenor de succes, a cărui scară de valori se răstoarnă brusc. Amândoi își părăsesc familiile și par să străbată un drum dantesc, coborând cerc după cerc, fără să bănuiască ce îi așteaptă la capăt.

„Romanul elegant, provocator și hipnotizant al lui Nicole Krauss este opera ei cea mai valoroasă de până acum. Viu, inteligent și uneori plin de umor, este un tur de forță fascinant."

Publishers Weekly

„Un roman triumfător, care sugerează hotărârea de a conduce narațiunea convențională în direcții neconvenționale. Proza lui Krauss oscilează între precizie și grație. Autoarea este incapabilă să scrie o singură frază care să nu pară cizelată până la perfecțiune. În *Pădurea întunecată*, Nicole Krauss a reușit să trateze cu finețe tematici dintre cele mai dificile."

San Francisco Chronicle

„Lucid și exaltant... Elias Canetti a scris despre Kafka la un moment dat că a căutat, mai presus de orice, să-și păstreze libertatea de a da greș. Fidelă acestui spirit, Krauss, o interpretă creativă și incisivă a lui Kafka, le permite lui Nicole și Epstein să-și recâștige libertatea de a da greș. Acest drept nu ar trebui tratat cu lejeritate. Este un mare dar nu doar pentru personajele sale, ci și pentru noi, cititorii ei."

New York Times Book Review

ISBN 978-606-779-378-9